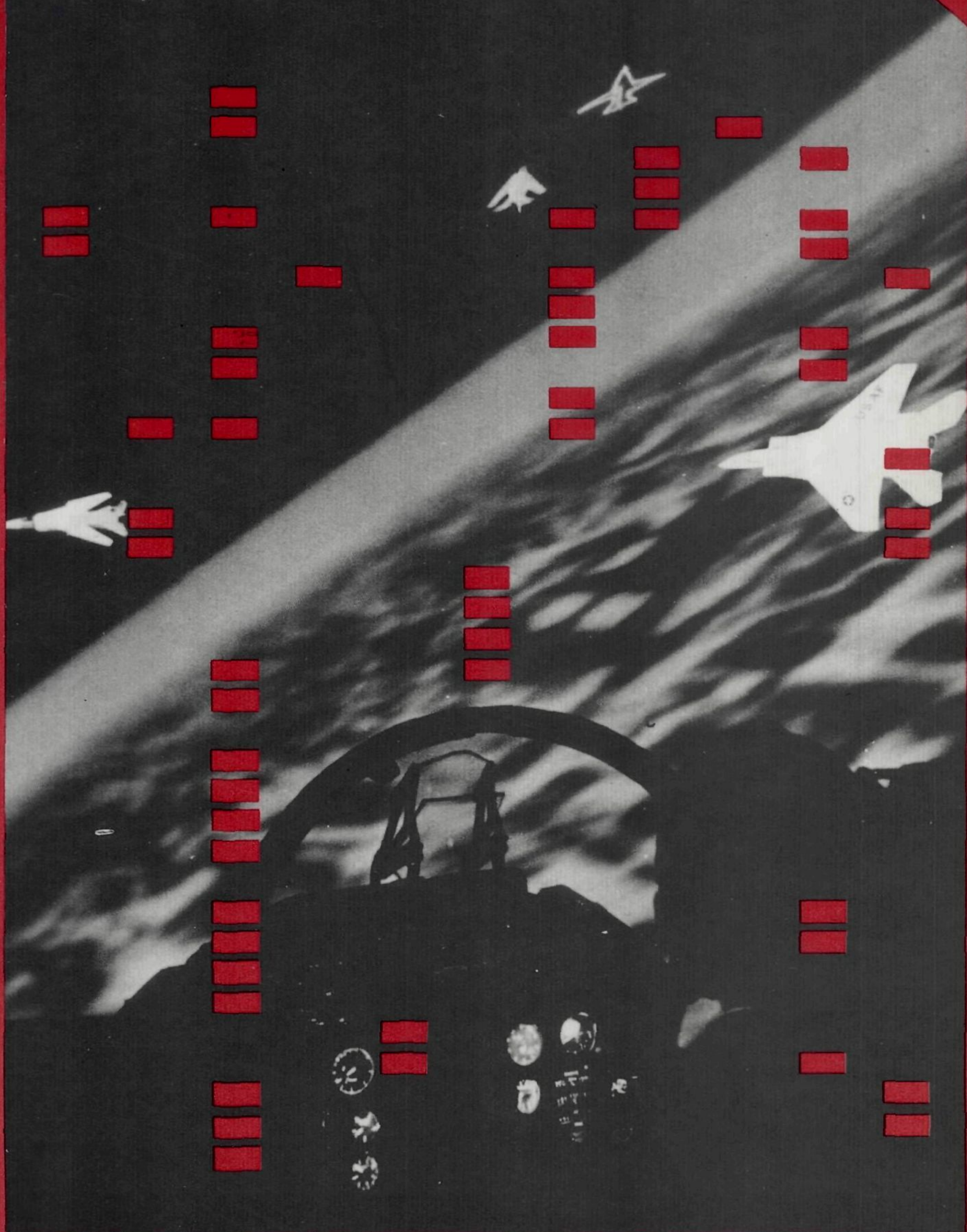

Introducció a l'estudi de la pau i dels conflictes

Temps de
futur

Vicenç Fisas

Enlace

1.700

Collecció TEMPS DE FUTUR

INTRODUCCIÓ A L'ESTUDI DE LA PAU I DELS CONFLICTES

Vicenç Fisas Armengol

Publicacions de la
FUNDACIÓ JAUME BOFILL

Vicenç Fisas Armengol (Barcelona 1952) és coordinador de la Secció d'Estudis sobre Pau i Conflictes del CIDOB (Centre d'Informació i Documentació Internacionals a Barcelona). membre de l'*International Peace Research Association (IPRA)*, és autor de diversos llibres sobre militarisme, defensa i armament.

Fisto, ninots, vides

Maqueta i disseny de la coberta: Marina Vilageliu

Primera edició: maig de 1987

© Vicenç Fisas Armengol, 1987

Drets exclusius d'aquesta edició:

Fundació Jaume Bofill, Provença 324 - 08037 Barcelona

i Edicions de la Magrana, Apartat de Correus 9487 - 08080 Barcelona

Imprès a Diagràfic, S. A. - Constitució, 19 - 08014 Barcelona

ISBN: 84-7410-305-3

Dipòsit Legal: B. 20.981 - 1987

ÍNDIX

Introducció.....	9
CARACTERÍSTIQUES DE LA INVESTIGACIÓ SOBRE LA PAU.....	11
Objectius de la investigació sobre la pau, 13	
La interdisciplinarietat, 16	
La transdisciplinarietat, 19	
Altres característiques de la investigació sobre la pau, 20	
CENTRES D'INTERÈS I PRIORITATS DE LA INVESTIGACIÓ SOBRE LA PAU.....	25
L'IPRA i les prioritats d'investigació, 31	
L'enquesta del <i>Peace Research Laboratory</i> , 34	
HISTÒRIA DE LA INVESTIGACIÓ SOBRE LA PAU.....	43
Les etapes de la formació de la investigació actual, 45	
I etapa: els anys quaranta i cinquanta, 47	
II etapa: els anys seixanta i setanta, 48	
III etapa: els anys vuitanta, 50	
Evolució dels centres d'investigació sobre la pau, 52	
Situació actual dels centres d'investigació, 61	
Les associacions internacionals d'investigació, 62	
ELS CONCEPTES DE VIOLÈNCIA I DE PAU.....	67
Els conceptes de violència, 69	
Els conceptes de pau, 76	
La pau i el desenvolupament, 82	
CORRENTS D'INVESTIGACIÓ.....	87
Tipologia dels corrents d'investigació, 89	
Les grans àrees d'estudi connectades amb la investigació sobre la pau, 94	
L'ESTUDI DE LES RELACIONS INTERNACIONALS.....	101
Aclariments terminològics, 104	
Evolució de l'estudi de les relacions internacionals, 105	
Escoles i teories sobre les relacions internacionals, 106	
L'escola idealista, 108	
L'escola realista, 109	
L'escola behaviorista, 110	
Teoria dels sistemes, 113	
L'estudi dels actors, 117	
Teories sobre les interaccions, 119	

El postbehaviorisme: a la recerca d'un nou paradigma
per a les relacions internacionals?, 125

LA POLEMOLOGIA..... 129

La metodologia, 134

Els grans problemes de la polemologia, 143

Estudis històrics descriptius, 148

Estudis històrics quantitius, 152

L'ESTUDI DELS CONFLICTES..... 171

Vers una definició dels conflictes, 173

Tipologia dels conflictes, 176

La dinàmica del conflicte, 179

Teories sobre el conflicte, 183

L'escola biològica, 184

L'escola psicosociològica, 189

Teories sobre la frustració, 191

Teories sobre les percepcions,

les comunicacions i les imatges, 195

Teoria dels jocs, 203

Teoria de la negociació, 205

Teoria de la simulació, 205

El corrent estructuralista, 207

L'escola realista, 207

L'anàlisi marxista del conflicte, 208

L'escola de Frankfurt, 209

L'escola sistemàtica, 213

La regulació dels conflictes, 217

ELS ESTUDIS ESTRATÈGICS..... 223

Temàtiques d'estudi, 225

El militarisme, 233

El rearmament, 237

La nuclearització, 246

Estudis sobre el desarmament, 250

El doble llenguatge dels estudis estratègics, 254

LA IRENOLOGIA..... 261

Educació per la pau, 265

Els drets humans i la pau, 273

El moviment per la pau, 277

La perspectiva global: el mundialisme, 280

Els estudis sobre la pau, 285

LA INVESTIGACIÓ SOBRE LA PAU A ESPANYA..... 295

Centres d'investigació sobre la pau, 298

Centres, grups i moviments relacionats amb el
moviment per la pau i pels drets humans, que
investiguen o difonen informació sobre pau, 303
Centres d'estudi sobre polemologia, 307
Institucions i centres universitaris dedicats a
l'estudi de les relacions internacionals, 307
Centres dedicats a estudis estratègics, 309
Col·leccions d'editorials, 310
Conclusions, 316

ANNEXOS

- I. Centres i investigadors/es, per països, 319
- II. Revistes d'investigació sobre pau, 337
- III. Centres de documentació i investigació
sobre pau a Espanya, 343
- IV. Bibliografia bàsica, 345

INTRODUCCIÓ

El llibre que teniu a les mans és el resultat d'un projecte de recerca que ha format part del programa de treball de la Secció d'Estudis sobre Pau i Conflictes del CIDOB per a l'any 1986.

Inicialment, aquest treball es va concebre amb la intenció de fer un manual, més aviat breu, que possibilités a les persones interessades en l'estudi de la pau, trobar una eina que els permetés d'introduir-se en un conjunt d'aspectes connectats al tema de la pau. Si bé l'objectiu d'una petita extensió en quant al nombre de pàgines no s'ha complert del tot, sí que crec que s'ha respectat la intenció de presentar el marc general sota el qual es desenvolupa l'activitat d'investigació sobre la pau.

Presentar un marc de referències comporta sempre un problema: es fa difícil aprofundir en els temes tractats. Així, entre el dilema de parlar de poques coses i de manera exhaustiva, o de referir-se a moltes temàtiques i d'una forma més succinta, he triat aquesta darrera fórmula, i per un motiu ben clar: la investigació sobre la pau és una activitat força desconeguda i, sovint, l'associem amb uns aspectes concrets quan, en realitat, la investigació sobre la pau es mou dins un univers molt ampli. L'objectiu fonamental d'aquest treball és, justament, mostrar aquest univers, les connexions entre les seves parts i les aportacions que, des dels centres d'investigació sobre la pau i les seves publicacions, s'han fet per entendre millor la dinàmica de la pau i els conflictes.

La redacció d'aquest treball forma part, també, del programa de recerca que he de fer per acabar els meus estudis a la School of Peace Studies de la Universitat de Bradford. Vull fer constar l'atenció i la gentilesa que l'equip d'aquesta School ha tingut vers aquest projecte d'estudi. També he d'agrair les anotacions, les crítiques i els consells que m'han fet Rafael Grasa, Pere Vilanova, Celestino del Arenal, Josep de Delàs i Mercè Fernández, que m'han permès millorar el primer redactat d'alguns capítols.

Finalment, i una vegada més, voldria donar constància de l'interès que des del primer moment ha mostrat la Fundació Jaume Bofill, i també de l'entusiasme i encoratjament que ha mostrat el seu director, Jordi Porta, per tal que aquest treball fos realitzat i publicat. Sense l'ajuda d'aquesta fundació, el llibre que teniu a les mans no s'hagués pogut ni començar a redactar.

Un treball d'aquest tipus, especialment quan incorpora molta bibliografia i molts punts de referència, es pot elaborar gràcies a la infraestructura documental que, dia a dia, cuida un centre de documentació com el CIDOB. El seu equip de documentació (Anna i Sílvia) han facilitat igualment que aquest treball anés fent-se amb una certa fluïdesa.

Barcelona, octubre 1986

**CARACTERÍSTIQUES
DE LA INVESTIGACIÓ
SOBRE LA PAU**

OBJECTIUS DE LA INVESTIGACIÓ SOBRE LA PAU

Una definició senzilla i resumida del que vol i és la investigació sobre la pau és la que Johan Galtung descriu en un estudi dedicat precisament a clarificar aquest concepte:

«La investigació sobre la pau, en el seu estat actual, *persegueix la reducció de la violència*, tant directa com estructural; adopta una *actitud crítica* en front de la realitat d'avui; contribueix als debats i a les mesures d'ordre polític, sovint mitjançant grups transnacionals que poden actuar sobre les organitzacions internacionals o per mitjà d'elles; *utilitza elements de totes les ciències socials* i també hi contribueix». ¹

La reducció dels nivells de violència, el criticisme, l'aplicabilitat política de les recerques i la transdisciplinarietat són, com després veurem amb atenció, quatre de les característiques bàsiques que defineixen i emmarquen la investigació sobre la pau: una empresa científica «destinada a *clarificar les condicions sota les quals es desencadenen els conflictes*. L'anàlisi ha de permetre, si no eliminar els conflictes, sí almenys *organitzar la seva regulació*, de manera que puguin evitar-se les seves manifestacions agudes (tant en la violència oberta com en l'estructural)». ²

---

1. GALTUNG, Johan: «Hacia una definición de las investigaciones sobre la paz», a *Investigación sobre la paz: tendencias recientes y repertorio mundial*, «Informes y documentos de Ciencias Sociales», n° 43, UNESCO, 1981, pp. 10.

2. CRESUP: *Polemologie, Recherche sur la Paix, Irenologie*, a «Cahiers du CRESUP», n° 1, 1977, pp. 13.

La tasca de la investigació sobre la pau podríem dir que és, doncs, *descobrir les causes de la guerra i de la violència i les condicions de pau*. Amb paraules de Hoivik,³ la investigació sobre la pau «és l'estudi del conflicte violent a nivell social, de cara a reduir el nivell de violència».

Per a Rapoport, un dels primers científics que es dedicaren a aquest tipus d'investigació, l'objectiu de la investigació sobre la pau no és produir tècniques que puguin ser utilitzades per a la prevenció de les guerres, sinó, més aviat, *efectuar canvis fonamentals que minin la legitimitat de la guerra com a instrument de la política nacional*.

Per a Rapoport, és necessari *reemplaçar el concepte de racionalitat individual pel concepte de racionalitat col·lectiva*. I per poder canviar el concepte de racionalitat, afegeix, cal també *canviar el mateix concepte de guerra*, que ha de passar a ser considerada d'instrument polític a *crim organitzat*.⁴

L'efectivitat de la investigació sobre la pau, segons aquest punt de vista, no dependria tant del desenvolupament de determinades tècniques de resolució de conflictes, com del *desenvolupament d'actituds i coneixements que puguin canviar la legitimitat, la moralitat i la racionalitat del militarisme, del nacionalisme i del mateix poder*. Com assenyala Eckhardt⁵, caldria substituir la noció de «patriotisme» per la d'*humanisme*.

OBJECTIUS A LLARG TERMINI

A diferència de la dinàmica del moviment per la pau, per exemple, la investigació per la pau té consciència que els seus objectius són els d'aconseguir resultats favorables a la pau solament a llarg termini. Tot i que pot ajudar, i ho fa, campanyes i accions puntuals i immediates, la filosofia i la dinàmica que inspira a la investigació sobre la pau és aquella que va dirigida a *cercar o provocar canvis en els comportaments de les societats*, adreçant-los en direccions que facin compatibles aquests comportaments amb els objectius de pau i justícia social. Si del que

3. HØIVIK, Tord: *Peace Research and Science. A Discussion Paper*, «Journal of Peace Research», n° 3, 1983, p. 261.

4. ECKHARDT, William: *The Task of Peace Research. A future-Oriented Endeavour*, «Bulletin of Peace Proposals», n° 2, 1985, p. 180.

5. ECKHARDT, William: op. cit., pp. 181.

es tracta, doncs, no és solament aconseguir una mesura política o diplomàtica determinada, sinó reorientar les polítiques nacionals i internacionals vers un tipus de relacions basades en la cooperació, el respecte als drets humans i la reducció de la violència, forçosament haurem de convenir que aquest ideal sols podrà ser una realitat després d'un treball prolongat sobre les conductes, el pensament i les polítiques dels Estats, les societats i les persones.

Té raó James O'Connell⁶ quan afirma que «llevat que, tant l'acció com la reflexió, a llarg termini, puguin iniciar un canvi en els valors i les actituds bèl·liques tradicionals, no serà possible que les idees per la pau puguin desfer els efectes de molts aspectes de la violència social i individual».

Efectivament, el *canvi de valors i actituds bèl·liques* és un projecte que ha d'estar dirigit tant a les persones, individualment i col·lectivament, com a les estructures polítiques i culturals que tradicionalment han donat suport al comportament bel·licista. És per això, com també assenyala O'Connell, que «la idea de la pau conté dos elements bàsics: el desig de cooperació entre les persones per a objectius socials i personals, i l'absència de violència, ja sigui de caràcter físic, psicològic o moral».⁷

$$\text{PAU} = \text{DESIG COOPERACIÓ} + \text{ABSÈNCIA VIOLÈNCIA}$$

Aquest enfocament o aquesta mirada vers el futur una mica llunyà no és, però, exclusiu de la investigació sobre la pau. Dins del mateix moviment per la pau hi ha objectius i estratègies per aconseguir-los que tenen fronteres molt distants en el temps. No és estrany, per això, que un destacat animador de la campanya nord-americana a favor de la congelació de les armes nuclears, Randall Fosberg, hagi manifestat que la necessitat d'acabar amb el fenomen de la guerra no pugui ser obra d'un pla de cinc anys, sinó d'un projecte de 50 a 100 anys vista, que és el temps mínim necessari per canviar les actituds d'ús de la violència, canviar el comportament agressiu i, fins i tot, canviar la naturalesa humana.⁸

6. O'CONNELL, James: *Peace with Work to Do*, Berg Publisher Ltd., 1985, pp. 4.

7. O'CONNELL, James: op. cit., pp. 30.

8. Citat per ECKHARDT, William: op. cit.

Un plantejament d'aquest tipus suscita, d'entrada, diverses qüestions per ser analitzades dins de la investigació sobre la pau: Hi ha alguna relació entre les actituds respecte a l'ús de la força i de la guerra o la pau? La guerra requereix l'existència d'un comportament agressiu, o és suficient que la gent es limiti, simplement, a obeir ordres? En definitiva, la guerra, és una funció de la naturalesa humana o és una funció de la civilització?

Tampoc ha d'estranyar, doncs, que de les ciències que col·laboren en la formació de la investigació sobre la pau, tant la biologia com la psicologia i la psicoanàlisi tinguin coses a dir en qüestions tan fonamentals.

LA INTERDISCIPLINAREÏTAT DE LA INVESTIGACIÓ SOBRE LA PAU

Ja hem comentat, i qualsevol lector ho haurà pogut intuir, que una de les característiques bàsiques de la investigació sobre la pau és, justament, la seva interdisciplinareïtat, és a dir, que *utilitza els coneixements de moltes ciències* per analitzar la pau i els conflictes. Com recorda Galtung,⁹ «la investigació sobre la pau ha servit de lloc de trobada de les disciplines de les ciències socials, i participa en una interacció amb diverses d'elles. Amb tot, una perspectiva molt més important, avui, respecte a aquestes investigacions, és considerar-les com el lloc de trobada de diversos esforços d'investigació orientada vers els problemes».

La investigació sobre la pau és, doncs, interdisciplinària i multidisciplinària. Quines són les disciplines que més contribueixen a aquest caràcter multidisciplinari és difícil d'especificar, i no tant perquè no es coneguin les ciències que fan aportacions, sinó simplement perquè es fa difícil avaluar el grau d'importància de la seva contribució. De qualsevol manera, sembla clar que *la ciència política és la que engloba, en aquests moments, un major nombre de reflexions i suggeriments, sempre que considerem les relacions internacionals un apartat de la ciència política i no una disciplina a part*.

Un segon bloc important és el format per l'economia, el dret internacional, la història i la sociologia. L'economia ha aportat una gran quantitat d'elements de judici per comprendre les rela-

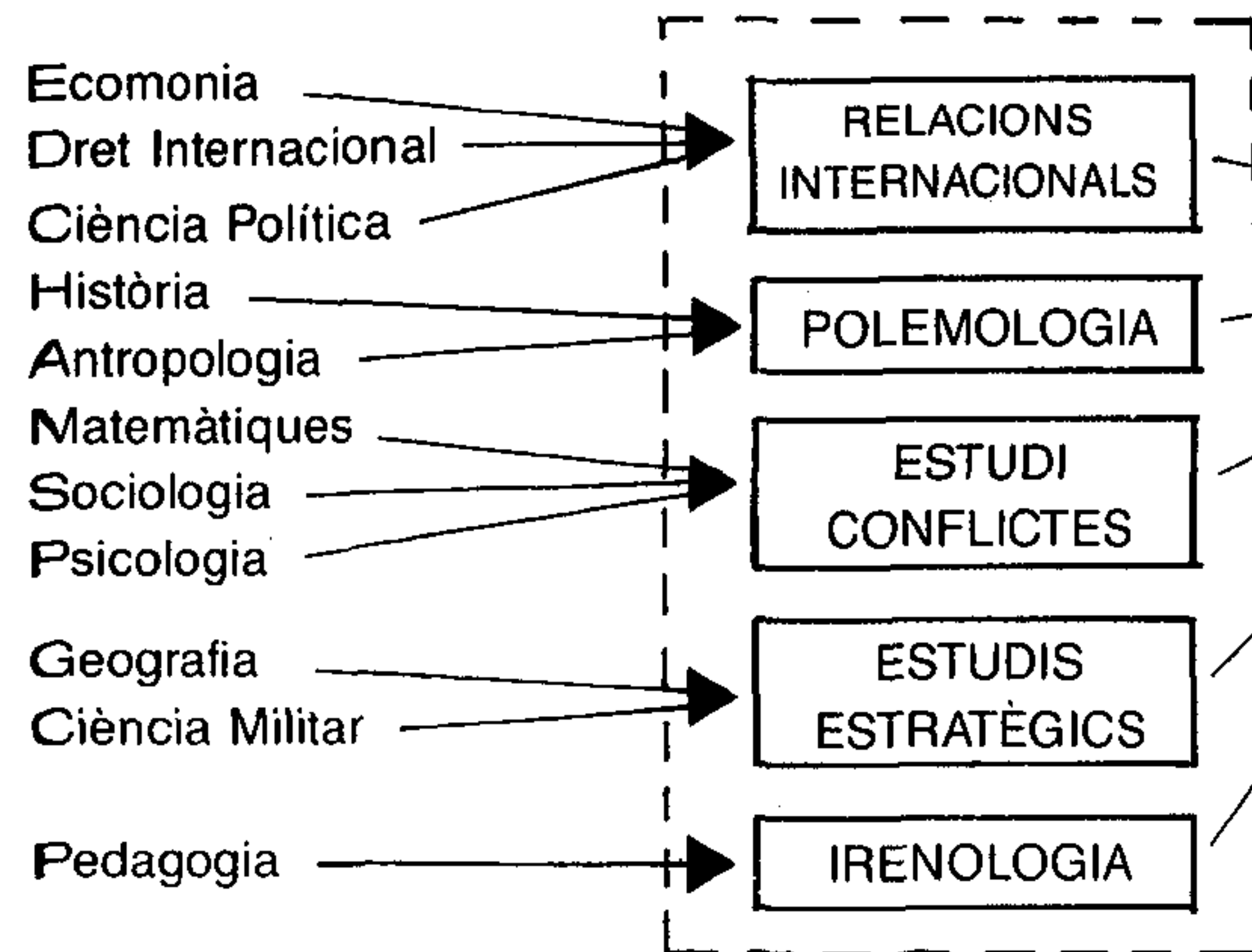
---

9. GALTUNG, Johan: op. cit., pp. 7-17.

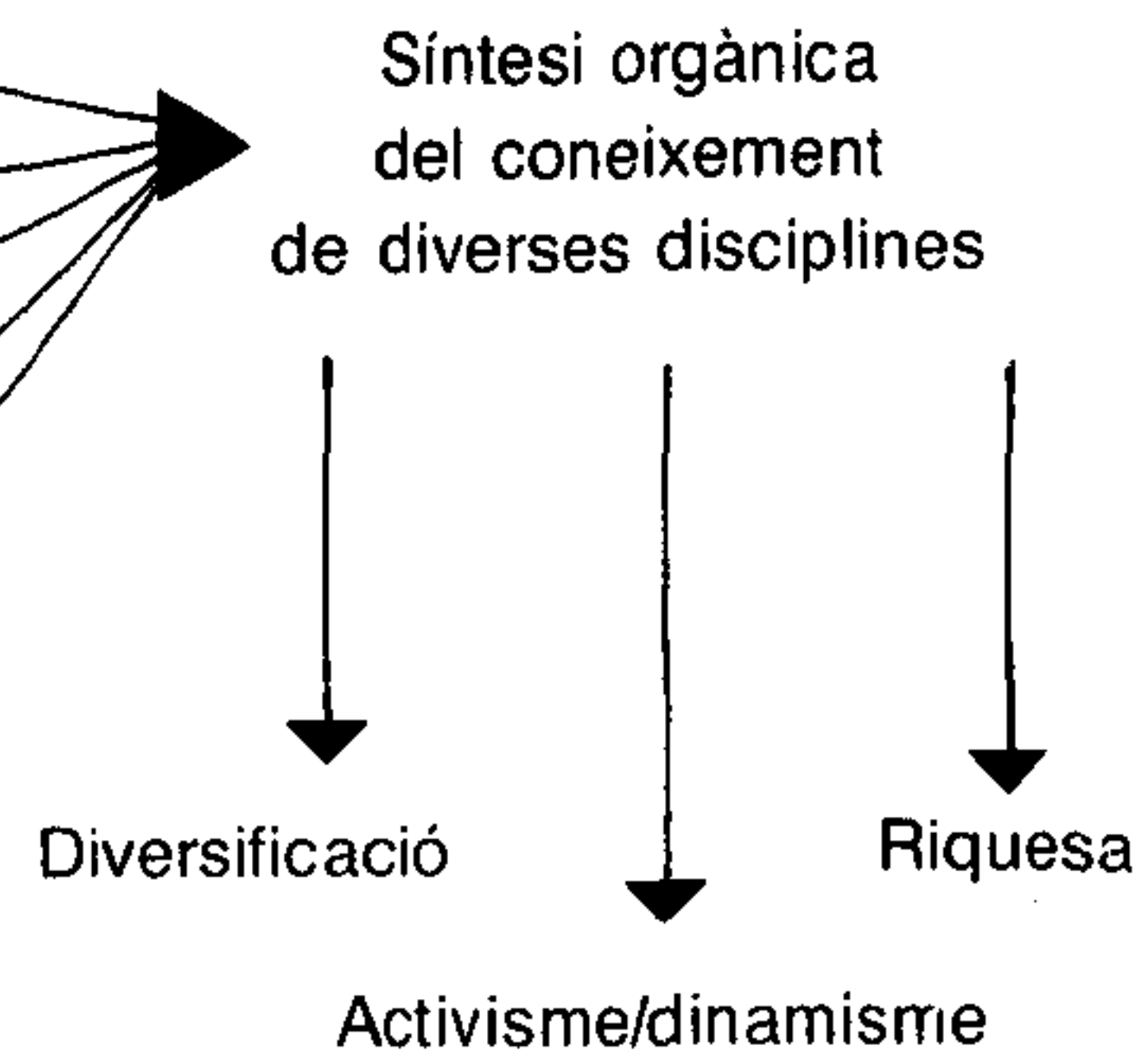

**La investigació sobre la pau com a recerca
multidisciplinària i transdisciplinària**

Interdisciplinària

Transdisciplinària

cions entre els Estats i la significació de fenòmens tan importants com la cursa d'armaments o el subdesenvolupament. El dret internacional, malgrat les seves limitacions pel que fa a la seva aplicació, conté un bon grapat de reglamentacions entorn del desarmament, els drets humans i els drets polítics i socials; val a dir, també, que és al voltant de càtedres i seminaris de dret internacional on es genera una part considerable de l'activitat acadèmica de la investigació sobre la pau. La història, per la seva part, ha estat una ciència imprescindible per estudiar, per exemple, la polemologia; i els estudis històrics quantitius sobre les causes de les guerres han donat llums sobre els factors bel·lígens i de pau de diferents societats al llarg de la història de la humanitat. La sociologia, finalment, ha estat una disciplina amb una presència permanent en qualsevol dels camps especialitzats o conexas de la investigació sobre la pau, sigui per comprendre el comportament de les societats, sigui per estudiar l'impacte dels conflictes, les tecnologies bèl·liques o la lluita dels moviments pacifistes.

Després d'aquest segon grup, podríem enumerar un llarg bloc de disciplines amb aportacions més o menys considerables, però mai negligibles. Destacaríem, en tot cas, la presència de l'antropologia, les matemàtiques (la teoria dels jocs és molt utilitzada en la investigació de conflictes), la psicologia, la geografia, la ciència militar, la biologia i l'ecologia. Una gran diversitat de disciplines que, precisament per aquesta diversificació, fa que la investigació sobre la pau gaudeixi d'una gran riquesa i d'un gran dinamisme.

El treball en conjunt, compartit, de totes aquestes disciplines, fa que els estudis sobre la pau i els conflictes tinguin una *personalitat globalitzadora* i no quedin estancats en una anàlisi purament economicista, històrica o política, per exemple. Així, quan s'intenta estudiar, per exemple, la violència en un lloc determinat, o un conflicte específic, a partir d'aquesta varietat de disciplines, s'analitzen, entre d'altres, aquests següents factors:¹⁰

- perspectiva històrica
- arrels econòmiques
- determinants socioculturals
- consideracions psicològiques i de comportament
- coneixements antropològics

---

10. THEE, Marek: *Scope and Priorities in Peace Research*, «Bulletin of Peace Proposals», n° 2, 1983, pp. 203-208.

- dinàmiques polítiques intergrupals o interestatals
- factors militars o geoestratègics
- implicacions tecnològiques
- elements legals
- aspectes ètico-filosòfics
- etc, etc.

Com es pot comprovar, en aquesta anàlisi intervenen la història, l'economia, la sociologia, la psicologia, l'antropologia, la ciència política, l'estratègia, les ciències militars, la filosofia, la tecnologia, etc., és a dir, un conjunt de coneixements i d'aportacions molt més ric que el que podria fer una sola d'aquestes disciplines, que sempre tindrà un volum de saber més reduït i subjecte, a més, als límits imposats pels paradigmes propis de la ciència en qüestió.

LA TRANSDISCIPLINAREÏTAT

Aquesta experiència d'analitzar les coses des de diferents disciplines ha anat produint un fet lògic, com és el d'obtenir uns resultats que sols són possibles d'aconseguir mitjançant el treball en comú, amb multidisciplinareïtat. D'aquest resultat nou i específic, se'n diu transdisciplinareïtat, és a dir, que és la *síntesi orgànica* del coneixement de diverses disciplines. Com diu Senghaas,¹¹ «transdisciplinareïtat implica una combinació dels medis propis de cada disciplina amb l'objecte d'estudiar els problemes sota una nova llum, i atorgar així una *nova identitat* a aquesta investigació».

«Dins dels projectes transdisciplinaris no solament s'assumiran o postularan els processos interdependents de realimentació o aprofitament de resultats (*feed-back*), sinó que, molt explícitament, tant en la investigació teòrica com en l'empírica, s'analitzarà l'estructura general de la violència i dels processos violents; els múltiples processos per què la violència s'alimenta a si mateixa serien el mateix centre de la investigació».¹²

11. SENGHASS, Dieter: *Contribución específica de la irenología al análisis de las causas de la violencia social: la transdisciplinareidad*, a *La violencia y sus causas*, UNESCO, 1981, pp. 113-114

12. SENGHAAS, Dieter: op. Cit., p. 114.

EL CARÀCTER NORMATIU

A diferència de la majoria de les ciències i activitats científiques, la ciència de la pau és considerada normalment com una disciplina normativa, és a dir, una *disciplina amb un elevat contingut de judicis de valor*. Aquest contingut normatiu existeix a tots els nivells, ja siguin conceptuals, teòrics o metodològics.

Com ha indicat Wilson,¹³ la investigació sobre la pau es preocupa principalment de mostrar les potencialitats i limitacions de diverses teories, doctrines i accions proposades no sols pel moviment per la pau, sinó també per altres fonts, incloses les dels polítics i els militars. A més de ser una *aproximació analítica objectiva*, la investigació sobre la pau i els conflictes restringeix les seves activitats a la recerca de les formes perquè les seves troballes puguin ser aplicades, més que no pas dedicar-se directament a aplicar-les, tot i que moltes persones de la investigació sobre la pau estan compromeses amb el moviment per la pau. La funció de la investigació per la pau, però, i tal com després analitzarem amb atenció, és més que res «*ajudar el pensament sobre la pau a desenvolupar-se en un camí sistemàtic i conseqüent*, mitjançant l'examen i l'anàlisi dels diversos objectius i mitjans proposats». ¹⁴

ALTRES CARACTERÍSTIQUES DE LA INVESTIGACIÓ SOBRE LA PAU

En un dels millors treballs que expliquen, amb brevetat, què és la investigació sobre la pau, Marek Thee¹⁵ dóna tot un seguit de qualificatius que em semblen oportuns de reproduir per acabar d'explicar la personalitat d'aquesta activitat. Thee comença recordant l'*amplitud* de la investigació sobre la pau, i assenyala que «tot redefinint i eixamplant constantment el concepte de pau d'una forma creativa i dinàmica, la investigació sobre la pau s'ha eixamplat fins a englobar l'estudi dels conflictes armats i la resolució dels conflictes, el rearmament i el desarmament, el sub-

---

13. WILSON, G.K.: *Peace: A Global Study Guide*, Housmans, 1982, pp. 9-14.

14. WILSON, G.K.: op. cit., p. 14.

15. THEE, Marek: op. cit., pp. 203-208.

desenvolupament i el desenvolupament, la misèria i la realització de la justícia social, la violència repressiva i l'afirmació dels drets humans».

La investigació sobre la pau és també:

humana en els seus objectius,
científica en els seus mètodes,
pragmàtica en les seves experimentacions,
internacional per naturalesa,
global en perspectiva, i està
orientada vers l'acció respecte a la seva aspiració.

Com a disciplina de la ciència social, la investigació sobre la pau recull i processa informació, sistematitza i analitza els seus objectius, desenvolupa teoria i dissemina coneixements adquirits per a un canvi progressiu de la societat.

La investigació sobre la pau, afegeix Thee, és també oberta i dinàmica. És *oberta* perquè té la voluntat de conèixer i d'absorbir els coneixements científics acumulats en d'altres disciplines. És *dinàmica* per la seva constant recerca de noves síntesis i noves resolucions als problemes de la violència i de la pau, cosa que provoca un constant esforç analític per redefinir les dinàmiques del canvi.

Aquestes característiques es donen a qualsevol de les *aproximacions* amb què podem catalogar la investigació sobre la pau:

Conceptual (conceptes i models)

Normativa (normes, valors i aspectes teleològics)

Empírica (fets, mètodes d'anàlisi, aplicacions).

Finalment, l'evolució de la investigació sobre la pau en els darrers anys ha fet que es consolidin una sèrie de característiques, fins al punt que alguns investigadors les consideren com a parts del mateix paradigma de la investigació sobre la pau actual. Així, Hylke Tromp¹⁶ considera que la investigació sobre la pau s'ha desenvolupat, des de 1968, en aquestes tres direccions:

a) *Institucionalització*. Significa que s'ha treballat molt en la creació d'infraestructura (desenvolupament organitzatiu, instituts, publicacions, contactes internacionals, etc.)

---

16. TROMP, Hylke: *El punto de vista tradicional y el punto de vista radical en el estudio de las relaciones internacionales*, en *Anuario de la UNESCO sobre Paz y Conflictos*, Edit. Fontamara, 1986, (Vol. I).

- b) *Influir activament en l'elaboració política i en presa de decisions a nivell nacional.*
- c) *Discussió dels fins i de l'objecte mateix de la investigació sobre la pau.*

La investigació sobre la pau ha de ser, necessàriament, plural i oberta en les qüestions metodològiques, però per això «cal que hi hagi també una *visió comuna del que és la pau*, que inspirei els investigadors a concentrar els seus esforços en aquelles àrees d'investigació que són rellevants per al futur de la pau».¹⁷

Pel que fa al punt b), resta sempre obert un debat sobre els *destinatariis de la investigació sobre la pau*. Parlant d'aquesta qüestió, Jahn¹⁸ ha indicat com, a finals dels setanta, varen sorgir a la R.F. Alemanya tres tipus diferents de tendències, cada una de les quals formulava diferents demandes a la investigació sobre la pau: els polítics de la distensió, l'oposició conservadora a la distensió, i el moviment pacifista oposat a la cursa d'armaments. Per a Jahn, la investigació sobre la pau ha d'evitar casar-se amb qualsevol d'aquestes tendències; pel contrari, ha d'intentar trobar una audiència entre el conjunt de la societat per poder complir els dos propòsits de la investigació sobre la pau: la perpètua tasca de prevenir la guerra, i la creació de condicions per a una pau positiva, l'abolició del sistema de dissuasió, l'amenaça nuclear i la violència estructural.

La investigació sobre la pau, però, no es una activitat homogènia, i molta de la gent que participa en aquest tipus de recerca pensa diferentment que Jahn. En general, podríem dir que hi ha tres punts de vista diferents sobre on ha d'anar dirigida i quins han de ser, preferentment, els receptors de la investigació sobre la pau:

- a) *Els governants.* Rapoport, per exemple, creu que s'ha de fer una investigació que concordi amb els interessos dels dirigents i que tingui possibilitats de ser assumida per determinats organismes polítics.
- b) *L'opinió pública, els moviments pacifistes.* Per a W. Eckhardt, per exemple, la investigació sobre la pau no ha d'anar dirigi-

17. DEDRING, Juergen: *Toward Appropriate Peace Research*, «Peace and Change», n° 3, 1981, p. 13.

18. JAHN, Egbert: *Peace Research and Politics within the Field of Societal Demands*, «Journal of Peace Research», n° 3, 1983, pp. 253-259.

da als governants, atès que no en faran pas cas i no tenen intenció de fer canvis en la societat. Per això, cal animar l'opinió pública perquè no aboni les polítiques governamentals que amenacen la pau. El receptor i protagonista de la investigació sobre la pau ha d'ésser el gran públic, engrescat pel moviment per la pau.

- c) *La consciència global, l'educació social.* Una tercera tendència, finalment, en la qual podríem posar Galtung i Curle, és la que considera que les possibilitats d'aplicació de la investigació sobre la pau no es dirigeixen tant vers la influència directa mitjançant el desenvolupament gradual d'una nova consciència que suposi una diferent percepció del que significa la pau. L'objectiu se situa a molt llarg termini i se centra en l'educació per la pau.

La discussió sobre els destinataris de la investigació sobre la pau va acompanyada, normalment, de l'intent de donar una resposta a una altra qüestió: és útil aquesta investigació?

En primer lloc, i abans de donar una resposta directa a la pregunta, cal recordar que, en tot cas, sempre es pot afirmar que el que veritablement és inútil és la investigació sobre la guerra, almenys socialment. Reflexionar, investigar i analitzar la pau esdevé, en la nostra època, una necessitat ineludible, per pocs i lents que siguin els resultats. El que pot discutir-se és la forma i la metodologia d'aquesta tasca, però difícilment podrà qüestionar-se el fet en si.

D'una manera immediata podríem afirmar que la investigació sobre la pau pot tenir quatre *formes d'aplicació*:

1) *Investigació*

— Per fomentar la investigació de ciències socials o aplicades dirigides al desenvolupament de béns d'utilitat social, assenyalant les contradiccions de determinades orientacions de la investigació.

— Desenvolupant i perfeccionant l'anàlisi de les causes, estructures i dinàmiques de situacions de pau, guerra i conflictes.

2) *Mediació*

— Proporcionant elements conceptuals i metodològics de resolució de conflictes.

3) *Comportament polític*

— Facilitant judicis ètics i empírics sobre les conseqüències de determinades polítiques diplomàtiques, econòmiques, mi-

litars, socials i culturals en relació a situacions conflictives.

4) *Educació per la pau*

— Proporcionant elements d'anàlisi, judicis i alternatives que permetin construir un comportament col·lectiu favorable a un món en pau.

Arribats en aquest punt, doncs, i a tall de conclusió, coincidiria amb el que apunta Mack¹⁹ quan afirma que les característiques fonamentals de la investigació sobre la pau, que vindrien a constituir el que ell anomena «*la síndrome de la investigació sobre la pau*» (un concepte un xic menys pretensions que el paradigma a què feia referència Tromp), són:

- 1) lliurament a certs valors i desenvolupament d'una investigació orientada a realitzar aquests valors,
- 2) preferència pels mètodes de les ciències socials,
- 3) entusiasme per la investigació interdisciplinària,
- 4) concepció de la naturalesa humana molt més optimista que no pas la dels «realistes»,
- 5) concepció de «pau» i «violència» molt més àmplia que la usada normalment.

---

19. MACK, Andrew: *Peace Research in the 1980s*, The Strategic and Defence Studies Centre, Canberra, 1985, p. 23.

**CENTRES D'INTERÈS
I PRIORITATS
DE LA INVESTIGACIÓ
SOBRE LA PAU**

Encara que sembla força evident, no és de més remarcar que l'evolució de les prioritats d'estudi dins de la investigació sobre la pau ha estat molt lligada amb l'evolució del plantejament general teòric d'aquesta disciplina. Dit amb altres paraules, i afinant una mica més, podríem dir que *ha estat l'evolució del mateix concepte de pau el que ha marcat el ventall de temes a investigar* per la gent que s'ha dedicat a la recerca sobre la pau.

D'aquesta manera, quan la pau era entesa solament com una absència de guerra, el que s'investigava era el fenomen de la guerra, és a dir, la violència directa i física. A partir dels anys seixanta, que és quan s'introduí el concepte de violència estructural i de pau positiva, les prioritats de recerca es varen eixamplar notablement fins a abastar fenòmens socials molt diferenciats als de les guerres. Fets històrics importants, com la descolonització dels anys cinquanta i seixanta, provocaren una presa de consciència que la vida humana estava sent destruïda per la disseminació de la pobresa, de la fam, de les malalties evitables i per les privacions socio-econòmiques, més que per l'ús de les armes¹. Totes aquestes condicions reflectien la violència incrustada en les estructures de la societat (violència estructural).

No és estrany, doncs, que la investigació sobre la pau hagi estudiat, en els dos darrers decennis la *violència estructural de caràcter social i econòmic*: el subdesenvolupament i el maldesenvolupament, l'imperialisme i les relacions de dominació i dependència, les estructures socials que possibiliten i perpetuen l'explotació i les desigualtats, etc.

De la mateixa manera, la investigació sobre la pau s'ha ocupat també de la *violència política, mental i espiritual*: la supres-

---

1. THEE, Marek: *Scope and Priorities in Peace Research*, «Bulletin of Peace Proposals», n° 2, 1983, pp. 203-208.

sió de les llibertats i dels drets humans elementals, l'expansió del militarisme i dels règims dictatorials i autoritaris, etc.

Paral·lelament a aquesta concepció «victimista» de la pau, com molt bé assenyala Marek Thee,² la investigació sobre la pau ha desenvolupat també *mètodes i estratègies per superar la violència*, particularment mitjançant l'acció no violenta. D'aquí l'interès en la resolució pacífica dels conflictes, la defensa civil no violenta i el desenvolupament d'alternatives de defensa, l'estudi de mètodes de desobediència civil, els processos de conscienciació política, la lluita en favor del desarmament, etc.

No cal dir, especialment pel que fa a aquest darrer apartat que els resultats han estat més aviat magres. Cal advertir, però, que la major part de les persones que investiguen la pau tenen consciència de les dificultats inherents a aquest treball de construir una cultura de pau, per això normalment procuren no ser maximalistes en les seves propostes. El mateix fet de plantejar-se objectius a molt llarg termini ja ho impedeix.

Esquema general de les prioritats d'estudi

<i>Etales</i>	<i>Decenni</i>	<i>Tema</i>
I	40' 50'	Destrucció de les guerres
II	60' 70'	Violència estructural
III	80'	Alternatives

Es freqüent, però no per això correcte, creure que la investigació sobre la pau s'ocupa bàsicament de qüestions de defensa i d'armaments. Aquest error pot explicar-se, possiblement, per l'impacte que en el gran públic han tingut alguns debats internacionals, com el dels euromíssils i les estratègies nuclears, on els especialistes de la investigació sobre la pau hi han participat molt activament. Aquesta mala percepció del que en realitat fa, en conjunt, la comunitat científica dels que es dediquen a la recerca de la pau es posa en evidència per poc que es miri amb atenció els programes d'investigació de la major part dels centres d'in-

2. THEE, Marek: op. cit.

vestigació sobre la pau; els temes de defensa i estratègies hi solen figurar, evidentment, però amb unió amb altres temàtiques tant o més importants i urgents.

Podríem afirmar, fins i tot, que l'actualitat internacional tampoc adoba l'estricta especialitat en temes de guerra o temes de pau. En les relacions internacionals, més aviat, hi ha una tendència a desfigurar els estadis en què la guerra o la pau són clars i limitats. Al contrari, cada cop adquireix major importància l'estudi del que podriem dir «zones grises», és a dir, espais de no-guerra i de no-pau a la vegada, on es produeixen una gran part dels fenòmens de violència en el món actual.

La «zona grisa» coincideix, en certa manera, amb el que Galtung considera com a «*no satisfacció de les necessitats humanes bàsiques*», tant materials com no materials. El quadre que s'adjunta representa quines són aquestes necessitats i dóna una imatge del que pot significar «fer mal a una persona».³

3. GALTUNG, Johan: «*Contribución específica de la irenología al estudio de la violencia; tipologías*» a La violencia y sus causas, UNESCO, 1981, pp. 97.

Necessitats bàsiques, materials i no materials

<i>Categoria</i>	<i>Necessitats i/o drets</i>	<i>Béns</i>
Supervivència	<i>Individual:</i> enfront d'accidents, homicidi <i>Collectiva:</i> enfront d'atacs, guerra	seguretat
Fisiològica	<i>Cap a dins:</i> nutrició, aire, aigua, son <i>Cap a fora:</i> moviment, excreció <i>Somàtiques:</i> protecció contra la malaltia	aliments aigua medicació
Ecològica	<i>Climàtiques:</i> Protecció contra la intempèrie	vestit, habitatge
Social	<i>Comunitaris:</i> amor, sexe, descendència <i>Culturals:</i> expressió, diàleg, educació	escolaritat
Llibertat	Dret a viatjar i a acollir viatgers Dret d'impressió i d'expressió	transport comunicació
Política	Dret de formació de la consciència Drets de mobilització Drets de confrontació	reunió, informació partits eleccions
Jurídiques	Drets de protecció jurídica dret al treball	tribunals, etc. llocs de treball
	Necessitat de creativitat, autoexpressió en el treball Necessitat de comprendre les condicions de la pròpia vida	
Relació amb la societat	Necessitat d'activitat, d'ésser subjecte i no sols objecte o client Necessitat de temps lliure, de noves experiències, necessitats intel·lectuals i estètiques	
Relació amb els altres	Necessitat de comunitat, companyonia, amistat, solidaritat, ajut Necessitat de benestar, felicitat, alegria	
Relació amb un mateix	Necessitat de protagonisme, de realitzar el jo potencial Necessitat de donar a la vida un significat, sentit o finalitat	
Relació amb la natura	Necessitat d'algun tipus de comunicació amb la naturalesa	

Font: GALTUNG, Johan: *La violencia y sus causas*, Unesco, 1981, p. 97

Si no es satisfà la necessitat es produirà algun tipus de desintegració humana (somàtica en els primers casos, humana en els casos de necessitats socials), o bé hi haurà algun tipus de desintegració social.

La tendència a anar concretant cada cop més els problemes de les persones i de les societats humanes ha influït també en la recerca de noves metodologies d'estudi, amb la intenció de procurar que la investigació sobre la pau no quedés limitada a una simple especulació teòrica sobre el bé i el mal.

Com explica un estudi del PRIO sobre aquesta qüestió, «en els anys seixanta va aparèixer el que podem dir *teories del terme mitjà* en l'àmbit de la investigació sobre la pau. Això vol dir que els conceptes abstractes i la metodologia d'aquesta disciplina s'han aplicat de manera creixent a problemes concrets d'importància mundial».⁴ Així, per exemple, en els treballs orientats a estudiar la violència estructural, s'ha donat molta importància a la recerca dels mecanismes i les causes de la desigual distribució, a escala mundial, del sistema de producció d'aliments i d'extracció de primeres matèries. D'una manera semblant, en el terreny de la violència directa, temes com el del comerç d'armes i els processos de militarització a l'interior de les societats han estat força tractats pels investigadors/res.

El mateix interès de la UNESCO, que ha patrocinat i finançat diversos seminaris i publicacions sobre la violació dels drets humans arreu del món, no ha fet més que reforçar encara més aquesta tendència a considerar com a prioritats els temes que acabem de comentar.

L'INTERNATIONAL PEACE RESEARCH ASSOCIATION (IPRA) I LES PRIORITATS D'INVESTIGACIÓ

Una altra manera de veure les prioritats i la diversitat dels centres d'interès dominants en les persones que actualment es dediquen a la investigació sobre la pau és el que queda palès en les reunions que cada dos anys organitza l'IPRA per als seus mem-

---

4. PRIO: *Tendencias recientes en la Investigación sobre la Paz. Análisis de los datos de las encuestas*, a «Informes y documentos de Ciencias Sociales», nº 43, UNESCO, 1981, p. 30.

bres. La 11ª Conferència General de l'IPRA, celebrada al mes d'abril de 1986, a Sussex (Gran Bretanya), estava estructurada en onze grups de treball, els títols genèrics dels quals donen testimoni del que ja hem comentat sobre l'amplitud temàtica de la investigació sobre la pau. Aquests grups són:

1. Alternatives de seguretat.
2. Anàlisi i resolució de conflictes.
3. Drets humans i canvi social i polític.
4. Militarització i desmilitarització del llenguatge i de la cultura.
5. Militarització i sexisme.
6. Tecnologia militar, dinàmica del rearmament, control dels armaments i desarmament.
7. La no-violència dins la investigació sobre la pau.
8. Pau i desenvolupament.
9. Contribució de l'educació per la pau a la justícia global i social.
10. Moviments per la pau.
11. L'economia mundial: més enllà de la dependència.

Dos anys i mig enrere, a la 10ª Conferència General celebrada a Hongria, al setembre del 1983, els grups de treball foren els vuit següents:

1. Cursa d'armaments, doctrines estratègiques i alternatives de seguretat.
2. Política i economia de la militarització i de la desmilitarització.
3. Conflicte i canvi en les regions crítiques: Orient Mitjà, Amèrica Central, Indo-xina i Àfrica del Sud.
4. Crisi en l'economia mundial. El seu impacte en la política mundial i en el desenvolupament.
5. Estructura global de la comunicació.
6. Drets humans, autonomia cultural i comunitat mundial.
7. Educació per la pau.
8. Moviment per la pau i investigació per la pau.

Si anem una mica més enllà, al juny del 1981, durant la 9ª Conferència General de l'IPRA celebrada al Canadà, les comissions de treball formades foren les set següents:

1. Militarisme, desarmament i alternatives de Defensa.
2. Recursos, tecnologia i nou ordre internacional.

3. Política econòmica dels aliments i de les necessitats humanes.
4. Estructura internacional de la comunicació.
5. Drets humans, autonomia cultural i comunitat mundial.
6. Educació per la pau.
7. Cooperació i interdependència.

Grups de treball formats en els darrers congressos de l'IPRA

	11è 1986	10è 1983	9è 1981	8è 1979	7è 1977	6è 1975
MILITARITZACIÓ	+	+	+	+	+	+
<i>Ordre militar internacional</i>				+	+	
<i>Repressió</i>					+	+
<i>Militarització, llenguatge i cultura</i>	+					
<i>Estructura internacional, informació</i>		+	+	+	+	
REARMAMENT	+	+			+	+
<i>Tecnologia militar</i>	+					
<i>Doctrines militars</i>		+				
<i>Producció i comerç d'armes</i>					+	
DRETS HUMANS	+	+	+			
<i>Canvi social i polític</i>	+					
<i>Autonomia cultural</i>		+	+			
<i>Mobilització social i autoconfiança</i>						+
<i>Polítiques de les organitzacions internacionals</i>						+
<i>Sexisme</i>	+					
ANÀLISI I RESOLUCIÓ DE CONFLICTES	+	+				
<i>Alternatives de defensa</i>	+	+	+			
DESARMAMENT	+		+	+		
<i>Control d'armament</i>	+					
<i>Desmilitarització</i>	+	+				
PAU I DESENVOLUPAMENT	+					
<i>Recursos, tecnologia i alimentació</i>			+	+	+	
<i>Estructura econòmica i crisi</i>	+	+		+		
<i>Nou ordre econòmic internacional</i>			+		+	+
<i>Cooperació i desenvolupament</i>		+	+		+	
EDUCACIÓ PER LA PAU	+	+	+	+	+	+
MOVIMENT PER LA PAU	+	+				
<i>No violència</i>	+					
INVESTIGACIÓ SOBRE LA PAU	+	+				

Un repàs dels temes estudiats en els sis darrers congressos de l'IPRA, del 1975 al 1986, ens permetrà de fer les següents observacions:

- a) *El camp temàtic és cada cop més ampli.* Al 1975 s'estudiaren set grans temes; al 1984, catorze, i al 1986, divuit.
- b) Si dividim els temes d'estudi en dues grans àrees, militarització (militarisme i rearmament) i pau (drets humans, resolució de conflictes, desarmament, desenvolupament, educació per la pau, moviments per la pau), apreciarem una clara *tendència a tractar cada cop més els aspectes relacionats amb la pau.* Si en els congressos de 1975 a 1979 els temes del militarisme i rearmament representaven la meitat dels grups de treball, en els darrers congressos aquests temes suposaven menys de la quarta part, enfront de les tres quartes parts ocupades per l'àrea de pau.
- c) Aquest increment en l'estudi dels aspectes de la pau es relaciona amb la *introducció de nous temes relacionats amb la «qualitat» de la pau* (drets humans, canvi social, autonomia cultural, sexisme) o, dit en termes de Galtung, amb la pau positiva. *S'ha introduït també l'estudi d'alternatives de defensa i seguretat i, en general, l'anàlisi dels processos de desmilitarització.*

Aquest esquema d'interès per les alternatives explica igualment que en els dos darrers congressos s'hagi prestat *atenció als moviments per la pau i a la no-violència.*

- d) És significatiu, finalment, que en tots els congressos s'hagi mantingut com a *tema prioritari el de l'educació per la pau.*

L'ENQUESTA DEL PEACE RESEARCH LABORATORY

Per iniciativa del Peace Research Laboratory of Sant Louis, dels Estats Units, es va començar, al 1981, un estudi sobre totes les qüestions que durant un període de tres anys (1981-1983) s'havien generat entre quatre associacions d'investigació sobre la pau (PRL, COPRED, CPREA i IPRA) durant els seus congressos i seminaris d'estudi. El resultat d'aquest estudi és un conjunt de 170 temes, bàsicament qüestions, organitzats en 15 apartats.⁵

5. ECKHARDT, William: *Peace Research Agenda for the 80's: an update*, «International Peace Research Newsletter», nº 2, 1985, pp. 19-22.

Aquesta agenda recull bona part dels interrogants actuals al si de la investigació sobre la pau i, per aquest motiu, és una excel·lent mostra de l'amplitud de temes que actualment estan essent investigats. Els apartats i algunes de les qüestions exposades són les següents:

AGRESSIÓ

- Relació entre l'agressió individual i els fenòmens de guerra/pau.
- Processos que expliquen el manteniment del nivell d'agressió des de la Segona Guerra Mundial.
- Com esbrinar si l'agressió és genètica o no?

ACTITUDS

- Les actituds respecte a les armes, estan relacionades amb les actituds vers les guerres?
- Quina és la relació, si hi és, entre les actituds i les accions?
- Per què la opinió pública està més sensibilitzada i compromesa respecte al tema nuclear que no pas fa una dècada?

CANVI D'ACTITUDS

- ¿Aquest canvi d'actituds pot conduir a accions polítiques dirigides a fer canviar les polítiques governamentals?
- Quins mètodes faciliten més el canvi d'actituds: els dirigits a les élites o a les bases?
- Influència dels llibres de text en la formació de prejudicis i actituds favorables a les guerres.
- Canvi d'actituds respecte a les guerres i a la pau durant les darreres dècades.
- Què cal fer perquè els valors de la pau puguin ser comunicats de manera més efectiva?

RESOLUCIÓ DE CONFLICTES

- Estudi de conflictes no militars de baix nivell.
- Com desenvolupar la diplomàcia per a la prevenció i la resolució dels conflictes?

COOPERACIÓ

- Per què la guerra està més associada amb la competició que no pas amb la cooperació entre els pobles?
- Com reforçar les tendències vers la cooperació internacional?

CULTURA

- Estudi dels obstacles culturals per assolir la pau.
- Comparació dels aspectes bèl·lics i pacífics de diferents cultures.

- Què es pot fer perquè els infants siguin entrenats per a la desobediència civil i la disconformitat social, sense menysprear el respecte a les lleis i a l'autoritat?
- Relació entre la violència de la televisió amb els fenòmens de guerra i pau.
- Dessensibilització vers la violència a causa de l'excés de violència reproduïda pels mitjans de comunicació.
- Rol del llenguatge en relació a la guerra i a la pau.
- Relació entre l'esport, la violència i l'agressió amb la guerra.
- Quins tipus de religions estan més associades amb la guerra i la pau?

DESENVOLUPAMENT

- Impacte del desenvolupament, al Tercer Món, de processos de conflicte social.
- Qüestionament del mateix concepte de desenvolupament. El desenvolupament vers què?
- El Nord es dirigeix cap a una autodestrucció?
- Quins models de desenvolupament són més profitosos per a determinats objectius econòmics?
- Paper de l'ajut bilateral o multilateral i de les inversions directes estrangeres en el procés de desenvolupament i subdesenvolupament.
- Relació entre la cursa d'armaments de les superpotències i el desenvolupament al Tercer Món.
- Relacions entre la violència civil, la violència internacional i el desenvolupament al Tercer Món.

ECONOMIA

- Aspectes econòmics (treball, atur, etc.) que generen o fomenten la guerra i la pau.
- Relació entre energia nuclear i proliferació d'armes nuclears.
- Relació entre les corporacions multinacionals i la violència mundial.

HISTÒRIA

- Investigació de la història de la guerra, de la pau i de la no-violència.
- Relació entre les guerres mundials i els interessos imperialistes.
- Estudi i avaluació del moviment per la pau i dels seus activistes.

INVENTARI

- Què hem après de la investigació sobre la pau?
- Repasada dels estudis del passat per cercar orientacions globals.

MÈTODES DE PAU

- Què hem après de l'educació, l'acció i de la política de pau?
- Com es pot mesurar o quantificar el nivell de pau al món?

- Quins tipus d'educació porten a la pau?
- Com podem planificar mons futurs concrets?

INVESTIGACIÓ SOBRE LA PAU

- El gran públic, especialment a nivell local, ha de ser el destinatari dels estudis o el consumidor dels resultats?
- Com s'ha de fer perquè els resultats de la investigació sobre la pau siguin més útils?
- Com s'ha de fer perquè les troballes de la investigació sobre la pau siguin utilitzades?
- Quins han de ser els objectius i quins han de ser els clients de la investigació sobre la pau?
- Riscos i avantatges de les propostes dirigides als governs.

NO VIOLÈNCIA

- Aplicació de la defensa no violenta a conflictes particulars.
- Paper de les institucions socials en el desenvolupament de la violència i de la no violència.
- Són el pacifisme i el federalisme millors camins per arribar a la pau que no pas la revolució?

POLÍTICA

- Necessiten, els governs, la investigació sobre la pau?
- Quins tipus de polítiques condueixen a la pau?
- Quins tipus de govern són els que es comprometen més o menys amb les guerres?
- Quins tipus de governs han tingut èxit en la promoció de la justícia i l'harmonia dins de les seves societats?
- Quins tipus d'alternatives de seguretat poden reemplaçar l'ús de la força?
- Paper que juguen les élites en la presa de decisions i en el manteniment de la guerra i de la pau.
- Influència de l'opinió pública sobre els governants.
- Quines institucions polítiques, mecanismes i processos són necessaris per promoure la pau mundial?
- Contribució de les Nacions Unides en relació a la pau.
- Estudi dels processos d'escalada de la violència policial en situacions de conflictes civils.

SEXISME

- Relació entre sexisme i violència.
- Relació entre feminisme i no-violència.
- Són les dones més pacífiques que els homes?
- Relació entre les guerres i l'agressivitat masculina.
- Relació entre la violència sexual i els fenòmens de guerra i pau.

Aquesta mostra de la llarga llista elaborada pel Peace Research Laboratory de Sant Louis, malgrat la simplificació d'algunes de les preguntes o qüestions exposades, fa veure l'*amplitud temàtica que interessa a la investigació sobre la pau*, que és el que ens volien assenyalar. Tot aquest conjunt de temes pot ordenar-se encara d'una manera més sistemàtica. Marek Thee⁶ ho va fer utilitzant una doble matriu (ampla i limitada) i considerant els diferents enfocaments prioritaris, ja sigui l'estat-nació, la violència física, la violència estructural, la violència repressiva o l'estudi de futurs alternatius.

Tal com pot observar-se en el quadre adjunt, l'enfocament més limitat és que sols considera com a actor i generador de violència l'estat-nació. És l'enfocament que dominava durant els anys cinquanta, molt influït per l'ortodòxia de la ciència política d'aquells moments. Els temes d'investigació eren, lògicament, els relacionats amb el sistema internacional i les relacions internacionals, i no es perseguïen altres objectius que els preconitzats per les Nacions Unides.

El segon enfocament, també dominant en dècades anteriors, considera igualment els aspectes de violència física manifesta (palpable), especialment la violència generada en les guerres. L'objectiu d'aquest tipus de recerca és l'abolició de les guerres, i per això investiguen tot el que es refereix a les dinàmiques del rearmament i del desarmament.

Als anys seixanta s'introdueix la noció d'interès per la violència estructural, és a dir, aquella violència generada en les estructures socials i econòmiques. Això implica interessar-se pels problemes del desenvolupament i del subdesenvolupament. Es tracta d'un enfocament més ample que no els dos anteriors, i té per objectiu la satisfacció de les necessitats humanes bàsiques, la difusió de la justícia social arreu del món i aconseguir, per tant, la igualtat entre les nacions.

Aquest enfocament ha anat de la mà del que s'ha interessat per la violència política repressiva, especialment en el Tercer Món. La violació dels drets humans és el seu camp de recerca, i el creixement de la autonomia humana i la autorealització personal han estat els seus objectius.

Finalment, i ja a partir de la dècada dels setanta, trobem un darrer enfocament que es basa sobretot en el disseny de futurs alternatius. Encara les qüestions de manera positiva tot cercant

---

6. THEE, Marek: op. cit.

Enfocaments i objectius de la investigació sobre la pau

	<i>matriu estreta</i>		<i>matriu ampla</i>		
ENFOCAMENT	l'estat-nació en el sistema internacional	violència física manifesta	violència estructural sòcio-econòmica	violència política repressiva	futurs alternatius
TEMES D'INVESTIGACIÓ	relacions internacionals sistema internacional	guerra/pau rearmament desarmament	subdesenvolupament desenvolupament	drets humans	ordre mundial utopies realitzables
OBJECTIUS	realització ideals Nacions Unides	abolició de la guerra	satisfacció de les necessitats humanes, la justícia social, i la igualtat de les nacions	autonomia humana i auto-realització	transformació progressiva de la societat humana

Font: THEE, Marek: Bulletin of Peace Proposals, nº 2, 1983, pp. 205.

Prioritats en la investigació sobre la pau

40

<i>Enfocaments</i>	<i>Significació/Interessos/Objectius</i>	<i>Normes</i>	<i>Nivell</i>	<i>Àrea d'estudi</i>
I - VIOLÈNCIA FÍSICA MANIFESTA	— seguretat nacional i internacional — prevenció o eliminació guerra — absència general de conflictes armats	— inviolabilitat vida humana — supervivència	— nacional/ internacional	— rearmament/ desarmament — control armaments — militarisme — resolució de conflictes — reconversió — alternatives de defensa
II - VIOLÈNCIA ESTRUCTURAL SÒCIO- ECONÒMICA	— satisfacció de les necessitats humanes bàsiques — erradicació de la pobresa i de l'explotació — establiment d'un ordre econòmic i i polític just — democratització de les relacions internacionals	— equitat — benestar econòmic — millora de les condicions humanes	— social — classe — estructura internacional	— subdesenvolupament — mal desenvolupament — imperialisme — dependència — acció no violenta
III - VIOLÈNCIA POLÍTICO REPRESSIVA	— dignitat humana i autonomia — tolerància i auto-realització — llibertats democràtiques — satisfacció necessitats humanes bàsiques espirituals i no materials	— drets humans civils, polítics, econòmics, socials i culturals	— individual — col·lectiu	— supressió drets humans — compatibilitat de valors — diversitats sòcio-culturals
IV - EDUCACIÓ PAU	— actituds humanes de caràcter moral, ètic i de consciència	— racionalitat humana	— individual — col·lectiu — nacional — internacional	— educació pel desarmament — coneixement ciències socials — aproximacions pedagògiques — estratègies de canvi

Font: THIE, Marek, *Scope and Priorities in Peace Research*, Bulletin of Peace Proposals, nº 2, 1983, pp. 207.

alternatives a les dinàmiques que no tenen sortida. L'objectiu d'aquest enfocament, de molta difusió als Estats Units, és la transformació progressiva de la societat humana. L'objecte d'estudi és, doncs, l'ordre mundial i el desenvolupament de les utopies realitzables. En el capítol que fa referència als corrents d'investigació, ampliarem el significat de tots aquests enfocaments.

Per acabar, Marek Thee amplia encara més el contingut dels temes prioritaris en la investigació sobre la pau. Per fer-ho d'una manera més rigorosa, tal com pot veure's en el següent quadre, ha prescindit de l'enfocament limitat a l'estudi de l'estat-nació, perquè considera que no és propi de la investigació sobre la pau. En canvi, ha donat entrada a un altre enfocament, el de l'educació per la pau que, tal com ja he comentat abans, ha passat a convertir-se en un dels aspectes fonamentals del camp de recerca de la investigació sobre la pau en els darrers deu anys.

**HISTÒRIA
DE LA INVESTIGACIÓ
SOBRE LA PAU**

100
100
100
100
100

LES ETAPES DE LA FORMACIÓ DE LA INVESTIGACIÓ ACTUAL

L'interès per la pau, qualsevol que sigui la concepció que n'hagin fet, ha estat una constant des de fa molts segles. La història de la idea de pau, doncs, aniria per uns camins realment diferents dels que a nosaltres ens interessen per conèixer l'activitat que anomenem «investigació sobre la pau».

De qualsevol manera, sí que podem preguntar-nos el següent: Si la pau ha estat una preocupació central a Europa Occidental des de primers d'aquest segle, com és que no ha estat fins a èpoques molt recents que aquesta preocupació s'ha traduït en el desenvolupament d'estudis sobre la pau?

Hi ha, entre d'altres factors que poden explicar aquesta *tardança en el sorgiment de la investigació sobre la pau*:¹

1. Les mateixes *ciències socials* són d'època recent, o s'han desenvolupat relativament poc fins al 1900.
2. La *ciència política*, que té moltes connexions amb la investigació sobre la pau, no ha facilitat l'existència i el desenvolupament autònom d'aquest tipus d'estudis.
3. Els *grups de decisió* han assimilat tradicionalment el concepte de seguretat amb el de la capacitat militar.

Tots aquests factors han provocat que els estudiosos sobre la pau hagin estat considerats com una comunitat marginal, i sovint han estat obligats a treballar fora de les institucions socials. Aquesta era la situació dominant fins a la Segona Guerra Mundial, i constitueix la prehistòria de la investigació sobre la pau.

---

1. O'CONNELL, James: *Peace with Work to Do*, Berg Publisher Ltd., 1985, pp. 1-2.

Història de la investigació sobre la pau

(MULTIDISCIPLINAREÏTAT) PRIMERA ETAPA	1940	Antecedents (Sorokin)
	1950	Estudis oficialistes i conservadors Intents de comprensió del fenomen guerra i de la violència directa (Richardson, Wright). Desig de control de les guerres. Crida B. Russell (1955) Naixement Moviment Pugwash «Journal of Conflict Resolution»
(TRANSDISCIPLINAREÏTAT) SEGONA ETAPA	1960	Arrencada teòrica. Influència behaviorista Crítica a l'etapa anterior Actitud constructiva Creació PRIO (1964) i «Journal of Peace Research» Galtung: violència estructural, pau positiva i pau negativa
	1970	Creació de molts centres
TERCERA ETAPA	1980	Satisfacció necessitats humanes no-materials (drets humans, repressió, etc.)

A partir d'aquí, podem parlar de *tres etapes* clarament diferenciades: la dels anys quaranta i cinquanta, la dels anys seixanta i setanta, i la posterior al 1980, que arriba als nostres dies.

I etapa: Els anys quaranta i cinquanta

Aquesta primera etapa de la investigació sobre la pau neix com a derivació de les conseqüències de la Segona Guerra Mundial. En aquells moments, la conservació de la pau era un dels interessos nacionals més primaris. Però l'enfocament del problema de la guerra i de la pau estava basat en una *postura tradicional*, que emfasitzava la importància d'un *poder armat pels estats nacionals* sobirans.²

---

pau = bona voluntat + poder militar estatal

En aquella època són destacables els estudis de Richardson i Wright dirigits a *fer comprendre el fenomen de la guerra*, amb l'objectiu d'arribar al seu control. S'inicià, de la mà d'aquests matemàtics, l'estudi rigorós dels conflictes violents.

En aquests primers anys de la història de la investigació sobre la pau, particularment a finals dels anys cinquanta, la recerca sobre la pau comença a adquirir el seu *caràcter multidisciplinari*. «El model d'aquesta investigació era com una mena de llac on els corrents de les diverses ciències socials abocaven les aigües dels coneixements que cada una havia recollit».³

Com explica Galtung, recordant l'experiència d'aquells anys, «el problema bàsic, des del punt de vista de l'organització, era aconseguir la col·laboració d'estudiosos de diverses disciplines. En alguns casos —com els economistes— aquesta col·laboració fou molt difícil o negativa. Al contrari, especialistes en psicologia, sociologia, politologia i relacions internacionals varen quedar fascinats en descobrir que, des dels seus diferents punts de vista, podien combinar els seus enfocaments d'una manera útil. L'experiència ha mostrat que en la investigació sobre la pau és *molt necessària una certa laxitud paradigmàtica*»⁴

---

2. RÖLING, Bert: «Investigación para la paz», a *Los científicos, la carrera armamentista y el desarme*, Ed. Serbal/UNESCO, 1984, pp. 274.

3. GALTUNG, Johan: *Hacia una definición de las investigaciones sobre la paz*, «Informes y Documentos de Ciencias Sociales», n° 43, UNESCO, 1981, pp. 7-17.

4. GALTUNG, Johan: op. cit.

Fou també en aquesta etapa quan, al 1955, Bertrand Russell va fer una crida a tots els científics i Estats per unir els seus esforços de cara a *evitar la guerra*. Com a conseqüència d'aquesta crida, va néixer el «Moviment Pugwash», que unia eminents científics de tot el món.

Al 1955 apareix també, als Estats Units, el «Journal of Conflict Resolution», revista molt afeccionada al desenvolupament de la teoria dels jocs aplicada a la resolució de conflictes, i que és el clar exponent de la manera d'investigar dominant en aquella època, que feia gran ús de les matemàtiques.

Com s'ha dit molt encertadament, la naturalesa de la investigació sobre la pau reflecteix la situació política del moment en què es fa.⁵ La primera etapa de la investigació sobre la pau es va anar construint en plena *guerra freda*; això explica que l'atenció principal dels estudis anava dirigida a l'*anàlisi de la confrontació Est-Oest*. Els investigadors sobre la pau d'aquell temps intentaren, amb un elevat grau d'abstracció, esbrinar els mecanismes que causaven les guerres i les condicions que afavorien la pau. Per aconseguir aquest objectiu *desenvoluparen notablement la teoria dels jocs, les teories sobre la cursa d'armaments, la teoria de la integració, les teories sobre el comportament, etc.*, sempre utilitzant el conflicte Est-Oest.

Segona etapa: anys seixanta i setanta

Si, ja des del començament, la investigació sobre la pau partia d'un *descontentament davant l'statu quo* imperant, no és gens estrany que també es mostrés *crítica* en la seva actitud en front de les polítiques estatals tradicionals i qüestionés el valor del concepte existent sobre la mateixa sobirania nacional. Els investigadors tenien la sospita que l'èmfasi posat pels Estats en un poder militar nacional portaria irrevocablement al rearmament, a postures armades sobredimensionades i a un creixent perill de guerra. Aquestes conclusions foren algunes de les motivacions que anaren convertint el punt de vista de la investigació sobre la pau en una perspectiva clarament *mundial i internacionalista*.⁶

5. NIEZING, Johan: *Peace as (Low) Risk*, Bulletin of Peace Proposals, nº 1, 1985, pp. 41-50.

6. RÖLING, Bert: op. cit.

En la segona fase de la història de la investigació sobre la pau es varen produir canvis substancials. La distensió entre les dues grans potències va afavorir que s'incrementés l'*interès per les relacions Nord/Sud*, la violència estructural, les revolucions, la repressió, etc., i que s'ampliés notablement l'espectre temàtic de la investigació sobre la pau.

Juntament a aquesta *amplitud temàtica*, es dóna igualment una important *arrencada teòrica*, tant a Europa com als Estats Units. Es fa una crítica molt dura als estudis realitzats fins el moment, que es consideren massa oficialistes i conservadors, atès que ignoraven la realitat dels conflictes en la societat, i solament prenen en consideració els aspectes més espectaculars d'aquests conflictes.⁷

El 1964 és fundat, a Oslo, l'International Peace Research Institute (PRIO), dirigit per Johan Galtung,⁸ que dirigirà una revista que, en aquell any, surt per primera vegada a la llum: el «Journal of Peace Research», probablement la revista que més ha contribuït a la difusió de la investigació sobre la pau.

Galtung estableix, en aquell any, una distinció entre la *pau negativa* (absència de guerra) i *pau positiva* (absència de violència + integració de la societat humana), i es generen unes discussions que fan que la investigació sobre la pau no es centri tant a prevenir la guerra com a *generar una pau estable a llarg termini*.

La investigació sobre la pau va adquirint impuls i *comença a desenvolupar el seu propi paradigma*. Perquè això succeís van haver-se de combinar tres processos:⁹

- a) Es va realitzar un examen crític dels conceptes de pau, violència, etc., fins arribar a crear el concepte de *violència estructural*.
- b) Es va observar que gran part de la violència directa que hi ha al món anava dirigida a combatre o a protegir certes *situacions de dominació*. Es va veure igualment que aquesta mateixa dominació semblava posseir una *estructura* en què apareixien amb força i claredat quatre components: explotació, penetració, fragmentació i marginació.

7. ARENAL, Celestino: *Introducción a las relaciones internacionales*, Ed. Tecnos, 1984, pp. 299-324.

8. Per comprendre l'aportació i significació de l'obra de Galtung, vegeu els comentaris de Boulding, Holm, Strzelecki i Gleditsch en el llibre *Johan Galtung. A Bibliography of his Scholarly and Popular Writings, 1951-1980*, PRIO, 1980.

9. GALTUNG, Johan: *Hacia una definición...*

- c) Es va produir una *ruptura amb l'empirisme pur*. Atès que la pau és una cosa molt escassa, la majoria dels que parlen de la pau —inclosos els activistes de la pau i els polítics—, del que parlen en realitat és de *transcendència*, de sistemes qualitativament diferents en els quals la pau serà empíricament molt més freqüent que en el món d'avui.

D'aquestes reflexions va sorgir la necessitat d'adoptar una *actitud crítica respecte a la realitat empírica existent*, i una *actitud constructiva* per suggerir altres realitats possibles i desitjades pels éssers humans.

El 1968, en un article que va tenir molta repercussió entre la comunitat que es dedica a la investigació sobre la pau,¹⁰ Hermann Schmid va proposar que la investigació sobre la pau hauria d'explicar no solament com es controlen els conflictes manifestos, sinó també, i sobretot, *com es manifesten els conflictes latents*. Per a Schmid, s'hauria d'explicar no com es produeix la integració, sinó com es polaritzen els conflictes en un grau tan elevat, fins al punt que el sistema internacional està seriosament amenaçat.

Schmid criticava que la investigació sobre la pau apliqués les teories de conducció de conflictes asimètrics mitjançant la integració, i que es mantingués científicament «objectiva» en relació a les parts en conflicte, cosa que convertia la investigació sobre la pau en un agent de pacificació i en un pilar de l'*statu quo*. Aquesta crítica va portar a una discussió d'anys que, a la fi, forçà els investigadors a definir-se una mica més en els seus propòsits.

Tercera etapa: els anys vuitanta

Cap a finals dels setanta s'observa l'inici d'una nova fase, que parteix de l'enfocament de les *necessitats humanes bàsiques*; i no solament de la reducció de la violència. La investigació sobre la pau no s'ocupa únicament de la conservació de la vida, sinó també de fer que aquesta vida sigui molt millor; no cerca solament l'abolició de la pobresa, sinó també aconseguir el benes-

---

10. SCHMID, Hermann: *Politics and Peace Research*, Journal of Peace Research, n° 3, 1968, pp. 219.

tar; no procura solament acabar amb la repressió, sinó també ensenyar a fer ús, críticament i constructivament, de la llibertat.¹¹

En els nostres dies, ens hem vist obligats també a prendre de nou l'atenció sobre la *confrontació Est-Oest*, a causa del ressorgiment de problemes propis de la guerra freda. De qualsevol manera, sembla que hi ha algunes diferències importants entre l'actual guerra freda i la dels anys cinquanta. L'actual guerra freda és cada cop un fenomen més estructural i institucionalitzat, i que repercuteix en gran part de la marxa dels afers mundials.¹²

Per a Johan Niezing, les característiques diferenciadores d'aquesta segona guerra freda serien les següents:¹³

1. La confrontació Est-Oest actual és *més àmplia i profunda*.
2. Ambdues parts estan encara incrementant els seus arsenals militars. Hi ha un elevat grau de diversificació en els sistemes d'armes, resultat de la relativa autonomia dels processos armamentistes.
3. Ambdues parts són *incapaces de dur a terme un desarmament substancial*, de practicar un control d'armes efectiu i d'avaluar la seva posició estratègica de forma racional.
4. Com a resultat d'1., 2. i 3., *la confrontació militar és entesa*, per ambdues parts, com *una cosa possible*. Per això, les dues grans potències tracten d'evitar aquesta confrontació.
5. A cada part hi ha *diferents opinions* sobre les conseqüències d'una eventual confrontació o sobre la seva inevitabilitat.
6. Com a resultat de 4. i 5., sempre hi ha un *risc de guerra*, accidental o deliberada.

Aquestes característiques de l'actualitat internacional, juntament amb el desenvolupament institucional de les recerques sobre la pau en diferents temàtiques, han portat alguns investigadors a afirmar que la investigació sobre la pau pot estar mancada d'un nou paradigma. La nova guerra freda, en concret, presenta un nou grup de problemes, i es fa necessari formular noves direccions per manejar aquest grup.¹⁴

11. GALTUNG, Johan: op. cit.

12. NIEZING, Johan: op. cit., pp. 41.

13. NIEZING, Johan: op. cit., pp. 41.

14. NIEZING, Johan: op. cit., pp. 43.

EVOLUCIÓ DELS CENTRES D'INVESTIGACIÓ SOBRE LA PAU¹⁵

Encara que la investigació sobre la pau, tal com la concebem ara, és una activitat formada a partir de la Segona Guerra Mundial, hi ha una colla d'iniciatives anteriors que, sens dubte, varen influir notablement en la gènesi i el desenvolupament d'aquest tipus d'investigació. Així, al segle passat, ja es formaren diverses societats de pau (American Peace Society, al 1840; Swedish Peace and Arbitration Society, al 1883), que procuraren organitzar reunions i estudis sobre la pau. Fruit d'aquests primers treballs fou el llibre *The Science of Peace*, escrit per L. Bara al 1872 i abonat per les Anglo-American Societies of the Friends of Peace. Tant Bara, belga, com l'alemany P. Jaufmann, precognitzaren a mitjan segle passat l'estudi de les ciències del dret internacional, i crearen el 1873 l'Institute for International Law a Brusselles.

A finals del segle XIX, als Estats Units, l'estudi de les relacions internacionals comença a independitzar-se de la Ciència Política. Alguns historiadors, antropòlegs i sociòlegs comencen a interessar-se per l'estudi de la guerra i de la pau, encara que sense atrevir-se a trencar amb el pensament polític establert.

Tot just començar el segle XX, diversos acadèmics decideixen promoure activament la «ciència de la pau». Aquest fou el cas de Robertson (1907), Wehberg (1912), Fried (1916), Raglan (1933) o de Ligt (1939), encara que es tractava d'aportacions individuals i molt centrades a Europa.

No és fins als anys 30 que l'estudi de la pau comença a desenvolupar-se de manera institucional. Al 1933 es crea a la Universitat de Chicago un programa interdepartamental sobre relacions internacionals, coordinat per *Quincy Wright*, un dels pioners de l'estudi dels conflictes, que el 1942 publicà un llibre clau en la polemologia titulat *A Study of War*.

El 1937, els psicòlegs nord-americans creen la Society for the Study of Social Issues, i estableixen un comitè sobre «Psicologia de la Guerra i de la Pau». El 1952, alguns dels membres d'aquesta societat formen una editorial per difondre algunes de les seves recerques; el butlletí «Research Exchange on the Pre-

---

15. La quasi totalitat de les dades proporcionades en aquest apartat provenen de WILSON, G.K.: *Peace: A Global Study*, Housmans, 1982, pp. 20-29.

vention of War» editat per aquest grup pot considerar-se com la revista pionera de la investigació sobre la pau.

Pocs anys després, neix una revista que encara és capdavantera de la investigació sobre la pau: el «Journal of Conflict Resolution», publicada per la Universitat de Michigan i animada, entre d'altres, per l'economista Kenneth Boulding i pel matemàtico-psicòleg Anatol Rapoport. A la Universitat de Michigan es crea també el Centre for Research on Conflict Resolution, que durant molts anys es convertí en el nucli promotor de nombroses activitats d'investigació sobre la pau.

Per la mateixa època, el psicòleg Theodor F. Lentz¹⁶ crea el Peace Research Laboratory, a Sant Louis, Miss. El seu llibre *Towards a Science of Peace*, publicat al 1955, també un dels clàssics de la investigació sobre la pau, suggereix diverses formes per depassar els inconvenients de la burocràcia universitària que impedeixen l'estudi de la pau. Al 1957, el professor Lentz forma el Peace Study Institute, a Nova York. Poc després, al 1959, E. Osborn crea el Peace Research Institute a Washington, institut que es dedica especialment a l'estudi de problemes sobre l'ordre mundial.

Totes aquestes iniciatives van influir, de mica en mica, les diferents universitats que es destaquen en l'estudi de les relacions internacionals com Princeton, Harvard o Columbia, i s'estableix una influència mútua. D'aquesta manera, i ja entrats en els anys seixanta, la investigació sobre la pau va expansionant-se a través de facultats i centres universitaris dels Estats Units. El 1961 es crea l'Institut for World Order, a Nova York, un dels centres que encara manté una activitat molt dinàmica en l'estudi del sistema internacional.

El físic N. Alcock¹⁷ va promoure al Canadà la investigació sobre la pau a finals dels anys cinquanta. Els seus llibres *The Critical Few* (1961) i *The Bridge of Reason* (1961) varen contribuir a formar el 1961 el Canadian Peace Research Institute, a Oackville. Quinze anys més tard, Alan i Hanna Newcombe formaren a Ontario el Peace Research Institute-Dundas, que realitza una tasca summament útil en el terreny de la documentació.

---

16. ECKHARDT, William: *Theodore Lentz on Peace Research: Scientific discipline or Scientific revolution?*, «Peace Research», Canadà, n° 3, set. 1985, pp. 1-10.

17. ECKHARDT, William: *The apostles of peace: N.S. Alcock, bridges and cycles*, «Peace Research», Canadà, n° 1, gener 1986, pp. 26-27 i 50-52.

A Europa, la investigació sobre la pau i els conflictes va néixer a França i de la mà de la polemologia. Al 1945, Gaston Bouthoul funda l'Institut Français de Polemologie, a París, que es dedica principalment a l'estudi de les causes de la guerra, un tema que preocupà igualment els holandesos B. V. A. Roling i H. W. Tromp, que el 1962 fundaren a la ciutat de Groningen el Polemologisch Institut.

Encara a la dècada dels cinquanta, és fundat a Àustria l'International Institute for Peace (1957), un centre que s'interessa per analitzar la guerra freda d'aquella època i les seves conseqüències en relació al desenvolupament de les relacions Est-Oest. Poc després, al 1958, es funda a la R.F. Alemanya un centre nomenat Study Group for Peace Research, amb seu a Múnic. Al 1964 es forma a Hannover el primer Student Group for Peace Research, i el 1970 és fundat a Bonn la German Society for Peace and Conflict Research. Totes aquestes institucions dinamitzaren igual que als Estats Units, la discussió d'aquests temes dins de les universitats.

Als països nòrdics, la investigació sobre la pau va aparèixer a mitjan anys cinquanta. Al 1955, el teòric de la no-violència nord-americà Gene Sharp va visitar Oslo i va promoure aquest tipus d'estudi a Noruega, on el sociòleg Johan Galtung incorpora aquesta activitat a l'Institute for Social Research. Poc després (1959), Galtung funda l'International Peace Research Institute a Oslo (PRIO), un dels centres més importants en l'actualitat. Al mateix temps, es promouen les primeres revistes de comunicació sobre la investigació per la pau; al 1964, el PRIO treu el «Journal of Peace Research».

A Dinamarca, la investigació sobre la pau ha estat sempre molt relacionada amb les universitats. Al 1969 es va crear a Copenhaguen l'Institut for Development Studies, i al 1977 el Danish Peace Research Group, que porta a terme recerques sobre desarmament i desenvolupament.

A Suècia, és destacable la creació, al 1966, del SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute), un dels centres més potents i prestigiosos. Al 1969 es va formar a la Universitat d'Uppsala el Department of Peace and Conflict Research, que s'especialitzà en teoria dels conflictes i en l'estudi de les causes de les guerres. A la Universitat de Gothenburg es formà, al 1978, l'Institute of Peace Research and Human Ecology.

Per finalitzar aquesta descripció de la riquesa dels països nòrdics, diguem que a Finlàndia es va crear al 1970 un important

institut a la Universitat de Tampere, el Tampere Peace Research Institute. Tant aquest institut com el Turku Peace Research Group creat al 1971, mantenen estrets lligams amb investigadors soviètics interessats en aquests temes.

L'activitat d'investigació sobre la pau a Gran Bretanya va començar, de forma institucional, al 1957, quan es crea la Peace Knowledge Foundation a Lancaster. El 1963, diversos seguidors del treball de Lentz formen la Peace Research Society que, al 1969, es converteix en el Richardson Institute for Conflict and Peace Research. Aquest institut, que inicialment tenia la seu a Londres, es trasllada al 1979 a Lancaster per compartir la feina amb el Peace and Conflict Research Programme, una iniciativa universitària formada al 1964. També a Gran Bretanya, és de destacar la creació, al 1974, de la *School of Peace Studies* dins de la universitat de Bradford, i on s'imparteixen cursos per a postgraduats.

A la resta de països europeus, la difusió de la investigació sobre la pau no queda pas en un segon pla. A Holanda, com ja s'ha esmentat, tot i sent un país petit, els centres d'estudi sobre la pau són nombrosos. L'Institut de Polemologia fou creat el 1962; el Netherland Institute for the Study of Peace and Security el 1966; el J. F. Kennedy Institute, també el 1966; el Peace Research Centre de Nimega, el 1965; i la Dutch-Belgian Society for Peace and Conflict Research, el 1975.

A Bèlgica, el premi Nobel de la Pau, Pire, va fundar, al 1960 la Universitat de la Pau de Thange-lez-Huy, amb el propòsit de promoure un diàleg universal. El 1965 és creat a Anvers el College for the Study of Developing Countries, i el 1967 es forma a la Universitat Lliure de Brusselles el Centre pour la Sociologie de la Guerre. Finalment, el 1971, s'inaugura el Centre for Research into Peace a La Nauve.

A Suïssa, molta de l'activitat relacionada amb la investigació sobre la pau s'ha fet mitjançant els nombrosos moviments i associacions internacionals que tenen les seves seus socials a Ginebra. És destacable la tasca portada a terme per l'Institute of Development Studies, creat el 1961 i que treballa en cooperació amb la Universitat de les Nacions Unides, així com el Geneve International Peace Research Institute, un centre de creació més recent (1980) que s'ha especialitzat en la física de les armes nuclears i els seus efectes. La biblioteca del Consell Mundial de les Esglésies és igualment una font important de documentació.

A Itàlia, les dues institucions més veteranes són la International School on Disarmement and Research on Conflicts, de Ro-

ma (1966) i l'Italian Peace Research Institute de Nàpols, creat al 1977, especialitzat en el tema de l'educació per la pau.

Als països de l'Est no hi ha una investigació sobre la pau amb les característiques d'Europa Occidental o dels Estats Units. A l'URSS sols val la pena esmentar la tasca individual d'alguns investigadors i, en tot cas, alguns treballs de l'Acadèmia de Ciències, particularment la d'algunes seccions que estudien la política exterior d'algunes àrees. La manca de llibertat per expressar, comunicar i dissentir de la política governamental —condició perquè una tasca d'investigació pugui catalogar-se com «de pau»—, impossibilita una homologació entre l'Europa Occidental i la de l'Est, exceptuant potser el cas d'Hongria, on hi ha alguns centres (Karl Marx University of Economics, per exemple) i investigadors (Istvan Kende, per exemple) que tradicionalment ha col·laborat en el desenvolupament de la investigació sobre la pau arreu del món.

Fora d'Europa, el Japó o els Estats Units, la investigació sobre la pau és una activitat de dimensions molt reduïdes. A l'Àsia cal esmentar la notable aportació d'alguns centres de l'Índia, on les religions i la tradició ghandiana ha exercit una influència notable en l'estudi de la pau i de la no-violència. En aquest país hi ha, des del 1961, l'Institut of Gandhian Thought and Peace Studies. Al 1971 foren creats el Peace Research Center d'Ahmedabad i l'Indian Council of Peace Research, a Nova Delhi, preocupat essencialment per les tècniques de la no-violència.

Al Japó, en canvi, la investigació sobre la pau té una importància major, encara que es tracta d'un interès més recent. El 1966 són creats el Kajina Institute of International Peace, a Tokyo, i el Japan Peace Research Group, a la universitat de Chuo. L'existència d'un ampli moviment antinuclear al Japó ha facilitat el creixement d'aquests centres.

A l'Àfrica sols hi ha centres a Nigèria (Peace Research Institute of Nigeria) i a la República Malgaixa (Peace Research Organization). A l'Amèrica Llatina, la major part d'aquesta activitat es concentra a Mèxic i a Xile. A Mèxic hi ha nombroses institucions dedicades a l'estudi de les relacions internacionals i del subdesenvolupament. A Xile es va crear, al 1980, l'Asociación Chilena de Investigadores para la Paz, dirigida per Augusto Varas, i que centra una bona part de la seva activitat en l'anàlisi de la realitat llatino-americana.

Al món hi ha, evidentment, molts d'altres centres i organitzacions que es dediquen, totalment o parcialment, a la investiga-

ció sobre la pau. Dins dels països que hem esmentat funcionen també d'altres centres, tal com explicarem posteriorment. La selecció que s'ha fet en aquest capítol és solament per mostrar l'evolució de la investigació sobre la pau en els darrers decennis i mitjançant la descripció dels centres que actualment són molt importants o que, en el moment de la seva creació, varen fer impacte. Cal insistir, però, que les referències que hem donat són incompletes i no inclouen els organismes internacionals que agrupen diversos centres, aspecte que comentarem després.¹⁸

Història de la investigació sobre la pau

<i>Any</i>	<i>Centre</i>	<i>País</i>	<i>Publicacions¹</i>
1945	Institut Français de Polemologie	França	«Bulletin Atomic Scientists»
1946			
1947			
1948	Peace Studies Institute and Program in Conflict Resolution	Estats Units	
1949			
1950			
1951	Institute of War and Peace Studies	Estats Units	
1952			
1953			
1954			
1955			
1956			
1957	Peace Study Institute	Estats Units	«Journal of Conflict Resolution»*
	International Institute for Peace	Àustria	
	Peace Knowledge Foundation	Regne Unit	
	Pugwash Conferences on Science and World Affairs	Regne Unit	
1958	Study Group for Peace Research	R.F.A.	
	Université de la Paix	Bèlgica	
1959	Peace Research Institute	Estats Units	
	Peace Research Institute Oslo (PRIO)	Noruega	
	Gandhi Peace Foundation	Índia	

1. Les publicacions que figuren en aquesta llista no estan relacionades amb els centres que figuren a la seva esquerra.

18. Per consultar la història de les revistes d'investigació sobre pau vegeu: CHATFIELD, Charles: *International Peace Research: the Field Defined by Dissemination*, «Journal of Peace Research», n° 2, 1979, pp. 163-179.

<i>Any</i>	<i>Centre</i>	<i>País</i>	<i>Publicacions</i>
1960			
1961	Institut of World Order	Estats Units	
	Canadian Peace Research Institute	Canadà	
	Institute of Development Studies	Suïssa	
	Institut of Gandhian Thought and Peace Studies	Índia	
1962	Polemological Institute	Holanda	
	Center for the Study of Arma- ment and Disarmament (Cali- fornia State University)	Estats Units	
1963	Peace Science Society Interna- tional	Estats Units	«International Peace Research Newsletter»
1964	Peace Research Society	Regne Unit	
	Student Group for Peace Research	R.F.A.	«Journal of Peace Research»
	Peace and Conflict Research Pro- gramme (Lancaster Univ.)	Regne Unit	«Peace Re- search Abstract Journal»
	Conference on Peace Research in History (Toledo Univ.)	Estats Units	
	International Peace Research As- sociation	(Interna- cional)	«International Studies Quar- terly»
1965	Peace Research Centre (Nijmegen)	Holanda	
	Center for the Analysis of Con- flict (CAC)	Regne Unit	
	Center for Peace and Conflict Studies (Wayne Univ.)	Estats Units	
	Correlate of War Project	Estats Units	
1966	Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)	Suècia	
	Department of Peace and Conflict Research (Lund Univ.)	Suècia	
	Kajina Institute of International Peace	Japó	
	Japan Peace Research Group	Japó	
	J.F. Kennedy Institute	Holanda	
	International School on Disarma- ment and Research on Conflicts (ISODARCO)	Itàlia	
	Canadian Peace Research and Education Association (CPREA)	Canadà	
1967	Centre de Sociologie de la Guerre	Bèlgica	«Peace Re- search Reviews»

<i>Any</i>	<i>Centre</i>	<i>País</i>	<i>Publicacions</i>
	Peace Studies Institute (Manhattan College)	Estats Units	
1968			
1969	Richardson Institute for Conflict and Peace Research	Regne Unit	«SIPRI Yearbook»
	Institute for Development Studies	Dinamarca	
	Department of Peace and Conflict Research (Uppsala Univ.)	Suècia	
	Netherlands Institute for Studies on Peace and Security	Holanda	
1970	Berghof Stiftung für Konfliktforschung (BSK)	R.F.A.	«Bulletin of Peace Proposals»
	German Society for Peace and Conflict Research (DGFK)	R.F.A.	
	Hessische Stiftung Friedens und Konfliktforschung (HSFK)	R.F.A.	
	Tampere Peace Research Institute (Tampere Univ.)	Finlàndia	
	Center for Peace Studies (Akron Univ.)	Estats Units	
	Consortium on Peace Research, Education and Development	Estats Units	
	Peace Studies Program (Cornell Univ.)	Estats Units	
	Program in Nonviolent Conflict and Change (Syracuse Un.)	Estats Units	
1971	Centre Recherche sur la Paix (CRESUP)	Bèlgica	«Current Research on Peace and Violence»
	Peace Research Centre (Ahmenabad)	Índia	
	Indian Council of Peace Research	Índia	«Jahrbuch für Friedens und Konfliktforschung»
	Turku Peace Research Group	Finlàndia	
	Finnish Peace Research Association	Finlàndia	
	Institute for Peace Research and Security Policy	R.F.A.	
	Center for Conflict Resolution (Wisconsin Univ.)	Estats Units	
	Center for Peaceful Change (Kent State Univ.)	Estats Units	

<i>Any</i>	<i>Centre</i>	<i>País</i>	<i>Publicacions</i>
	Peaceful World Order Studies (Colgate Univ.)	Estats Units	
	Peace Science Unit (Pennsylvania Univ.)	Estats Units	
1972	Polemological Centre of the Free University of Brussels	Bèlgica	«Peace and Change»
	Peace Studies Program (Bethel College)	Estats Units	«Alternatives Non Violente»
1973	Berliner Projektverbund der Berghofstiftung für Konflikt- forschung	R.F.A.	
	Peace Studies Association of Japan	Japó	
1974	Werkgroep Polemologie School of Peace Studies (Bradford Univ.)	Holanda Regne Unit	«International Interaction» «Peace and the Sciences»
	Foundation for Peace Studies	Nova Zelanda	
1975	Dutch-Belgian Society for Peace and Conflict Research	Bèlgica	«Études Pole- mologiques» «Alternatives»
1976	Peace Research Institute Peace Research Institute-Dundas Center for Studies in Peace and Non-Violence	Nigèria Canadà Índia	
1977	Lentz Foundation Danish Peace Research Associa- tion	Regne Unit Dinamarca	
1978	Italian Peace Research Institute Institute of Peace Research and Human Ecology (Gothenburg Univ.)	Itàlia Suècia	
	Consejo Latinoamericano de Investigación para la Paz	Mèxic	
	Group de Recherches et d'Infor- mation sur la Paix (GRIP)	Bèlgica	
1979	Association Française de Recher- ches sur la Paix	França	«Development and Peace»
1980	Geneve International Peace Research Institute	Suïssa	«UNESCO Yearbook on Peace and Con- flict Studies»
	Asociación Chilena de Investiga- ciones para la Paz	Xile	

<i>Ant</i>	<i>Centre</i>	<i>País</i>	<i>Publicacions</i>
	United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR)	Suïssa	«ADIU Report» «Disarmament Campaigns»
1981	Instituto di Ricerche per il Disarmo, lo Sviluppo e la Pace (IRDISP)	Itàlia	
1982	Secció d'Estudis sobre Pau i Conflictes (CIDOB) Austrian Institute for Peace Research	Espanya Àustria	«Gyroscope»
	Centre Interdisciplinaire de Recherche sur la Paix et d'Etudes Stratégiques (CIRPES)	França	«Archivo Disarmo»
1983			«END Journal» «END Papers» «Paix & Conflicts»
1984	Centro de Investigación para la Paz (CIP)	Espanya	«Sobre Pau/Paz» «Tiempo de Paz»
1985			«Papeles para la Paz»

SITUACIÓ ACTUAL DELS CENTRES D'INVESTIGACIÓ SOBRE LA PAU

D'acord amb les dades recopilades per l'Institut Internacional d'Investigació sobre la Pau d'Oslo (PRIO), el 1981 hi havia al món un total de *310 institucions d'investigació sobre la pau i els conflictes*, 41 de les quals es classificaven com a internacionals.¹⁹

Estats Units és el país amb un major nombre d'institucions dedicades a la investigació sobre la pau (79 centres), tot i que el percentatge ha minvat representa el 25% mundial de 1978, en-

19. PRIO: «Tendencias recientes en la Investigación sobre la Paz. Análisis de los datos de las encuestas», a *Investigación sobre la paz. Tendencias recientes y repertorio mundial*, UNESCO, «Informes y Documentos de Ciencias Sociales, n° 43, 1981, pp. 21-30.

front del 38% de 1965. El segon país en nombres absoluts és la R. F. Alemanya, amb 28 centres, seguit d'Holanda (15) i el Regne Unit (12).

Per regions, 107 de les 310 institucions són de països d'Europa Occidental (35%), i 88 (28%) pertanyen a l'Amèrica del Nord.

La major part d'aquestes institucions són de creació posterior al 1965 (53%). Més d'un terç d'aquestes es fundaren entre els anys 1965 i 1971, mentre que solament un 10% foren creades abans de la Segona Guerra Mundial.

**Nombre d'institucions d'investigació sobre
la pau i els conflictes, per any de fundació**

abans de 1900	5
1900 - 1944	25
1945 - 1959	55
1960 - 1964	48
1965 - 1971	103
1972 - 1978	49
sense dades	25
TOTAL	310

Font: PRIO: «Informes y Documentos de Ciencias Sociales», n° 43, UNESCO, 1981

L'enquesta de la UNESCO realitzada a aquests centres mostra que una mica més de la meitat de les institucions tenien menys de deu investigadors/es el 1978, i que aproximadament la meitat de les institucions amb menys de deu investigadors/es sols tenien quatre o menys persones dedicades a la recerca. La diferència de recursos posats a disposició de la investigació sobre la pau és incomparablement inferior a la que s'ofereix a la investigació de caràcter militar. *La UNESCO estima que el nombre d'investigadors/es sobre la pau i els conflictes és, aproximadament, de 5.000 en tot el món.*

LES ASSOCIACIONS INTERNACIONALS D'INVESTIGACIÓ SOBRE LA PAU

El 1964 es va crear l'Associació Internacional d'Investigació sobre la Pau (International Peace Research Association), IPRA, que agrupa la majoria dels centres dedicats a aquest treball. El

1984, l'IPRA comptava amb 466 membres individuals de 55 països i 64 associacions afiliades, de 25 països.

La tasca de l'IPRA és la de posar en comunicació les activitats dels seus membres, ja sigui mitjançant el seu butlletí (International Peace Research Newsletter), els seminaris que organitza durant l'estiu a Suècia, els congressos que se celebren cada dos anys a diferents països o mitjançant els diferents grups d'estudi que ha establert.

L'IPRA té diversos grups d'estudi en funcionament que agrupen persones que treballen en un mateix camp d'investigació. En aquest moment, els grups en activitat són els següents:

- Investigació sobre la pau i moviments per la pau
- Política d'alimentació
- Tercer món
- Dona, militarisme i desarmament
- Comunicacions

En el pla internacional, també cal esmentar la Peace Education Commission (PEC), que fomenta el desenvolupament de la educació per la pau.

L'IPRA ha iniciat també la formació de consells regionals per a la investigació de la pau al Tercer Món. El 1974 es va establir l'Asian Council of Peace Research (ACPR), i el 1977 el Consejo Latinoamericano de Investigación sobre la Paz (CLAIP).

Una altra associació internacional és la Peace Science Society-International (PSSI), la major part dels membres de la qual són dels Estats Units. En aquest país, una bona part del treball de recerca i d'educació per la pau és coordinada pel Consortium on Peace Research, Education and Development (COPRED), entitat que col·labora estretament amb l'IPRA.

En un altre nivell, són nombroses les associacions internacionals que, tot i no estar especialitzades en la investigació sobre la pau, li proporcionen una valuosa ajuda, tant en el terreny de la investigació com en el de la documentació i difusió de la informació.

En el *sistema de les Nacions Unides*, la UNESCO, l'Institut de les Nacions Unides per la Formació Professional i Investigació (UNITAR), la Universitat de les Nacions Unides (UNU) i el Centre de les Nacions Unides pel Desarmament han prestat un suport actiu a les investigacions sobre la pau ajudant en la celebració de conferències i la preparació de documents.

Altres associacions internacionals i regionals han estimulat

Institucions internacionals d'investigació sobre la pau

64

Especialitzades en la investigació sobre la pau	Associacions internacionals	IPRA	IPRA Peace Education Commission (PEC)	
			IPRA Study Groups	
				Peace Research and Peace Movements Food Policy Third World Women, Militarism and Disarmament Communications
				PSS(I) Peace Science Society-International (EUA)
Sistema de Nacions Unides	Associacions regionals		Consortium on Peace Research, Education and Development (COPRED)	
			Asian Council of Peace Research (ACPR)	
			Consejo Latinoamericano de Investigación sobre la Paz (CLAIP)	
			Nacions Unides	
			Universitat de les Nacions Unides (UNU)	
			UNESCO	
			Institut de les Nacions Unides per la Formació Professional i la Investigació (UNITAR)	
			Centre de les Nacions Unides pel Desarmament	
Associacions internacionals professionals			International Studies Association	
			Associació Internacional de Ciència Política	
			Associació Internacional de Sociologia	
			Consell Internacional de Ciències Socials (CICS)	
			Pugwash Conferences on Science and World Affairs	
Associacions regionals			Consejo Latinoamericano de Ciencias Sociales (CLACSO)	
			Consejo para el Fomento de Investigaciones Sociales y Económicos en Àfrica (CODESRIA)	
			Associació Europea pel Foment d'Instituts de Formació i Investigació (EADRTI)	

igualmente les investigacions sobre la pau i els conflictes, i facilitat tribunes per a reunions internacionals. Entre aquestes poden mencionar-se les següents: International Studies Association, Associació Internacional de Ciència Política, Associació Internacional de Sociologia, Consell Internacional de Ciències Socials (CICS), Pugwash Conferences on Science and World Affairs i el Consejo Latinoamericano de Ciencias Sociales (CLACSO).²⁰

---

20. D'altres associacions científiques que contribueixen a la reflexió sobre la pau i la guerra són: *International Society for Research on Aggression* (Robert J. Blanchard, Dept. of Psychology, University of Hawaii, 2430 Campus Road, Honolulu, HI 96822 USA), *International Union of Anthropological and Ethnological Sciences*, Commission on the Study of Peace, (Robert A. Rubinstein, Dept. of Anthropology, Northwestern University, Evanston IL 60201, USA), *Pugwash Conferences on Science and World Affairs* (M. Kaplan, 9 Great Russell Mansions, 60 Great Russell St., London WC 1B 3BE), *International Physician for the Prevention of Nuclear War* (225 Longwood Ave., Boston, MA 02115, USA), *International Sociological Association Research Committee on Armed Forces and Conflict Resolution* (Charles Moskos, Dept. of Sociology, Northwestern University, Evanston, IL 60201, USA), *American Sociological Association*, Section on World Conflicts (Conflict Clinic, University of Missouri, St. Louis, MO, USA), *The Union of Concerned Scientists* (26 Church St., Cambridge, MA 02238, USA).

**ELS CONCEPTES
DE VIOLÈNCIA
I DE PAU**

ELS CONCEPTES DE VIOLÈNCIA

Per a la investigació sobre la pau, com ja s'ha esmentat anteriorment, l'objecte central de la seva preocupació és no sols la guerra, sinó qualsevol tipus de violència, de la qual la guerra no seria més que una manifestació. No ha d'estranyar, doncs, que els estudis sobre la significació i representació de les violències ocupin una part important del treball de la investigació sobre la pau. Val a dir, en aquest sentit, que el mateix desenvolupament de la concepció de violència ha configurat, o influït enormement, en la formulació del concepte de pau.

Aquesta preocupació per la violència no sembla que calgui justificar-la, i menys a l'era nuclear. Pensem que sols l'espècie humana es capaç de destruir-se, precisament perquè ha perdut la seva capacitat de regular-se. A més, sols l'ésser humà és capaç d'exercir la seva força contra si mateix.¹ Això ha de fer reflexionar necessàriament els que estudien la pau. La violència és difícil de justificar en la nostra època si es mira a l'horitzó amb l'armament nuclear i la seva capacitat de destrucció total. Domenach ho ha expressat així:

«Atès que ja no es pot comptar amb la violència per detenir la violència, cal que cada societat, i la Humanitat sencera, si volen salvar-se, facin prevaldre *objectius ecumènics sobre els interessos particulars*. Cal que una *pràctica de diàleg* i una *moral d'amor*, o simplement de la comprensió, modifiquin les institucions i els costums».²

---

1. DOMENACH, Jean-Marie: *La violencia y sus causas*, UNESCO, 1981, pp. 36.

2. DOMENACH, Jean-Marie: op. cit. pp. 44-45.

Anem a veure, però, què s'entén per violència, puix aquest és un concepte subjecte a diverses interpretacions.³ Per a Domenach,⁴ en una definició poc complexa i entenedora, violència és l'ús d'una força, oberta o oculta, amb la finalitat d'obtenir, d'un individu o d'un grup, quelcom que no vol consentir lliurement. Yves Michaud⁵ defineix la violència com una «acció directa o indirecta, concentrada o distribuïda, destinada a fer mal a una persona o a destruir-la, ja sigui en la seva integritat física o psíquica, en les seves possessions o en les seves participacions simbòliques». Per a Julien Freund,⁶ en una definició més extensa, «la violència consisteix en una relació de potència i no sols de força, desenvolupada entre diversos éssers (almenys dos) o grups humans, de dimensió variable, que renunciïn a les altres formes de mantenir relacions entre elles per forçar directament o indirectament els altres a obrar contra llur voluntat i executar els desitjos d'una voluntat estrangera sota les amenaces d'intimidació, de mitjans agressius o repressius, capaços d'arribar a perjudicar la integritat física o moral de l'altre, els seus béns materials o les seves idees de valor, amb la possibilitat d'anihilar-lo físicament en cas d'una suposada resistència, deliberada o persistent».

Mackenzie,⁷ per la seva banda, defineix la violència com «l'exercici de la força física amb la finalitat de fer mal o de causar perjudici a les persones o a la propietat; acció o conducta caracteritzada per la tendència a causar mal corporal o a coartar per la força la llibertat personal».

Per a Curle,⁸ violència és el mateix que «no pacificitat», i per a Alain Joxe, la violència es relaciona amb l'intent de controlar a la societat mitjançant la centralització del saber.

3. PONTARA, Giuliano: *The Concept of Violence*, «Journal of Peace Research», n° 1, 1978, pp. 19-32.

4. DOMENACH, Jean-Marie: op. cit. p. 36.

5. MICHAUD, Yves: *Violencia y política*, Ed. Ruedo Ibérico, Barcelona, 1980, p. 5.

6. FREUND, Julien: *Sociologie du Conflict*, Press Universitaire de France, 1983, pp. 4-5.

7. MACKENZIE, W. J. M.: *Power, violence, decision*, Penguin, 1975, pp. 39.

8. CURLE, Adam: *Conflictividad y pacificación*, Herder, 1967.

«...presenciem una transdisciplinabilització accelerada en les àrees dels qui exerceixen el control sociopolític: medicina políciaca (i fins i tot medicina de la tortura), policia política, política militar i militarització de l'economia, totes unitats praxiològiques perfectament constituïdes que absorbeixen recursos importants i orienten o exploten sistemàticament els descobriments de la ciència fonamental.»

«...Per a totes les forces socials que s'oposen a aquesta centralització (del saber i de les decisions nacionals), violència és el conjunt de procediments que redueixen l'acció humana (per la força, si és necessari) a elements intercanviables, integrals i tractables fàcilment per aquest saber centralitzat».⁹

Per a Joxe, estudiós de l'estratègia i investigador sobre la pau summament crític, «la violència de l'individu sols preocupa al medi en què aquest viu, en la mesura en què es manifesta *contra* un nivell superior d'organització: la investigació de les seves causes va naturalment acompanyada d'una *preocupació curativa* i expressa el desig del grup de suprimir aquestes causes.»¹⁰ Per a fer-ho, hi ha diverses modalitats d'intervenció violenta, tal com pot veure's en el quadre de la plana següent.

Aquestes diferents interpretacions del concepte de violència són, crec, més que suficients per fer entendre una cosa elemental per a la investigació sobre la pau: cal defugir el sentit limitat de violència i no assimilar-lo simplement amb alguns tipus de violència física. La violència no és sols un tipus d'acte, sinó també una determinada potencialitat. No es refereix sols a un tipus de «fer», sinó també de «no deixar fer».

Arribem aquí al punt on les definicions i tipologies establertes per Galtung resulten aclaridores. El 1969, i en un sonat article publicat al «Journal of Peace Research»,¹¹ Galtung afirma que *hi ha violència quan els éssers humans es veuen influïts de tal manera que les seves realitzacions efectives, somàtiques i mentals estan per sota de les seves realitzacions potencials*.

9. JOXE, Alain: *La violencia y sus causas*, UNESCO, 1981, pp. 16 i 21.

10. JOXE, Alain: op. cit. pp. 14.

11. GALTUNG, Johan: *Violencia, paz e investigación sobre la paz*. Article recollit en el llibre *Sobre la paz*, Fontamara, 1985, pp. 27-72.

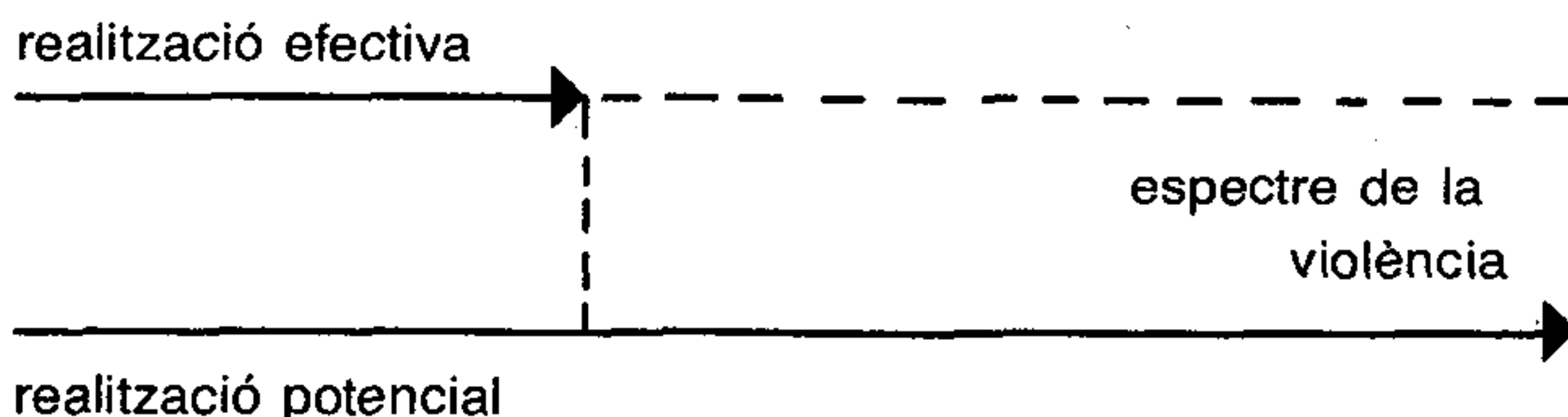

Nivells i models de violència

<i>Sistema (unitats)</i>	<i>Causalitat (disciplina)</i>	<i>Pràctica de control</i>	<i>Modalitats d'intervenció</i>		
			<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Individu	Biologia, genètica	Mèdica	Eugènèsica	Terapèutica	Eutanàsica
Grup	Psicosociologia	Policiàca	Prevenció	Vigilància	Repressió
Institució, organització	Sociologia	Política	Lluita política	Control polític	Legislació
Estats-nacions, formacions político-econ.	Sociologia de les relacions internacionals	Diplomàtica	Consulta	Negociació	Acords, aliances
		Militar	Reclutament, armament	Maniobra, amenança	Operacions
Sistema transnacional	Investigació sobre la pau				
	Estudis estratègics	Militar	Consulta	Control dels fluxos	Intervencions econòmico- militars
	Macroeconomia	generalitzada			

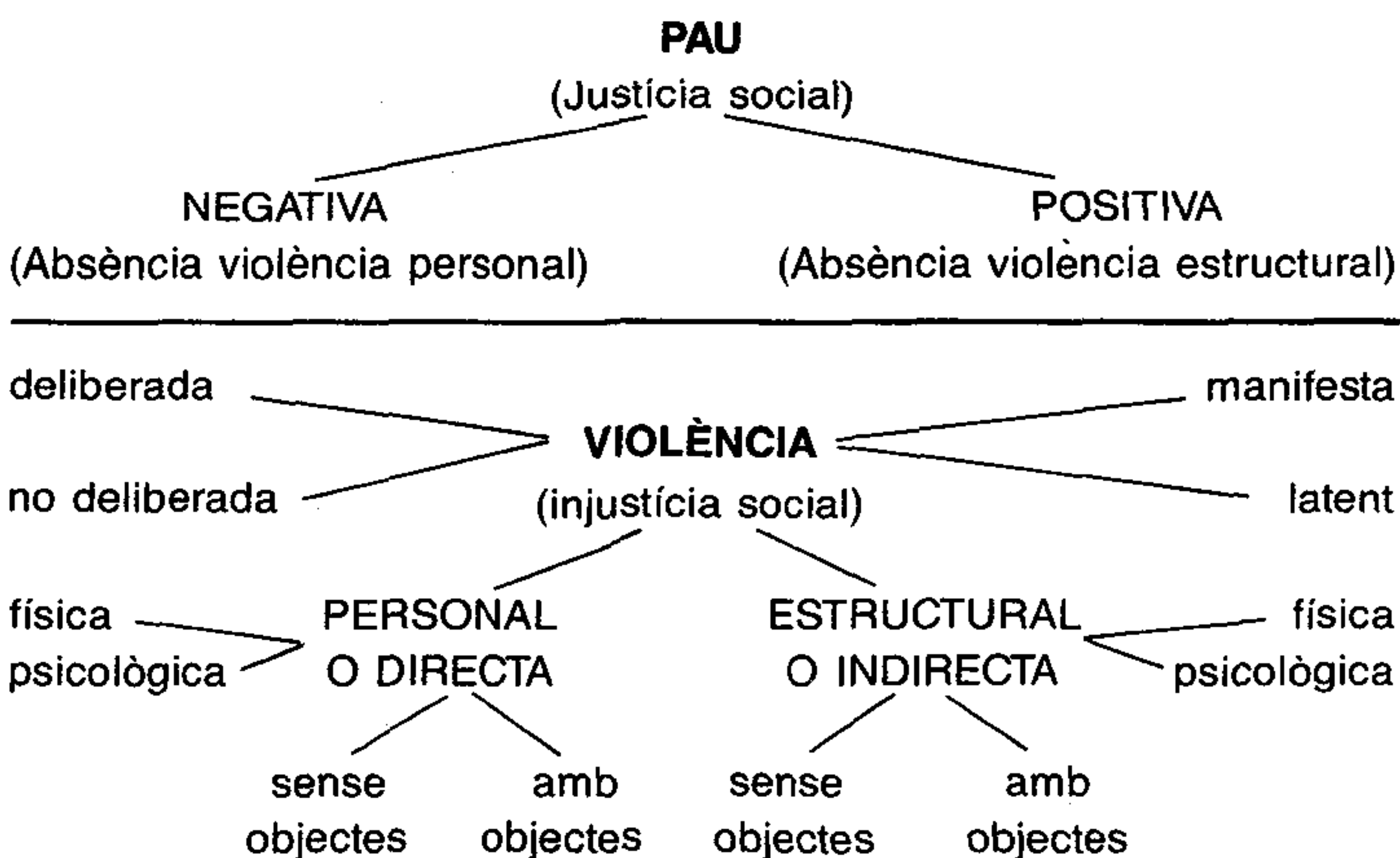
Font: JOXE, Alain: *La violencia y sus causas*, UNESCO, 1981, p. 15.

Així, la violència quedaria definida com la causa de la *diferència entre el potencial i l'efectiu*. Hi haurà violència quan el potencial sigui major que l'efectiu i, per definició, això sigui evitable.

Concepció de Pau i violència de Johan Galtung

Galtung introdueix, en aquest treball, el concepte de *violència estructural*, diferenciat de la violència física o directa. Per a Galtung, hi ha quatre *tipus de violència* que es donen quan no es satisfan les necessitats humanes bàsiques:¹²

12. GALTUNG, Johan: *Contribución específica de la irenologia al estudio de la violencia: tipologías*, a *La violencia y sus causas*, UNESCO, 1981, pp. 98.

1. *Violència clàssica*. És la *violència directa* contra el cos humà.
2. *Pobresa*. (Privació de necessitats humanes bàsiques). És la *pobresa estructuralment condicionada*.
3. *Repressió*. (Privació de drets humans). Es tracta de la repressió estructuralment condicionada. És la *intolerància repressiva*.
4. *Alienació*. (Privació de necessitats superiors). És l'alienació estructuralment condicionada, és a dir, la *tolerància repressiva*.

El primer tipus de violència forma part de la violència física, mentre que els altres tres configuren la violència estructural. Per a Galtung, la realització de la pau exigirà una anàlisi crítica de les estructures, de les institucions i d'altres tipus d'organització social, de cara a determinar les situacions perjudicials per a certs grups. Dit amb altres paraules, i a partir de la noció de violència estructural, *la veritable pau exigeix una reestructuració del sistema, puix implica l'eliminació de qualsevol tipus de violència*.

Köhler i Alcock¹³ han calculat els resultats de la violència estructural per a tots els països del món en un període determinat i, el 1965, comptabilitzaren un total de 14 a 18 milions de morts degudes a la violència estructural, 92.000 morts en guerres civils, i d'11.500 a 23.000 morts per violències a l'interior dels països. Tot això per a un total de morts de 62 milions de persones. Les morts per violència estructural són, doncs, superiors a les produïdes per la violència directe (civil o internacional). Evidenciaren, també, que el món subdesenvolupat, el Sud, amb el 69% de la població mundial, va sofrir, el 1965, el 96% de la violència estructural mundial, el 99,9% de la violència civil mundial i el 91% del total de violència internacional.

Khan,¹⁴ pel seu costat, ha establert una tipologia de les *correlacions entre la violència, els sistemes econòmico-polítics i el context situacional*, i ha classificat en aquesta categoria processos concrets com, per exemple, la descolonització; proposa també una tipologia de les formes d'utilització de la força lligada

13. KÖHLER, Gernot i ALCOCK, Norman: *An Empirical Table of Structural Violence*, «Journal of Peace Research», 1976, pp. 343-356.

14. KHAN, Rasheeduddin: *La violencia y el desarrollo económico y social*, a *La violencia y sus causas*, UNESCO, 1981, pp. 191-216.

a dos parells de conceptes: acumulació/distribució (dimensió econòmica), i burocràcia/mobilització (dimensió política), a partir de les dimensions dels models de desenvolupament propugnades per Fossum.¹⁵

Resta encara un ampli ventall d'aspectes relacionats amb la violència i que no han estat suficientment investigats. Segons Senghaas,¹⁶ la major part de la investigació sobre les condicions de la violència estructural intrasocial, s'ha concentrat en els casos i els llocs en què aquesta violència estructural s'ha traduït en violència política manifesta. Per cobrir els buits d'anàlisi, Senghaas proposa prestar més atenció als següents camps d'investigació actuals:

1. Investigació sobre la naturalesa humana i la personalitat individual, i en particular, investigar sobre les causes de la propensió individual a l'agressió.
2. Investigació sobre el rol dels grans grups d'interessos.
3. Investigació sobre les élites dominants i les estructures de classe com a base social de la violència social.
4. Investigació sobre el rol dels mitjans de comunicació de masses i l'opinió pública en el desenvolupament, la difusió i l'acabament de les accions violentes.
5. Investigació sobre les característiques pròpies dels sistemes i les cultures nacionals, i el seu rol respecte a la producció i a la difusió de la violència.
6. Investigació sobre el rol dels governs i les burocràcies.
7. Investigació sobre el rol de les estratègies nacionals.
8. Investigació sobre els efectes dels processos de presa de decisions en el tractament de la violència estructural i directa.
9. Investigació sobre els processos d'escalada de violència produïts per interaccions conflictives o antagòniques entre grups socials, dins d'una societat i entre societats.

Alguns d'aquests suggeriments s'analitzaran més endavant en els capítols referents a l'estudi de les relacions internacionals, el conflicte i l'estratègia. Són temes, evidentment, coneguts, però en

---

15. FOSSUM, Egil: *Political development and strategies of change*, «Journal of Peace Research», nº 1, 1970, pp. 17-32.

16. SENGHAAS, Dieter: *Contribución específica de la irenología al análisis de las causas de la violencia social: la transdisciplinariedad*, a *La violencia y sus causas*, UNESCO, 1981, pp. 109.

què no s'ha donat potser suficient èmfasi al rol i la dinàmica que la violència hi té.

ELS CONCEPTES DE PAU

Ha estat necessari descriure breument els diferents conceptes de violència per poder entrar en la comprensió del que volem dir amb «pau». Ha estat tradicional definir la pau com un concepte negatiu (l'absència de guerra, la no-guerra), de manera que, mentre que sempre ha existit una filosofia de la guerra com a fenomen positiu, no hi ha hagut fins molt recentment una filosofia de la pau en termes igualment positius, és a dir, de no-negació.

El concepte de violència, però, ha anat evolucionant, i s'ha fet més global, més complet, i això ha provocat una evolució paral·lela en el concepte de pau. Com diu Lederach¹⁷ molt encertadament, *una comprensió rica i multidimensional de la violència ens proporcionarà un concepte ric de la pau*. D'altra banda, *la pau no és un fenomen estàtic, sinó un procés*, una dinàmica, i, com a tal, subjecta a variacions conceptuals a partir de la configuració que adquireixi en un moment donat.

Filosòficament, tanmateix, ja s'havia establert una diferència entre el que era la «pau interna» i la «pau externa». Com ha explicat Bobbio,¹⁸ *pau interna* és l'absència (o acabament) d'un conflicte intern, on per «intern» s'entén un conflicte entre comportaments o actituds del mateix actor. Aquest ha estat un tema tractat tradicionalment per la moral i, per tant, pels moralistes.

Per *pau externa*, en canvi, s'entén l'absència (o acabament) d'un conflicte extern, on per «extern» s'entén un conflicte entre individus o grups diversos. Això ha estat objecte d'estudi pel dret i els juristes i, més recentment, de la investigació sobre la pau.¹⁹ Podríem dir, igualment, que el nexa entre les dues concepcions ha estat objecte d'atenció de les filosofies espiritualistes, per a

---

17. LEDERACH, J. P.: *Educar para la paz*, Fontamara, 1984, p. 30.

18. BOBBIO, Norberto: *El problema de la guerra y las vías de la paz*, Gedisa, 1982, pp. 157-185.

19. La revista «Journal of Peace research» va dedicar un número, el 2, de 1981, a les teories sobre la pau.

les quals la pau interior és una condició necessària per a l'existència de la pau exterior. Així, explica Bobbio, si la pau és entesa sols com a no-guerra, diríem que és l'estat en què es troben grups polítics entre els quals no hi ha una relació de conflicte caracteritzada per l'exercici d'una violència duradora i organitzada.

Un historiador com R. Aron va escriure, el 1962, sobre l'existència de tres tipus de pau:²⁰ *a) de potència*, que a la vegada podia ser de tres formes: d'equilibri (grups polítics en relació d'igualtat), d'hegemonia (grups polítics en relació de desigualtat) i d'imperi (grups polítics sota un veritable domini); *b) pau d'impotència*, fundada en l'equilibri del terror; *c) pau de satisfacció*, en la qual les relacions es basarien en la confiança recíproca i les unitats polítiques no ambicionarien ni territori exterior al seu espai de sobirania ni poblacions estranyes. Una pau per la satisfacció, segons Aron, suposa que «la confiança sigui general i exigeix, per tant, una revolució en les relacions internacionals, revolució que posaria fi a l'era de la sospita i que obriria la de la seguretat».²¹ No cal recordar que Aron no va creure mai que això fos possible d'aconseguir.

Canviant de perspectiva, Galtung²² ha explicat, en un treball sobre la cosmologia de la idea de pau, com els conceptes de pau a Orient han estat i són molt diferents dels conceptes dominants a Occident. Repassant la significació de conceptes *shalom* hebreu (pau amb Déu), *Sala'am* àrab (vinculació amb Alà), *pax* romana (ordre i autoritat), *eirene* grec, *shanti* i *ahimsa* hindús, *ho p'ing* i *p'ing ho* xinesos, i els conceptes *heiwa* i *chowa* japonesos (harmonia), Galtung mostra com a Occident, el concepte de pau és extrovertit, dirigit cap a fora, i fa referència a una arquitectura global. Al contrari, els conceptes de pau d'Orient són conceptes més introvertits, orientats vers l'interior, i impliquen una harmonia interior.

---

20. ARON, Raymond: *Paz y guerra entre las naciones*, Alianza, 1985, Vol. I, pp. 197-223.

21. ARON, Raymond: op. cit., pp. 209.

22. GALTUNG, Johan: *La cosmologia social y el concepto de paz*, a *Sobre la paz*, Fontamara, 1985.

Cosmologia dels conceptes de pau

<i>Concepte</i>	<i>Origen</i>	<i>Significació</i>
SHALOM	hebreu	pau amb Déu
SALA'AM	àrab	vinclle amb Alà
PAX	romà	ordre i autoritat
EIRENE	grec	harmonia a l'interior del grup
SHANTI i AHIMSA	hindú	esperit temperat, virtut suprema, pau mental
HO P'ING i P'ING HO	xinès	esperit temperat, ordre polític
HEIWA i CHOWA	japonès	harmonia

El que ens interessa remarcar és, com explica Galtung, que *el concepte de pau que domina la teoria i la pràctica actuals és la «pax romana», en el sentit de pactum i d'absentia belli*. «Això suscita la qüestió de qui són aquells als interessos dels quals serveix aquest concepte, i la resposta és òbvia: són aquells que estan interessats en l'*statu quo intern* i la lliure circulació de comunicacions i transports a l'exterior».²³ La «pax romana» no és incompatible amb l'explotació; més aviat, n'és el marc organitzatiu que ho possibilita. Hem de cercar, per tant, conceptes de pau més rics i diferents que els de l'absència de guerra.

Adam Curle ho enfoca des de la capacitat dels individus i els grups socials de col·laborar conjuntament, indicant que la pau «és un estat o condició, gràcies a la qual els ciutadans o els grups interessats treuen més *avantatges* que desventures. És la *col·laboració harmònica i constructiva*».²⁴ D'aquesta manera, una relació pacífica hauria de significar —a escala individual— *amistat i comprensió*, el suficientment amples per salvar qualsevulla diferència que pogués sorgir. «A una escala major —afegeix Curle—, les relacions pacífiques haurien d'implicar una *associació activa*, una *cooperació planificada*, un esforç intel·ligent per preveure o resoldre conflictes en potència».²⁵ En aquest sentit, pau tindria moltes coses a veure amb *desenvolupament* global i harmònic.

23. GALTUNG, Johan: op. cit., pp. 99.

24. CURLE, Adam: *Conflictividad y pacificación*, Herder, 1977, pp. 12.

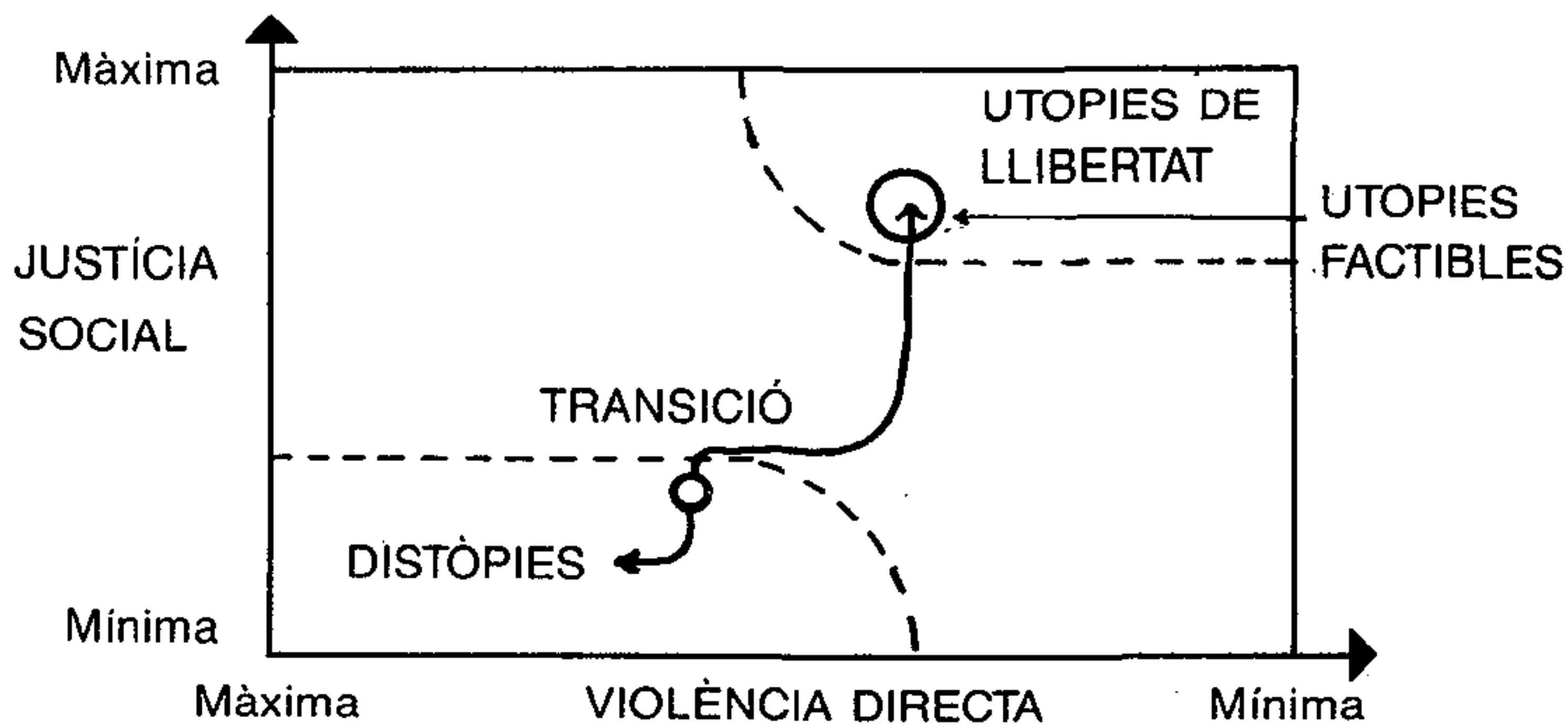
25. CURLE, Adam: op. cit., pp. 29.

Per a Smoker,²⁶ en un plantejament semblant al de Curle, la pau pot ser entesa també de forma positiva, com l'*harmonia entre cultura i estructura*.

Ha estat, però, la tipologia de pau i violència que Galtung va establir el 1964,²⁷ el que veritablement ha influït en la discussió i el desenvolupament més recent de la concepció sobre la pau. A partir de la diferenciació entre violència física o directa i violència estructural, Galtung realitza un paral·lelisme en introduir els conceptes de *pau negativa* (absència de guerra) i *pau positiva* (absència de tot tipus de violència, inclosa l'estructural), donant també a aquesta darrera tipologia el sentit d'*integració de la societat humana*, és a dir, la justícia social.²⁸

En anys posteriors, bona part del pensament sobre la pau s'enfila a partir d'aquesta tipologia i accepta, en la major part dels casos, una definició de pau equivalent a la següent afirmació: *pau és una situació, un ordre, un estat de coses, caracteritzada per un elevat grau de justícia i una expressió mínima de la violència*. A partir d'aquestes dues condicions, Galtung elabora un ampli discurs en què tenen cabuda altres conceptes teòricament interrelacionats, com el desenvolupament o les necessitats bàsiques.

Font: GALTUNG, Johan: *The True Worlds*, Free Press, 1980, pp. 31.

26. SMOKER, Paul: *Small Peace*, «Journal of Peace Research», n° 2, 1981, pp. 149-157.

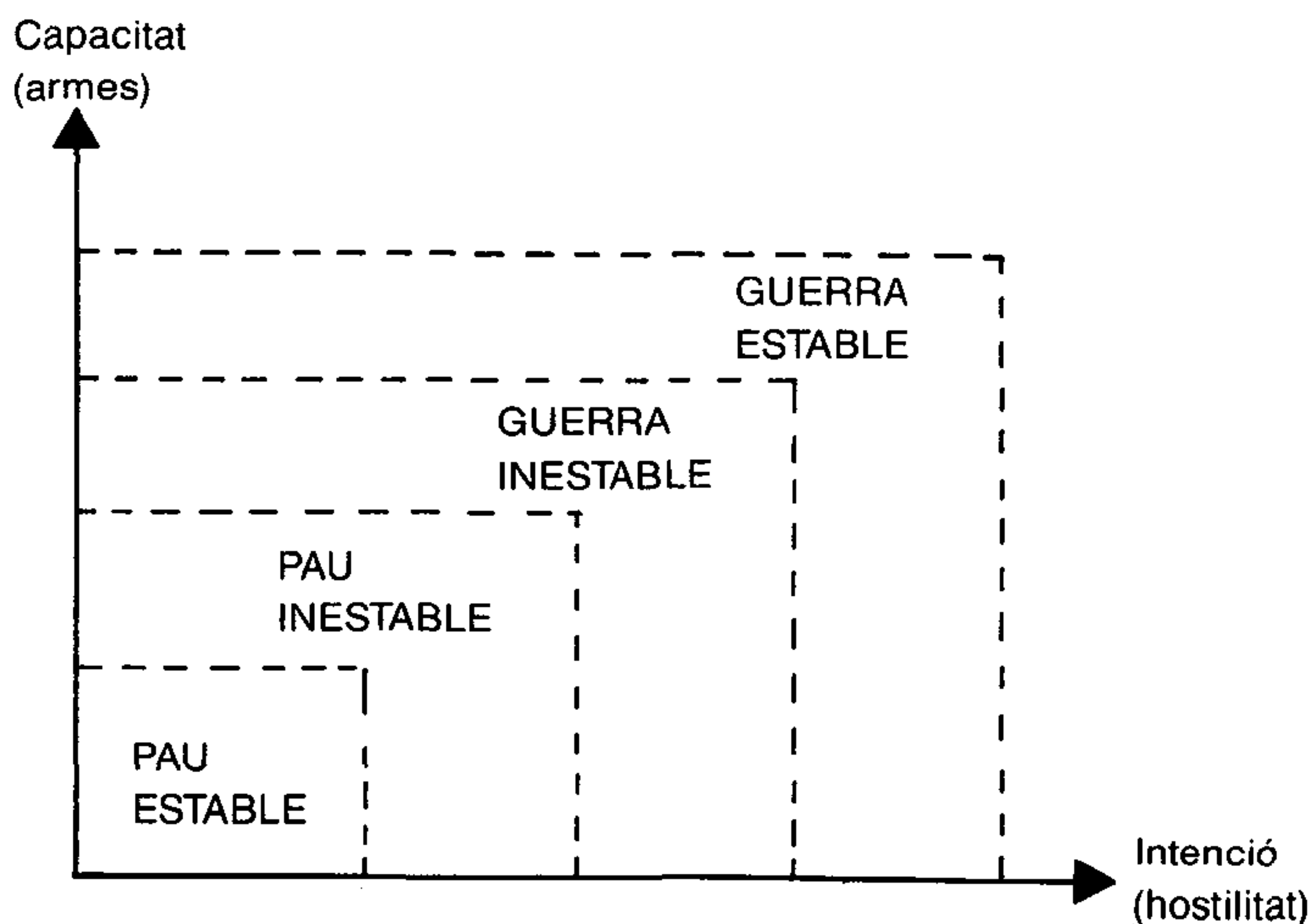
27. GALTUNG, Johan: Editorial del n° 1 del «Journal of Peace Research», 1964. El raonament s'amplia i s'explica en el llibre *Sobre la paz*, Fontamara, 1985.

28. Aquest concepte de pau ha estat criticat, entre altres, per J. CRONOW i J. HILPO, *Journal of Peace Research*, 1970, pp. 311-320.

Si imaginem aquests dos valors (màxima justícia social i mínima violència) i els situem a l'espai, podrem observar com hi ha uns espais de distòpies, caracteritzats per un baix nivell de justícia social i un elevat nivell de violència. La situació actual seria, segons Galtung, la marcada per la rodona del quadre, situada en un nivell intermedi de les coordenades, però lluny encara dels espais que configuren les utopies, tant les més factibles com les que suposarien un règim de total llibertat i plenitud humana. Galtung i altres investigadors sobre la pau utilitzen aquests tipus de diagrames per fer més comprensible els processos socials i per situar gràficament els camins de transició vers una situació diferent a l'actual.

Un crític dels diagrames de Galtung és, justament, Kenneth Boulding, del qual voldríem recuperar, però, un diagrama inventat per ell mateix i que es relaciona amb el concepte de pau. A la seva obra *Stable Peace*,²⁹ Boulding explica que hi ha situacions de pau i de guerra, estables i inestables, que poden representar-se gràficament mitjançant dues valoracions: la capacitat de les armes i la intenció violenta (hostilitat).

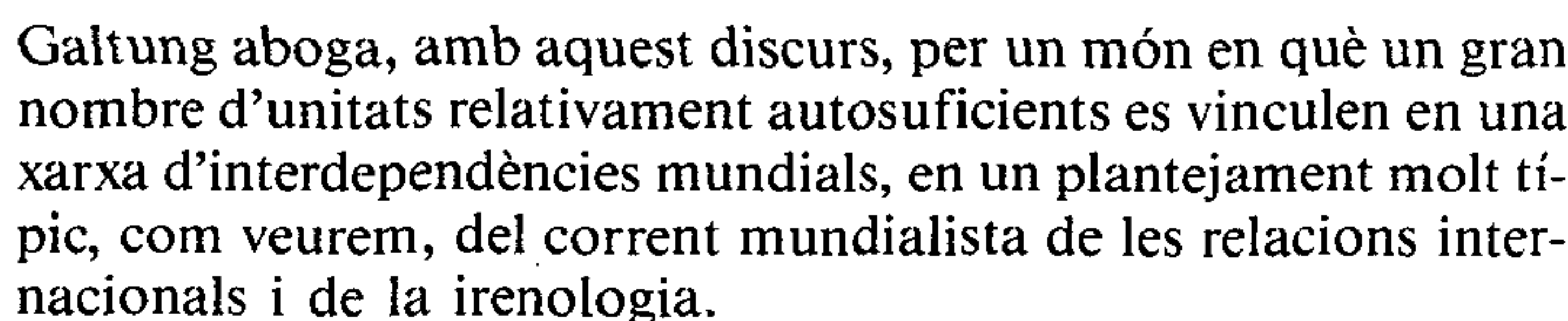

29. BOULDING, Kenneth: *Stable Peace*, University of Texas Press, 1978, 155 pp.

Per a Boulding, una estratègia de pau implicaria dues condicions:

- El plantejament de Galtung, en canvi, va més lligat a la idea de la violència estructural i als mecanismes de violència que funcionen en l'imperialisme. Així, creu que *els mecanismes per superar la violència serien els de l'equitat, l'autonomia, la solidaritat, la participació i l'autosuficiència*, mecanismes que permetrien superar, respectivament, l'explotació, la penetració, la fragmentació, la marginació i la dependència.³⁰

81

LA PAU I EL DESENVOLUPAMENT

Els valors que proposa Galtung són també, com s'haurà pogut endevinar ràpidament, els que configuren el discurs del desenvolupament endogen mitjançant l'autosuficiència i l'autoconfiança, és a dir, un desenvolupament orientat a la satisfacció de les necessitats humanes bàsiques des de l'interior del propi país. Aquest *parallelisme de valors entre pau i un determinat concepte de desenvolupament*, ha fet que s'hagi establert un paradigma que relaciona estretament aquests dos grans conceptes.³¹ En efecte; el mateix Galtung ens explica com tant el concepte de pau com el de desenvolupament tenen dues interpretacions, segons els analitzem en un sentit restringit o en un sentit ample.

En un sentit restringit, pau no és més que l'absència de guerra entre els Estats; en un sentit ample, però, implica l'absència de violència directa i estructural, cosa que suposa la *realització de la supervivència, el benestar, la identitat i la llibertat per a tots, és a dir, la satisfacció de les necessitats humanes bàsiques*.³²

Si fem el mateix amb el concepte de desenvolupament, veurem com en sentit restringit sols vol dir creixement econòmic, augment del PNB, etc. Si, al contrari, analitzem el desenvolupament en sentit ample, forçosament conclourem que implica la satisfacció de les necessitats humanes bàsiques: supervivència, benestar, identitat i llibertat, els mateixos valors que abans hem esmentat en referir-nos a la pau.

Seguint aquest raonament, Galtung adverteix l'error d'identificar mort amb guerra, puix *existeix una causalitat de la mort que no és deguda a la guerra, sinó a la misèria*, i que se'n porta a l'altra vida més gent que no pas els conflictes armats. La violència estructural (malalties que no es curen per manca d'atenció i de recursos, els éssers humans de molts països que resten condemnats a tenir una esperança de vida 30 anys inferior a la nostra, etc.) provoca una misèria que s'ha de considerar, en tot cas, com una altra forma de guerra. Pensem, sinó, que la mortalitat infantil deguda a la fam i la misèria (evitable, per tant),

---

31. *Special Issue: the right to peace and development*, «Bulletin of Peace Proposals», nº 4, 1980. La revista «Development and Peace», editada a Hongria, tracta també habitualment d'aquest tema.

32. GALTUNG, Johan: *La relación entre paz y desarrollo en un mundo en transformación*, a *Sobre la paz*, Fontamara, 1985.

equival al nombre de morts que provocarien 236 bombes com les d'Hiroshima. Això cada any. Si, en veritat, explotés sols una d'aquestes bombes nuclears, tots els pobles clamarien al cel sobre la barbàrie que aniria implícita en aquest acte. Tots ens mobilitzaríem i actuaríem. Tanmateix, la fam provoca l'equivalent, en morts a l'explosió de 4,5 bombes atòmiques cada setmana. *La pau, evidentment, no depèn només del desarmament;*³³ *ha d'estar també relacionada amb la qualitat de vida dels éssers humans.* D'aquí que dins de les investigacions que es fan sobre el desenvolupament, la investigació sobre la pau connecti més bé amb el corrent de pensament normatiu que recalca la importància de les necessitats humanes bàsiques, un medi ecològic sa i l'autoconfiança. Aquesta concepció de desenvolupament contrasta enormement, no cal dir, amb el paradigma convencional de la «modernització i el creixement».³⁴

No es estrany, doncs, que els temes tractats pels investigadors i les investigadores sobre la pau es refereixin contínuament al desenvolupament. Hettne³⁵ ha indicat, en aquest sentit, les següents connexions i temes d'investigació:

Subdesenvolupament i violència

- Connexions entre la militarització global i l'actual crisi mundial.
- Contradiccions entre el nou ordre internacional i l'ordre militar mundial.
- Ús militar dels recursos naturals.
- Transferència de tecnologia militar i el seu impacte en el desenvolupament.
- Rol de la força en les estratègies de desenvolupament.
- Cercle viciós de militarització/subdesenvolupament.
- Despeses militars/despeses per al desenvolupament. Contradiccions i complementareïtats.

33. *Disarmament and development*, «Bulletin of Peace Proposals», n° 3, 1979; COLE, Sam: *The War System and the New International Economic Order: Directions for Disarmament*, «Alternatives», Juliol 1980, pp. 247-286.

34. HETTNE, Björn: *A European Working Group*, «International Peace Research Newsletter», n° 2, 1984, pp. 7-11.

35. HETTNE, Björn: op. cit.

Desenvolupament i pau

- Desarmament i desenvolupament com a estratègia per a una transferència massiva de recursos.
- Problemes de la conversió de la producció militar a la producció civil.
- Necessitats estructurals per a un desenvolupament mundial pacífic.
- Convergència entre alternatives de desenvolupament i alternatives de defensa.
- Experiències d'estratègia de desenvolupament i de pau intensives.
- Els nous moviments socials i les seves concepcions sobre la pau i el desenvolupament.

Reduir l'espectre de la violència i de la guerra als armaments significaria oblidar una altra dimensió, encara més important, representada per la violència de la injustícia social a nivell planetari. La investigació sobre la pau ha de procurar, en aquest sentit, de compaginar la hipòtesi apocalíptica de la guerra nuclear amb l'altre holocaust, representat per la violència estructural dirigida al Tercer Món.³⁶

Sembla clar, doncs, que el concepte de pau que fa servir la investigació sobre la pau té poques coses a veure amb les nocions insípides, beates o individualistes que sovint dominen els mitjans de comunicació. La pau o la no-pau depèn també, i molt especialment, de les estructures antagonistes de classe i amb el monopoli d'un poder irracional en mans d'un segment molt petit —però poderós— de la societat. Per això com diu *Luckham*, no farem mai res mentre no es transformin també les estructures de producció, el poder i la força internacional.

«Les armes i les organitzacions militars... encara estan sota la propietat i el control de les classes governants nacionals que les usen, o amenacen d'usar-les, per reproduir el seu poder nacional o els seus interessos internacionals.

---

36. BROCK, Lothar: *Apocalyptic Fears in Europe and Profound Violence in the Third World*, «Bulletin of Peace proposals», nº 1, 1984, pp. 57-65.

Això fa que el control social del seu ús i les condicions d'una pau duradora resultin quasi impossibles sense una gran transformació de les estructures de producció, del poder i de la força internacionals». ³⁷

---

37. LUCKHAM, Robin: «El militarismo y la dependencia internacional» a *Capitalismo transnacional y desarrollo nacional*, Fondo de Cultura Económica, 1981, pp. 194.

CORRENTS D'INVESTIGACIÓ

TIPOLOGIA DELS CORRENTS D'INVESTIGACIÓ

Des del moment que la pau és entesa de diferents maneres pels qui, d'una forma o d'una altra, es dediquen al seu estudi, sembla inevitable i, per tant, natural, que el ventall de corrents d'investigació, d'escoles d'estudi i de metodologies sigui gran.

Aquesta diversitat d'enfocaments ha motivat i ha fet sorgir la conveniència de catalogacions o classificacions de les diferents tendències existents dins de la investigació sobre la pau i els conflictes, que passarem a comentar tot seguit.

Adam Curle i Absjorn Eide, per exemple, han proposat dividir la investigació sobre la pau en tres corrents principals: minimalista, intermedi i maximalista.

- a) *Minimalista*. Per a la gent d'aquest corrent, la pau equival simplement a l'absència de guerra internacional. El seu propòsit és impedir els enfrontaments militars entre els Estats. És un corrent que no posa en entredit l'ordre existent, és a dir, que manté l'*statu quo* actual, atès que canviar-lo comportaria uns costos massa elevats.
- b) *Intermedi*. Per a aquest corrent, la pau no és sols l'absència de guerra, sinó també l'absència d'un sistema d'amenaces, és a dir, l'absència d'instruments i d'institucions de guerra. Algunes persones d'aquest corrent plantegen també la pau com a absència de violència organitzada, tant internacional, com interna, d'acord amb el concepte de «pau positiva» de Galtung.
- c) *Maximalista*. És el corrent que expressa més de ple la irenologia. Per a les persones que es consideren d'aquesta línia, la pau és l'absència de tot tipus de violència, ja sigui directa o indirecta, real o virtual. Aquesta pau exigeix que la societat sigui reestructurada amb la finalitat de conciliar els interessos a tots nivells, tant internacionals, com interns.

Com explica Arenal,¹ dins d'aquest corrent podríem fer encara dues subdivisions, segons el tractament que facin de la violència. Així, Galtung considera que totes les violències són contràries a la pau, fins i tot la violència física dirigida a superar la violència estructural. Senghaas, en canvi, creu que és justificat recórrer a la violència per lluitar contra l'opressió.

De qualsevol manera, i en conjunt, tots els investigadors i investigadores d'aquest corrent participen en el criteri que la investigació sobre la pau ha de tenir aquestes tres característiques: una preocupació normativa (la pau és el principal valor a fer triomfar), la interdisciplinarietat i la recerca d'aplicacions pràctiques i polítiques de les conclusions i propostes de la investigació sobre la pau.

Una altra classificació de les investigacions sobre la pau és la que proposa Bert Röling² quan afirma que hi ha dos tipus d'investigació: la *dura* i la *tova*. Per a Röling, hi ha fets durs i fets tous. Els fets durs són els que pertanyen al món real (el potencial armamentista, per exemple), i els fets tous són els que pertanyen al món de la consciència, a l'intel·lecte i no són mesurables (les percepcions, les opinions, les avaluacions, etc.). D'aquesta manera, hi ha igualment una investigació dura, que serà quantitativa, i una investigació tova, que serà qualitativa i no mesurable (la intensitat d'un record col·lectiu, les bases profundes d'una consciència pública, etc.).

Aquesta classificació de Röling es relaciona amb les tendències dins de la investigació sobre la pau i els conflictes que ha definit Dedring,³ el qual afirma que hi ha dues tendències diferenciades: l'aproximació quantitativa i la representada pels investigadors crítics.

L'*aproximació quantitativa*, molt estesa als Estats Units, és la defensada pels sibarites del científisme. David Singer pot ser-ne

---

1. ARENAL, Celestino del: *Introducción a las relaciones internacionales*, Ed. Tecnos, 1984, pp. 303.

2. RÖLING, Bert: *Investigación para la paz, a Los científicos, la carrera armamentista y el desarme*, Ed. Serbal/UNESCO, 1984, pp. 276-279.

3. DEDRING, Juergen: *Toward Appropriate Peace Research*, «Peace and Change», n° 3, 1981, pp. 1-17.

un exponent quan afirma que sols el treball estrictament quantitatiu i empíric mereix la denominació de «teoria». la semblança amb la classificació «quantitativa» de Curle i Eide és, doncs, força clara, i pot dir-se que una gran part dels estudis polemològics van en aquesta línia.

El corrent dels *investigadors crítics*, al contrari, posa l'accent en la qualitat de les coses. Critiquen els tradicionalistes del quantitativisme de tractar temes irrelevants i de servir els interessos de les classes dominants. Aquest corrent, molt estès als països escandinaus i a la R.F. Alemanya, té també dues subdivisions segons Dedring:

- a) la línia dels *neo-marxistes*, que conceben el món en una perspectiva anticapitalista basada en el conflicte de classe, i
- b) la línia dels *sociòlegs del coneixement*, com Galtung o Senghaas, que exposen les tendències ideològiques i les condicions socio-econòmiques dels actors i de les accions.

Com pot comprovar-se, sempre és factible de fer dues grans divisions entre els corrents d'investigació, segons siguin quantitatius, durs i realistes, o qualitatius, tous i utopistes. D'aquesta manera, i encara que sigui tornar de nou sobre el mateix tema, podríem cloure dient que hi ha investigadors que volen mantenir-se en el terreny sòlid i voluntàriament limitat del *realisme històric*, mentre que d'altres (els més irenòlegs), intenten escrutar el futur i modelar-lo tot cercant alternatives als models actuals (*utopisme futuroològic*).

Des d'una altra òptica, val a dir que dins de cada país coexisteixen diverses tendències. Així, per exemple, als Estats Units, els estudis sobre la pau i els conflictes es desenvolupen des de dues perspectives:

- a) des d'una *perspectiva sociològica*, concentrada sobre les funcions de les institucions socials (educatives, polítiques, econòmiques, religioses) per facilitar o inhibir la guerra i altres formes de violència institucionalitzada. Són representants d'aquesta tendència, Wright Mills, Kenneth Boulding, P. Sorokin, Anatol Rapoport, Quincy Wright, etc.;
- b) una segona visió analítica és la representada pels estudis sobre l'*ordre mundial*, que posen l'èmfasi en la creació d'institucions transnacionals de caràcter polític, econòmic, legal i social, així com en el desenvolupament de grups centrats en l'estudi de la pau i dels conflictes, amb una notable projecció acadèmica. Aquest és el cas d'institucions com el COPRED

Els corrents i les concepcions sobre la pau

	<i>Estructurals</i>	<i>Dialèctics</i>	<i>Evolucionistes</i>
Característiques generals	Pensen fonamentalment en termes de <i>patrons</i> i formes <i>estàtiques</i> . Tendeixen a valorar el món en termes d' <i>estructura</i> .	Entenen el món en termes d' <i>interacció</i> mitjançant <i>lluites</i> de grans estructures, com les classes o les nacions.	Entenen el món com un <i>sistema desequilibrat</i> a causa de la <i>interacció</i> d'innombrables espècies, que interactuen sota condicions de constants canvis de paràmetres (mutacions).
AMB REFÚS DE LA VIOLÈNCIA	p. e. Galtung, Rummel, Singer, Richardson — <i>Conceptes-clau</i> : pau positiva i negativa, violència estructural, centre i perifèria, no violència, etc. — la <i>pau</i> sols és possible canviant l'estructura social.	p. e. Schmid — doctrines reformistes — <i>Conceptes-clau</i> : respecte al joc democràtic, educació per al desarmament i desenvolupament, etc. — violència: violació drets humans — <i>pau</i> : producte d'un procés social que garanteixi a qualsevol ésser humà igual quota de poder i recursos.	p. e. Boulding — <i>Conceptes-clau</i> : interacció, esclatxes del sistema, equilibri ecològic, conductivisme, educació del comportament, etc. — violència: desequilibri ecològic. — <i>pau</i> : equilibri ecològic; procés de pacificació i adaptació recíproca entre comportament i ambient social.
SENSE REFÚS DE LA VIOLÈNCIA	p. e. Parsons, Weber, Walras, Pareto — <i>Conceptes-clau</i> : domini, jerarquia, agressivitat, explotació, control social.	p. e. Marx, Lenin, Mao, Clausewitz, Hegel — doctrines revolucionàries — <i>Conceptes-clau</i> : expropiació i gestió popular del procés productiu; hegemonia classe obrera. — <i>pau</i> : producte d'una societat sense classes.	p. e. Hardin, Smith, Darwin — darwinisme, neoinstitivisme, sociobiologia — <i>Conceptes-clau</i> : evolució espècies, supervivència del més fort, lluita per la supervivència. — <i>pau</i> : és un concepte relatiu i expressa un equilibri temporal i parcial del procés evolutiu.

Font: BOULDING, Kenneth: *Twelve Friendly Quarrels with Johan Galtung, a Johan Galtung: A Bibliography of his Scholarly and Popular Writings 1951-1980*, PRIO, 1980, pp. 7-26, i el·laboració pròpia.

(Consortium on Peace Research, Education and Development)
i l'Institut for World Order.

Potser la proposta més útil de classificació és la que fa Boulding⁴ quan observa les concepcions existents sobre la pau i la violència. Per a Boulding, caldria distingir entre aquestes *tres òptiques: l'estructural, la dialèctica i l'evolucionista*, tal com pot apreciar-se en el quadre corresponent.

- a) *Estructural*. Els estructuralistes pensen fonamentalment en termes de patrons i formes estàtiques, i valoren el món en termes d'estructura. Els estructuralistes que refusen l'ús de la violència (com Galtung, Rummel, Singer o Richardson), formen un col·lectiu molt important i nombrós dins de la investigació sobre la pau, remarquen sobretot la necessitat de canviar l'estructura social per assolir formes noves de relacions entre les persones i els pobles. Un plantejament, doncs, força diferent dels estructuralistes que toleren i justifiquen l'ús de la violència, com Talcot Parsons, Max Weber o Pareto, que han teoritzat sobre conceptes tan arrelats en l'actual cultura política com el domini, la jerarquia o el control social de l'Estat.
- b) *Dialèctica*. Els enquadrats en aquest corrent basen el seu discurs en la inevitabilitat de les lluites produïdes per la interacció i l'enfrontament d'estructures i interessos diferents. Aquest plantejament pot derivar, a la vegada, vers dos tipus força diferents de formulacions: en primer lloc, la que, refusant l'ús de la violència, insisteix en la necessitat d'iniciar un procés social que garanteixi el compliment dels drets humans; en segon lloc, el plantejament que no refusa l'ús de la violència i la justifica per tal d'acabar amb la societat dividida en classes. La pau, en aquest discurs, seria el resultat d'una societat sense classes.
- c) *Evolucionista*. Finalment, Boulding es refereix als evolucionistes, on se situa personalment, i els defineix com els que creuen que el món és un sistema desequilibrat a causa de la interacció d'innombrables espècies, que actuen sota condicions de constants canvis de paràmetres (mutacions). Els evolucionistes

---

4. BOULDING, Kenneth: *Twelve Friendly Quarrels with Johan Galtung*, a *Johan Galtung: A Bibliography of his Scholarly and Popular Writings, 1951-1980*, PRIO, Oslo, 1980, pp. 7-26.

nistes que refusen la violència (com el mateix Boulding), formen igualment un col·lectiu important i influent dins la investigació sobre la pau.

Per a aquest corrent, els conceptes clau són els d'interacció, equilibri ecològic, educació del comportament, etc., i entenen la pau com un equilibri ecològic, com un procés de pacificació i d'adaptació recíproca entre comportament i ambient social.

El corrent «no pacifista» de l'evolucionisme és, en canvi, el sostingut pel darwinisme, el neoinstitivisme i una part de la sociobiologia (Hardin, Darwin, Adam Smith), que han construït el discurs de la lluita per la supervivència, la supervivència del més fort, etc., discurs que comentarem més endavant en referir-nos a l'escola biològica de l'estudi dels conflictes.

Val a dir, finalment, que aquest intent que hem fet quasi excessiu, de classificació i divisió de les persones que tenen relació amb la investigació sobre la pau, cal prendre'l sempre amb una certa relativitat, principalment quan de tant en tant aquest tipus de quadres originen picabaralles entre els autors citats. No voldria, en aquest sentit, augmentar les crispacions que aquests quadres poden originar, fins i tot en lectors/es que puguin no estar completament d'acord amb la forma com s'han fet. Tot i així, crec que poden ajudar a situar-nos de cara a noves classificacions que, inevitablement, s'hauran de presentar en els capítols vinents.

LES GRANS ÀREES D'ESTUDI CONNECTADES AMB LA INVESTIGACIÓ SOBRE LA PAU

Com s'anirà comprovant al llarg d'aquest treball, dins del camp de la investigació sobre la pau s'inclouen aportacions molt diverses i especialitzades que, sovint, fan difícil la seva classificació. Tot i així, i per tal de trobar esquemes que ens permetin una millor operativitat en la descripció d'aquestes aportacions, podríem convenir a catalogar els treballs relacionats amb la investigació sobre la pau en cinc grans àrees: les relacions internacionals, la polemologia, l'estudi dels conflictes, els estudis estratègics i la irenologia. En propietat, solament els estudis irenològics, com després explicarem, poden considerar-se estrictament

d'investigació sobre la pau. Passa, però, que es realitzen molts estudis desde les altres àrees que són imprescindibles per completar les investigacions sobre la pau i que, per altra banda, els mateixos irenòlegs han de fer ús de les dades i referències pròpies dels altres camps (relacions internacionals, polemologia, conflictes i estratègia). Podríem concloure dient, doncs, que *si bé tot el treball irenològic és investigació sobre la pau, una part dels treballs sobre relacions internacionals, polemologia, estudi de conflictes i estudis estratègics també ho són, encara que no tots*.

Abans d'analitzar per separat i d'una manera mínimament ampla cadascuna d'aquestes àrees, farem cinc cèntims del significat de cadascuna per veure'n les diferències.

Les relacions internacionals

Encara que, amb molta freqüència, solen confondre's l'estudi de les relacions internacionals amb la investigació sobre la pau, malgrat les seves connexions són coses diferenciabls. L'estudi de les relacions internacionals és una ciència aplicable orientada a la presa de decisions polítiques dels responsables de la política, tant internacional com nacional i per això pot adquirir una dimensió fonamentalment nacional o nacionalista. La investigació sobre la pau té, en canvi, com a únic objectiu, la pau mundial, no podent-se assimilar aquest concepte al de «pax romana», «pax americana» o a «pax soviètica».⁵ La «pau», per als investigadors sobre la pau, no depèn gaire dels *status* d'equilibri aconseguits mitjançant la cursa d'armaments, la proliferació nuclear, el terrorisme, la por, la pobresa del Tercer Món o l'extensió de conflictes a nivell planetari. La investigació sobre la pau està orientada, principalment, vers la prevenció i resolució de la violència i de les guerres, i sempre des d'un punt de vista supranacional. Els estudis de relacions internacionals també persegueixen aquest objectiu, però tenen una orientació nacional basada en els actors estatals que no és la pròpia de la investigació sobre la pau, que dona més protagonisme als actors no estatals (persones, organitzacions, etc.).

5. TROMP, Hylke: op. cit.

Diferenciacions entre l'estudi de les relacions internacionals i la investigació sobre la pau

	<i>Relacions Internacionals</i>	<i>Investigació sobre la pau</i>
Tipus de ciència	aplicable	de conscienciació
Orientació	presa decisions polítiques	canvi de valors i actituds
Dimensió	nacional/internacional	internacional
Àmbit pau	nacional	internacional
Actors	estatals	estatals i no estatals

La polemologia

La finalitat de la polemologia (del grec *polemos*, guerra) és la d'afavorir una presa de consciència dels fenòmens conflictuals i contribuir a la seva prevenció, tant a nivell de poder polític com d'opinió pública. Per aconseguir-ho, utilitza una metodologia, també multidisciplinària, que analitza els fets, les conjuntures, les estructures i les funcions considerades com a elements d'estudi de les guerres i els conflictes. La metodologia és fonamentalment d'inspiració sociològica, i es basa en el postulat de l'objectivitat de l'investigador i de la neutralitat axiològica.⁶

La investigació sobre la pau, en canvi, cobreix un espectre de temes molt més ample, i posa l'accent en qüestions que no són palpables ni mesurables o visibles (drets humans, per exemple). El camp d'estudi de la investigació sobre la pau inclou, evidentment, les guerres i els conflictes armats, però no es limita a aquest terreny. Al contrari, cada cop dona més importància a l'estudi d'alternatives polítiques i socials, a l'establiment de relacions econòmiques de cooperació, al respecte als drets humans, etc., és a dir, a un conjunt de temes que s'escapen clarament de l'àmbit,

6. CRESUP: *Polemologie, Recherche sur la Paix, Irénologie*, «Les Cahiers du CRESUP», n° 1, 1977.

més estret, de la polemologia. Per altra banda, la investigació sobre la pau considera la guerra solament com una manifestació determinada —encara que la més greu— d'un fenomen més general, el de la violència. Així, si l'ideal final de la polemologia és l'absència de guerres (pau negativa), l'objectiu de la investigació sobre la pau és l'absència de violència i la realització de la justícia social (pau positiva).

Diferenciacions entre la polemologia i la investigació sobre la pau

	<i>Polemologia</i>	<i>Investigació sobre la pau</i>
Àmbit d'estudi	guerra	violència i pau
Metodologia	fenòmens mesurables	fenòmens mesurables i no mesurables
Límits	fets	fets i alternatives
Ideal	absència guerres (pau negativa)	absència violència i justícia social (pau positiva)

L'estudi dels conflictes

L'estudi dels conflictes pot considerar-se com una disciplina molt semblant a la polemologia, amb la diferència que el seu àmbit d'interès no queda reduït a les guerres, sinó que s'interessa també pels conflictes no armats i a nivells no necessàriament interculturals (conflictes domèstics, personals, etc.). Dins d'aquest corrent hi ha tota una escola orientada a la resolució dels conflictes, amb una metodologia específica que més endavant explicarem.

Així, doncs, dins de la teoria general del conflicte, el criteri és que resulta necessari estudiar el conflicte com a procés social general, del qual la guerra no és més que un cas especial; la major part dels conflictes no deriven en guerres i, no per això, han de deixar-se de banda.

L'estudi dels conflictes, així entès, pot considerar-se com un dels pilars fonamentals de la investigació sobre la pau. La major part dels centres dedicats a l'estudi de la pau tenen per nom

«centre d'estudis sobre pau i conflictes», cosa que expressa el convenciment que l'estudi de la pau sols és possible mitjançant un profund coneixement de les causes i les dinàmiques dels conflictes. Si el lema de la polemologia és «si vols la pau, coneix la guerra», el d'aquest corrent podria ser «si vols la pau, coneix els conflictes». Com ara podem comprovar, posats a escriure lemes, el del corrent més irenològic seria: «si vols la pau, coneix les guerres, els conflictes i prepara i construeix un món de pau».

Els estudis estratègics

Si en altres àrees pot haver-hi dubtes, és clar que, en general, els centres d'estudis estratègics no formen part del corrent d'investigació sobre la pau. Això no vol dir, però, que la investigació sobre la pau no estigui interessada en els estudis estratègics, sinó al contrari, els necessita i en fa ús. Podríem dir encara més: els investigadors sobre la pau fan també estudis estratègics, encara que ho facin amb un estil diferent i amb objectius sovint contraris o força diferenciats dels que s'han proposat molts centres d'estudis estratègics.

És lògic, per exemple, que els militars professionals i els analistes d'estratègia que els ajuden vulguin cercar les formes de guanyar una guerra, o de fer una dissuasió nuclear al més convincent possible. L'investigador per la pau, al contrari, estarà més interessat perquè no es produeixin les guerres, i mirarà de trobar els camins perquè els conflictes no depassin un determinat nivell; tampoc estarà preocupat per millorar la dissuasió nuclear. Procurarà, en tot cas, investigar maneres de construir polítiques de seguretat sense recórrer a l'amenaça de l'extermini. Però, tal com ja he comentat, atès que el pensament estratègic dominant no és el dels investigadors per la pau, aquests no tenen més remei sinó conèixer perfectament el discurs imperant sobre aquest tema, per poder fer suggeriments i presentar-hi alternatives.

La irenologia

La irenologia (del grec *eirene*, pau) agruparia totes aquelles persones i els corrents d'investigació que estudien la pau a partir d'un cert compromís personal amb l'objecte del seu estudi, i donant a la pau una valoració de màxima prioritat; així, aquest

tipus d'investigació es caracteritza per la seva qualitat normativa.

És difícil dir quan un treball és irenològic o polemològic o d'estudi de conflictes. Potser no és ni important saber-ho amb exactitud. Ja he dit abans que aquesta classificació ens interessa més que res a efectes operatius o pedagògics. De qualsevol manera, serà fàcil de catalogar una persona o un centre en la línia irenològica a partir del seu interès a cercar alternatives i a estudiar els temes des de diferents angles i aportacions. La irenologia es caracteritza també pel seu interès en un gran nombre de temàtiques, a diferència dels estudis estratègics que, com és perceptible, tenen un camp de recerca ben delimitat. La irenologia, al contrari, abasta tot el ventall de temes que, com veurem, acostuma a tractar l'IPRA. També podríem dir, i encara que aquesta afirmació no sigui gens científica, sense deixar de ser pràctica, que la investigació sobre la pau és tot allò que fan els centres d'investigació sobre la pau; d'aquesta manera podríem dir, igualment, que els estudis estratègics són aquells que es realitzen en els instituts d'estudis estratègics o similars. El resultat d'una associació com aquesta (centres/temes) és, en tot cas, un bon sistema per situar qui és qui.

**L'ESTUDI DE
LES RELACIONS
INTERNACIONALS**

S'ha dit moltes vegades que la investigació sobre la pau va néixer d'una determinada evolució de l'estudi de les relacions internacionals; per a alguns, fins i tot, la investigació sobre la pau no és més que una especialització de les relacions internacionals i, per tant, una branca de la ciència política. No és la meua intenció estendre'm en aquesta polèmica que, al cap i a la fi, és d'una notable esterilitat. Ens és suficient saber i tenir la certesa que les relacions internacionals són una disciplina que ha estat, històricament, lligada al desenvolupament de la investigació sobre la pau; dit amb altres paraules: una part important de la investigació sobre la pau s'ha fet dins de departaments, seminaris o centres dedicats a l'estudi de la societat internacional i a l'observació de les relacions entre els pobles. Aquest seguiment de les relacions internacionals s'ha fet, com veurem, des de diferents òptiques i especialitats: de vegades, des de la història, d'altres, des de l'economia, la psicologia o la sociologia. També cal considerar que, en ocasions, l'estudi de les relacions internacionals s'ha enfocat exclusivament en l'anàlisi dels conflictes i de les guerres. Això fa que l'estudi de la política i les relacions internacionals que hem configurat com de «polemologia» i «estudi dels conflictes», i que moltes tendències i escoles siguin les mateixes o, almenys, que estiguin força interconnectades. Destriar quan un tema, un corrent de recerca o una persona s'ha de situar en un lloc o un altre és, de vegades, difícil. Per aquest motiu, algunes persones seran citades a diversos llocs i capítols simultàniament, sense que aquest fet vulgui implicar contradicció; simplement posen en evidència la universalitat o amplitud d'algunes idees i persones.

ACLARIMENTS TERMINOLÒGICS

Abans de començar, però, pot ser útil comentar les diferències entre alguns conceptes que sovint es fan servir equivocadament o amb poca precisió. És per aquest motiu que, com a introducció, assenyalarem les diferències entre alguns dels conceptes que comentarem en aquest capítol,¹ i concretament, entre «estudis internacionals», «política exterior», «política internacional», «política mundial» i «relacions internacionals».

Els *estudis internacionals* inclouen tot tipus d'estudis sobre la realitat internacional, ja es realitzin des d'una perspectiva jurídica, política, sociològica, psicològica, geogràfica, etc.

Per *política exterior* entenem l'estudi de la forma en què un Estat porti a terme les seves relacions amb altres Estats, sense atendre la societat internacional.

Per *política internacional* entendrem el conjunt de relacions interestatals que constitueixen el sistema d'Estats.

La *política mundial* fa especial referència als aspectes polítics. El seu estudi es dirigeix més al sistema internacional en el seu conjunt que no pas a les relacions interestatals com a tals.

Les *relacions internacionals*, al contrari, abastarien el conjunt de les relacions socials que configuren la societat internacional, tant les de caràcter polític com les de caràcter no polític (econòmiques, culturals, humanitàries, religioses, etc.), tant les que es produeixen entre els estats com les que tenen lloc entre actors no estats de la societat internacional, i entre aquests i els Estats. És, doncs, la ciència que s'ocupa de la societat internacional.

Per representar-ho gràficament, podríem considerar dues variables significatives: si els aspectes a considerar són de caràcter exclusivament polític o, al contrari, inclouen aspectes globals (polítics, econòmics, psicològics, culturals, etc.), o si l'abast dels estudis es limita als Estats o, contràriament, abasten també actors no estats, tal com pot veure's a continuació.

---

1. Vegeu una ampliació del significat d'aquests conceptes en el llibre de Celestino del ARENAL; *Introducción a las relaciones internacionales*, Ed. Tecnos, 1984, pp. 18-19.

temes actors	Polítics	Globals
Estats	POLÍTICA EXTERIOR	POLÍTICA INTERNACIONAL
Estats i actors no-estat	POLÍTICA MUNDIAL	RELACIONS INTERNACIONALS (estudis internacionals)

El que ens interessarà és, evidentment, la concepció més ampla de totes, és a dir, l'estudi de les relacions internacionals o el que s'anomena «estudis internacionals».

EVOLUCIÓ DE L'ESTUDI DE LES RELACIONS INTERNACIONALS

Les relacions internacionals, enteses com a disciplina acadèmica amb personalitat pròpia, poden considerar-se com la *resultant de l'evolució del Dret Internacional i de la Història Diplomàtica*.

El Dret Internacional es forma al segle XVI com a conseqüència de l'aparició dels Estats i la formació de tractats i normatives que regulaven les relacions entre aquests Estats. Més tard, ja en el segle XIX, es consolida l'anomenada història diplomàtica, i neix també un corrent de caràcter sociològic dins de l'estudi del dret internacional, que formarà la base per construir aquesta nova especialitat sobre l'estudi de les relacions internacionals.

No és però fins a partir de la Primera Guerra Mundial que es comença a consolidar aquest tipus d'estudi, que arrenca probablement de les aportacions de l'Escola dels Annals (Braudel, Marc Bloch) i els seus estudis sobre els moviments socials i les forces econòmiques, i també de les aportacions de la filosofia de la història (Spengler, Toynbee).

Ens trobem, així, amb una *disciplina nova i multidisciplinària*, atès que recull les contribucions de la ciència política, la ciència militar, la política internacional, el comerç internacional, la sociologia, etc.

Per què aquesta tardança en el desenvolupament de les rela-

cions internacionals? Com indica Arenal,² per tres motius fonamentals:

1. Per l'estatocentrisme, és a dir, per la tradició de considerar l'Estat com a l'únic punt de referència en l'anàlisi de la realitat internacional.
2. Pel protagonisme acadèmic i científic de la història diplomàtica i del dret internacional.
3. Per l'escàs interès de l'opinió pública pels afers internacionals abans de la Primera Guerra Mundial.

El punt de partida per veure l'evolució de l'estudi de les relacions internacionals serà, doncs, la Primera Guerra Mundial. A partir d'aquí, com veurem després amb atenció, es formen diferents corrents d'opinió, diverses escoles, no sempre lligades a un temps històric, és a dir, que de vegades tenen continuïtat en el temps.

A grans trets, es poden diferenciar tres grans etapes, que corresponen, respectivament, a les dècades dels anys 20 i 30, 40 i 50, i posteriors. Aquesta darrera etapa ha estat dividida, a la vegada, en dues subetapes: la dels anys seixanta-setanta, i la més contemporània, que correspon als nostres dies. Les escoles que analitzarem corresponen a aquestes diferents etapes històriques, tinguin o no validesa en èpoques posteriors a la del seu naixement. La influència de cada una d'aquestes escoles és, precisament, el que tractarem de mostrar a continuació. El nom que han rebut aquestes fases o escoles de l'estudi de les relacions internacionals han estat *idealista* (anys 20 i 30), *realista* (40 i 50), *behaviorista* (60 i 70) i *postbehaviorista* (anys 80), seguint l'esquema d'Arenal.

ESCOLES I TEORIES SOBRE LES RELACIONS INTERNACIONALS

Encara que ja ha quedat definida la forma en què dividirem l'evolució de l'estudi de les relacions internacionals, sembla convenient recordar que aquesta classificació no és del gust de tothom. De fet, els especialistes en relacions internacionals solen discutir acaloradament sobre la manera amb què cal classificar

---

2. ARENAL, Celestino del: *Introducción a las relaciones internacionales*, Ed. Tecnos, 1984, pp. 43-44.

les tradicions observades en aquesta disciplina. Així, Wight i Bull parlen de tres escoles: la *realista*, inspirada per Hobbes (les relacions internacionals tracten dels conflictes entre els Estats); la *universalista*, inspirada per Kant (les relacions internacionals són els llaços socials transnacionals que uneixen els éssers humans); i la *internacionalista*, inspirada per Grocio, i que remarca els intercanvis econòmics i socials.³

Un altre estudiós, Pettman, parla de dues escoles: la *pluralista*, formada per la tendència realista i la internacionalista, i l'escola *estructuralista* o universalista. Aquesta classificació s'assembla molt a la descrita per Wight i Bull.

Goodwin parla, en canvi, de les escoles *realista*, *reformista* i *radical*; Rosenau es refereix a les concepcions *estato-cèntriques*, *multi-cèntriques* i *omni-cèntriques*; Willets parla de les escoles *realista* (model estatocèntric), *funcionalista* (multiplicitat d'actors i temes), i *marxista* (anàlisi del sistema capitalista). Mitchell, per acabar amb aquest mostrari de classificacions, es refereix a les escoles *behaviorista*, de forta implantació als Estats Units, *tradicionalista*, d'origen britànic, i *marxista*, inspirada en l'Escola de Frankfurt i de forta implantació a la R.F. Alemanya i els països escandinaus.

Una forma diferent d'introduir-se en l'estudi de les relacions internacionals és l'observació dels *nivells d'anàlisi Singer*,⁴ que distingeix els següents sis nivells:

1. *Responsables polítics (decision makers)* a nivell individual.
2. *Rol* ocupat pels responsables polítics.
3. Estructura del *govern* des del qual operen els responsables polítics.
4. *Societat* en què viuen els responsables polítics.
5. Tipus de *relacions* entre els responsables polítics d'un país i altres actors internacionals.
6. El *sistema mundial*.

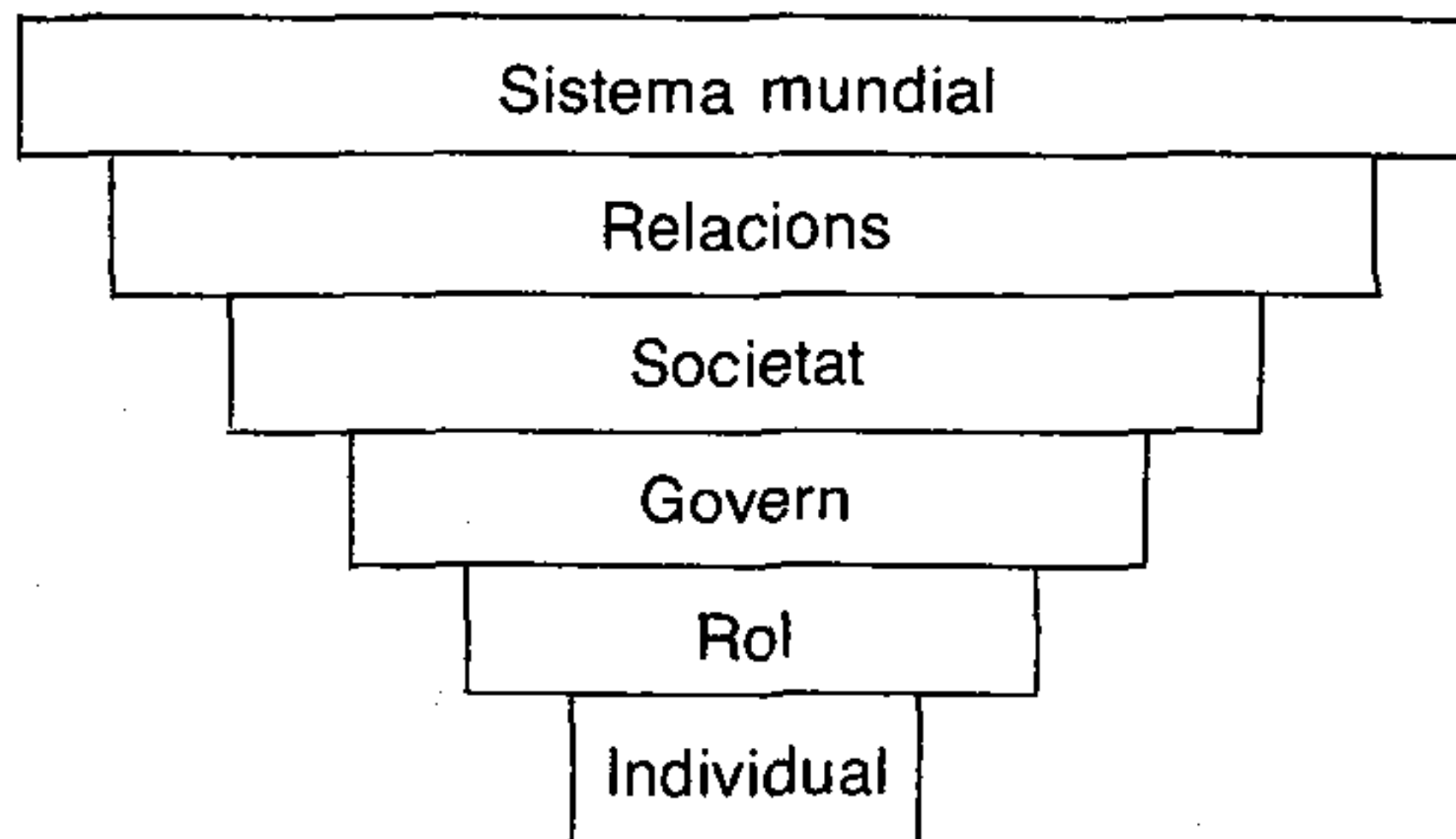
---

3. BULL, Hedley: *The Grotian Conception of International Society*, a R. FALK i S. S. KIM (ed.): *The War System: An Interdisciplinary Approach*, Westview Press, 1980, pp. 613-634.

4. SINGER, J. David: *The Level-of-Analysis Problem in International Relations*, a Klaus KNORR i Sidney VERBA (ed.): *The International System: Theoretical Essays*, Princeton University Press, 1961, pp. 77-92.

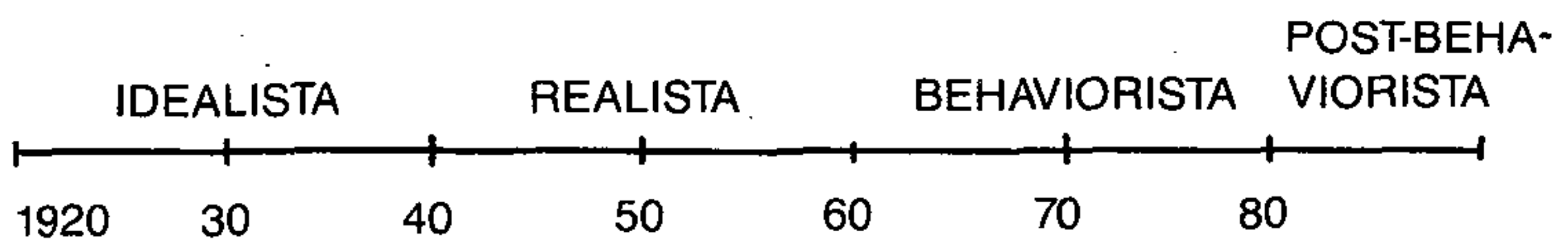
Nivells d'anàlisi de la política mundial

Font: RUSSETT, B y STARR, H: *World Politics*, p. 14.

Respectant l'opinió i possible validesa de les anteriors classificacions, utilitzarem aquí la divisió proposada per Dougherty i Pfaltzgraff i recollida per Arenal, per tal que qui vulgui ampliar els coneixements sobre aquesta matèria pugui fer-ho amb un material que és a l'abast i es pot trobar a qualsevol llibreria. Insisteixo de nou, però, que aquesta classificació és merament orientativa. Generalment, cap autor o autora és del tot realista o behaviorista, clàssic o científic, sinó que probablement és una mica d'una cosa i una altra mica d'una altra. Si fem una divisió és, però, perquè pot ser útil situar en el temps la preponderància d'uns determinats plantejaments, sense que això impliqui un desig de catalogar o classificar les persones en un lloc estancat.

Les etapes de l'estudi de les relacions internacionals

L'escola idealista

L'escola idealista-normativa va aparèixer just després de finalitzar la Primera Guerra Mundial, i va tenir vigència fins a finals dels anys trenta, és a dir, durant dues dècades. El clima internacional existent després de la guerra era molt favorable a la for-

mació d'un esperit idealista tendent a allunyar qualsevol manifestació futura d'una nova guerra. *La guerra passà a convertir-se en un fenomen odiat i eradicat dins del ventall de formes de solucionar els conflictes entre els Estats*. La creació de la Societat de Nacions ajudà també a formar un nou discurs entorn a la defensa. La seguretat hauria de ser col·lectiva dins del marc d'un sistema global que depassés el nivell nacional.

Les característiques d'aquesta fase de les relacions internacionals, doncs, eren les d'una *gran fe en el progrés*, una visió no determinista del món, el racionalisme i l'afirmació d'una *harmonia natural d'interessos*.⁵

Les obres desenvolupades en aquell temps difonien la idea de crear un contracte social internacional que ordenés les relacions de l'anarquia mundial.

L'excés d'idealisme i la distància en el temps han fet que aquesta escola, pionera en el desenvolupament de les relacions internacionals, ens deixés poca herència per ajudar a la construcció de la investigació sobre la pau.

L'escola realista

Durant els anys quaranta s'inicià una dura crítica a les insuficiències de la teoria del corrent idealista, particularment per la seva incapacitat de prevenir noves guerres. En aquell temps, s'observà un retorn a les velles idees de la *seguretat nacional* (enfront de la seguretat col·lectiva de l'idealisme) i la *força militar* com a suport de l'activitat diplomàtica. Per als realistes, el món no es caracteritza per la recerca de l'harmonia, sinó per la *lluita pel poder* i pel *pragmatisme*.

La teoria realista és una derivació del discurs sobre l'estat de naturalesa de Hobbes, atès que posa l'accent en la naturalesa no-integrada, anàrquica i, per tant, conflictiva, del sistema internacional. Els Estats es veuen i se senten legitimats per recórrer a la força armada. *L'Estat és l'actor central* de les relacions internacionals, i la dinàmica d'aquests Estats no és altra que l'evolució de la relació de forces entre els Estats.⁶

5. ARENAL, Celestino del: op. cit. pp. 79-84.

6. BRAILLARD, Philippe: *Las ciencias sociales y el estudio de las relaciones internacionales*, «Revista Internacional de Ciencias Sociales», nº 102, 4/1984, p. 668.

Les característiques fonamentals d'aquesta escola són, doncs, la negació de la possibilitat del progrés, la definició del poder com a element clau de la política, la visió determinista del procés històric, que dóna poc marge a l'actuació humana, la definició del món com un espai plagat de competicions constants i, per tant, sense harmonia possible, i, finalment, la distinció entre els diferents codis de moral existents entre l'individu i l'Estat, cosa que donarà lloc a la configuració i prevalència del que anomenem «raons d'Estat».

Tot i que l'època dominant d'aquesta escola fou, com s'ha dit, la dels anys quaranta i cinquanta, amb plena guerra freda, la seva influència es deixa sentir encara en els nostres dies. Personatges com Kissinger, McNamara, Schlesinger, Brzezinsky o Manuel Fraga Iribarne, són exponents d'aquest pensament en els anys setanta i vuitanta. Ideòlegs i polítics com els citats són els responsables de la difusió del concepte d'*equilibri de poder* a partir de la força militar, única via —des del seu punt de vista— capaç de mantenir un estat de «pau» a nivell planetari.

Els teòrics més importants d'aquesta escola han estat Schwarzenberger i Morgenthau.⁷ No ens entretindrem a explicar en detall el seu pensament, atès que no han aportat gaires coses interessants per a la resolució pacífica dels conflictes i la construcció d'un món més just i pacífic. Al contrari, una bona part de l'activitat dels investigadors sobre la pau ha consistit a rebatre el discurs emanat pels realistes i a cercar solucions acceptables, a nivell humà, per als nombrosos conflictes que els realistes de la política han anat creant i deixant créixer al llarg dels anys.

Quan parlarem després dels estudis estratègics comprovarem que els més ortodoxos estan justament influïts per l'escola realista.

L'escola behaviorista

Com indica Arenal, l'expressió «behaviorisme» «fa referència a l'ample corrent doctrinal que centra la seva indagació en l'*anàlisi del comportament*, és a dir, de les *actituds* i *reaccions* dels diferents actors. Per als behavioristes, la conducta humana pot

---

7. MORGENTHAU, Hans J.: *La política entre naciones*, a S. HOFFMANN (ed.): *Teorías contemporáneas sobre las relaciones internacionales*, Tecnos, 1979, pp. 85-107.

ser observada sistemàticament i comprensivament, de manera que es puguin formular generalitzacions basades en una evidència empírica i provades mitjançant mètodes científics. El seu objectiu és *definir la política en termes de paràmetres observables d'acció i conducta*».⁸

L'escola behaviorista ha estat la base de la formulació de la major part de les teories psicosociològiques del conflicte i, en funció d'aquest fet, pot afirmar-se que és un dels puntals de la investigació sobre la pau. A diferència de l'escola realista, la behaviorista gaudeix d'una història paral·lela a la de la investigació sobre la pau, particularment en les seves primeres etapes (anys seixanta i primers dels setanta). Per això, donarem una certa importància i atenció a les aportacions d'aquesta escola, tot i que moltes de les seves aportacions es faran, no en aquest capítol de les relacions internacionals, sinó en el que es refereix a l'estudi dels conflictes. En el present capítol es procurarà mostrar, més que res, la concepció del món de l'escola behaviorista, i no tant els plantejaments que fan sobre el conflicte.

Les *característiques fonamentals* d'aquesta escola, de la qual formen part persones que fan també investigació sobre la pau, com ara Richardson, Deutsch, Singer, Zinnes, Russett, Rummel, Small, Falk o Kim, entre d'altres, són les següents:⁹

1. *Adaptació* de teories, propostes, marcs conceptuals, metodologies i suggeriments d'altres disciplines.
2. Intent de *relacionar* fenòmens estudiats per altres disciplines.
3. Atenció al problema de les *unitats d'anàlisi*: Estat, subsistema, sistema internacional, etc.
4. Preocupació sobre els *nivells d'anàlisi* i tendència a centrar-se en algun d'aquests nivells.
5. *Anàlisi comparat* entre fenòmens històrics i fenòmens actuals.
6. Atenció als problemes derivats de la *recopilació de dades*, sovint mitjançant ordinadors.
7. Preocupació per la *metodologia*, que no és comuna entre les persones d'aquesta escola.
8. Esforç per relacionar la investigació amb l'elaboració de teories des d'una *perspectiva acumulativa*.

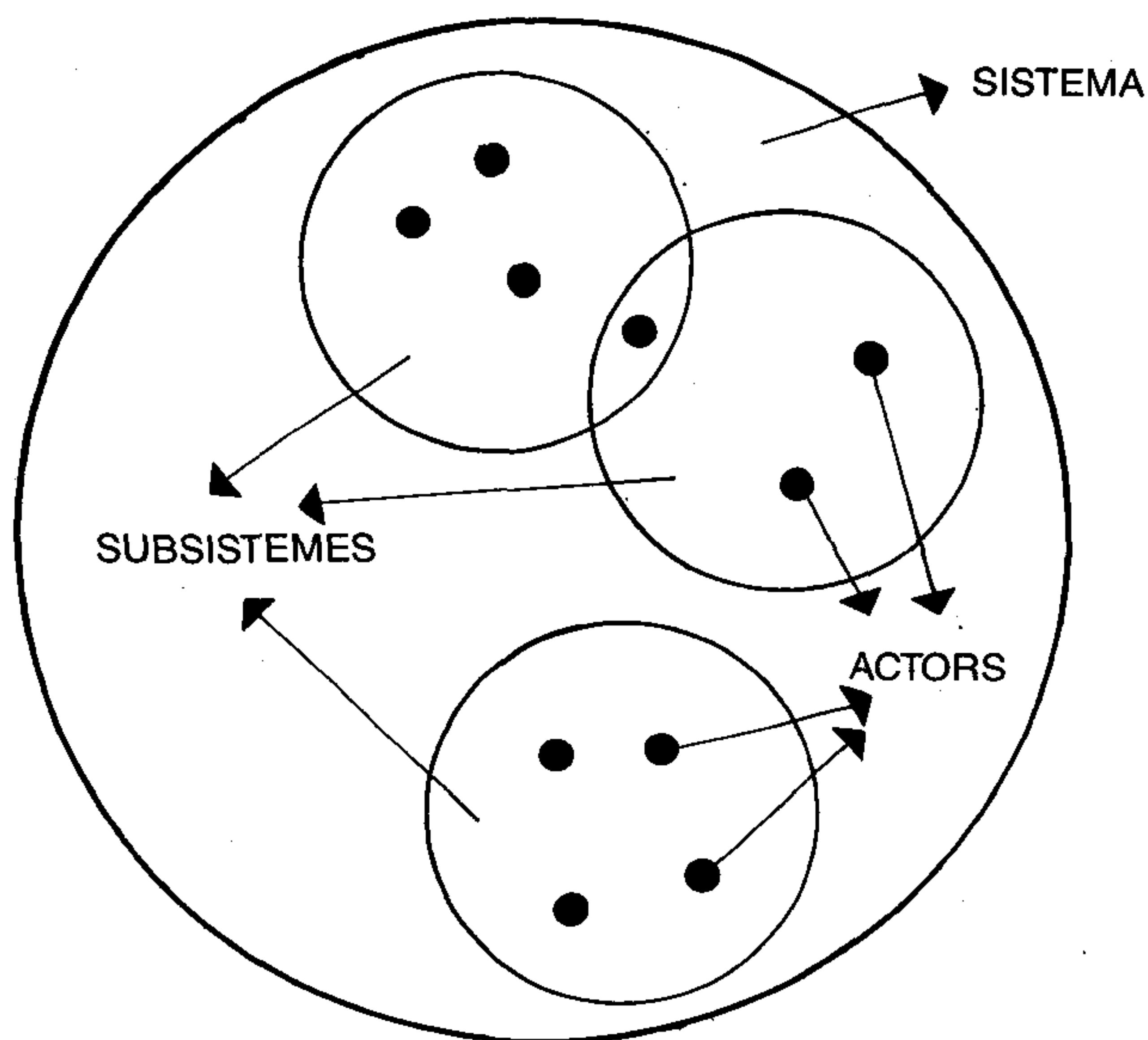
8. ARENAL, Celestino del: op. cit., p. 178.

9. ARENAL, Celestino del: op. cit., p. 177.

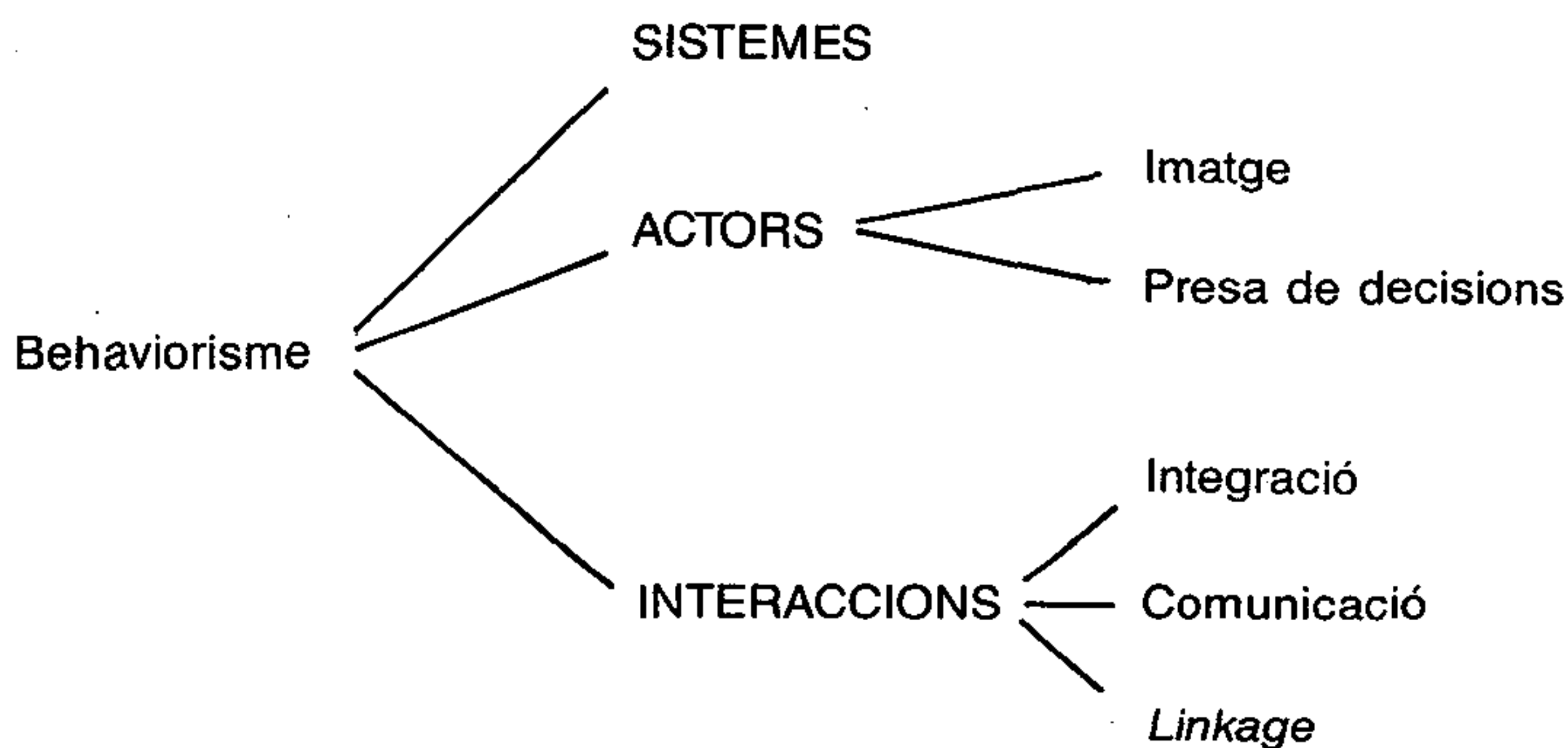
Aquestes característiques poden facilitar la distinció entre el que vol i fa aquesta escola i el que pretén l'escola realista. El behaviorisme és, de fet, una reacció enfront dels excessos del realisme, particularment del seu pessimisme visceral. Enfront d'aquesta visió del món i de la persona humana, *el behaviorisme es basa en la sociologia, la psicologia i altres disciplines (antropologia, economia, biologia)*, és un *esforç interdisciplinari notable*, per tal d'intentar descobrir les regularitats de la conducta humana i de les relacions socials, cercant explicacions a la conducta actual i dissenyant models de futur on puguin aplicar-se comportaments socials i individuals diferents.

El fonamental en l'escola behaviorista és l'establiment de tres marcs conceptuals diferents (*sistema, actors i interaccions entre els actors*), amb l'objectiu de facilitar el coneixement del conjunt del sistema i de les parts que el formen, tal com pot veure's en el dibuix.

A causa d'aquesta metodologia, dividirem també el present capítol en tres parts, segons si l'accent és posat en el sistema, en els actors o en les interaccions dels actors. Completarem aquesta descripció amb l'anàlisi general de les principals teories sorgides en cada un d'aquests tres nivells d'anàlisi.

TEORIA DELS SISTEMES

Si l'escola realista posava l'atenció en els Estats, l'anàlisi sistemàtic ho fa en la totalitat del sistema internacional, és a dir, en un conjunt molt més ampli que el format per un Estat i, fins i tot, pel conjunt de tots els Estats.

Rapoport,¹⁰ un dels pioners en l'estudi científic de les guerres, definia un «sistema» com una totalitat que funciona com a tal en virtut de la interdependència de les seves parts. Així, la *teoria general dels sistemes* seria el mètode que tractaria de descobrir com es produeixen aquestes interdependències en el si de la més amplia varietat de sistemes. Veiem, doncs, que *la interdependència i la interacció són elements clau de tot sistema*.

De manera semblant a l'esquema general que abans hem fet en referir-nos al behaviorisme, podríem assenyalar que la teoria dels sistemes fa una anàlisi igualment de l'estructura, dels ac-

10. RAPOPORT, Anatol: «Systemic and Strategic Conflict», a *Toward a Theory of War Prevention*, World Law Fund, 1966, pp. 251-283; *The application of game theory to peace research*, «Impact», n° 2, abril/juny 1968, pp. 111-123.

tors i de les interaccions. En fer aquesta anàlisi, considerada també un conjunt de *variables* del sistema internacional, de les quals cal ressenyar-ne aquestes tres:¹¹

- a) *accions dels Estats*, entesos com a components del sistema;
- b) *estructura i funcionament del sistema* que resulta de la interacció de les seves unitats;
- c) *factors ambientals* que condicionen tant les accions de les unitats com l'operativitat del sistema.

Les qüestions tractades pels components d'aquest corrent són moltes i de gran interès per a la investigació sobre la pau. Persones com Rapoport, Kaplan, Frankel, Boulding, Deutsch, Burton, Zinnes, Wallensteen, Holsti, Galtung, Brody, Singer, Small, Russett i moltes altres més han aportat estudis i experiències de gran vàlua per entendre millor el nostre món, la seva estructura i la seva dinàmica.¹² Arenal resumeix així les *principals qüestions* tractades per aquesta gent:¹³

1. *L'organització interna i els models d'interacció* dels elements analítics o reals que existeixen com a sistema.
2. La *relació* i les *fronteres* entre un sistema i el seu entorn.
3. Les *funcions* desenvolupades pels sistemes, les estructures per a la realització d'aquestes funcions i el seu efecte sobre l'estabilitat del sistema.
4. El mecanisme vàlid per al *manteniment de l' statu quo* i l'equilibri del sistema.
5. La *classificació* dels sistemes.
6. La disposició dels *nivells jeràrquics dels sistemes*, la situació dels subsistemes, els models d'interacció entre els subsistemes, etc.

No és el propòsit d'aquest treball explicar detalladament les aportacions dels components més destacats de l'escola sistèmica. Aquesta és una funció que ja compleixen altres llibres dedicats a l'estudi de les relacions internacionals.

---

11. ARENAL, Celestino del: op. cit., p. 184.

12. Alguns d'aquests autors han contribuït a la redacció d'un magnífic llibre, *The War System*, compilat per Richard Falk i Samuel S. Kim, i editat per Westview Press, el 1980.

13. ARENAL, Celestino del: op. cit., pp. 187-188.

Per això, em limitaré a fer cinc cèntims d'algunes de les persones d'aquest corrent que estan més vinculades a la investigació sobre la pau; dit d'una altra manera, intentaré assenyalar els temes que la investigació sobre la pau ha assumit com a importants, dels tractats habitualment pels sistemàtics. Aquest comentari, però, s'ha de completar amb les observacions que d'aquestes persones es fan també en altres capítols, on es parla també de l'anàlisi dels sistemes.

Com sembla evident, una part important de la discussió sistemàtica ha estat centrada en la mateixa *classificació dels sistemes possibles* i a *avaluar el seu impacte en la formació d'una estabilitat global pel conjunt del sistema i/o en la seva capacitat per transformar-se i facilitar una dinàmica de canvi en favor de la justícia, l'equitat entre els diferents sistemes i la resolució pacífica dels conflictes entre els actors d'aquests sistemes*. Això, evidentment, forma part del temari principal de la investigació sobre la pau.

Morton Kaplan¹⁴ ha estat un dels teòrics més prolífics sobre els sistemes. En la seva opinió, hi hauria sis tipus de sistemes internacionals: el sistema d'equilibri de poder (amb actors nacionals que busquen augmentar la seva seguretat amb armes nuclears), el sistema bipolar flexible (existència de dos blocs liderats cada un d'ells per una gran potència dotada d'armes nuclears), el sistema bipolar rígid (amb les característiques de l'anterior, però amb la desaparició de la capacitat de decisió dels altres països), el sistema internacional universal (amb un govern mundial), el sistema jeràrquic internacional (on desapareixerien els actors nacionals com a tals), i el sistema internacional de veto per unitat (hi hauria diversos actors nacionals o de bloc, cada un dels quals tindria armament nuclear. Les decisions es prendrien per unanimitat). Kaplan proposa també diverses variants a aquests sis sistemes: sistema bipolar molt flexible, sistema de distensió, sistema de blocs inestables, sistema de difusió nuclear incomplet, sistema de quatre blocs i sistema hegemònic sota la direcció dels Estats Units.

La tasca posterior a la classificació dels diferents sistemes possibles és la d'identificar les diferents situacions històriques amb

---

14. KAPLAN, Morton: *Sistema y progreso de la política internacional*, a S. H. HOFFMANN (ed.): *Teorías contemporáneas sobre las relaciones internacionales*, Tecnos, 1979, pp. 141-163.

aquests sistemes. Això permet mostrar també, a partir de les deficiències dels models ja coneguts, els sistemes que serien desitjables per al futur i, a partir d'aquesta elecció, esbrinar els camins i les actuacions necessàries per arribar-hi. Aquest treball està força connectat amb el que posteriorment comentarem en referir-nos al mundialisme i a l'estudi de «models de futur» o «futurs desitjables», que constitueix una part del ventall temàtic de la irenologia i, dins d'aquesta, de la educació per la pau.

Per estudiar i comparar sistemes cal tenir present un bon grapat d'elements i variants. Rosecrance els divideix en tres grans apartats: *a)* Input de transtorn (ideologies, inseguretat interna, disparitats entre els recursos de les nacions, interessos nacionals conflictius, etc.); *b)* mecanismes reguladors que reaccionen davant un transtorn (sistema de Nacions Unides, consens informal, organismes regionals, etc); *c)* restriccions ambientals que influeixen en l'abast de les possibles solucions.

El corrent d'anàlisi de sistemes, tot i que ha aportat moltes innovacions teòriques i força dades empíriques per entendre el nostre món, ha estat també objecte de nombroses crítiques. Brailard ha comentat, en aquest sentit, el llenguatge pseudo-científic que utilitzen els sistemàtics i la defensa excessiva que fan, molts dels integrants d'aquesta escola, de l'*statu quo*.

«L'anàlisi dels sistemes es remet massa sovint a un simple llenguatge pseudo-científic que, mitjançant l'ús confús de termes i conceptes utilitzats per les diverses ciències exactes (sistema, estructura, funció, equilibri, homeòstasi, morfogènesi, *feedback*, etc.) aspira a procurar a l'investigador de ciències socials un estatut científic i un reconeixement social. D'altra banda, i sobretot, l'anàlisi de sistemes, tal com s'ha practicat generalment en l'estudi de les relacions internacionals, tendeix a ser profundament normatiu en la mesura en què valora l'*statu quo*, atribueix caràcter de normalitat tot el que contribueix a l'harmonia interna del sistema i a mantenir les estructures existents, i considera desviant i disfuncional tot allò que allunya el sistema del seu equilibri».¹⁵

---

15. BRAILLARD, Philippe: op. cit., p. 672.

Arenal,¹⁶ pel seu costat, hi afegeix aquestes altres consideracions, a l'hora d'agrupar les crítiques fetes a l'anàlisi dels sistemes:

- a) No s'ha d'estudiar sols el «tot» (els sistemes), sinó també el comportament de «les parts».
- b) La noció sistemàtica de «totalitat» desconeix o prescindeix d'importantes estructures i interaccions de la realitat social, com la noció de formació social.
- c) Algunes de les suposicions són molt simplificades, cosa que es distorsiona el món real. Algunes d'aquestes definicions es refereixen a l'imaginari, i no a la realitat.
- d) És fa difícil parlar d'un sol sistema internacional. Sembla més versemblant parlar de múltiples sistemes.
- e) Els actors no estatals no gaudeixen del protagonisme o importància que tenen a la realitat. L'Estat continua sent el protagonista de la història.

L'ESTUDI DELS ACTORS

Molts estudis sobre la societat internacional han posat l'accent en l'observació del comportament dels actors, més que no pas en l'estudi d'unitats més amples com podrien ser els Estats o les agrupacions de països en aliances. La unitat central en l'estudi dels actors sol ser, encara que no sempre, l'estadista, és a dir, «l'home» d'Estat.¹⁷ Evidentment, l'Estat és considerat igualment un actor, però ho és en funció del comportament dels estadistes, és a dir, que l'actuació dels Estats en el camp internacional és considerada a partir dels desitjos, les percepcions, les creences i la personalitat dels polítics.¹⁸

Els principals camps d'anàlisi dins dels estudis sobre els actors han estat dos: l'anomenada *teoria de la imatge*, i els estudis sobre la *presa de decisions*.

Les *teories sobre les imatges* seran comentades més endavant en el capítol sobre el corrent psicosociològic de l'estudi dels conflictes. Avançarem, però, que molts d'aquests treballs fan refe-

16. ARENAL, Celestino del: op. cit., pp. 213-215.

17. Utilitza aquesta vegada el substantiu «home», i no «persona» a causa del tradicional monopoli que els homes tenen en les tasques de responsabilitat política i en relació a les dones.

18. ARENAL, Celestino del: op. cit., p. 215.

rència a la *personalitat dels estadistes* i, especialment, als seus comportaments patològics. Hermann, Holsti,¹⁹ Eckhardt²⁰ i altres, han intentat mostrar com determinades personalitats i caràcters de persones amb gran influència en la vida política i en la vida pública, poden influir notablement o decisivament en la conducció dels afers internacionals. Molts d'aquests comportaments es relacionen amb els tipus d'imatges que un actor es forma de la realitat internacional i/o d'altres actors. Aquestes imatges i percepcions, sovint deformades en un gran nivell, determinen l'establiment de polítiques concretes que afavoriran o perjudicaran les dinàmiques de pau/guerra. Analistes com Boulding,²¹ Kelman,²² Gladstone o Laswell, han analitzat el contingut dels símbols, la recepció dels missatges i les reaccions enfront de determinades percepcions.

Aquest tipus d'estudis han estat criticats pel fet d'excedir-se en l'anàlisi dels factors emocionals, per estar massa condicionats per algunes ideologies polítiques, i ignorar algunes de les forces que actuen en l'estructura del sistema internacional.

L'altre camp que ha tingut una forta influència en el conjunt dels estudis sobre la política internacional ha estat el que s'ha centrat en l'anàlisi de la *presa de decisions*. Els objectius d'aquest tipus d'estudis són els següents:²³

1. Tractar d'explicar el comportament extern de l'Estat des d'una perspectiva analítica de l'Estat, i no del sistema internacional.
2. Els individus que prenen decisions actuen en el marc d'un entorn que inclou tant el sistema polític nacional com el sistema internacional.

---

19. HOLSTI, Ole R.: *Measuring affect and action in international reaction models*, «Journal of Peace Research», n° 3/4, 1964, pp. 170-190.

20. ECKHARDT, William: *Global Compassion and Compulsion*, «Journal of Peace Research», n° 1, 1979, pp. 79-86; *War/Peace attitudes, events and values*, «Bulletin of Peace Proposals», n° 2, 1983, pp. 187-189.

21. BOULDING, Kenneth E.: *International Images and International Systems*, a *The War Systems*, op. cit., pp. 536-550.

22. KELMAN, Herbert L.: *Factores societales, actitudinales y estructurales de las relaciones internacionales*, a S. H. Hoffmann; *Teorias contemporáneas...*, p. 257-273; *The problem-solving workshop: a social-psychological contribution to the resolution of international conflicts*, «Journal of Peace Research», n° 2, 1976, pp. 79-90.

23. ARENAL, Celestino del: op. cit., pp. 215-230.

3. La percepció fa un rol molt important.
4. Es considera el procés de la presa de decisions com un procés racional.

Un dels pioners en aquests tipus de treballs fou Snyder,²⁴ que ja va publicar anàlisis d'aquesta mena en els anys cinquanta. Holsti²⁵ i Tanter han realitzat igualment nombrosos estudis al respecte. Rosecrance també ha analitzat les actituds de les élites dirigents i ha arribat a la conclusió que hi ha una clara correlació entre la inestabilitat internacional i la inseguretat interna de les élites.

El principi de la presa de decisions presenta l'inconvenient d'oblidar en excés el marc institucional. Per a alguns observadors,²⁶ presenta també el defecte de donar massa importància a tot el sistema polític com a unitat que mesura la seva actuació racional pels trets de l'adversari en el context d'unes regles de joc acceptades.

TEORIES SOBRE LES INTERACCIONS

L'estudi de les relacions internacionals ha donat sempre una atenció especial a l'anàlisi de les formes de relacionar-se entre els sistemes, subsistemes i actors que formen la societat internacional. Les formes de comunicar-se, d'integrar-se, i de reaccionar enfront dels altres actors han donat lloc a un bon grapat d'estudis i teories en què els investigadors i investigadores sobre la pau han intervingut força activament.

Kenneth Boulding divideix els sistemes socials d'interacció en tres apartats:²⁷

24. SNYDER, Richard C. i altres: *La génesis de las decisiones como enfoque del estudio de la política internacional*, a S. H. HOFFMANN, *Teorías contemporáneas...*, pp. 191-208.

25. HOLSTI, Ole R.: *Crisis, Stress and Decisionmaking*, a R. FALK i S. S. KIM (ed.): *The War System*, pp. 491-508.

26. BEYME, Klaus von, KERNIG, Claus, ZIMMERMANN, W.: «Relaciones internacionales», a *Marxismo y Democracia. Política 7*, Ediciones Rioduero, 1975, pp. 27-50.

27. BOULDING, Kenneth E.: *The International System in the Eighties: Models of International Peace*, a *Dynamics of a Conflict*, Humanities Press, 1975, pp. 3-18.

- a) el sistema d'amenaça (guerra, conflicte, poder, dominació);
- b) el sistema d'intercanvi (comerç per a un benefici mutu);
- c) el sistema d'integració (proporcionant serveis a cada un dels altres mitjançant vincles familiars o d'amistat, sense buscar beneficis per a un mateix).

Com ha indicat Newcombe,²⁸ els estudis de les relacions internacionals més connectats amb la investigació sobre la pau són els que han desenvolupat les teories funcionalistes, neofuncionalistes i d'integració. Aquests autors han desenvolupat especialment les *formes de cooperació entre les parts del sistema*.

Les *teories sobre la integració* són un exemple d'aquesta connexió entre la investigació sobre la pau i l'estudi de les relacions internacionals. Com explica Arenal,²⁹ el que caracteritza la integració és l'existència de condicions que permeten, sense el recurs a la guerra, d'avançar en el camí de la superació de les diferències, les tensions i els conflictes entre diverses unitats polítiques.

Dins de les teories sobre la integració, poden considerar-se tres corrents principals:³⁰

- a) El *federalista*, que persegueix la creació d'un marc institucional i legal en què participin diferents unitats polítiques, conservant cada una una certa autonomia. En aquest corrent hi hauria G. Clark, L. Sohn, Denis de Rougemont, etc.
- b) El *funcionalista/neofuncionalista*, que veu la integració com un desenvolupament gradual i acumulatiu mitjançant els llaços que es van establint entre els sectors socio-econòmics. Creuen que les institucions supranacionals són les millors vies per satisfer els interessos egoistes de les élites. A aquest corrent pertanyen Haas³¹ i Lindberg, per exemple.

28. NEWCOMBE, Hanna: *Survey of Peace Research*, «Peace Research Review», n° 6, octubre 1984, p. 7.

29. ARENAL, Celestino del: op. cit., p. 231.

30. ARENAL, Celestino del: op. cit., pp. 232-243.

31. HAAS, Ernst B.: *El reto del regionalismo*, a S. H. HOFFMANN (ed.): *Teorías contemporáneas...*, pp. 273-292. Haas ha analitzat també els problemes d'aplicar les teories d'unificació política als països del Tercer Món: *Paradigms of Political Integration and Unification Applications of Korea*, «Journal of Peace Research», n° 1, 1984, pp. 47-60.

Teories d'integració política

<i>Nom de la teoria</i>	<i>Proposador</i>	<i>Assumpció metafísica</i>
TRANSACCIO- NALISME	Deutsch Cobb & Elder Russett	Interaccionisme Epifenomenalisme Materialisme Epifenomenalisme Materialisme
NEOFUNCIO- NALISME	E. Hass Nye	Epifenomenalisme Idealisme Parallelisme
FUNCIONALISME	Mitrany	Mentalisme
TEORIA DE L'OR- GANITZACIÓ	Etzioni	Parallelisme
ANÀLISI DE SISTEMES	Lindberg i Scheingold	Interaccionisme
TEORIA ESTRUCTURAL	Galtung	Epifenomenalisme Materialisme

Font: HAAS, Michael: *Paradigms of Political Integration and Unification: Applications to Korea*, «Journal of Peace Research», nº 1, 1984, pp. 49.

- c) El corrent *transnacionalista*. Per a aquest corrent, les relacions transnacionals són les que realment configuren el món internacional. Les *relacions transnacionals* serien aquelles que es produeixen *a través* de les fronteres d'un Estat, a diferència de les relacions internacionals, que són aquelles que tenen lloc exclusivament «entre» les unitats estatals.

Aquest corrent ha estat el que més ha forçat la discussió de canviar el clàssic paradigma de l'Estat com a centre de la teoria internacional, i ha proposat canviar-lo pel paradigma de la política mundial o política transnacional, en què intervenen actors no-estats.

Keohan i Nye,³² exponents d'aquest pensament, consideren

32. NYE, J., KEOHANE, R.: *Transnational Relations and World Politics*, Harvard University Press, 1971.

que les relacions transnacionals són els contactes, coalicions i interaccions a través de les fronteres estatals que no estan controlats pels òrgans centrals dels governs encarregats de la política exterior. D'aquesta manera, en l'estudi dels processos d'integració s'han tingut molt en compte les *organitzacions internacionals* i la seva funció en el món actual, els sistemes d'*aliances regionals*, —ja siguin de caràcter polític, cultural, econòmic o militar—, els processos federatius, les relacions interculturals, etc.

Alger³³ ha analitzat la política exterior dels Estats Units, les possibilitats de participació dels ciutadans i l'impacte de les relacions internacionals des d'organitzacions no governamentals.

L'estudi del *sistema de Nacions Unides* també forma part de l'estudi de les relacions internacionals. Diversos investigadors i investigadores sobre pau s'han interessat per aquest tema, com Naidu³⁴, Newcombe³⁵, Russett³⁶, Keohane³⁷ ha estudiat el funcionament de les Nacions Unides en termes de patrons d'influència; Manno³⁸ i Lande³⁹ han estudiat les Nacions Unides analitzant l'aplicació de les seves resolucions.

Hi ha igualment nombrosos estudis sobre organitzacions internacionals regionals, principalment de caràcter econòmic o militar, en què s'insisteix en la importància d'introduir nous actors en el sistema internacional. Això és particularment interessant per a aquelles persones que, com Beer,⁴⁰ argumentem que la po-

---

33. ALGER, Ch.: *Foreign Policies of U.S. publics*, «International Studies Quarterly», n° 2, 1977, p. 277-293.

34. NAIDU, M. V.: *Collective Security and the United Nations*, MacMillan of India, Delhi, 1974, 164 pp.

35. NEWCOMBE, Hanna: *National Patterns in International Organizations*, «Peace research Reviews», vol. 6, n° 4, 5 i 6, 1975; *Nations in Groups (II)*, Peace Research Institut, Dundas, 1981, 155 pp.

36. RUSSETT, Bruce M.: *Discovering Voting Groups in the U.N.*, «American Political Science Review», vol. 60, n° 2, juny 1966.

37. KEOHANE, Robert.: «The Study of Political Influence in the General Assembly», *International Organization*, primavera 1967, pp. 221-237.

38. MANNO, Catherine: *Majority Decisions and Minority Responses in the U.N. General Assembly*, «Journal of Conflict Resolution», març 1966, pp. 1-20.

39. LANDE, Gabrielle: *The Effects on the Resolutions of the U.N. General Assembly*, «World Politics», octubre 1966, p. 83-105.

40. BEER, Francis: *Peace against War*, W. H. Freeman, 1981.

larització (pocs actors en joc) és un dels factors que predisposen el sistema a la guerra.

Aquesta concepció del món posa l'accent en la *interdependència* i la cooperació. La dinàmica de la modernització ha contribuït a teixir una complexa xarxa d'interdependències entre les diferents societats, i a fer intervenir nous tipus d'actors en les relacions internacionals (forces supranacionals, transnacionals i subnacionals), que tendeixen a limitar el marge de maniobra dels Estats.⁴¹ Aquesta visió de les relacions internacionals va adquirir una gran importància a partir de la dècada dels seixanta i en els treballs de ciències polítiques dedicats a l'estudi de l'organització internacional, la resolució dels conflictes, l'elaboració de la política exterior, l'anàlisi de les relacions Nord/Sud, etc.⁴²

Analistes com Deutsch, Etzioni, Russett, Nye, Keohane, Galtung, Haas, Angell, Smoker,⁴³ etc., formen part d'aquest corrent. Tremendament lligat a aquesta anàlisi hauríem de situar també els treballs relacionats amb l'*imperialisme*, entès com el factor dominant de les relacions internacionals que permet explicar el *subdesenvolupament* dels països del Tercer Món.⁴⁴ Com explica Braillard, «aquesta visió de les relacions internacionals constitueix la base de les reivindicacions d'un *nou ordre econòmic internacional* (NOEI) i d'un important corrent d'estudi dels problemes del desenvolupament que es nega a analitzar el subdesenvolupament exclusivament en termes de factors endògens (culturals, polítics, socials, etc.), i tracta d'explicar aquest fenomen per la *dependència* de les societats del Tercer Món, i més

---

41. BRAILLARD, Philippe: op. cit., p. 668.

42. La revista «Peace and the Sciences» sol ocupar-se habitualment d'aquests temes, i reproduïx ponències d'analistes de l'Est i de l'Oest.

43. Paul Smoker ha caracteritzat el sistema internacional com format per un «component de tensió» (sistema d'amenaça intergovernamental), i un «component de força» (els contactes de cooperació entre la gent); la pau i la guerra depenen, per a Smoker, de l'equilibri entre aquests dos components.

44. GANTZEL, Klaus Jürgen: *Las estructuras de dependencia, patrón dominante en la sociedad internacional*, a A. VIÑAS (ed.): *Domina-ción y dependencia en la economía internacional*, Ariel, 1978.

exactament, per la inserció d'aquestes en l'economia mundial capitalista». ⁴⁵

Entre les crítiques que s'han fet a les teories de la integració, podem esmentar la de no haver tingut en compte adequadament el rol de lideratge i de les circumstàncies dels actors, que ha infravalorat la influència de tipus radicals de canvi en el procés d'integració. ⁴⁶

Per a Senghaas, ⁴⁷ la integració té un sentit quan fa referència als conflictes que impliquen participants iguals (estructures simètriques), com ara el conflicte intercapitalista o el conflicte capitalisme-socialisme. En aquest cas, l'estratègia de pau passarà per un *procés d'integració* (supressió de la confrontació), i per un *procés d'associació* (alterar la infraestructura d'aquestes formacions).

Hi ha, però, *conflictes asimètrics*, com el Nord/Sud, en què la solució no passa per la integració, sinó, segons Senghaas, per l'*accentuació del conflicte* a favor dels dependents i discriminats. La polarització, diu Senghaas, és necessària per establir una base conscient i sociològicament fonamentada pels explotats.

Dins de l'apartat de les interaccions podríem igualment posar-hi les *teories de les comunicacions*, enteses com el conjunt d'enfocaments que tracten de posar de manifest els aspectes polítics de les comunicacions i el grau en què aquestes condicionen el comportament polític i la mateixa evolució de la societat. Russett, Burton i Deutsch són alguns dels que s'han dedicat a aquests estudis, que també seran comentats dins el capítol dedicat a l'estudi del conflicte.

Finalment, per acabar amb l'interaccionisme, cal fer menció de la *teoria del linkage* de Rosenau, per a qui tota seqüència recurrent de comportament, originada en un sistema, produeix una reacció en un altre.

La teoria del *linkage* es basa en la mútua interpenetració i interdependència entre el medi intern i el medi internacional. El

---

45. BRAILLARD, Philippe: op. cit., p. 670.

46. MULLER, Harold, i RODE, Reinhard: *How to Talk about Interdependence and Keep Ignoring It. Parochial World Politics*, «Bulletin of Peace Proposals», n° 1, 1984, pp. 79-91.

47. SENGHASS, Dieter: *La estructura de conflicto en la sociedad internacional contemporánea*, a A. VIÑAS (ed.): *Dominación y dependencia en la economía internacional*, Ariel, 1978.

1966, Rosenau distingeix entre sistemes verticals i sistemes horitzontals. Tradicionalment s'han estudiat les relacions internacionals en termes horitzontals, separant la política internacional i la política interna. Rosenau, en canvi, explica que això ara ja no és possible, atès que hi ha processos que travessen aquests nivells i configuren sistemes verticals que dilueixen les fronteres entre els sistemes polítics nacionals i el seu entorn internacional.⁴⁸

EL POSTBEHAVIORISME: A LA RECERCA D'UN NOU PARADIGMA PER A LES RELACIONS INTERNACIONALS?

A partir dels primers anys de la dècada dels setanta, que és quan la investigació sobre la pau adquireix una forta personalitat i comença a influir en els estudiosos i investigadors sobre les relacions internacionals, el behaviorisme dominant en aquell moment entra en una nova fase de transformació que, per a alguns, ha donat lloc a una nova etapa o postbehaviorisme.

Arenal⁴⁹ descriu aquesta etapa, que aplega tot el que portem de la dècada dels vuitanta i els darrers anys dels setanta com una fase caracteritzada per la reacció contra l'excessiva abstracció del behaviorisme i la crítica als estudis que no són capaços d'aportar solucions aplicables als problemes existents. La crisi econòmica iniciada a començaments dels setanta i l'evidència que els principals problemes econòmics i socials de la humanitat no podien ser resolts mitjançant els camins tradicionals, ajudaren també a fer que els estudiosos de les relacions internacionals prenguessin consciència de la necessitat d'obrir-se als suggeriments que, ja en aquells moments, feien els que treballaven multidisciplinàriament des de la investigació sobre la pau. En aquest sentit, i encara que no es pot generalitzar, és esperançador comprovar com cada cop són més les persones provinents de les relacions internacionals que s'ocupen dels temes que han caracterit-

---

48. Per a Rosenau, les situacions inicial i terminal del *linkage* són descrites com a *inputs* i *outputs*, i es diferencien segons s'originin en l'Estat o en el sistema internacional.

49. ARENAL, Celestino del: op. cit., p. 86.

zat la investigació sobre la pau, i fins al punt que, en aquests moments, són nombroses les veus que suggereixen la necessitat de canviar el paradigma tradicional de les relacions internacionals, i en funció de la prioritat que el tema de la pau està adquirint en la consciència universal.

Roberto Mesa ho ha sintetitzat, en un llenguatge molt clar, quan diu que el tema prioritari en l'estudi internacional ha de ser la lluita per la pau i per la justícia.

«Dues són les grans zones d'actuació que se'ns brinden per al futur més immediat: la lluita per la pau i el combat per la justícia. En la primera, és obligat recordar els treballs de J. Galtung i dels estudis sobre la pau; han d'avançar els treballs sobre el desarmament convencional, els projectes de desnuclearització, els intents per a la desaparició de les aliances de caràcter militar, i també qualsevol altre tipus de negociació orientada en aquests sentits... cal lluitar exactament contra les causes engendradores de violència; el combat per la pau passa inevitablement per la desaparició dels tractaments discriminatoris dels diversos grups humans i socials.»⁵⁰

Hylke Tromp, polemòleg holandès, ha expressat igualment, en un excel·lent treball,⁵¹ la conveniència de substituir l'Estat, com a unitat central d'anàlisi de les relacions internacionals, pels processos polítics en el món, deixant de banda les fronteres. Això tindria quatre conseqüències per a l'estudi de les relacions internacionals:

1. Els processos polítics sols poden ser entesos en el context d'un sistema polític mundial en què es prenguin en consideració la interacció i la superposició de sistemes nacionals i internacionals, així com l'existència de relacions transnacionals.
2. La desigualtat dels estats és la base de l'anàlisi.

---

50. MESA, Roberto: *Una propuesta para el desarrollo del estudio de las Relaciones Internacionales*, «Sistema», n° 56, setembre 1983, p. 127.

51. TROMP, Hylke: *El punto de vista tradicional y el punto de vista radical en el estudio de las relaciones internacionales*, a *Anuario sobre paz y conflictos*, Fontamara/UNESCO, vol. 1, 1986.

3. Les relacions internacionals hauran de considerar també actors que no estan territorialment definits.
4. L'anàlisi no s'ha de centrar ja exclusivament en els aspectes conflictius de les relacions entre els Estats (guerres, armes, aliances militars, etc.).

Per a Tromp, l'anàlisi horitzontal de les relacions internacionals hauria de ser substituït, o almenys complementat, per l'*anàlisi vertical*. Una anàlisi horitzontal es preocupa per un sistema d'Estats, les relacions dels quals es basen en la coordinació; els Estats són contemplats com actors que estan igualment motivats en la persecució dels seus propis interessos nacionals, cosa que genera un sistema d'equilibri de poder.

L'anàlisi vertical, en canvi, imagina un sistema d'Estats les relacions dels quals es basen en la subordinació i la supremacia; els Estats i els actors no territorials actuen en un context que varia segons l'àrea de problemes.

Els elements del paradigma tradicional de les relacions internacionals ja han estat suficientment comentats al llarg d'aquest capítol. El qüestionament que, al llarg dels darrers anys, s'ha fet d'aquest paradigma, també ha quedat palès en parlar dels corrents posteriors al realisme. Tot i així, i seguint l'esquema de Tromp, recordarem de nou, com a síntesi, els set elements fonamentals d'aquest paradigma tradicional que posen en entredit:

1. L'Estat és una unitat d'anàlisi independent.
2. El sistema internacional consisteix en actors independents (nacions).
3. El sistema internacional es caracteritza, per definició, per un estat de coses anàrquic.
4. Hi ha relacions simètriques entre nacions.
5. El sistema internacional comporta les seves pròpies lleis, a les quals totes les nacions s'han d'ajustar.
6. Els objectius d'una nació en el sistema internacional són: seguretat, poder, prosperitat i prestigi.
7. Els processos polítics dins de la nació i els processos polítics dins del sistema internacional no sols són autònoms (no s'influencien entre si), sinó que també són processos qualitativament diferents i, per això, s'estudien independentment.

La conclusió d'aquest discurs és ben clara: les teories de les relacions internacionals sols intenten explicar el comportament dels

Estats deixant de banda factors avui dia tan transcendents com les armes i l'estratègia nuclear o l'aparició d'una societat transnacional i, amb ella, de la interdependència.

El repte de transformar aquest vell paradigma en un altre que s'apropi més a la realitat del moment, és, en primera instància, per als mateixos investigadors i investigadores de les relacions internacionals; però, al mateix temps, atès que la investigació sobre la pau no pot configurar-se exclusivament com una disciplina basada en la bona fe i en un carregament de tesis normatives, cal que la definició d'aquest nou paradigma contemporani sigui obra de la col·laboració de persones que, des de diferents disciplines i experiències, puguin construir un model explicatiu de la societat internacional que permeti establir mesures i dinàmiques transformadores encaminades a l'emancipació dels éssers humans.

LA POLEMOLOGIA

Si bé, tal com ja hem comentat abans, la polemologia pot considerar-se com a una especialitat de l'estudi dels conflictes (l'estudi dels conflictes armats, és a dir, les guerres), ens interessa analitzar-la diferenciadament del que hem considerat com a «estudis sobre els conflictes», tant perquè gaudeix d'unes característiques pròpies com perquè la polemologia ha evolucionat per uns camins sovint allunyats de la investigació sobre la pau. És més: tot i que el pare de la polemologia és Gaston Bouthoul, no li dedicarem l'atenció que en principi podria semblar adient concedir-li, justament pel fet que, com molts estudis estratègics, si bé ens interessen per conèixer la realitat internacional, moltes vegades no ens aporten suficients elements per entendre les arrels dels conflictes i el comportament de la societat internacional. Destacarem, al contrari, nombrosos estudis sobre les guerres, de persones que, fins i tot, mai s'han catalogat com a polemòlegs, tot i haver dedicat atenció i prioritat a l'estudi de les guerres.

La paraula polemologia prové de l'arrel grega *polemos*, que significa «guerra». Es tracta, doncs, de la disciplina que estudia la guerra. És l'estudi científic de la guerra. Bouthoul l'ha definit com «la *ciència de la guerra en general*, l'estudi de les seves formes, de les seves causes, dels seus efectes i de les seves funcions com a fenomen social». En aquest sentit, la polemologia és considerada normalment com una *sociologia de la guerra* i evidencia el pes que ha tingut i té la sociologia, junt amb la història, en l'estudi de les guerres.

El caràcter científic que s'ha volgut donar a la polemologia ha fet que aquesta disciplina es basés en un principi que cal tenir molt present, puix conté una gran sabiduria: *si vols la pau, coneix la guerra*, en contraposició al vell aforisme de «si vols la pau, prepara la guerra». La idea fonamental és, doncs, que coneixent millor les causes i el desenvolupament de les guerres, serà més fàcil combatre els factors que les provoquen i allarguen; la polemologia esdevindria així com una *ciència preventiva*.

Si és preventiva és, també, perquè parteix del convenciment que *la guerra és un fenomen evitable*. La guerra és considerada com una malaltia, no com un mal; com tota malaltia, per tant, pot tenir remei i tractament preventiu. Aquesta és la grandesa i, al temps, el desavantatge immens de la polemologia.

La polemologia, com tindrem ocasió de comprovar, és una activitat *multidisciplinària*;¹ aprofita coneixements de la història, de la sociologia, de la biologia i d'altres ciències. Sovint s'ha remarcat el seu caràcter semblant a la medicina, en la mesura en què els temes de la seva recerca són el naixement i la mort dels germens polemològics.² Així, la polemologia recorre a l'epidemiologia per demostrar com es propaguen certs estats psicològics col·lectius; a la biologia per explicar certes mutacions sota la influència de modificacions tècniques; i a l'etologia quan s'analitzen els mecanismes d'angoixa relacionats amb l'agressivitat.

S'ha qüestionat moltes vegades si la polemologia és o no és una activitat normativa, en el sentit de si pretenia o no l'establiment d'un món diferent en què la guerra no tingui sentit. Si bé és cert que la polemologia ha estat i és utilitzada per persones i institucions que el que busquen és, senzillament, millorar les seves doctrines estratègiques per tal de tenir més possibilitats de guanyar una guerra quan es vegin implicats en conflictes armats, també sembla evident que, en general, la quasi totalitat dels estudis polemològics estudien les guerres amb l'objectiu, almenys, *d'afavorir una presa de consciència dels fenòmens conflictuals en general*, i de contribuir a la seva prevenció; objectiu, per tant, més que lloable: senzillament, necessari.

Quina és la problemàtica que, en principi, pot conformar el camp d'estudi de la polemologia? Doncs, senzillament, tot el que tingui alguna relació amb les guerres: els fets, les conjuntures, les estructures i les funcions que puguin ésser considerades com a elements d'estudi de les guerres i, en general, dels conflictes. D'una manera esquemàtica, podríem afirmar que la polemologia s'interessa per tres *nivells d'anàlisi*:

a) ESTRUCTURES polemològiques, principalment de naturalesa política, econòmica, psicològica i social, (estudis dels efec-

---

1. FALK, R. i KIM, S.S.: *The War System: An Interdisciplinary Approach*, Westview Press, 1980, 659 pp.

2. CRESUP: *Polemologie, Recherche sur la Paix, Irénologie*, «Les Cahiers du CRESUP», n° 1, 1977.

tes de l'angoixa i la por, accions alliberadores i inhibidores del nacionalisme, de la religió i de les ideologies; impacte de les comunicacions socials sobre l'evolució de les mentalitats, etc.).

- b) CONJUNTURES polemològiques (degradació de la situació conflictiva).
- c) ESDEVENIMENTS DESENCADENADORS i reveladors de la violència.

Per analitzar les guerres, la polemologia no es limita a comptabilitzar els conflictes (anàlisi quantitatiu), sinó que també procura esbrinar les *funcions de les guerres*, és a dir, els rols que aquests tipus de conflictes tenen dins les relacions humanes. En aquest sentit, la polemologia fa ús de la *psicologia social* per veure com la guerra sol actuar com a factor «agrupador», és a dir, que reunifica elements que tenen tendència a separar-se. També fa ús de la *demografia* per veure com les guerres actuen com a equilibradors demogràfics o, expressat en termes de Bouthoul, com a «infanticidis diferits». Finalment, la polemologia s'ha relacionat igualment amb la *psicoanàlisi*³ per mostrar determinats complexos de la societat que es manifesten en forma de conflicte: el complex d'Abraham (el sacrifici dels joves dolents), el complex del boc emissari (la necessitat de personalitzar l'enemic), el complex de Damocles (complaure's en la permanència de l'amenaça), el complex de l'encobriment (l'obsessió per la sobre població), el complex de Cam (el gaudiment de denunciar els defectes dels caps), etc.

Fornari,⁴ un psicoanalista italià dedicat també a la investigació sobre la pau, ha plantejat el problema del perquè en el fenomen de la guerra les motivacions polítiques, demogràfiques i econòmiques es degraden al nivell de pures i simples funcions destructives. La seva interpretació és la guerra expressa i intenta resoldre angoixes psicòtiques profundes. Fornari descobreix en l'elaboració paranoica del dol una dinàmica psicòtica específica que permet a les persones de viure paradoxalment, com a necessitat ètica normal, la més insensata criminalitat.

---

3. FREUD, Sigmund, i altres: *El psicoanálisis frente a la guerra*, Rodolfo Alonso Editor, Buenos Aires, 1970, 239 p.

4. FORNARI, Franco: *Psicoanálisis de la guerra*, ed. Siglo XXI, México, 1972, 286 p.

Per a Rascovsky,⁵ la guerra és una forma de filicidi i l'expressió actual més difosa del ritu d'iniciació que exigeix el sacrifici de la generació en creixement. La guerra constituïria, segons ell, la institucionalització de la matança i denigració primitiva dels fills, amb la conseqüent negació dels perseguidors, mitjançant la idealització.

La guerra pot estudiar-se, evidentment, des de molts altres angles, com per exemple, el dret. Persones com Norberto Bobbio,⁶ han contribuït a fer prendre consciència d'aquest fenomen des de perspectives no convencionals, com ara l'estratègia o la història, i han donat elements per reflexionar sobre la significació de la guerra a l'era nuclear.

«Hi ha una profunda crisi del dret de guerra, una mena de lenta erosió del sistema de límits jurídics en la forma de conduir les guerres. Els límits entre el que és just i el que és injust en la forma de conduir les guerres van desapareixent; contràriament, s'expandeix l'espai de les accions lliures enfront de les regulades. La guerra en el conjunt de les seves operacions resulta cada cop menys objecte de reglamentació jurídica.

...Enfront de la guerra atòmica, el dret és impotent. La forma de dur a terme una guerra atòmica és jurídicament incontrolable. La guerra moderna està més enllà de tot principi de legitimació i de tot procediment de legalització.»⁷

LA METODOLOGIA

En general, la metodologia utilitzada per la polemologia sol ser d'inspiració sociològica (*sociologia dinàmica*) i es basa en el postulat de l'objectivitat.

Els mètodes utilitzats per a l'estudi de les guerres són, segons Delàs, els següents:⁸

5. RASCOVSKI, Arnaldo: *El filicidio*, Paidós, 1981, 254 p.

6. BOBBIO, Norberto: *El problema de la guerra y las vías de la paz*, Gedisa, Barcelona, 1982.

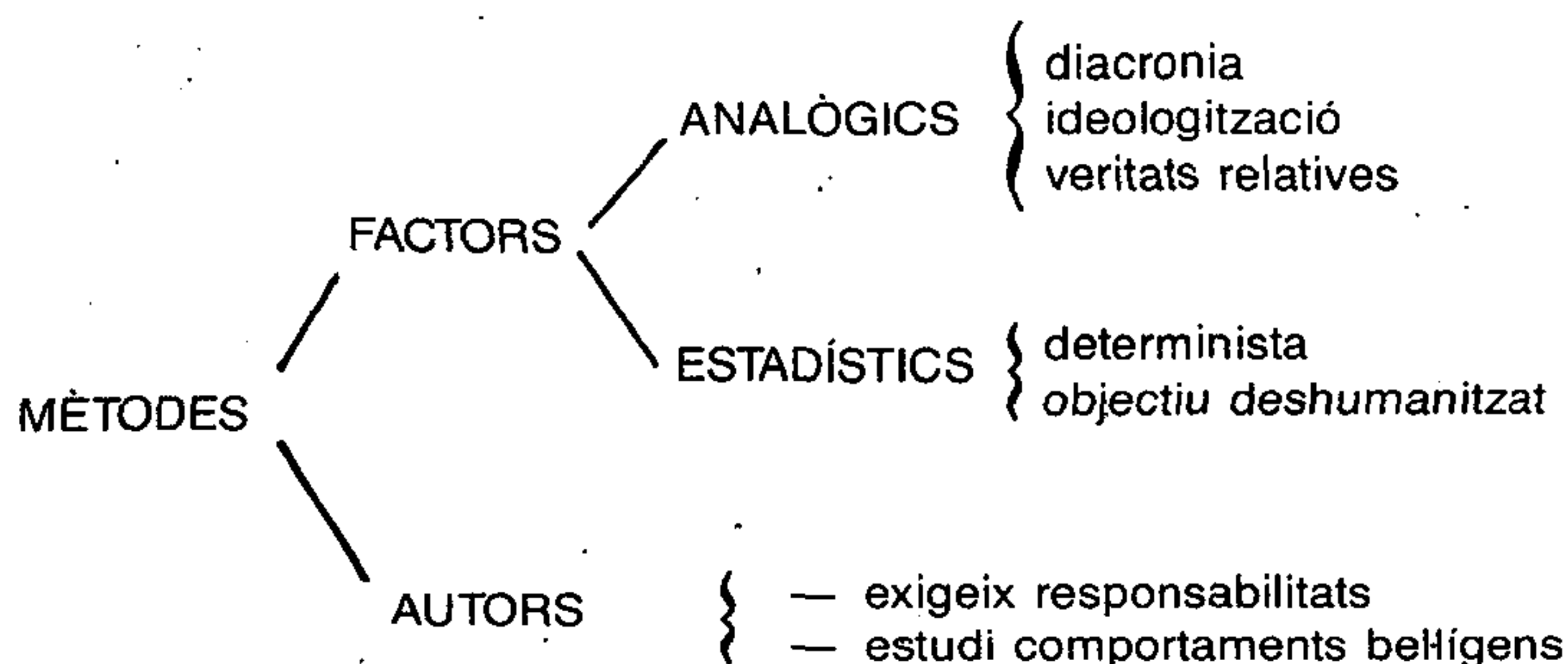
7. BOBBIO, Norberto: op. cit.

8. DELÀS, Josep de: «La polemologia», conferència donada al CIDOB el 24 de maig de 1985, i el 3 de febrer del 1986, dins dels Cursos sobre la Pau i Conflictes.

- a) *El sistema analògic.* Utilitza bancs de dades, fa analogies i segueix els cicles repetitius dels conflictes armats. Utilitza la matemàtica clàssica. Considera els aspectes sociològics (demografia, riquesa, comportament personal, etc.). No té prou en compte que les premisses canvien i la incidència dels nous factors contemporanis (armes ABQ, la cultura transnacional, etc.). Ha tingut força empenta a França, on s'han fet «baròmetres polemològics». Fonamentalment, es tracta d'una investigació diacrònica, és a dir, que projecta el passat en el futur.
- b) *El mètode estadístic.* Utilitza la matemàtica moderna per fer recomptes conflictuals (càlcul de probabilitats, teoria dels jocs). Analitza factors voluntaris i involuntaris, decisoris i aleatoris, factors instantanis i conjuntures. Considera igualment els aspectes econòmics (PIB, grandària dels exèrcits, despeses militars). Es tracta d'un mètode determinista, puix considera que la intervenció voluntària de les persones és mínima. Prescindeix de les anàlisis històriques i no dóna responsabilitats als actors de les guerres. La seva implantació ha estat important als Estats Units.
- c) *L'anàlisi conductual.* Posa l'accent en els autors dels conflictes, és a dir, en les persones que fan les guerres. És un corrent d'estudi que té forta implantació a Europa. Exigeix responsabilitats als qui produeixen els conflictes. Dóna molta importància a l'entorn de la persona humana i a la superació, per modificació, dels factors que provoquen el comportament bel·liger.

Mètodes d'estudi polemològic

En aquest esquema de Delàs, s'haurà observat que hi ha un cert paral·lelisme entre aquests tres corrents de l'estudi polemològic i la mateixa evolució de l'estudi de les relacions internacionals. Els mètodes de factors (l'analògic i l'estadístic) tenen força relació amb les fases realista i quantitativa, mentre que el mètode que posa l'èmfasi en els autors es relacionaria més amb la fase postbehaviorista de les relacions internacionals i amb el darrer període de la fase behaviorista (anys setanta).

Des d'una altra perspectiva, els *corrents d'estudi* de la polemologia han estat també classificats amb aquestes tres tendències: la politòloga, la psicòloga i la funcionalista.⁹

- a) La tendència *politòloga* segueix la tradició de Clausewitz, i considera que la guerra és útil perquè restableix l'ordre quan roman en perill. Exponent d'aquest corrent n'és Julien Freund.¹⁰
- b) La tendència *psicòlogica* considera que la violència és inseparable de la naturalesa humana. Sols la sublimació o la transferència de l'agressivitat pot eliminar-la. A aquest corrent pertany, per exemple, Victor Werner.
- c) La tendència *funcionalista* és la més important i ha estat impulsada pel mateix *Bouthoul*. Creu que pot evitar-se l'esclat de conflictes violents anticipant l'infanticidi mitjançant el control de natalitat, o mitjançant polítiques interiors més sàvies, de manera que mantinguin la cohesió intrastatal sense necessitat de recórrer a la violència.

Un dels aspectes més conflictius per a la polemologia ha estat arribar a un acord amb la utilització d'una *tipologia* comuna a l'hora d'analitzar un conflicte bèl·lic. En aquest sentit, es fan servir classificacions de vegades molt diferenciades que dificulten considerablement la comparació dels resultats dels estudis.

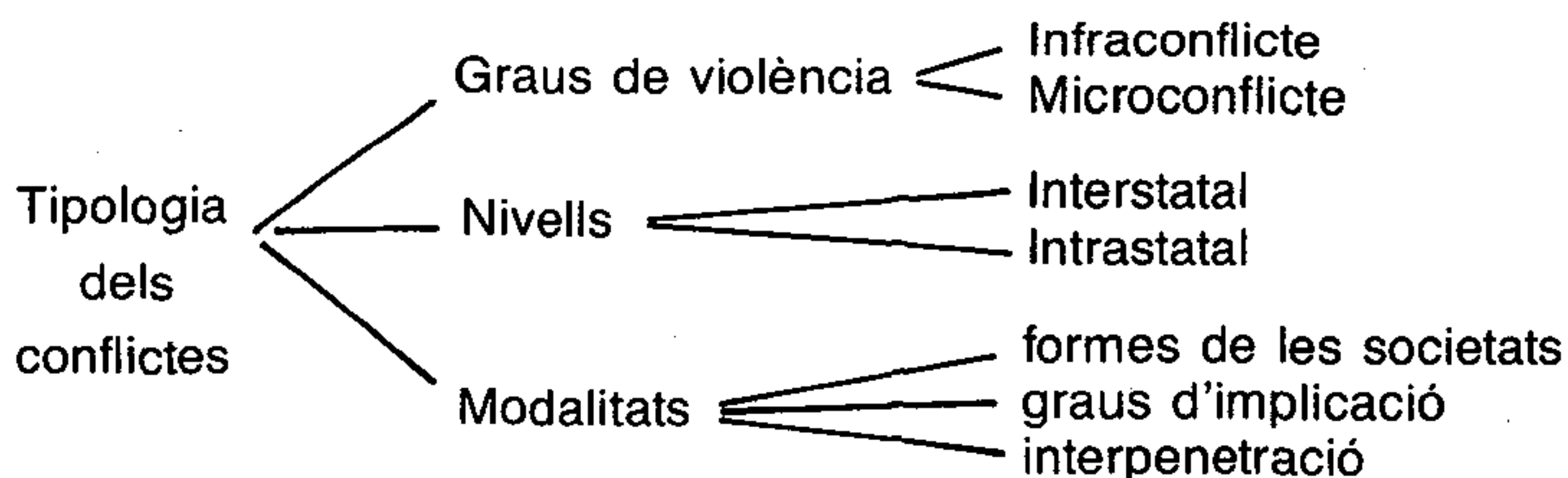
L'Institut Francès de Polemologia, per exemple, sol utilitzar una tipologia dels conflictes armats que diferencia els graus de violència, els nivells geogràfics d'actuació i les modalitats socials, tal com pot apreciar-se en l'esquema adjunt.

---

9. CRESUP: op. cit.

10. Per a Freund, la polemologia és una branca de la sociologia, concretament, la sociologia dels conflictes, i fa referència als conflictes en general i no pas solament a la guerra.

CATEGORIES DELS MICROCONFLICTES INTRASTATALS SEGONS L'INSTITUT FRANÇAIS DE POLEMOLOGIE

I. CATEGORIES

1. Microconflictes purament interns (sense infiltració estrangera)
2. Microconflictes transestatals (interns, però amb elements estrangers)

II. MARC. Microconflictes en relació amb:

3. una guerra estrangera
4. una guerra interior amb intervenció estrangera
5. una situació de medioconflicte dins l'Estat o en un altre Estat on la situació de medioconflicte té una influència sobre el microconflicte.

III. FORMES (MANIFESTACIONS)

6. terrorisme
7. guerrilla o antiguerrilla
8. enfrontaments interns

IV. CONTEXTOS

9. socio-econòmic
10. ideològic o polític
11. nacionalista
12. religiós
13. regionalista
14. antinuclear
15. ètnic
16. racial
17. estudiantil

V. MICROCONFLICTES ASIMÈTRICS i MICROCONFLICTES SIMÈTRICS

Microconflictes intrastatals

18. Asimètrics
19. Simètrics

Font: «Études Polemologiques», n° 25-26, 1982, p. 187.

Nivells de conflictes polítics segons l'IFP

	<i>Exemples</i>	<i>procés d'escalada</i>
E ULTRACONFLICTES (guerres ABQ)	cap	↑
D HIPERCONFLICTES (guerres mundials)	1 ^a i 2 ^a guerra mundial	↑
C MACROCONFLICTES⁴ (guerres locals i limitades) —guerres estrangeres —guerres mixtes (amb intervenció estrangera) —guerres civils	Iran-Irak (1980-) Afghanistan (1979-) El Salvador (1981-)	↑ ↑ ↑
B MEDIOCONFLICTES³	Irlanda del Nord Txad Sàhara	↑
A MICROCONFLICTES² —interstats —intrastats —transestats	Àfrica del Sud Terrorisme Guerrilles	↑
INFRACONFLICTES¹	Crisi petroli Rivalitat Est-Oest Desordre monetari	●

1. Infraconflictes: agressivitat inexistent (o latent no declarada) sense que hagi traspasat el nivell A de violència homicida.

2. Microconflictes: baixa agressivitat, limitada o localitzada, esporàdica amb poques pèrdues i pocs efectes.

3. Medioconflictes: agressivitat mitjana, crònica, amb efectes polítics importants i amb pèrdues notables.

4. Macroconflictes: violència organitzada, sacralitzada, amb operacions militars importants i pèrdues humanes importants.

Font: «Études Polemologiques», n° 25-26, 1982, p. 179.

Gernot Kölher¹¹ ha assenyalat, molt encertadament, que sempre serà difícil de trobar mètodes homologats d'anàlisi mentre perdurin diferents conceptes sobre el que s'entén per «guerra», és a dir, l'objecte sotmès a estudi. El terme «guerra» és utilitzat sovint quan un conflicte armat causa un determinat nombre de víctimes (1.000, per exemple).¹² Richardson va proposar en el seu moment de substituir el terme guerra pel de «lluïtes a mort», que abastarien tant l'homicidi com la guerra nuclear.

Köhler prefereix utilitzar una tipologia molt senzilla dels conflictes armats, classificant-los en funció de dues variables: la seva magnitud (grans o petits) i el seu àmbit (internacional o nacional).

Tipologia senzilla dels conflictes armats

ÀMBIT			
		Internacional	Nacional
MAGNITUD	Gran	(Segona Guerra Mundial)	(Guerra civil espanyola)
	Petita	(incidents fronterers entre Xina i URSS al 1969)	(manifestacions amb morts)

A aquesta tipologia, altres autors, com Djalili,¹³ hi afegeixen les motivacions territorials i no territorials (motius socio-econòmics, ideològics, lluita pel poder, etc.), de manera que és la següent tipologia, adaptada a la conflictivitat del Tercer Món:

11. KÖHLER, Gernot: *Aproximaciones al estudio de las causas de las guerras*, a *Anuario de la UNESCO de Estudios sobre la Paz y Conflictos*, vol. I, ed. Fontamara, 1986.

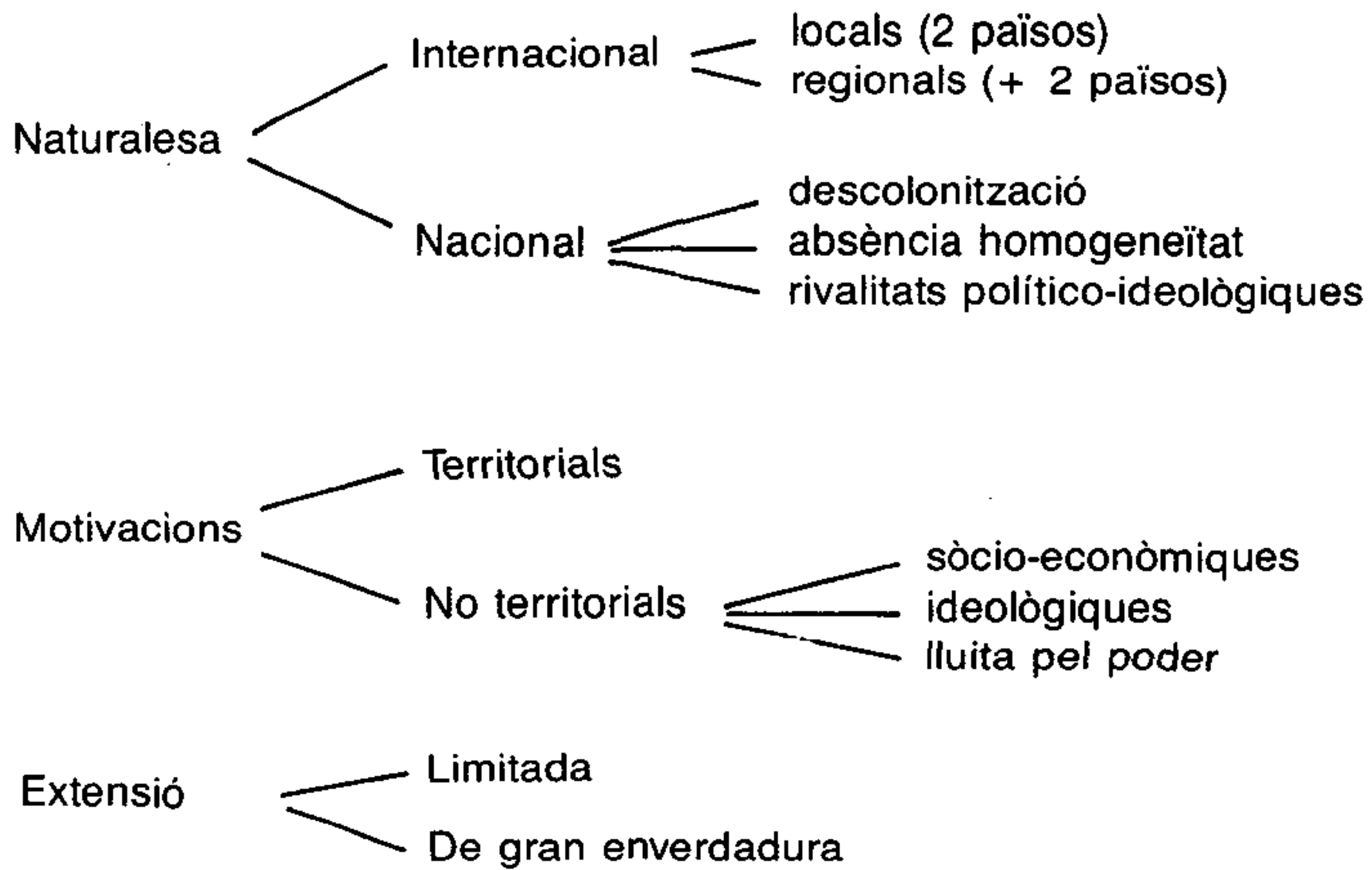
12. Aquesta és la proposta que Singer i Small fan en el seu llibre *The Wages of War*.

13. DJALILI, Mohammad-Reza: *Reflexiones sobre la tipología de los conflictos en el tercer Mundo*, a *Anuario de la UNESCO sobre Paz y Conflictos*, Vol. 2, edit. Fontamara, 1986, pp. 22-33.

Tipologia dels conflictes del Tercer Món

Djalili remarca la importància dels conflictes interns al Tercer Món, resultat de la descolonització, l'absència d'*homogeneïtat* en aquests països i les rivalitats polítiques.

Singer i Small¹⁴ diferencien quatre indicadors bàsics de les incidències de les guerres:

1. La freqüència (hostilitats militars entre forces armades de dos o més Estats, amb un mínim de 1.000 morts).
2. La severitat (nombre de morts en batalla).
3. La magnitud (en termes de nació/mesos de guerra).
4. La intensitat (morts en batalla per nació/mes o per habitant).

Kende, pel seu costat, prefereix utilitzar una classificació a partir de variables diferents. Per a Kende, el veritablement interessant és conèixer si en els conflictes armats hi ha participació estrangera i si les guerres són antirègim, tribals o frontereres, tal com pot apreciar-se en el quadre.

---

14. SINGER, D. i SMALL, M.: *A Statistical Handbook, 1816-1965*, John Wiley, N.Y., 1972.

Tipologia dels conflictes armats segons Kende

		Amb participació estrangera	Sense participació estrangera
Guerres internes	antirègim	+	+
	tribals		.
Guerres internacionals frontereres		+	+

En estudiar els 120 conflictes armats ocorreguts en el període 1945-1976, d'acord amb la tipologia anterior, Kende ha arribat a la conclusió que la majoria (73) han estat conflictes o guerres antirègim; a molta distància de les guerres tribals (29) o internacionals frontereres (18).

Aquestes diferències metodològiques mostren clarament que els polemòlegs cerquen objectius sovint diferents. Una d'aquestes diferenciacions importants és la que fa referència a la interpretació de les causes de la guerra. Aquest és un dilema encara no resolt, però en què poden apreciar-se dues tendències clares: la que posa l'accent en els factors i els processos anònims (corrent americà), i la que posa l'accent en els actors i els seus propòsits (corrent europeu). En aquesta discussió, el que ens sembla evident és que cal tenir sempre en compte els dos elements: els factors i els actors.

Cal advertir, finalment, la dificultat d'establir una separació clara entre els tipus de fets que pertanyen a l'estudi dels conflictes i els que pertanyen a la polemologia.¹⁵ Ens trobem normalment amb conflictes que estan en procés d'escalada i que, per tant, poden derivar en guerres. És per això que, amb freqüència, els dos camps d'anàlisi es troben a partir d'un moment. Leitenberg¹⁶ ha fet un repàs de les dificultats metodològiques

15. JONGMAN, Berto; TROMP, Hylke: *Guerra, conflicto y violencia: descripción de cinco proyectos de recopilación de datos*, a *Anuario de Estudios sobre Paz y Conflictos*, vol. II, Fontamara/unesco, 1986.

16. LEITENBERG, Milton: *Investigación sobre guerra y conflictos: consideraciones metodológicas*, a «Anuario sobre Paz y Conflictos», vol. II, Fontamara/UNESCO, 1986, p. 193.

dins l'estudi de les guerres i els conflictes, i n'ha suggerit una classificació en onze formes d'activitat diferents:

1. Invasió d'un país per altre.
2. Amenaces militars, particularment en períodes de crisi; moviments de tropes, desplegament d'armes, mobilitzacions, etc., i, per descomptat, qualsevol acció orientada a precipitar la guerra.
3. Guerres internes o civils.
4. Personal militar estranger implicat activament en un conflicte (és a dir, en operacions actives en el camp de batalla), com consellers o forces auxiliars per a un contra-Estat.
5. Personal militar estranger que aconsegueix les mateixes funcions, però sense prendre part activa en el combat.
6. Qualsevol violació de fronteres o entrada en un Estat estranger per forces militars. La presència d'un Estat aliat en el territori és simplement un fet secundari, sovint inqüestionat i, per això, de vegades desapercebut.
7. Personal militar estranger que serveix de «guàrdia pretoriana» per a un cap d'Estat, deixat per Estats estrangers.
8. Implicació de voluntaris o mercenaris.
9. Abastament d'armes abans i durant el conflicte.
10. Entrenament de forces armades regulars o irregulars per nacions estrangeres, ja sigui en el país que proporciona l'entrenament, ja sigui en el d'aquell que el rep.
11. Pagament directe al venedor perquè un segon Estat compri armes, o subministrant fons per comprar-les.

Resumint, Leitenberg proposa realitzar tres grans divisions o categories generals de temes: a) guerres i conflictes armats; b) intervenció militar estrangera, i c) cops d'estat militars.

Les formes d'*intervencionisme* han estat examinades també per Dunér,¹⁷ que ha analitzat l'intervencionisme militar exterior dins de les guerres civils de la dècada dels setanta, i ha assenyalat l'existència d'aquests diferents instruments i nivells d'intervenció:

---

17. DUNER, Bertil: *The Many-Pronger Spear: External Military Intervention in Civil Wars in the 1970s*, «Journal of Peace research», n° 1, 1983, pp. 59-72.

- I. Compromís directe en combat
  - a) Invasió (regular)
  - b) Funcions especialitzades
- II. Compromís indirecte en combat
  - a) Invasió (regular)
  - b) Bombardeig
- III. Compromís directe en paracombat
  - a) Funcions d'aconsellament
  - b) Venda d'armes
- IV. Compromís indirecte en paracombat
  - a) Entrenament militar
  - b) Bloqueig militar
  - c) Suport financer
- V. Activitats directes de suport
  - a) Amenaces militars
  - b) Transport
  - c) Bases militars

Totes aquestes classificacions, insisteixo, no tenen altre propòsit que facilitar, al lector o lectora el coneixement de les diverses formes d'aproximació a un conflicte bèl·lic. Aquestes diferències metodològiques, però, comporten greus problemes a l'hora de fer avaluacions globals d'aquests estudis, cosa que comentarem més endavant.

ELS GRANS PROBLEMES DE LA POLEMOLOGIA

No és difícil de suposar que el principal repte de la recerca polemològica és el descobriment de les causes de les guerres. En aquest sentit, tal com després veurem detingudament, pot afirmar-se que no s'han aconseguit avenços importants a l'hora d'establir els factors que causen els conflictes armats. Diversos estudis proposen infinitat de causes i de factors influents, sense que s'hagi pogut demostrar l'existència d'una o d'unes poques causes; al contrari, cada cop sembla més clara la *multicausalitat de les guerres*, és a dir, la conjunció de diversos factors provocadors de conflictes armats.

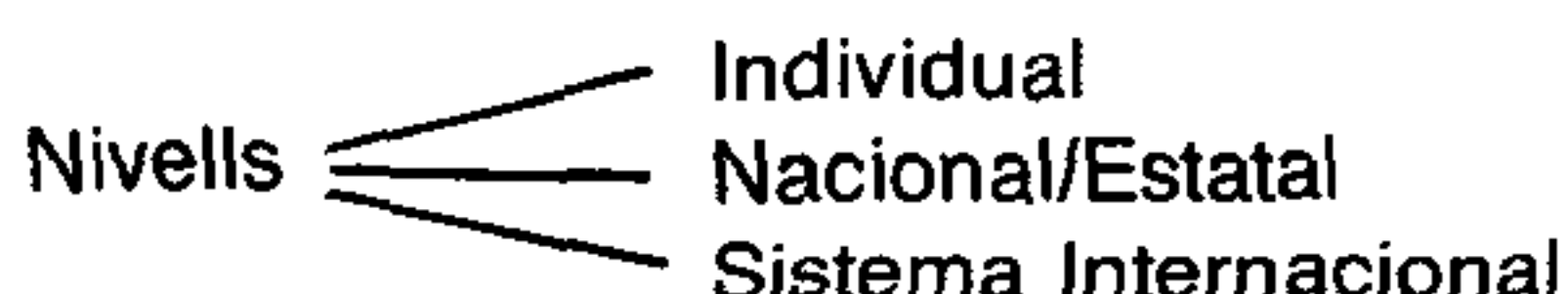
Tot i així, podríem esquematitzar aquest problema dient que els corrents polemològics han treballat seguint tres diferents pautes a l'hora de veure els nivells on es desencadenen els conflictes, segons si es posa l'èmfasi en les persones, en les nacions o

Estats, o en el sistema internacional. En aquests tres factors, el que s'ha buscat és el seu nivell de bel·licositat o d'inclinació vers la pau.

Nivells de causalitat de les guerres

L'estudi dels conflictes, siguin o no armats, ha proporcionat, però, un bon grapat de suggeriments a la polemologia, particularment perquè faciliten l'estudi del paper que fan, per exemple, les institucions, dins del procés d'escalada que va de les primeres pulsions d'hostilitat fins a les guerres.

La qüestió que es planteja és, senzillament, la d'esbrinar els mecanismes, les dinàmiques i els actors que intervenen en aquest procés d'escalada. És evident que sempre resultarà difícil, si no impossible, justificar i explicar les guerres a partir de la psicologia o patologia individual, del comportament violent dels éssers humans. Entre l'agressivitat individual i la guerra hi ha un camp molt ampli d'intervenció política que és, justament, la zona on les institucions sòcio-polítiques prenen un rol actiu per tal de conduir o manipular les pulsions individuals o socials vers estadis conflictius generalitzats. Aquesta escalada, decisiva per entendre els conflictes, és un procés que la polemologia no ha sabut interpretar suficientment.

Procés d'escalada de les pulsions violentes

---

pulsions → tensions → crisis → conflictes → guerres

Köhler assenyala, en aquest sentit, que la polemologia s'hauria de plantejar més seriosament aquestes qüestions:¹⁸

- a) L'estudi dels nivells on s'originen principalment els impulsos que fan esclatar les guerres.
- b) Els éssers humans i l'agressivitat. És una cosa innata?

---

18. KÖHLER, Gernot: op. cit.

- c) El rol de determinats sistemes socio-econòmics. Són alguns sistemes més propensos a la guerra que d'altres?
- d) El rol dels sistemes internacionals bipolars i de les desigualtats Nord/Sud en relació a les guerres. Són preferibles els sistemes multipolars als bipolars? Una major igualtat Nord/Sud reduiria el nivell de conflictivitat armada actual?

Per a Köhler, l'estudi de les condicions que afavoreixen el sorgiment de conflictes hauria de constituir el fil conductor i inspirador, no sols de la polemologia, sinó també de la investigació sobre la pau. En aquest sentit, en estudiar les *guerres d'alliberament nacional*, assenyala que, perquè una lluita d'alliberament esdevingui en una guerra, cal que es donin aquestes tres condicions:

- a) una situació de dominació/dependència entre dos països,
- b) un grup de rebels que lluiten,
- c) un Govern que es resisteix a la descolonització.

A partir d'aquestes tres condicions necessàries per a l'esclatament d'una guerra d'alliberament nacional, conclou que la investigació sobre la pau hauria d'estudiar, per tant, els següents aspectes, relacionats amb els tres punts anteriors:

- a) la dinàmica de l'imperialisme i del colonialisme,
- b) les condicions que porten al sorgiment de la rebel·lió armada contra aquesta situació,
- c) les condicions que porten a una resposta armada de la metròpoli o del govern dominant.

Quant a les guerres de caràcter internacional, l'anàlisi es complica una mica més, des del moment que les anàlisis esdevenen força més ideologitzades. Hi ha un punt de vista marxista que veu les causes d'aquests conflictes en el funcionament del sistema capitalista. Paral·lelament, una altra visió no marxista, dominant a la polemologia, assenyala la multiplicitat de les causes conflictuals. Tot i estant d'acord amb aquesta darrera línia, i tal com ja remarca Köhler, estariem d'acord que sempre resultaria fructífer examinar les guerres en termes de conflictes de classe nacionals i internacionals.

Pierre Vilar¹⁹ ha assenyalat la interdependència de múltiples

19. VILAR, Pierre: *Iniciación al vocabulario del análisis histórico*, Edit. Crítica, 1980.

factors en l'establiment de conflictes i la dificultat de separar de forma radical les situacions de pau amb les situacions de lluita, i afirma que la història és la combinació de tots aquests tipus de violència. Per això, conclou, «la polemologia (ciència de les guerres) té un interès autèntic, però corre el risc de tancar en 'fórmules' d'estratègia la història clàssica de les guerres, o d'estudiar la guerra com un element en la formació de les societats, sense haver-se preguntat abans: per què hi ha grups humans separats?».20

La veritat és que l'estat actual de la investigació polemològica no permet de donar una resposta clara a la qüestió plantejada, entre d'altres, per Vilar, potser, tal vegada, perquè els mateixos historiadors no han aprofundit suficientment en aquest tema, fet que ha repercutit directament en els polemòlegs, els quals s'han vist privats d'interpretacions satisfactòries de determinats fenòmens històrics. Aquesta manca d'estudis i d'anàlisi en profunditat podria constituir una de les explicacions de la proliferació de treballs merament quantitativs, sempre interessants, però clarament limitats a l'hora de cercar les causes de les guerres.

Tornant a la «combinació» de factors a què es referia Pierre Vilar, i al joc de causalitats que deriven en conflicte, dels quals la guerra n'és una expressió, hauríem de calibrar mínimament el pes d'alguns factors o relacions en la gènesi dels conflictes armats.

És coneguda i acceptada la tendència bel·licosa d'algunes ideologies i estructures polítiques, que necessiten del recurs a la violència, a l'expansió o al control geogràfic per desenvolupar la seva política. Els polemòlegs, fins i tot amb mètodes purament quantitativs, poden arribar a conclusions sobre quines d'aquestes tendències (expansionisme, feixisme, etc.) propicien el desencadenament dels conflictes, tal com veurem més endavant, però flaquejen en l'anàlisi prèvia de delimitar les causes que han determinat el sorgiment d'aquests fenòmens. Prenem l'exemple de la Segona Guerra Mundial.

Crossman²¹ assenyala que hi ha una marcada diferència entre els països que varen passar per l'etapa centrífuga del capitalisme i aquells en què aquesta etapa no es va produir.

20. VILAR, Pierre: op. cit., p. 150.

21. CROSSMAN, R.H.S.: *Biografía del estado Moderno*, Fondo de Cultura Económica, 1974, p. 190.

«Aquesta diferència es manifesta en l'organització política i en les relacions de l'opinió pública a la contínua concentració del control. Tant a Anglaterra com als Estats Units, pot desenvolupar-se una àmplia oposició que afecti totes les classes, mentre que en països com Alemanya, sols es manifesta entre la petita burgesia. Per això, el feixisme es desenvolupà justament en aquells països on les tendències liberals centrífugues no varen trobar base industrial durant el desenvolupament econòmic del segle XIX».

Sorgeix d'aquesta interpretació una premissa important (relació entre classes socials i base industrial) que podria constituir-se en una variable a comparar amb d'altres conflictes, i particularment amb la seva gènesi.

En un altre estudi, Imanuel Geiss²² explica la Segona Guerra Mundial com el producte d'un seguit de conflictes produïts a partir de la Primera Guerra Mundial, la qual, a la vegada, va sorgir també d'un conglomerat de conflictes. De l'anàlisi de Geiss es deriven noves variables: les seqüeles de conflictes anteriors, els anhels expansionistes, el retrocés d'algunes ideologies polítiques, la polarització ideològica que va conduir a una lluita entre comunisme i feixisme, etc. Encara més: si acceptem que una de les conseqüències de l'ensorrada dels imperis dinàstics al final de la Primera Guerra Mundial fou el gradual enderrocament dels imperis colonials europeus, podem fins i tot establir múltiples connexions històriques entre aquests fets i els actuals conflictes de nombrosos països del Tercer Món, que varen accedir a la independència jurídica en el decurs del procés de descolonització sorgit després de la Segona Guerra Mundial.

Posats a observar els conflictes posteriors a la Segona Guerra Mundial, descobrim un altre denominador comú: la no superació de les conseqüències polítiques i socials de conquestes del passat, i la no assimilació de les relacions de dominació imposades per aquestes conquestes.

---

22. GEISS, Imanuel: «Condiciones históricas previas de los conflictos contemporáneos», a *Siglo XX (III): Problemas mundiales entre los bloques de poder*, Ed. Siglo XXI, 1982, p. 6.

«Va sorgir una dominació estrangera modificada o dissimulada posteriorment per relacions d'explotació i de classe però que s'ha mantingut, fins al passat més proper i fins i tot fins al present, com una problemàtica nacional o social no resolta».²³

Com tindrem ocasió d'analitzar després, la major part dels conflictes contemporanis han tingut com a marc el Tercer Món, de manera que s'ha establert una rígida divisió internacional de les àrees conflictives, l'explicació de la qual no està evidentment en l'atzar i la casualitat, sinó en una delimitació política del que és vàlid i factible en unes zones i el que és intolerable en d'altres.

Sens dubte, la conflictivitat manifestada al Tercer Món està tremendament relacionada no sols amb la descolonització, sinó també amb les conseqüències de conquestes estrangeres anteriors. Per tant, podem concloure que una condició prèvia i elemental del sorgiment de nombrosos conflictes actuals és l'efecte conseqüent al principi històric de la conquesta, per moltes variacions que presenti.

ESTUDIS HISTÒRICS DESCRIPTIUS

Els estudis històrics han tingut, almenys, tres funcions respecte a la investigació de la pau i els conflictes:²⁴

- a) com a font de dades,
- b) proporcionant informació en profunditat sobre els conflictes, especialment els més significatius, com en els treballs de Fleming,²⁵
- c) il·lustrant, per analogia històrica, els resultats de determinades polítiques practicades o defensades en l'actualitat, en relació a situacions similars anteriors. Un exemple n'és l'estudi de Bullough²⁶ sobre la dissuasió entre els imperis romà i per-

23. GEISS, Imanuel: op. cit. p. 18.

24. NEWCOMBE, Hanna i Alan: *Peace Research around the World*, Canadian Peace Research Institute, 1972, p. 25.

25. FLEMING, D.F.: *The Cold War and Its Origins, 1917-1960*, Allen & Unwin (London), 1961, 1178 p.

26. BULLOUGH, Vern L.: *The roman Empire vs. Persia: A Study of Successful deterrence*, «Journal of Conflict Resolution», n° 1, 1963.

sa (363 a 502 d.C.), que finalitzà amb la destrucció d'ambdós imperis.

Lewis F. Richardson²⁷ ha estat un dels pioners en l'estudi de les guerres del passat mitjançant l'examen de fonts històriques tradicionals. Després de consultar més de 70 obres d'història, va realitzar una compilació estadística de totes les guerres ocorregudes des del 1820. Centrant-se en el que va denominar «quereelles mortíferes»²⁸ va establir per a cada una una mena de fitxa d'identitat, classificant-les segons el logaritme del nombre de morts. Richardson ha estat el pioner de les matemàtiques polítiques i de la història matemàtica. En els seus estudis sobre la teoria del conflicte i les causes de les guerres, fa una classificació d'acord amb la seva magnitud (nombre de morts) i altres característiques (dates, participants, causes aparents, etc.). En total, va registrar més de 300 guerres de magnitud 2,5 a 7,5 (de 316 a 3.600 morts) en el període 1820-1949.

Richardson descriu en termes matemàtics el procés de la cursa d'armaments,²⁹ extensament utilitzats també per Anatol Rapoport³⁰ i per Paul Smoker.³¹ Una de les conclusions de Richardson és que no hi ha cap relació entre les quantitats que les nacions dediquen a les armes i la xifra de les seves pèrdues en un conflicte posterior. Va establir, al contrari, una hipòtesi oposada, és a dir, que les despeses militars constitueixen una de les causes de les guerres, més que no pas constituir un mitjà de prevenir-les. Va establir la regla que quantes més fronteres tingui un país, més guerres tindrà. Un altre investigador, A.

---

27. William Eckhardt ha repassat l'obra de Richardson a «Peace Research», vol. 18, n° 1, gener 1986, i a «International Interactions», n° 8, 1981.

28. RICHARDSON, Lewis F.: *Statistics of Deadly Quarrels*, Quadrangle Books, 1960.

29. RICHARDSON, Lewis F.: *Arms and Insecurity*, Quadrangle Books, 1960.

30. RAPOPORT, Anatol: *Lewis F. Richardson's Mathematical Theory of War*, «Journal of Conflict Resolution», n° 3, 1957, pp. 249-299.

31. SMOKER, Paul: *Fear in the Arms Race: a Mathematical Study*, «Journal of Peace Research», n° 1, pp. 55-64; *Trade, defence, and the Richardson Theory of Arms Races: A Seven nation Study*, «Journal of Peace Research», n° 2, 1965, pp. 161-176.

Dowty³² remarca igualment aquest factor, després d'estudiar 237 conflictes i comprovar que 46 han estat realitzats entre Estats contigus. Richardson arriba a proposar, fins i tot, una solució salomònica: perquè no hi hagi curses d'armaments és suficient que el valor del comerç entre dos països o entre els seus aliats sigui superior al de les seves despeses militars... Polachek³³ arriba a una conclusió semblant quan afirma que la dependència comercial mútua establerta entre dos països és suficient per augmentar el cost d'un conflicte, disminuint així la probabilitat que esdevingui un conflicte militar bilateral.

Robert Mandel³⁴ ha estudiat també 66 conflictes fronterers del període 1945-1974, i mostra un conjunt de factors constants en els països en conflicte (semblant nivell de poder, baixos nivells tecnològics, conflictes ètnics i pertinença a diferents blocs militars).

En un altre ordre de coses, i endinsant-se en les conclusions generals de les seves investigacions, Richardson observà que les causes econòmiques semblen figurar directament en menys del 29% de les guerres esclatades entre 1820 i 1949, i que aquesta motivació semblava més clara en les guerres petites que en les grans. El benestar o la pobresa dels pobles sembla tenir poca importància, com a causant de conflictes bèl·lics, durant aquest període, contràriament al que constitueix una creença comuna. Tanmateix, la similitud religiosa no sembla ser un factor que promogui la pau, llevat el cas del confucionisme. En canvi, les estadístiques mostren que les diferències de religió són causes de guerra, especialment entre l'Islamisme i el Cristianisme. Les estadístiques suggereixen, a més, i encara que no estigui provat, que el Cristianisme ha incitat a la guerra entre els seus membres. El desig de venjança sí que sembla ser, per a Richardson, una important causa de guerres, encara que minva lleugerament després de transcorreguda una generació.

Mentre que Richardson estudia les guerres a la història mo-

---

32. DOWTY, A.: *Conflict in war-potential politics*, «Peace Research (International) Papers», n° 13, 1969, pp. 85-103.

33. POLACHEK, Salomon W.: *Conflict and Trade*, «Journal of Conflict Resolution», n° 1, 1980, pp. 55-78.

34. MANDEL, Robert: *Roots of the Modern Interstate Border Dispute*, «Journal of Conflict Resolution», n° 3, 1980, pp. 427-454.

derna, Raoul Naroll³⁵ i col·laboradors del Projecte Michelson han estudiat 48 societats primitives, de les quals solament una d'elles sabia llegir i escriure, en un examen de trobades culturals projectat per determinar experiències entre dues hipòtesis oposades: la cursa d'armaments i la dissuasió, és a dir, si la presència d'armaments ocasiona guerres o, al contrari, les prevé. Naroll conclou que les guerres són més freqüents en aquelles societats que tenen una orientació militar, cosa que confirma la hipòtesi ja abans esmentada que la força dels armaments no serveix realment per dissuadir. Això està relacionat amb el fet que les cultures amb preparació militar tendeixen a expandir-se també militarment; per això, la guerra és un agent de selecció cultural (de les 29 societats estudiades per Naroll i que han efectuat canvis de territori, només tres han tingut experiències de canvi pacífic).

Midlarsky i Thomas³⁶ han examinat també, sistemàticament, les possibles relacions entre estructura social interna i guerres internacionals. Per aconseguir-ho, varen agrupar 88 variables i 65 casos de sistemes històrico-polítics, de l'antiga Grècia a l'era industrial. Conclouen que no hi ha relacions importants entre aquests paràmetres, encara que sí que posen de manifest un efecte entre dimensió militar i la durada de les guerres.

En una diferent aproximació, Alcok considera que hi ha dues fases, en les guerres, que cal considerar: en la primera, les diferències d'ideologia, nacionalitat, religió o classe condueixen a sentiments d'hostilitat. En la segona, s'incrementen els nivells de les despeses militars.

En estudiar la correlació existent entre *tipus de sistema polític* i conflictes internacionals, Wilkenfeld i Zinnes³⁷ distingeixen tres tipus de països: els dictatorials (Guatemala, Hondures, etc.), els centristes (els del bloc socialista) i els poliàrquics (democràcies occidentals). Segons aquests autors, els països centristes te-

---

35. NAROLL, Raoul: *Does Military Deterrence Deter?*, «Transaction», n° 2, 1966, pp. 14-20.

36. MIDLARSKY, M. i S. THOMAS: *Domestic Social Structure and International Warfare*, a N. NETTLESHIP, R. GIVENS i A. NETTLESHIP (ed.), *War, its causes and correlates*, Aldine (Chicago), 1975.

37. WILKENFELD, J.; ZINNES, D.A.: *An analysis of foreign conflict behaviour of nations*, a W.F. HANRIEDER (ed.), *Comparative foreign policy*, David Mackay, N.Y., 1971.

nen més tendència a recórrer els conflictes externs que no pas els països poliàrquics, a excepció dels conflictes purament verbals. Altres treballs de Haas,³⁸ Salmore i Hermann³⁹ i de Wright,⁴⁰ apunten la mateixa hipòtesi.

ESTUDIS HISTÒRICS QUANTITATIUS⁴¹

Un nombre considerable d'informacions sobre exemples històrics de conflictes ha estat obtingut per l'aplicació d'anàlisis merament estadístiques. Això requereix de recollir una determinada quantitat de fets similars, en comptes d'agafar un conflicte bèl·lic i descriure'l exhaustivament. Aquesta aproximació quantitativa fa possible algunes generalitzacions i la prova d'hipòtesi.

Aquest mètode, com veurem, ha estat molt criticat, puix molt sovint compara situacions poc similars (estudis sobre revolucions, guerres obertes, etc.) i sense tenir en compte suficientment alguns factors força determinants (composició social dels implicats en les guerres, possibilitat que en una època històrica s'hagin superat problemes que en èpoques anteriors semblaven irresolubles i eren font de conflictes, etc.).

Tant Rudolph, com J. Rummel⁴² i Raymond Tanter⁴³ han tre-

---

38. HAAS, M.: *Societal approaches to the study of war*, «Journal of Peace Research», n° 4, 1965, pp. 307-323.

39. SALMORE, S.A. i HERMANN, C.F.: *The effect of size development and acconuntability on foreing policy*, «Peace Research Society Papers», 1970, pp. 27-28.

40. WRIGHT, Quincy: *A Study of War*, University of Chicago Press, 1964, pp. 302 i 305.

41. Una descripció clara i completa, amb abundant bibliografia, de tots els estudis fets en aquest sentit pot consultar-se a l'excel·lent estudi de Hans VAN DER DENNEN: *Sobre la guerra: Conceptos, definiciones, datos de investigación*, a «Anuario de Estudios sobre Paz y Conflictos/1», ed. Fontamara/UNESCO, 1968, pp. 116-187. Una bona part de la informació d'aquest capítol és extreta d'aquest llibre.

42. RUMMEL, Rudolf J.: *Dimensions of Conflict Behaviour within Nations, 1946-1959*, «Journal of Conflict Resolution», març 1966, pp. 65-73; *Some dimensions in the Foreing Behaviour of Nations*, «Journal of Peace research», n° 3, 1966, p. 201-224.

43. TANTER, Raymond: *Dimensions of Conflict Behaviour within and Between Nations*, «Journal of Conflict Resolution», març 1966, pp. 41-64.

ballat en diferents períodes de temps recollint dades en nou mides de conflictes interns i tretze indicadors de conflictes externs.

Rummel⁴⁴ va obtenir dades de 77 països en el període 1955-57 i els va sotmetre a l'anàlisi de factors, els quals indicaven que sols hi havia tres dimensions de conflictes interns i tres de conflictes externs. Una anàlisi regressiva li va permetre d'exposar les relacions entre les sis dimensions, és a dir, les interrelacions entre conflictes externs i interns.

Segons Rummel, no és exacte, excepte com a possible conseqüència a llarg termini, que els conflictes interns condueixin els governs a efectuar aventures bèl·liques a l'exterior. Rummel és l'autor d'un important estudi titulat «Dimensionality of Conflict», que forma part d'un treball més ampli anomenat *Dimensionality of Nations*.⁴⁵ La fase I d'aquest projecte aplica el factor anàlisi a un conjunt de dades nacionals amb 236 variables, i abasta dimensions com el desenvolupament econòmic, el totalitarisme, la densitat, la cultura catòlica, etc., i sobre 10 dimensions menors. La segona fase del projecte DON tracta de dimensions d'interacció entre nacions i usa més de 50 variables, com comerç, correu, distància geogràfica, turisme i amenaces, per a 346 parells de nacions a l'any 1955. Una teoria matemàtica anomenada «camp social» fou desenvolupada per guiar aquesta recerca.⁴⁶

Una opinió contrària a la de Rummel o Tanter sobre la correlació entre conflicte intern i extern és la mantinguda per Haas,⁴⁷ el qual usa l'aproximació de «pre-requisits» en factors socials

---

44. Per a un repàs de l'obra de Rummel, vegeu l'article de Hakan WILBERG: *Rudolph J. Rummel: Understanding Conflict and War*, «Journal of Peace Research», n° 4, 1982, pp. 369-386.

45. RUMMEL, Rudolf J.: *Dimensionality of Nations*, National Science Foundation from Yale University, 20-12-65, 32 p.; *The Dimensionality of Nations Project*, A Richard MERRIT i Stein ROKKAN (ed.): *Comparing Nations*, Yale University Press, New Haven (Conn.).

46. RUMMEL, Rudolf J.: *A Field Theory of Social Action with Application to Conflict within Nations*, *Yearbook of the Society for General Systems*, vol. X, 1965; *A Social Field Theory of Foreign Conflict*, Paper at International Peace Research Conference, Cracòvia (Polònia), 1963, 20 p.

47. HASS, Michael: *Societal Approaches to the Study of war*, «Journal of Peace Research», n° 4, 1965, pp. 307-323.

aïllats, els quals predisposen els Estats a comprometre's en guerres. El principal fenomen que «predisposa» és, segons Haas, el conflicte social intern. Altres factors són: els sistemes polítics autoritaris, l'alt nivell de desenvolupament econòmic, un alt grau d'atur, l'alta densitat de població urbana, l'alcoholisme, l'índex de mortalitat, els suïcidis, etc.

Denton⁴⁸ dissenteix també de les conclusions de Rummel en analitzar el període 1820-1949. Aquest analista de la Rand Corporation va dur a terme una anàlisi dels factors de les guerres que han produït més de 3.000 morts en el període esmentat i les va codificar en tres tipus: guerres entre dues o més nacions independents, guerres civils, i guerres colonials. El període de 130 anys estudiat fou dividit en 26 intervals de cinc anys. La conclusió és que el màxim nombre de conflictes internacionals coincidí amb les dades de Rosecrance⁴⁹ sobre els canvis del sistema diplomàtic a Europa.

En un altre tipus de conclusions, Denton i Philips⁵⁰ han examinat les fluctuacions del nombre de guerres, combatents i víctimes, i arriben al convenciment que la guerra obeeix a una llei cíclica que fa aparèixer, cada 25-30 anys, un «període guerrer» de cinc anys. El seu estudi posa en evidència els períodes guerrers següents: 1840-44, 1865-69, 1890-94, 1915-19 i 1940-44. Com Richardson i Wright, intenten explicar aquesta recurrència cíclica per la successió de generacions.

Quincy Wright està considerat com el principal exponent de l'estudi quantitatiu de les guerres.⁵¹ En la seva obra principal, *A Study of War*,⁵² analitza la bel·licositat de 652 pobles primitius considerant diversos factors (raça, cultura, medi cultural, organització social i política, etc.). Del seu estudi es desprèn que,

---

48. DENTON, F.H.: *Some Regularities in International Conflict, 1820-1949*, «Background, 9», n° 4, febrer 1966, pp. 283-296.

49. ROSECRANCE, R.N.: *Action and Reaction in World Politics*, Little, Brown & Co., Boston, 1963, pp. 231.

50. DENTON, Frank H. i PHILIPS, Warren: *Some Patterns in the History of Violence*, «Journal of Conflict Resolution», juny 1968.

51. ECKHARDT, William: *Quincy Wright's Study of War: an interpretative essay*, «Peace Research», gener 1981, pp. 1-8.

52. WRIGHT, Quincy: *A Study of war*, University of Chicago Press, 1942.

Estudis històrics sobre les guerres

<i>Autor</i>	<i>Any de recerca</i>	<i>Període estudiat</i>	<i>Nombre de guerres</i>	<i>Característiques</i>
RICHARDSON	1960	1820-1952	315	«Querelles mortíferes» amb més de 317 morts a cada una d'elles
WRIGHT	1942	1480-1941	278	Guerres amb participació de més de 50.000 soldats
SINGER & SMALL	1972	1816-1965	93	Guerres entre Estats solament, i amb participació de 50.000 soldats com a mínim, i mort de més de 1.000 persones.
KENDE	1978	1946-1976	146	Guerres internacionals i civils
SOROKIN	1962	-500-1937	862	Guerres internacionals i civils
BOUTHOU & CARRERE	1976	1740-1974	366	Guerres internacionals i civils
SIPRI	1969	1945-1968	111	
BUTTERWORTH	1976	1945-1974	255	Conflictes interestatals
AZAR	1977	1945-1975	163	Conflictes més importants

Font: NEWCOMBE, Hanna: *Peace Research Reviews*, nº 6, oct. 1984

des del 1500 la civilització moderna ha conegut 284 guerres i unes 3.000 batalles. És probable, fins i tot, que hagin esdevingut uns 250.000 encontres hostils en el món civilitzat, cosa que representa una mitjana superior a 500 conflictes anuals. Les estadístiques mostren també que les batalles augmenten al llarg de la història, no sols en freqüència, sinó també en envergadura.

Wright analitza els conflictes internacionals i els factors que els han causat,⁵³ examina dades de caràcter psicològic, tecnològic, ètic, etc., de cada país, les relacions entre els països en conflicte, la política interior i l'estructura de cada un d'aquests països, els procediments seguits per arreglar el conflicte i l'estat de tensió en començar el conflicte. Es tracta, doncs, d'una aproximació més empírica que teòrica. Wright creà un model de «camp d'acció» en què cada nació ocupa una posició en funció del nombre de dimensions (estrangers, energia, tolerància, defenses, etc.). El comportament dels Estats seria el resultat d'una complexa interacció d'aquestes tendències.

Morton Kaplan⁵⁴ ha criticat aquest esquema de Wright perquè el considera poc dinàmic i no indica la direcció en què es mou el sistema, ni tampoc la seva velocitat. Alain Joxe⁵⁵ ha criticat també aquest tipus de recerca i de definició de la causalitat, que no explica els factors que fan variar les variables. En el cas dels estudis abans comentats de Denton, Joxe qüestiona la validesa dels estudis quantitius dels cicles de violència, perquè descarten la possibilitat d'evocar el conjunt dels fets, la naturalesa del conflicte, el vencedor i el vençut, la qualitat del que hi ha en joc, etc.

«Les guerres són tractades implícitament com a conseqüències d'un desconeixement dels conflictes entre Estats nacionals. Es retrocedeix en el temps a la problemàtica psi-

---

53. WRIGHT, Quincy: *Design for a Research Proposal on International Conflict and the Factors Causing Their Aggravation or Amelioration*, «Western Political Science Quarterly», n° 10, 1957, pp. 263-275.

54. KAPLAN, Morton A.: «Journal of Conflict Resolution», n° 4, 1958, pp. 335-347.

55. JOXE, Alain: *Examen crítico de los métodos cuantitativos aplicados a las investigaciones sobre las causas de la violencia*, a *La violencia y sus causas*, UNESCO, 1981, p. 83.

cosociològica de la mala percepció, i la història no seria, sinó, més que un immens malentès que espera el quantitativisme americà per sortir dels seus drames boirosos». ⁵⁶

Tom Broch i Johan Galtung⁵⁷ varen analitzar les dades de Wright emprant la tècnica de l'anàlisi multivariat i l'índex de construcció, i van concloure que un 33% de les 652 societats primitives estudiades eren bel·ligerants, en el sentit que es van veure compromeses en guerres agressives per motius polítics o econòmics. A partir d'ací, varen construir un «índex de primitivitat» basat en l'organització econòmica, política i social d'aquestes societats, i considerant també el nivell de contacte amb d'altres societats. Finalment, varen arribar a la conclusió que el nivell de bel·ligerència s'incrementa amb el decreixement de la primitivitat, i també que augmentava la bel·ligerència a mesura que disminuïa l'aïllament o que augmentaven els contactes. Si extrapolem aquests resultats a les societats més avançades, la conclusió no pot ser més pessimista.

El que ens interessa remarcar és la gran quantitat de variants o paràmetres que sociòlegs i historiadors han utilitzat per establir pautes de comportament que puguin permetre, en la seva opinió, el descobriment de constants històriques. La dificultat o inviabilitat d'aquest propòsit és més que evident. Difícilment podran extrapolar-se conclusions relatives a les guerres del segle passat, per exemple, quan avui dia hi ha nous factors aleshores desconeguts que poden condicionar totalment el comportament de la nostra època (el desenvolupament de les comunicacions, l'existència d'armes nuclears, etc.).

Molts dels treballs que hem esmentat estan centrats en la recerca d'índexs. Així, per exemple, el sociòleg Sorokin⁵⁸ utilitzà ja el 1933 un índex de violència fundat en diversos paràmetres (xifra de població, efectius de combat, nombre de guerres, nombre de persones mortes, etc.) des del segle XII. El coronel

56. JOXE, Alain: op. cit., p. 88.

57. BRONCH, Tom i GALTUNG, Johan: *Belligerence among the Primitives*, «Journal of Peace Research», n° 1, 1966, pp. 33-45.

58. SOROKIN, Pitirim: *Social and Cultural Dynamics*, Allen & Unwin, 1937. L'obra de Sorokin ha estat analitzada per W. ECKHARDT, *Sorokin's studies of Revolution and War*, «Peace Research», n° 4, 1981, pp. 182-192.

Greaves⁵⁹ ha ressenyat, durant el llarg període de 3600 a.C. fins al 1962, un total de 14.542 guerres. Ha calculat que, fins a l'inici de la Segona Guerra Mundial, la mitjana de guerres per any ha estat de 2,61 i que aquest índex ha pujat a 2,94 a partir de la Segona Guerra Mundial. Aquest és un típic estudi sobre freqüències de les guerres.

Un dels centres que ha dedicat major esforç a l'establiment d'índexs per períodes històrics ha estat l'Institut Francès de Polemologia, que ha recollit, analitzat, computat i interpretat 366 conflictes armats importants ocorreguts des de 1740 a 1974.⁶⁰ Alguns dels resultats d'aquest estudi són els següents:

- a) els conflictes armats més importants d'aquest període han nascut d'una diferència massa gran de pressions i de dinamismes entre Europa i els altres tres continents;
- b) un 47% dels conflictes han estat intrastatals, i un 42% interstatals;
- c) quant a les motivacions, un 86% han tingut motivacions de poder, un 76% motius nacionals, un 73% motius ideològics, un 67% motius territorials, i un 60% han tingut motivacions econòmiques;
- d) respecte als grups humans participants, és de destacar que un 46% dels conflictes han presentat diferències ètniques;
- e) pel que fa a les diferències en joc, un 82% presentaven diferències ideològiques, i un 72% diferències econòmiques i socials;
- f) en els microconflictes, les causes econòmiques semblen ocupar un lloc preponderant, però els factors econòmics són febles. En les guerres i revolucions, al contrari, les causes econòmiques no són les úniques i, amb freqüència, tampoc són les més importants, encara que sí que sembla que els efectes econòmics són grans.

Aquest estudi és el tercer d'una sèrie de treballs realitzats per l'Institut Francès de Polemologia. El primer és un estudi iniciat el 1967 sobre la violència política contemporània, que es va actua-

---

59. GREAVES, Fielding L.: «Military Review», desembre 1962.

60. BOUTHOU, Gaston i CARRERE, Renè: *El desafío de la guerra*, Colección EDAF Universitaria, 1977, 302 p.

litzant anualment.⁶¹ El segon és l'estudi que s'ha comentat anteriorment i, el tercer, té per objecte l'anàlisi de les interaccions entre guerres i civilitzacions.⁶²

En una altra anàlisi portada a terme per l'IFP⁶³ s'observa que el percentatge de militars morts en combat va decreixent en el decurs dels segles, mentre que el nombre de víctimes civils no deixa d'augmentar. A la Primera Guerra Mundial, vora del 13% dels morts foren civils. A la Segona Guerra Mundial, el nivell va augmentar fins al 70%, i en les guerres de Corea i Vietnam, aquest percentatge ha estat superior al 80%. També s'ha apreciat que cada cop hi ha més nacions que participen en cada una de les guerres, i que aquestes tenen tendència a estar localitzades fora d'Europa.

Això ha estat especialment cert en les darreres dècades. Eckhardt i Azar⁶⁴ han realitzat una llista dels 265 conflictes i 105 intervencions més importants des de la Segona Guerra Mundial i han destacat precisament la freqüència d'aquests conflictes al Tercer Món. Kende⁶⁵, en nombrosos estudis sobre els conflictes contemporanis, on analitza els 116 conflictes armats succeïts, des de 1945, indica que hi han participat 81 Estats i han causat 25 milions de morts. Una part molt important d'aquestes guerres,

---

61. Els resultats d'aquests treballs són recollits actualment a la revista «Etudes Polemologiques», editada com a suplement de la revista periòdica editada per la Foundation pour les Etudes de Defense Nationale.

62. INSTITUT FRANÇAIS DE POLEMOLOGIE: *Guerres et Civilisations*, «Cahiers FEDN», n° 14, 1979.

63. INSTITUT FRANÇAIS DE POLEMOLOGIE: *Périodicité et intensité des actions de guerre (de 1200 a 1945)*, «Guerres et Paix», n° 2, 1968.

64. ECKHARDT, W. i AZAR, E.: *Major world conflicts and interventions, 1945 to 1975*, «International Interactions», n° 1, 1978, pp. 75-110; *Major military conflicts and interventions, 1945-1979*, «Peace Research», n° 4, 1979, pp. 201-208.

65. KENDE, Itsvan: *Twenty-five years of local wars*, «Journal of Peace Research», n° 1, 1971, pp. 5-22; *Dynamics of wars, of arms trade and of military expenditures in the Third World, 1945-1976*, «Instant Research on Peace and Violence», n° 2, 1977, pp. 59-67; *Wars of ten years (1967-76)*, «Journal of Peace Research», n° 3, 1978, pp. 227-241; *Local Wars 1945-1976, a Problems of Contemporary Militarism*, Croom Helm, 1980, pp. 261-286.

i amb tendència a augmentar, són de caràcter civil antirègim. Els estudis de Kende mostren que, de 1945 a 1976, 115 dels 120 conflictes analitzats han esdevingut fora d'Europa. Aquests conflictes signifiquen l'existència d'11,5 guerres simultànies al llarg d'aquest període. Els països més bel·ligerants han estat els més desenvolupats (Estats Units, Gran Bretanya i França), i és de destacar el gran percentatge de guerres en què han participat forces estrangeres; en aquest sentit, dels 87 conflictes amb participació estrangera, 64 casos han estat amb participació de països desenvolupats occidentals, 17 casos amb participació d'altres països del Tercer Món, i 6 casos de participació de països socialistes.

Beer⁶⁶ ha calculat el nombre de vides humanes sacrificades en les guerres i estima que les 14.000 guerres que ha tingut la història de la humanitat han provocat la mort de 1.000 milions de persones.

En un altre ordre de coses, Voevodsky⁶⁷ de la Universitat d'Stanford, ha teoritzat la relació entre el nombre d'homages que han estat morts i ferits en un combat (fora de combat), el nombre total de morts en la guerra i el nombre d'efectius humans mobilitzats en les mateixes guerres. En totes les guerres, afirma, cada cop que es doblen els efectius, el nombre de morts i ferits es multiplica, no per dos, sinó per sis.

Holsti i North⁶⁸ han observat, entre d'altres coses, que en les èpoques de crisi, els dirigents de cada país tenien la impressió d'èsser víctimes d'un ambient hostil. Aquesta percepció paranoide assoleix la màxima intensitat quan cal prendre alguna decisió important.

Wood⁶⁹, de l'Institut Internacional d'Estudis Estratègics, de Londres, ha examinat 128 conflictes des del 1898, dels quals 84 són posteriors al 1939. D'aquests, sols 28 han estat conflictes interstats, mentre que la resta han estat insurgències, guerres civils o cops d'Estat.

---

66. BEER, Francis: *How much war in history: definitions, estimates, extrapolations and trends*, Sage (London), 1974.

67. VOEVODSKY, John: *Quantitative Behaviour of Warring Nations*, «Journal of Psychology», 1969, pp. 268-292.

68. HOLSTI, O.R. i NORTH, R.C.: *The History of Human Conflict*, a E.B. MCNEIL (ed.): *The Nature of Human Conflict*, Englewoods Cliffs, New Jersey, 1965.

69. WOOD, David: *Conflict in the Twentieth Century*, «Adelphi Papers», n° 48, IISS, London, 1968.

D'altres recerques han estat orientades a veure si hi havia una relació entre les guerres i el rearmament. Així, examinant el nivell de militarització de les societats, Wallace⁷⁰ observa que, en el període 1820-1964, els canvis en els nivells de les forces armades tenen un efecte directe i poderós en les guerres internacionals. Wallace va elaborar també un índex de rearmament on mostrava que els conflictes precedits de rearmament acabaven en guerra en 23 de 28 casos, mentre que els conflictes sense una cursa d'armaments posterior sols acabaven en guerra en 3 de 71 casos.⁷¹ Smith⁷² ha analitzat igualment, amb models matemàtics, les curses d'armaments que han acabat en guerres. Andresky,⁷³ per la seva banda, ha establert un coeficient de participació militar des del segle XVII analitzant el percentatge de població que ha estat enrolada en els exèrcits. Conclou que aquest índex és un factor important de la causalitat bèl·lica.

Un dels autors clàssics en aquest tipus d'estudis, juntament amb Richardson, Rummel i Wright, ha estat Singer⁷⁴, del Mental Health Research Institute, a la Universitat de Michigan. Singer va dirigir un important estudi anomenat «Structural Correlated for War, 1815-1945»,⁷⁵ del qual explicarem algunes de les seves conclusions.

La primera part del projecte de Singer tracta de les relacions entre casos d'aliances i de guerres durant un període de 130 anys, i arriba a la conclusió que les aliances pertorben el funcionament del sistema internacional d'equilibri de poder. Així, explica Singer, com més aliances hi hagi, més possibilitats hi haurà de guerra. En la seva opinió, el fet de trencar la bipolaritat d'un sistema també augmenta la possibilitat de guerra. Aquesta cor-

---

70. WALLACE, M.: *Status journal organization and arms levels as factors leading to the ouset of war, 1820-1964*, a RUSSET (ed.): *Peace, Wars and Numbers*, sage, 1972.

71. WALLACE, M.: *Arms races and Escalation: Some New Evidence*, «Journal of Conflict Resolution», març 1979, pp. 3-16.

72. SMITH, Theresa Clair: *Arms Race Instability and War*, «Journal of Conflict resolution», n° 2, 1980, pp. 253-284.

73. ANDRESKY, S.: *Military Organization and Society*, University of California Press, 1968.

74. SINGER, J. David: *Structural Correlates of War, 1815-1945*, *International Peace Research Newsletter*, n° 2, 1965.

75. SINGER, J. David: *Accounting for International War: the State of the Discipline*, «Journal of Peace Research», n° 1, 1981, pp. 1-18.

relació entre aliances i guerra és vàlida per al segle XX, però no pas per la segona meitat del segle XIX.

Levy,⁷⁶ al contrari, ha analitzat també la formació d'aliances i el comportament bèl·lic en el període 1495-1975, i no ha trobat una causalitat decisiva entre la creació de les aliances i el desencadenament posterior d'una guerra. Afegeix, a més, que en el cas que es donés aquesta correlació, la causa no necessàriament hauria d'estar en la creació d'aliances, sinó que podria haver-hi causes diferents que estarien subjacents en el moment de formar les aliances. Així, doncs, les conclusions sobre les aliances militars i polítiques com a causants de guerres, resten subjectes a diferents interpretacions.

En un treball que abasta el període 1816-1965, Singer i Small⁷⁷ han assenyalat que les grans potències s'han vist involucrades desproporcionadament en les guerres esdevingudes en aquest llarg període històric.

CONCLUSIONS SOBRE ELS ESTUDIS HISTÒRICS QUANTITATIUS

Encara que es podrien posar altres exemples, atès l'elevat nombre d'estudis quantitatius realitzats fins ara, la diversitat d'opinions, moltes vegades contradictòries, sobre les causes o els factors decisius que intervenen en les guerres ens obliga a relativitzar i a mesurar amb cautela els resultats d'aquestes investigacions.⁷⁸ En aquest sentit, crec interessant recollir la síntesi que Vasquez⁷⁹ ha fet després de recopilar i analitzar una bo-

---

76. LEVY, Jack S.: *Alliance Formation and War Behavior*, «Journal of Conflict Resolution», n° 4, desembre 1981, pp. 581-613.

77. SINGER, J. David i SMALL, M.: *Patterns in international warfare 1816-1965*, «Annals», setembre 1970, pp. 145-155. Singer ha ampliat posteriorment el camp d'estudi fins al 1980: *Confrontation behavior and escalation to war, 1816-1980*, «Journal of Peace Research», n° 1, 1982, pp. 37-48.

78. El «Journal of Peace Research», n° 1, 1981, està dedicat a aquest tema.

79. VASQUEZ, J.: *Statistical findings in international politics: a data-based assesment*, «International Studies Quartely», n° 2, 1976, pp. 171-218. Citat a *Anuario de Estudios sobre Paz y Conflictos*/1, UNESCO/Fontamara, 1986, pp. 174-175.

FACTORS DE BELLIGERÀNCIA

Estudis descriptius

BLAINEY	discrepàncies de poder
STOESSINGER.....	personalitat de les élites
MORGENTHAU	formes de governar
WHITE	males percepcions
GEISS.....	polítiques exteriors/conquestes del passat no superades
RICHARDSON	desig de venjança/rearma- ment/fronteres
DOWTY.....	fronteres/manca de comerç
LENIN.....	excedent de capital
NAROLL	orientació militarista
MIDLARSKY & THOMAS..	dimensió militar
FORNARI.....	angoixes psicòtiques
ARDREY.....	problemes territorials
LORENZ.....	instint d'agressivitat

Estudis quantitius

ORGANSKY.....	pressions demogràfiques
CHOUCRI & NORTH.....	necessitats de recursos
HAAS.....	conflictes socials interns
DENTON.....	canvis del sistema diplomàtic
WRIGHT.....	interacció de molts factors
GALTUNG	disminució aïllament/decreixe- ment de la primitivitat
IFP	diferència del dinamisme d'Europa
KENDE	lluites internes antirègim
HOLSTI.....	paranoia governants
NORTH	paranoia governants
SINGER.....	aliances
KINBERG	caràcters nacionals
McCLELLAND	caràcters nacionals

---

na part d'aquests treballs. En la seva opinió, les conclusions d'aquests estudis són les següents:

No sembla haver-hi una forta relació entre:

- a) Les característiques econòmiques, socials, culturals, polítiques, de benestar, geogràfiques, de comunicació o d'educació de les nacions i la violència entre les nacions;
- b) l'augment de les tensions i la violència entre les nacions;
- c) les característiques demogràfiques, econòmiques i geogràfiques de les nacions, el nivell de tensió interna dins d'aquestes nacions i la violència entre les nacions;
- d) les característiques polítiques de les nacions, l'increment de les tensions internes dins de les nacions i la violència entre les nacions;
- e) el nivell de dependència de les nacions i la violència entre les nacions;
- f) entre les aliances internacionals i la violència entre les nacions;
- g) l'aïllament/participació de les nacions i la violència entre les nacions;
- h) les percepcions de la presa de decisions nacionals i no nacionals i la violència de les nacions;
- i) la violència entre les nacions i les obertures de pau d'aquestes mateixes nacions.

En canvi, per a Vasquez, sí que pot haver-hi una forta relació entre:

- a) les característiques demogràfiques de les nacions i la violència entre les nacions;
- b) el poder militar, l'estatus de les nacions i la violència entre les nacions;
- c) les característiques demogràfico-econòmiques de les nacions, el seu poder militar, les aliances internacionals i la violència entre les nacions.

Apareixen, així, un nombre reduït de factors (demografia, militarització i política d'aliances) que mostren unes constants, al llarg de la història, com a elements detonadors de la violència entre les nacions. Aquesta constatació, s'accepti o no, queda però subjecte a una interpretació quantitativa de sempre difícil comprovació i avaluació,⁸⁰ entre altres coses, perquè les guerres civils contemporànies solen trobar-se unides a processos socials i polítics no suficientment avaluats per aquests estudis quantitatius. Cal advertir, igualment, que moltes vegades s'analitzen

els conflictes del passat a partir de mètodes que, en realitat, sols serveixen per estudiar els conflictes del present, o a l'inrevés.

Alain Joxe, en la seva crítica vers els mètodes quantitativs, ha reiterat la incapacitat de la sociologia behaviorista i empirista per explicar científicament els conflictes de classe i les lluites d'alliberament nacional.

«Certa forma d'economicisme marxista, en voga actualment a nivell macroeconòmic i en el 'centre' industrialitzat, es troba clarament impotent quan es tracta d'analitzar les condicions locals concretes socio-econòmiques i polítiques de la perifèria, donant compte de l'especificitat de les formacions socials en termes de relacions socials de producció vinculades a les persistències de les modes de producció precapitalista».⁸¹

En aqueste sentit Brillard ha manifestat també la necessitat d'*avaluar la dinàmica i les forces que intervenen en el sistema internacional*, així com les seves *característiques estructurals essencials*, a l'hora d'estudiar les causes de les guerres.

«Hi ha, sens dubte, elements explicatius comuns als conflictes contemporanis, com la guerra freda o la guerra del Vietnam, i als conflictes del segle XVIII i XIX que varen marcar la història d'Europa. No es pot, però, elaborar models explicatius d'aquests conflictes sense tenir en compte la dinàmica i les forces que intervenen en el sistema inter-

---

80. Considero ajustada l'advertència de Leitenberg (*Anuario sobre Paz y Conflictos*, vol. II, Fontamara/UNESCO, 1986, p. 192), quan indica que «el criteri final rígid que marca les fronteres dels esdeveniments examinats no hauria d'establir-se per anticipat, i que, al començament, caldria prestar una atenció màxima perquè aquestes fronteres fossin el menys arbitràries possibles. Les fronteres, al contrari, haurien d'establir-se després que l'estudi estigués plenament en marxa i que s'hagi fet aplec d'una considerable multitud d'esdeveniments, i haurien de sorgir, fins on fos possible, de les característiques pròpies dels esdeveniments. Això es contraposa a molts estudis que comencen per establir 'a priori' criteris i definicions, i escullen després una multitud d'esdeveniments que hi encaixin.»

81. JOXE, Alain: op. cit., pp. 70-71.

nacional en cada un d'aquests períodes. D'altra banda, no podem pretendre inferir les lleis que regeixen el funcionament i l'equilibri dels sistemes internacionals comparant la simple polaritat del sistema contemporani amb la del sistema europeu del segle XIX, sense tenir en compte altres característiques estructurals essencials de cada un d'aquests dos sistemes (principalment l'estratificació i el grau d'homogeneïtat ideològica i cultural), i sense prendre en consideració la dinàmica del seu desenvolupament». ⁸²

Té raó Braillard quan recorda que «una llista de factors que poden contribuir a l'evolució de la guerra no es converteix en una teoria fins que es diu quelcom sobre *com s'interrelacionen aquests factors* i sobre les *condicions que governen la importància relativa de cada factor com a causa de guerra*». ⁸³ Les correlacions no són, doncs, suficients per entendre les causes de les guerres. Una correlació no equival necessàriament a una relació causal. La correlació entre dues variants, afirma Braillard, pot ser simplement el resultat d'una variant anterior, o existir mercè a una variant intermèdia. Cal formular, per tant, un model ideològic a un nivell diferent al de l'anàlisi simple de correlacions. El repte del treball polemològic està, precisament, en la capacitat per *definir el procés d'interacció mitjançant el qual evoluciona el conflicte*.

L'estudi de les guerres i dels conflictes violents no ha de limitar-se tampoc a l'anàlisi de l'esclatament, del punt àlgid del conflicte. Cal cercar la metodologia que permeti seguir el conflicte fins al final i descobrir les seves arrels. L'estudi de les guerres ha de ser, doncs, dinàmic, i ha de «tractar de *comprendre l'evolució del conflicte violent com a resultat d'un procés conflictiu anterior* que, encara que no sigui violent, resulta essencial per a l'anàlisi». ⁸⁴

---

82. BRAILLARD, Philippe: *Las ciencias sociales y el estudio de las relaciones internacionales*, «Revista Internacional de Ciencias Sociales», UNESCO, n° 102, 4 trim. 1984, p. 675.

83. BRAILLARD, Philippe: *Hacia una reorientación del estudio empírico del conflicto internacional*, a *Anuario de Estudios sobre Paz y Conflictos*, Fontamara/UNESCO, 1986, vol. I, p. 91.

84. BRAILLARD, Philippe: op. cit., p. 93.

Davant aquest panorama, semblen manifestar-se dues tendències quant a la reflexió d'aquesta metodologia: una es proposa millorar la situació, perfeccionant els instruments matemàtics; l'altra tendència consisteix a cercar la ruptura mitjançant una revisió fonamental i intentar, mitjançant treballs pràctics, fer veure que abans de fer una nova quantificació és indispensable l'estudi en profunditat dels processos històrics, contemporanis o del passat.

«El retorn a la història dels esdeveniments i a l'antropologia del moment, com a materials bàsics per a un estudi sociopolític que completi l'exposició per les articulacions econòmiques dels conflictes, és avui indispensable si es vol, sense renegar de les adquisicions de les ciències socials empiristes, fer progressar l'estudi dels determinants de la violència mitjançant la història de descontentament.»⁸⁵

Per a Senghaas,⁸⁶ la superació del nivell actual dels estudis sobre els conflictes passaria per una orientació simultània vers les anàlisis de les condicions societals de la violència social, els processos de manifestació de la violència social potencial, la dinàmica dels conflictes violents, la superació de la violència estructural i de les accions violentes i el rol dels mecanismes de resolució de conflictes. El que es necessitaria, segons Senghaas, són diagrames de les estructures i dels processos de la violència que aclarissin el context social general dins del qual es formen les estructures de violència i on la violència potencial es materialitza.

Köhler⁸⁷ apunta una mica la primacia que aquest enfocament sembla tenir en les investigacions més recents. Des del seu punt de vista, les tendències actuals en la investigació sobre les causes de les guerres són tres:

- a) la que posa l'èmfasi en la violència policial i antirègim en els països industrialitzats;
- b) la que posa l'èmfasi en la guerra internacional entre Estats del Tercer Món o entre països socialistes; i
- c) la que posa l'èmfasi en els conflictes armats relacionats amb l'estructura canviant de l'economia mundial i amb la força creixent de la identificació i la consciència regionals i globals.

85. JOXE, Alain: op. cit., p. 73-74.

86. SENGHAAS, Dieter: op. cit., p. 114.

87. KÖHLER, Gernot: op. cit., p. 113.

En enfrontar-se a aquests problemes, afegeix Köhler, els estudis polemològics centrats en la recerca de les causes de les guerres hauran de cooperar estretament amb l'educació i l'acció per la pau, així com amb la irenologia, és a dir, el corrent més propi de la investigació sobre la pau.

Per a Schmidt,⁸⁸ de l'Institut Francès de Polemologia, hi ha tres dimensions principals en què la recerca polemològica pot prometre bons resultats:

- a) identificació i jerarquitització dels factors bel·lígens, i localització de les zones de tensió al món;
- b) anàlisi de les condicions de desencadenament dels conflictes i previsió de ruptures;
- c) simulació del desenvolupament dels conflictes i modelació de les guerres i de les negociacions.

Mes completes i interessants em semblen les consideracions que ha fet Gantzel⁸⁹ sobre els estudis realitzats fins ara sobre les causes de la guerra, que resumeix en aquests cinc apartats:

- a) La major part dels estudis estan localitzats en el nivell del «sistema internacional» i de les «relacions o interaccions bilaterals interstatals». Les investigacions sobre el comportament de la política exterior dels Estats embolicats en guerres i sobre les seves condicions internes són relativament rares.
- b) Entre les variables independents en aquests estudis, s'ha donat especial atenció a les següents: estructura, relacions, potencial i distribució del poder de les aliances. Variables socials, econòmiques, tecnològiques, culturals i polítiques, sense mencionar els factors de l'aparell de presa de decisions, més o menys oblidat.
- c) La investigació sobre les causes de la guerra és fonamentalment «atomista». Els efectes acumulatius d'aquesta investigació són petits, particularment a causa de la varietat o de la dubtosa validesa teòrica dels indicadors empírics.

---

88. SCHMIDT, Christian: *Une polémologie scientifique est-elle possible?*, «Strategique», n° 9, 1984, p. 83-91.

89. GANTZEL, Klaus Jürgen: *Another Approach to a Theory on the Causes of International War*, «Journal of Peace Research», n° 1, 1981, pp. 39-50.

- d) S'ha comprovat empíricament que no hi ha —i sembla convenient que així sigui —una connexió directa entre conflictes (divergència d'interessos) i guerra. La freqüència dels conflictes no es correspon amb la freqüència de les guerres. Això suposa que la guerra és una *forma* determinada de regular els conflictes amb els altres. Així, el problema pràctic no és la reducció o disminució del conflicte, sinó més aviat evitar de resoldre el conflicte per mitjà de la violència.
- e) Existeix una dificultat analítica a identificar els efectes mutus entre el comportament d'una sola nació i el sistema internacional.

Gantzel atribueix les insuficiències d'aquest tipus d'investigació al fet de no estar basades en marcs de referència sistemàtics que ofereixin categories substancials per a l'anàlisi. Gantzel proposa, en aquest sentit, les següents categories per a l'estudi de casos de conflicte: *els interessos en joc* en les guerres, i l'anàlisi dels *grups o classes* que representen aquests interessos; l'*estructura socio-econòmica* en què estan arrelats aquests interessos; l'*estructura política* mitjançant la qual aquests interessos es desenvolupen, i l'*aparell militar* com a instrument d'acció.

Per acabar aquest capítol, doncs, cal insistir en la conveniència de reforçar el procés ja iniciat d'*aproximar els estudis clàssics de la polemologia amb el camp més ampli dels estudis dels conflictes*, que inclouen els conflictes no bèl·lics, i també *enfortir el caràcter multidisciplinari* de l'estudi de les guerres i *reforçar l'anàlisi de les estructures* socials, polítiques i econòmiques que tenen interessos en les guerres. L'aportació de la investigació sobre la pau, i, particularment, del seu sector més irenològic, pot ser d'una gran ajuda, sempre que es forci que els estudis polemològics no vagin divorciats de la realitat social del moment i de les manifestacions encobertes de violència.

L'ESTUDI DELS CONFLICTES

En els seus orígens l'estudi de la pau estava connectat amb l'estudi de la guerra, és a dir, amb la polemologia, des del moment en què per pau s'entenia exclusivament l'absència de guerra. Semblava natural, doncs, que l'estudi de les causes i dinàmiques de les guerres fos suficient per construir una ciència de pau.

En la dècada dels cinquanta i, particularment, durant els anys seixanta, aquest concepte tan limitat de pau va començar a entrar en crisi i, pràcticament, a desaparèixer. La pau començà a associar-se més amb l'absència de violència, encara que aquesta no degenerés en guerra. D'aquesta manera, el camp del conflicte deixà de limitar-se o d'associar-se amb el cas dels conflictes bèl·lics, per abastar tot tipus de conflictes on la violència, sigui quina sigui, faci acte de presència.

No ha d'estranyar, doncs, que l'estudi ampli de la violència i dels conflictes s'hagi convertit, al llarg dels temps, en la base fonamental de la investigació sobre la pau. La quantitat de teories que s'han fet sobre aquest tema ja és il·lustratiu de la importància que ha anat adquirint en l'estudi de la pau. L'objectiu d'aquest capítol és, precisament, proporcionar, d'una manera sintetitzada, un coneixement general de les aportacions que l'estudi dels conflictes ha fet en relació a la pau, ja sigui des de la biologia, la psicologia, la ciència política o la sociologia. Aquí, un cop més, ens trobem amb la interdisciplinarietat.

Abans de res, però, vegem què s'entén per conflicte.

VERS UNA DEFINICIÓ DEL CONFLICTE

D'una manera esquemàtica, podríem definir el conflicte com una *situació en que un actor* (una persona, una comunitat, un Estat, etc.) *es troba en oposició conscient amb un altre actor* (del mateix o de diferent rang) *a partir del moment en què persegueixen*

objectius incompatibles o aquests són percebuts com a tals, cosa que els porta a una oposició, enfrontament o lluita.

Per a R. Aron,¹ el conflicte és una oposició entre grups i individus per la possessió de béns escassos o la realització de valors mútuament incompatibles. Per a L. Coser, sociòleg, el conflicte és una lluita pels valors, pels béns escassos (com ara els recursos), la potència i l'*status*, lluita en què l'objectiu dels antagonistes és neutralitzar, perjudicar o eliminar l'oponent. Per a Duroselle,² historiador de les relacions internacionals, els conflictes oposen un o diversos Estats o unitats polítiques en un xoc de voluntats contradictòries. Julien Freund, pel seu costat, afirma que «el conflicte consisteix en un enfrontament o xoc intencional entre dos éssers o grups de la mateixa espècie, que manifesten una intenció hostil, els uns respecte als altres, generalment en relació a un dret, i que per mantenir, afirmar o restablir el dret intenten trencar la resistència de l'altre, eventualment recorrent a la violència, la qual pot, si es presenta el cas, tendir a l'aniquilació física de l'altre».³

Alguns irenòlegs, com Adam Curle, prefereixen parlar de «relacions no pacífiques» i d'incompatibilitat. «Un conflicte apareix quan un individu, una comunitat, una nació o, fins i tot, un bloc internacional desitja quelcom que no pot ser aconseguit tret que sigui a costà d'un altre individu o grup que també ho desitja».⁴ Les relacions pacífiques, al contrari, són aquelles que estan mancades de conflictes.

Veiem, doncs, que les diferents definicions que es donen sobre el conflicte accentuen coses o aspectes diferents: unes remarquen el fet de la incompatibilitat d'interessos o d'objectius; d'altres el fet de la lluita, el xoc o l'enfrontament; d'altres fan referència a l'objecte del conflicte (possessió de valors, enfrontament de potències, desig d'un dret), i algunes definicions fan referència a la frustració, impotència o impossibilitat d'un o diversos actors per aconseguir el que volen.

El que ens interessa no és tant aconseguir una definició per-

---

1. ARON, Raymond: *Paz y guerra entre las naciones*, Alianza, 1985.

2. DUROSELLE, J.B.: *Història Universal Contemporània*, Edicions Universitàries Catalanes, 1982, 324 p.

3. FREUND, Julien: *Sociologie du conflict*, PUF, 1983, p. 65.

4. CURLE, Adam: *Conflictividad y pacificación*, Ed. Herder, Barcelona, 1977, p. 15.

fecta com exposar les construccions teòriques que hi ha darrera d'aquestes definicions, sense pretensions d'arribar a un acord o fusió de les diferents fórmules ni de cercar la construcció d'un paradigma del conflicte.

Això no vol dir, tampoc, que des de fa anys, especialment la sociologia més acadèmica, no hagin intentat formular aquest paradigma. Així, el 1958, Ralph Dahrendorf⁵ va formular una de les manifestacions més clares del model de conflicte social i va establir les bases del model contemporani de conflicte, que, resumint, podríem dir que té les següents premisses:

- a) Una societat pot concebre's com a integrada per categories i grups de persones, els interessos de les quals difereixen marcadament entre si.
- b) Tots aquests components de la societat intenten imposar els seus criteris, en competència amb altres, o conservant el seus interessos resistint els esforços competitius dels altres.
- c) Una societat així organitzada experimenta constantment el conflicte, quan els seus components procuren obtenir nous guanys o conservar els seus interessos.
- d) Després del procés dialèctic d'interessos competidors i conflictius, sorgeix un continu procés de canvi; les societats no estan en equilibri sinó que són continuament canviant.

A la seva obra clàssica sobre el conflicte⁶ Dahrendorf assenyalava el 1959 que «entre els dos conjunts de posicions de poder que poden distingir-se en tota associació, un —el dels dominants— es caracteritza per un interès en el manteniment d'una estructura social que li permeti la posició de dominació; mentre que l'altre —el dels dominats— es caracteritza per un interès en el canvi de les circumstàncies socials que obstaculitzen l'accés al poder dels seus membres».

Vint anys més tard, Dahrendorf⁷ reconeix una llacuna en el seu treball anterior, en el sentit que la seva anàlisi del conflicte es manté en un pla extraordinàriament formal i on es diu molt

---

5. DAHRENDORF, Ralph: *Toward a Theory of Social Conflict*, *Journal of Conflict Resolution*, nº 2, 1958, pp. 170-183.

6. DAHRENDORF, Ralph: *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Standford, 1959, p. 176.

7. DAHRENDORF, Ralph: *Oportunidades vitales*, Ed. Espasa-Calpe, Madrid, 1983, p. 89

poc sobre els «continguts» dels conflictes socials i l'«orientació» del canvi social. Aquesta llacuna, afirma, es pot solucionar fins a un cert punt gràcies a la introducció del concepte d'*oportunitats vitals* per designar l'objecte del desenvolupament social humà.

«Els conflictes socials giren sobre la possibilitat d'aconseguir més oportunitats vitals i sobre la possibilitat de defensar els nivells assolits.»⁸

Per a aquest autor, en definitiva, la dimensió més important de l'anàlisi del conflicte és la direcció del canvi i el contingut dels conflictes. Per integrar aquesta dimensió proposa unir l'anàlisi de classe amb la de no-classe: amb el desenvolupament de l'estructura social, amb el que una societat podria oferir i el que ofereix de fet.

Així, doncs, la teoria clàssica dels conflictes parteix del convenciment que: a) els conflictes són necessaris; b) són el motor del canvi social, i c) són generats per la incompatibilitat d'interessos entre grups humans.

TIPOLOGIA DELS CONFLICTES

Per a Galtung,⁹ el conflicte pot definir-se com la situació en què hi ha *actors* que persegueixen *objectius incompatibles*, o *parts* d'un conjunt social amb *interessos incompatibles*. Aquest darrer tipus de conflicte és de caràcter *estructural*, i no necessàriament ha d'estar en la ment de la societat (com la situació de les dones abans que el moviment feminista fes prendre consciència d'aquesta situació al conjunt social). El primer tipus de conflicte és un *conflicte d'actors*, en el qual hi ha molta consciència, objectius clars i activitat per organitzar el conflicte.

Des d'aquesta òptica, la teoria del conflicte pot dividir-se en dues parts: el *conflicte estructural* (la part més important), i el *conflicte d'actors* (la punta de l'iceberg). Aquesta divisió, però,

---

8. DAHRENDORF, Ralph: op. cit. p. 89.

9. GALTUNG, Johan: «Conflict, Peace and War», conferència als Cursos Internacionales de Benidorm, Universitat d'Alacant, 30 d'agost de 1984.

no exclou que el conflicte estructural pugui ser transformat en un conflicte d'actors; la *formació de la consciència* i l'*organització* transformen els interessos en objectius.

Galtung assenyala també que és necessari establir una distinció entre la violència d'un *conflicte vertical* (entre dominants i dominats), i la violència d'un *conflicte més horitzontal*, en el qual cap de les parts domina l'altra encara que procuri aconseguir-ho.¹⁰

Un conflicte pot tractar-se alhora mitjançant *mètodes dissociatius* i *mètodes associatius*. En el primer cas, les parts es mantenen separades, mentre que, en el segon, ambdues parts col·laboren en la solució del conflicte.

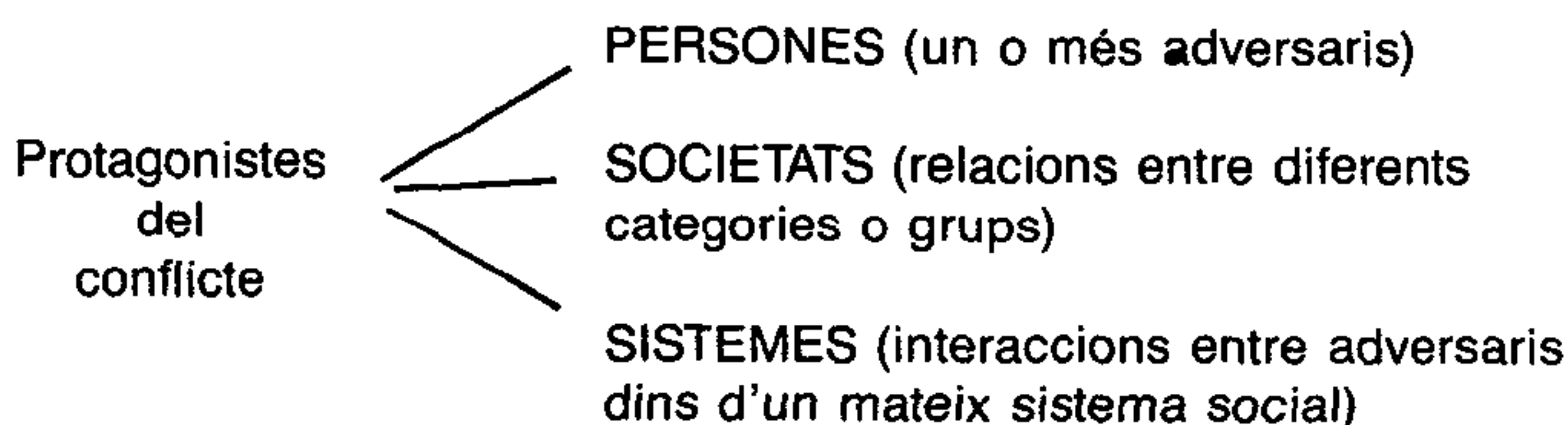
D'aquesta manera, Galtung suggereix l'establiment d'unes interrelacions entre la forma dels conflictes (estructurals i directes/d'actors) i el seu tractament (mètodes associatius i dissociatius), tal com pot comprovar-se en el quadre adjunt, i amb un parell d'exemples.

		MÈTODES	
TIPUS DE CONFLICTES		ASSOCIATIUS	DISSOCIATIUS
	ESTRUCTURAL		relacions Nord/Sud
	DIRECTE/ACTORS	Conferència d'Hèlsinki	

10. GALTUNG, Johan: *Hacia una definición de las investigaciones sobre paz*, a *Informes y Documentos de Ciencias Sociales*, nº 43, UNESCO, 1981, pp. 7-17.

D'altres autors diferencien també els conflictes segons siguin generats o es desenvolupin al voltant de persones, societats o sistemes.

Com veurem més endavant, els partidaris d'emfasitzar que la base dels conflictes resideix en les persones (Singer, Naroll, etc.), posen l'accent en la influència de la personalitat dels actors per explicar els conflictes interpersonals, i en els patrons culturals d'agressió o de rebel·lió per comprendre els conflictes ètnics.

Els analistes partidaris d'accentuar el rol determinant de les societats (Dahrendorf, Coleman, Paige, Aubert, etc.), assenyalen com a factors determinants dels conflictes, la desigualtat en el poder polític o en la propietat, així com la incompatibilitat en les conviccions i els objectius.

Finalment, els que teoritzen els conflictes a partir del sistema, fan referència a les interaccions entre diferents adversaris que es mouen dins d'un sistema social. Aquestes són les tesis sostingudes per Deutsch, Gurr i molts d'altres.

Una visió diferent de classificar els conflictes és la donada per un dels pioners de la investigació sobre la pau i els conflictes, Rapoport, que classifica els conflictes en tres categories:¹¹

- a) Lluites (són les explosions irracionals d'acció-reacció).
- b) Jocs (són conflictes racionals d'estratègia que intenten enganyar l'oponent).
- c) Debats (són intents de persuadir).

---

11. RAPOPORT, Anatol: *Fights, Games and Debates*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1960, 400 p. Per a una visió crítica del pensament de Rapoport vegeu: ECKHARDT, William: *Anatol Rapoport: Critical of Peace Research*, «Peace Research», setembre 1983, pp. 43-51.

Si Rapoport pren nota de les intencions dels oponents (vèncer, enganyar o persuadir), Curle¹² ho fa amb el nivell de consciència que els implicats tenen del conflicte (baixa i alta consciència), igual com si es tracta de conflictes equilibrats o desequilibrats, és a dir, simètrics o asimètrics, de manera que també s'estableixen unes interrelacions, tal com pot apreciar-se en el següent quadre:

RELACIONS NO PACÍFIQUES		RELACIONS PACÍFIQUES
Baixa consciència del conflicte		Alta consciència del conflicte
		Inexistència de conflicte
Equilibrades	Conflicte a base de raons molt similars (Índia/Paquistán)	
No equilibrades	Grups passius per ignorància; pau negativa (els faquir mishkin)	Revolució dels oprimits; confrontació, violenta o no violenta; l'esforç principal és aconseguir una relació més equilibrada (negres dels Estats Units)
		Desenvolupament; relacions harmòniques de parts desiguals (pares-fills); govern central/autonomies

LA DINÀMICA DEL CONFLICTE

Hem vist fins ara com els conflictes poden catalogar-se en funció dels actors que hi participen i de les seves intencions i el seu nivell de consciència. Vegem ara, molt relacionada amb tot això, quina és la dinàmica que segueix un conflicte.

Paul Wehr¹³ ens parla d'almenys cinc diferents punts de vista o interpretacions en quant a la dinàmica del conflicte: la dialèc-

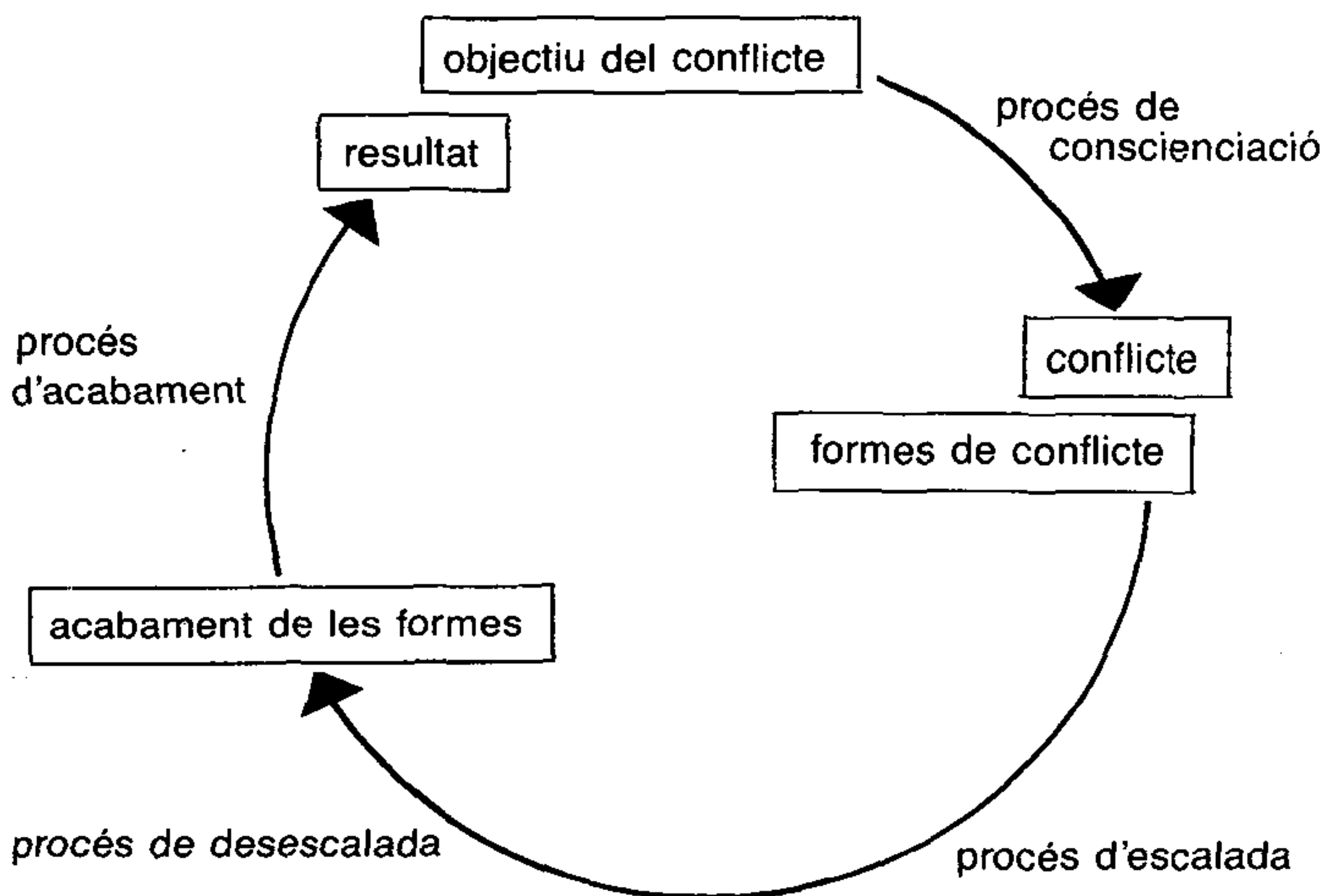
12. CURLE, Adam: *Conflictividad y pacificación*, p. 30.

13. WEHR, Paul: *Conflict Regulation*, Westviwe Press, 1979, pp. 8-13.

tica, la cíclica, la de conscienciació, de camp i la de la predictibilitat.

- a) *Dialèctica*. El conflicte social és un procés dialèctic i amb fases, en el qual es dóna una síntesi i pel qual la societat és transformada d'un Estat en un altre. Aquesta interpretació dialèctica val tant per a Marx com per al mateix Gandhi.
- b) *Cíclica*. El conflicte social és cíclic en el seu desenvolupament i es mou mitjançant seqüències d'estadi predictibles. Per a Kriesberg, el cicle del conflicte és així:¹⁴

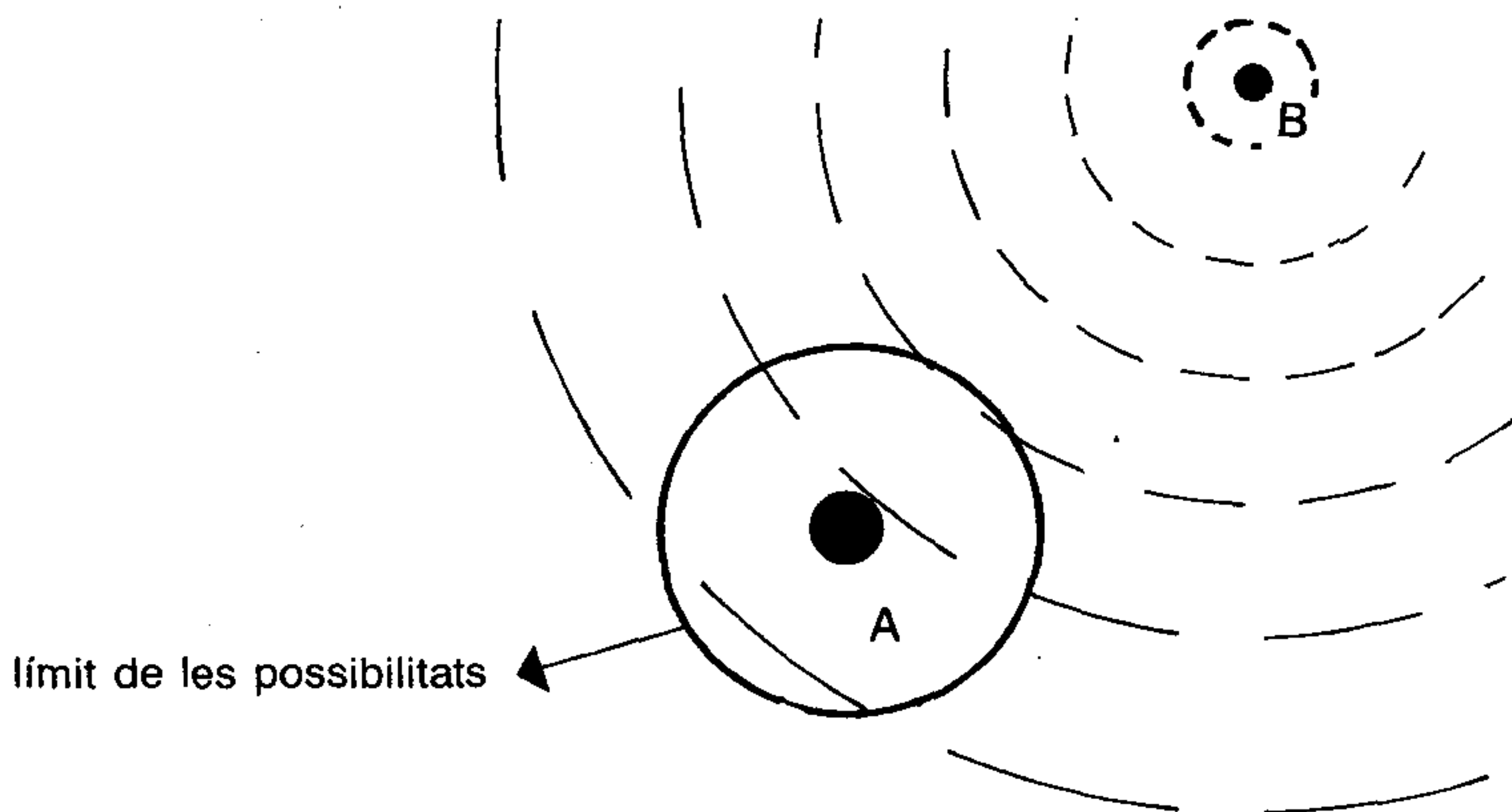

- c) *Conscienciació*. El conflicte progressa quan els grups oprimits comencen a tenir més consciència dels conflictes d'interessos i pretenen alterar la situació. Aquesta és la dinàmica defensada per Curle, Freire, Dolci, Johnson, Smelser, Alinsky, Myrdal, Oberschall i altres.
- d) El conflicte és essencialment una dinàmica d'interacció de dues o més parts que es mouen dins d'un *camp* vers una posició òptima (dins d'una jerarquia de posicions), i es percep que aquest camp és ocupat per un oponent. Aquesta és la tesi de, per exemple, Kenneth Boulding, que es pot representar gràficament de la següent forma:

14. Dibuix representat al llibre de Wehr.

El camp de conflicte segons Boulding

- e) *Predictibilitat*. Cada situació de conflicte conté certs elements predictibles i dinàmiques (escalada, inhibició, processos facilitadors, etc.), i canvis de lideratge. Aquí podríem incloure les tesis de Coleman, Heirich i Snyder, Wehr, Kriesberg, Laue, Burton i Cormick. Per a aquests autors, el conflicte és un procés natural comú a totes les societats, amb dinàmiques predictibles i susceptibles d'ésser regulades constructivament.

Dins de les dinàmiques dels conflictes, molts autors i autores han donat rellevància als *processos d'escalada* dels conflictes. En el cas dels conflictes internacionals, per exemple, Eberwein¹⁵ opina que consten de tres fases diferents:

- a) *La interacció de conflictes rutinaris* entre nacions. Es tracta de conflictes que ocorren amb certa freqüència i amb un nivell de violència baix. Aquesta fase inclou conflictes verbals i no verbals, sense utilitzar cap cop la força militar.
- b) *Confrontacions o disputes militars*. Ocorren amb menys freqüència que l'anterior. Les nacions decideixen emprar la for-

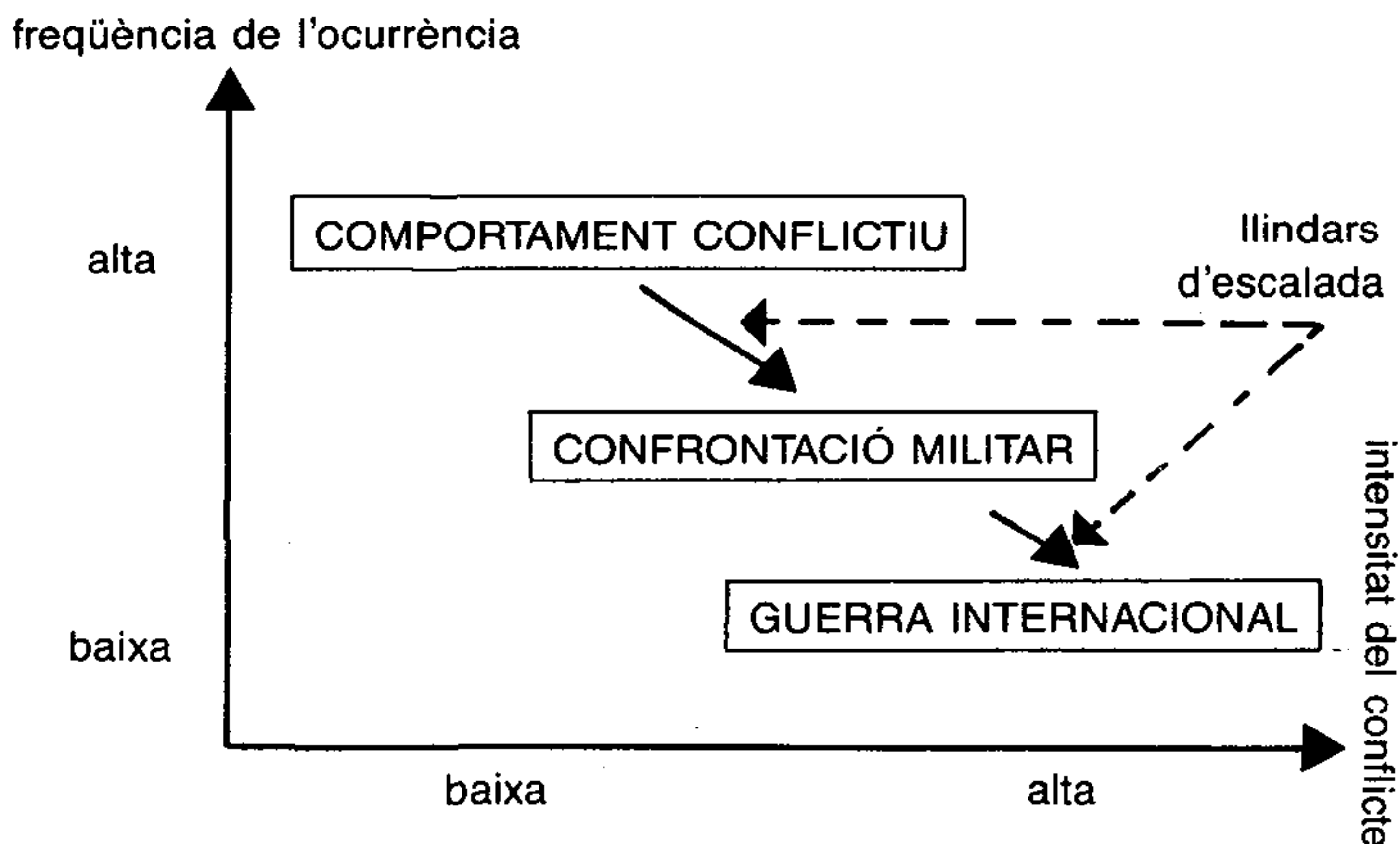
15. EBERWEIN, Wolf-Dieter: *The Quantitative Study of International Conflict: Quantity and Quality? An Assessment of Empirical Research*, «Journal of Peace Research», n° 1, 1981, p. 22.

- ça militar o amenacen d'emprar-la per solucionar els seus conflictes, cosa que augmenta el nivell d'intensitat de la violència.
- c) *Les guerres internacionals.* És el cas de les nacions que lluiten per aconseguir els seus objectius. Ocorren amb poca freqüència, però comporten un elevat nivell d'intensitat de violència.

Aquest esquema és realment senzill i simplificat, però ens proporciona una idea clara i gràfica del que significa i implica un procés d'escalada. Així, si expressem aquesta classificació en un eix de coordenades, amb les variables de la freqüència dels conflictes i la seva intensitat, veurem que el veritablement significatiu és el llindar d'escalada, és a dir, l'espai intermedi entre una fase i l'altra. Quines són les causes que provoquen que un conflicte verbal passi a un estadi superior i es converteixi en un conflicte armat? ¿Els processos d'escalada poden explicar-se només per causes externes, o bé intervenen decisivament causes internes? Sobre aquests dos interrogants, fonamentals per a l'estudi dels conflictes i de les guerres, s'han donat interpretacions molt diferents i, sovint, contradictòries. Més endavant tindrem ocasió d'aprofundir en aquest punt.

Model d'etapes del conflicte internacional

Font: EBERWEIN, Wolf-Dieter: «Journal of Peace Research», n° 1, 1981. p. 22

Si els conflictes, en si mateixos, no són estàtics, tampoc han de ser sempre les mateixes les causes i les dinàmiques de formació dels conflictes, i de vegades es produeix la *superposició de dues o més dinàmiques en un temps donat*.

«Les formacions de conflictes estan moldejades, naturalment, per l'impacte de l'economia capitalista mundial i per la penetració econòmica i estratègica de les grans potències en el Tercer Món, encara que darrerament aquests conflictes tenen les seves arrels en circumstàncies nacionals i regionals. La més característica de les causes i els processos de formació de *conflictes perifèrics* és la derivada de la *interacció de condicions específiques regionals* amb el rol instigador de les *forces globals*.»¹⁶

És important, en aquest sentit, veure com una determinada dinàmica (la política dels exportadors d'armament, per exemple) pot condicionar el decurs d'un conflicte perifèric concret (la guerra d'Iran/Iraq, per exemple), la dinàmica del qual serà condicionada, entre altres factors, per una política general (els exportadors són molts) que té un abastament universal (la política dels venedors d'armes val tant per a l'Orient Mitjà, en conflicte obert, com per a qualsevol altra zona del món que no registri actualment cap conflicte armat).

TEORIES SOBRE EL CONFLICTE

Al voltant dels conflictes s'han desenvolupat multitud de teories que intenten interpretar l'origen i la dinàmica d'aquest fenomen social. No resulta fàcil realitzar una classificació de totes aquestes teories. Per una banda, són nombroses; per l'altra, algunes d'aquestes teories estan interconnectades amb altres. Tot

---

16. VAYRYNEN, Raimo: *Regional Conflict Formations: An Intractable Problem of International Relations*, «Journal of Peace Research», n° 4, 1984, p. 337-359; *Economic and Military Position of Regional Power Centers*, «Journal of Peace Research», n° 4, 1979, p. 349-369; *Semiperipheral Countries in the Global Economic and Military Order, a Militarization and Arms Production*, Croom Helm, 1983, pp. 163-192.

i així, he considerat la conveniència d'establir una divisió comprensible que ens permetés de veure, a grans trets, les diferents concepcions que hi ha dels conflictes. Aquests grans grups són els següents: el reduccionisme biològic, el corrent psicosociològic i l'estructuralista.

Podríem igualment dividir aquests corrents en dues aproximacions diferents: la subjectivista i l'objectivista.¹⁷

L'aproximació subjectivista, com l'escola biològica i la psicosociològica, posa l'accent en la *naturalesa humana*, en la naturalesa psíquica de l'ésser humà com a font del conflicte. Per als autors i autores d'aquesta aproximació, els conflictes resten lligats a factors personals, subjectius, ja siguin de caràcter biològic o psicològic. El concepte de conflicte va lligat a la noció d'agressivitat, definida com una pulsio dirigida vers un altre ésser humà o a un objecte, amb intenció de fer-li mal.

L'aproximació objectivista, en canvi, com l'escola estructuralista, considera que els conflictes socials no són reduïbles als conflictes individuals, atès que tenen una existència objectiva. El punt de partida d'aquesta aproximació és l'*estructura social* a nivell nacional o internacional, i no pas la naturalesa humana.

L'ESCOLA BIOLÒGICA

Una de les aproximacions tradicionals a l'estudi del comportament humà i del conflicte social és el que pren com a punt de partida els coneixements biològics dels éssers humans, i dóna una explicació purament biològica a aquest comportament. Investigadors com Lorenz, Storr, Werner, etc. *consideren el conflicte com un fenomen natural i instintiu*. Per a Lorenz, l'agressivitat és un instint de combat de l'animal i de l'home dirigit contra el seu propi congènere. Des del seu punt de vista, a l'ésser humà sols li fa falta que intervingui una variable externa perquè es desencadeni ràpidament el seu *instint agressiu*.

El conflicte, així, esdevindria inevitable, i tindria per funció *assegurar un equilibri natural* en un món format per jerarquies (animals i persones superiors i inferiors) i dominat per la com-

---

17. SAKSENA, Jyotsna: *L'approche théorique de l'origine des conflits internationaux, Etudes Polemologiques*, n° 25-26, 1982, pp. 15-48.

petència. La supervivència és entesa, per aquesta escola, com una derivació de la lluita i de la força, i no pas de la cooperació.

Entenen la pau, en tot cas, com un procés en què els instints agressius són reprimits o canalitzats de manera que no provoquin violència física. De totes maneres, els partidaris o convençuts d'aquest reduccionisme biològic solen ser, com es pot suposar, els justificadors de la inevitabilitat de la guerra i de la necessitat que els pobles estiguin armats, al més i millor possible, per tal de defensar-se de l'agressivitat dels altres i del desig d'altres pobles de conquerir els nostres espais territorials. Per arribar a aquestes conclusions, particularment Lorenz, es basen en l'estudi del comportament animal, del qual fan una extrapolació vers el comportament humà.

Tot i no essent exactament d'aquest corrent de pensament, algunes persones del món de la biologia i de l'estudi de la demografia han insistit en el lligam entre conflictes i espai/*superpoblació*, atribuint a la pressió demogràfica i a l'excés de població l'origen de les erupcions violentes. Aquesta és la postura de gent com Bouthoul o Claire i William Russel.

La crítica al reduccionisme biològic ha vingut lògicament dels mateixos biòlegs i científics que estudien el comportament humà, que han criticat molt durament l'absurditat de l'analogia que fa Lorenz i companyia entre el comportament animal i humà. Gent com M.P. Ashely Montagu, J.P. Scott, Erich Fromm, Santiago Genovés, etc. han intentat mostrar com la violència, a uns determinats nivells, no pot explicar-se biològicament, sinó sols a partir d'esquemes i comportaments adquirits, és a dir, culturals.

Fromm, per exemple, en un excel·lent estudi sobre l'anatomia de la destructivitat humana, entén que hi ha un tipus d'agressió que l'ésser humà comparteix amb els animals, però que és d'índole defensiva, destinat a garantir la seva supervivència. Assenyala, d'altra banda, que l'agressió maligna o destructiva, per la qual l'ésser humà mata sense cap objectiu biològic ni social, és peculiarment humana i no instintiva. Forma part del caràcter humà i és una de les passions, com l'amor, l'ambició i l'enveja.¹⁸ Des d'una aproximació psicològica i psicoanalítica, Fromm ha estudiat la capacitat humana de destruir, el seu narcisisme i la

---

18. FROMM, Erich: *Anatomia de la destructividad humana*, Ed. Siglo XXI de España, Madrid, 1975, 507 p.

Teories sobre els conflictes

<i>ESCOLES</i>	<i>Principis fonamentals</i>	<i>Autors representatius</i>
REDUCCIONISME BIOLÒGIC	- Els conflictes són innats en totes les societats animals. - El factor determinant és l'instint d'agressió i de competició.	LORENZ ARDREY STORR WERNER
(- Crítics del reduccionisme)	- L'agressivitat no és innata, sinó adquirida. La guerra és un fenomen cultural evitable)	(FROMM) (ASHLEY MONTAGU) (GENOVÈS)
PSICOSOCIOLOÒGICA	- El conflicte és una conseqüència de la mala percepció, d'una comunicació pobre i de processos inconscients. - L'actor és el protagonista de l'anàlisi. - L'important és el comportament humà (behaviorisme)	DOLLARD GURR BOULDING BURTON SENGHAAS ECKHARDT WHITE FESTINGER AMATO HOLSTI SCHELLING NICHOLSON GUETZCOW NEWCOMBE NORTH KELMAN RAPOPORT KLINEBERG SNYDER
— Teories frustració (Dollard) — Teories expectatives (Gurr) — Teories percepció (Boulding, Burton) — Teories autisme (Senghaas, Eckhardt) — Teories imatges (Eckhardt, White) — Teories estereotips (Eckhardt, White) — Dissonància cognitiva (Festinger) — Actitud elites (presa decisions) (Amato, Holsti, Eckhardt) — Teoria jocs (Schelling, Nicholson) — Teoria negociació (Schelling) — Tècniques de simulació (Guetzkow)		

aproximació subjectivista

<i>ESCOLES</i>	<i>Principis fonamentals</i>	<i>Autors representatius</i>
ESTRUCTURALISTA	- El conflicte esdevé per incompatibilitat d'interessos i objectius. - El conflicte s'origina en la naturalesa de certes societats i en la seva estructuració	GALTUNG DAHRENDORF WRIGHT MILLS GONIDEC MARX FANON BARAN MARCUSE HORKHEIMER ADORNO FROMM HABERMAS WELLMER OFFE MORGENTHAU KNORR KISSINGER ROSECRANCE BOULDING DEUTSCH SINGER WALTZ KRIESBERG ANGELL ALGER NYE KEOHANE FALK MENDLOVITZ SINGER ROSENAU
— Marxisme clàssic (Marx)		
— Escola Frankfurt (Marcuse, Horkheimer, Adorno, Fromm, Habermas, Wellmer, Offe)		
— Galtunisme (Galtung)		
— Realisme (Morgenthau, Knorr, Kissinger)		
— Sistemes (Boulding, Deutsch, Singer, Waltz, Kriesberg, Angell, Alger, Nye, Keohane, Falk, Mendlovitz)		
— Linkage (Rosenau, Singer)		

seva fixació incestuosa, i ha mostrat que l'amor a la vida, a la independència i a la superació del narcisisme formen una «síndrome de creixement», oposada a la «síndrome de decadència», formada per l'amor a la mort, la simbiosi incestuosa i el narcisisme maligne.¹⁹

Fromm ha criticat molt durament la teoria de l'agressivitat innata indicant que aquesta es converteix molt fàcilment en *ideologia* que contribueix a clamar el temor del que esdevindrà i a racionalitzar la sensació d'impotència.

«Hi ha altres raons per preferir aquesta solució simplista d'una teoria instintivista a l'estudi seriós de les causes de la destructivitat, estudi que requereix posar en dubte les premisses bàsiques de la ideologia actual; ens veiem portats, així, a analitzar la irracionalitat del nostre sistema social i a violar els tabús que s'oculten darrere paraules greus, com 'defensa', 'honor' i 'patriotisme'. Res que no sigui una anàlisi en profunditat del nostre sistema social pot revelar les raons d'aquest increment de destructivitat o suggerir modes i mitjans de reduir-lo. La teoria instintivista s'ofereix a estalviar-nos la feixuga tasca de realitzar aquesta anàlisi. Implica que, encara que tot ha de morir, podem almenys fer-ho amb la convicció que la nostra 'naturalesa' ens imposà aquest disseny fatal i que compreguem per què tot havia d'ocórrer com va ocórrer.»²⁰

La teoria lorenziana de l'agressió i de la guerra està seriosament desacreditada, malgrat l'impacte que pot anar fent gràcies a l'ampli suport que li donen molts mitjans de comunicació (els llibres de Lorenz sempre són *best-sellers*). Per a Kim, «l'ús alegre d'operacionalitat mal definida en termes i conceptes, la quasi exclusiva confiança en anècdotes causals, la manca d'atenció als estudis empírics que contradiuen el paradigma monocausal, els salts inductiu/extrapolatiu per resoldre els problemes del nivell de l'anàlisi, les generalitzacions sobre creuaments d'espècies ba-

---

19. FROMM, Erich: *El corazón del hombre*, Ed. Fondo de Cultura Económica, México, 1974, 181, p.

20. FROMM, Erich: *Anatomía de la destructividad humana*, Ed. Siglo XXI de España, 1975, p. 17.

sades en la identificació del comportament animal amb l'humà, i la tendència a recórrer a arguments anticipats expressats en termes finals, sense el menor suport de l'evidència, tot això desautoritza l'aspecte científic de la teoria de Lorenz... i no la fa apta per ser usada com una ciència aplicada per prevenir la guerra.»²¹

L'etologia i l'estudi del comportament humà a partir de les arrels biològiques dels éssers humans no han estat, cal reconèixer-ho, el punt fort de la investigació sobre la pau. Podríem afirmar, fins i tot, que la biologia i l'etologia han estat sols ciències cosines, però no germanes, del resultat transdisciplinari de la investigació sobre la pau. Aquest no-protagonisme o manca d'atenció preferent dels investigadors sobre la pau i els conflictes vers la biologia no ha estat obstacle, però, perquè es seguissin amb atenció els desenvolupaments i recerques d'altres. Així, en un molt interessant compendi realitzat per Alan Newcombe²² sobre les contribucions de les ciències del comportament a l'estudi de la violència, es posa de manifest, tal com també veurem més endavant, la creença força generalitzada per molts investigadors i investigadores, que les *frustracions* poden conduir a l'agressió i a la creació d'una societat que tolera la violència i, en conseqüència, que la crea. Ens trobem, d'aquesta manera, que és el model social i cultural, i no la composició bioquímica de la persona, el que determina o condiciona el seu caràcter violent i agressiu. Aquest és, però, un altre discurs que desenvoluparem seguidament en parlar del corrent psicosociològic.

L'ESCOLA PSICOSOCIOLOGICA

Ja s'ha comentat, en parlar de les relacions internacionals, que una de les aportacions més sòlides que s'han fet des de la investigació sobre la pau és l'estudi psicològic i sociològic dels conflictes dins del corrent behaviorista de les relacions

---

21. KIM, Samuel S.: «The Lorenzian Theory of Aggression and Peace Research», a *The War System: An Interdisciplinary Approach*, Westview Press, 1980, p.p. 106-107.

22. NEWCOMBE, Alan: *Algunas contribuciones de las ciencias del comportamiento*, «Revista Internacional de Ciencias Sociales», UNESCO, n° 4, 1978.

internacionals.²³ Moltes persones adscrites a aquest corrent formen part de la comunitat científica de la investigació sobre la pau; de la mateixa manera, podem afirmar que la investigació sobre la pau ha influït notablement sobre les persones que formen part de l'escola psicosociològica de l'estudi de les relacions internacionals i dels conflictes. Ens trobem, doncs, davant d'un conglomerat d'interaccions que ha donat força bons resultats.

Aquesta escola ha estat desenvolupada particularment als Estats Units i va néixer abonada pels descobriments de la psicologia dels individus i dels grups. El protagonista o objecte d'estudi no és el sistema, l'estructura o l'Estat, sinó la persona humana; *l'actor és l'individu, i el que interessa és veure per què es comporta d'una manera i no d'una altra.*

Per a aquesta escola, *el conflicte no és una catàstrofe inevitable, sinó conseqüència d'una mala percepció, d'una mala comunicació, de processos inconscients, resultat d'una frustració, de la patologia dels dirigents o d'una mala tècnica de negociació.* Aquestes són algunes de les moltes interpretacions psicosociològiques que aquesta escola argüeix per explicar el conflicte social i internacional.

En el treball resum de Newcombe que ja havíem esmentat²⁴ es comenten algunes de les causes psicològiques del comportament violent i dels conflictes socials. Molts estudis insisteixen en el fet que *la violència i l'agressió s'aprenen* i que l'aprenentatge de l'agressió procedeix de les normes i actituds socials adquirides a l'escola, de l'obediència cega a l'autoritat, l'hostilitat, la xenofòbia, i els prejudicis socials derivats del context social.

Els estudis d'Eckhardt²⁵ sobre el comportament humà han mostrat com les actituds ideològiques de militarisme, de conservadorisme, de nacionalisme i de manca d'internacionalisme estan molt interrelacionades i vinculades entre si, i que la *misan-*

---

23. Per a una crítica dels estudis behavioristes sobre el conflicte internacional, des de la perspectiva de la filosofia de la ciència, vegeu: SIMOWITZ, R.L.; PRICE, Barry L.: *Progress in the Study of International Conflict: A Methodological Critique*, «Journal of Peace Research», n° 1, 1986, pp. 29-40.

24. NEWCOMBE, Alan: op. cit.

25. ECKHARDT, William: *Ideology and personality in social attitudes*, «Peace Research Reviews», n° 2, abril 1969.

tropia (caràcter d'odi) és el factor de personalitat més correlacionat amb el *militarisme*. Newcombe²⁶ ha remarcat igualment que els nens criats en un ambient d'hostilitat i de restricció tendeixen a adquirir una actitud militarista.

Larsen²⁷ ha examinat la relació entre la concòrdia, l'agressió i la violència i ha conclòs que l'agressió (violència) estava en funció dels següents factors: a) variants de la personalitat; b) funcions fisiològiques (els mascles són més agressius, si bé aquesta major agressivitat pot constituir una resposta adquirida); c) el desig urgent de triomfar en una societat d'escassos recursos. Participa de la teoria de la frustració i assenyala que no hi ha agressió quan el nivell de frustracions és baix, quan la probabilitat de revenja és alta i escàs el suport col·lectiu aliè.

Teories sobre la frustració

Aquestes teories neixen durant els anys 30, quan John Dollard²⁸ va considerar que el comportament agressiu d'una persona presuposava l'existència de frustracions i que, per tant, *l'existència de frustracions condueix sempre a una forma o altra d'agressió*.

FRUSTRACIÓ —————> AGRESSIÓ —————> VIOLÈNCIA

Els psicòlegs d'aquesta escola han intentat aplicar aquestes conclusions a l'estudi dels conflictes socials utilitzant les nocions de socialització de l'agressió, la projecció o la transferència.²⁹

Procés de socialització —————> agressió socialitzada —————> cap de turc

26. NEWCOMBE, Alan: *Initiatives and responses in foreign policy*, «Peace Research Reviews», n° 3, juny 1969.

27. LARSEN, Knud: *Aggression and social cost*, «Peace Research Reviews», n° 1, gener 1973.

28. DOLLARD, John: *Frustration and aggression*, New Haven, 1939; traducció al castellà en *Dinámica de la agresión*, Edit. Trillas, México, 1976, pp. 37-48. En aquesta línia pot consultar-se igualment: McNEIL, Elton D.: *Psychology and Aggression*, «Journal of Conflict Resolution», juny 1959, pp. 159-294.

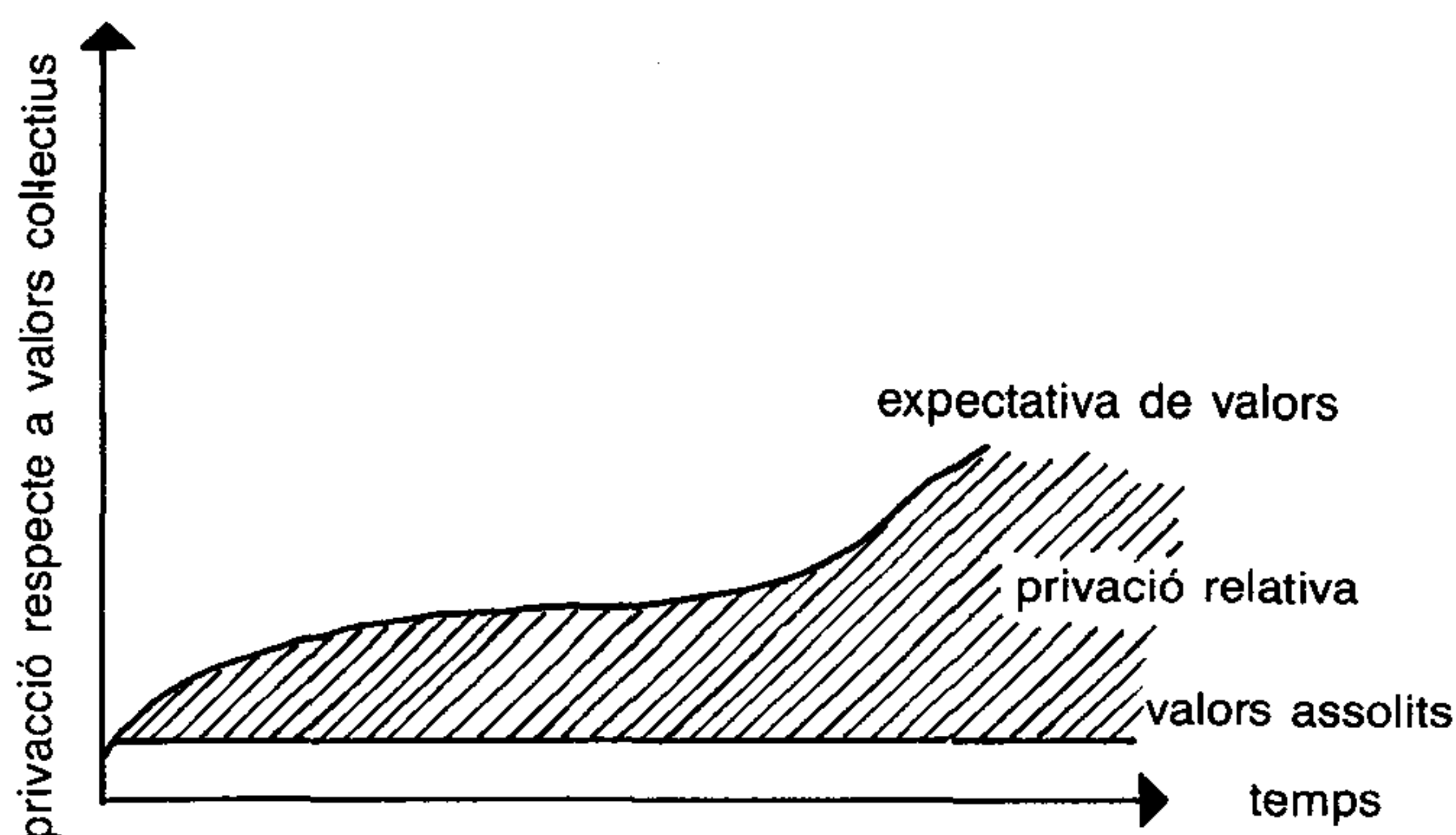
29. SAKSENA, Jyotsna: op. cit.

Aquesta hipòtesi serveix igualment per explicar el potencial conflictiu dels països en vies de desenvolupament, puix en aquestes zones s'haurien generat i multiplicat les frustracions a causa de les pèssimes condicions econòmiques i a les creixents privacions socio-econòmiques. Sorgeixen expectatives (*rising expectation*) que no poden ésser satisfetes, la qual cosa crea frustració i, això, agressió i violència.

Aquest concepte de *privació relativa* ha estat promogut per Gurr,³⁰ que el defineix com la tensió provocada per una discrepància entre l'«ha de ser» i l'«és» de la satisfacció de valors col·lectius. L'«ha de ser» es refereix a les condicions de vida a les quals les persones creuen tenir dret, i el «ser» o «és», a la seva percepció del possible. Aquest concepte és molt semblant a la definició que Galtung dóna de la violència: la diferència entre la realització potencial i la realització efectiva.

El concepte de privació relativa de Gurr pot representar-se gràficament i amb tres o quatre variants, segons es tracti d'un sentiment de privació respecte de les aspiracions, d'una privació per decreixement o d'una privació progressiva.

30. GURR, Robert: *Why Men Rebel*, Princeton Press, 1970. Un ampli comentari sobre el seu treball pot trobar-se a R.E. DOWSE & J.A. HUGHES: *Sociología política*, Alianza Editorial, col. Alianza Universidad, nº 127, Madrid, 1975, pp. 506-514. Per a una visió més recent de Gurr en relació al seu concepte de conflicte, vegeu *The conflict process: A formal model*, «Journal of Conflict Resolution», març 1981, pp. 2-30, escrit amb Marc Irving Lichbach.

El discurs que la frustració porta a la violència ha tingut sempre, i té encara, una gran acceptació. Analistes com Feierabend,³¹ Tanter i Midlarsky,³² per posar uns casos, s'han fet ressò d'aquesta teoria en les revistes d'investigació sobre la pau, i assenyalen que, si la *formació* dels desitjos socials excedeix la seva *satisfacció*, es produirà una *frustració social* que pot desembocar en la violència.

Tot i així, la teoria de la frustració-còlera-agressió i el concepte de privació relativa ha estat també criticat sovint perquè s'entén és una teoria més aplicable a la psicologia individual que a la sociologia de segments socials més amplis, és a dir, a una societat com a collectivitat.³³

Un altre tipus de crítica és la que fa referència a la poca valoració que es dona al canvi social i, al contrari, la gran preocupació existent sobre l'estabilitat dels sistemes. Així, per exemple, Feierabend i Nesvold³⁴ parlen de «frustració sistemàtica» en referir-se a la frustració col·lectivament experimentada en el si de les societats. Per a ells la inestabilitat política resultarà de situacions de frustració no alleujades.

$$\frac{\text{satisfacció de la necessitat social}}{\text{formació de la necessitat social}} = \text{frustració sistemàtica}$$

Khan³⁵ observa, en aquest sentit, que totes aquestes teories presumeixen una situació normativa que implica un «sistema polític estable» en cada un dels nivells de desenvolupament socioeconòmic. Es dona una valoració més alta a l'estabilitat política que al canvi social i econòmic, i tot plegat és —afirma Khan—

---

31. FEIERABEND, I. i R.: *Aggressive Behaviours within Politics*, «Journal of Conflict Resolution», 1966, pp. 249-271.

32. TANTER, R. i MIDLARSKY, M.: *A Theory of Revolution*, «Journal of Conflict Resolution», n° 4, 1967, pp. 164-180.

33. HKAN, Rasheeduddin: *La violencia y el desarrollo económico y social*, a *La violencia y sus causas*, UNESCO, 1981, pp. 191-216.

34. FEIERABEND, I i R: *Comportamientos agresivos dentro de las políticas, 1948-1962: Estudio de naciones*, a *Dinámica de la agresión*, Ed. Trillas, 1976, pp. 253-268.

35. KHAN, Rasheeduddin: op. cit., p. 197.

una aproximació etnocèntrica, basada en valors occidentals i en els estereotips culturals que no reconeixen l'impacte, per exemple, del procés de la descolonització. Cada societat, ve a dir Khan, per la seva història, té uns tipus determinats de violència, i les societats industrialitzades i riques tenen els seus. És probable, en aquest sentit, que si extrapoléssim al Tercer Món uns determinats tipus de violència existents als països rics, els resultats de quantificar a nivell mundial aquestes violències serien força diferents de si aquest exercici el fem partint d'una base inversa, és a dir, veient si els països rics tenen (i mesurar-ho) la violència característica dels països pobres.

Això valdria també, probablement, per a la *teoria de la modernització* com a causa de la violència en les societats transicionals desenvolupada per Huntington,³⁶ que opina que les societats en transició són les més proclius a la violència. No és la pobresa i l'endarreriment, sinó el desig d'enriquir-se i modernitzar-se el que genera la violència i la inestabilitat, assenyala Huntington. La mobilització social és molt més desestabilitzadora que el desenvolupament econòmic.

És clar que aquesta opinió no és compartida per la majoria d'analistes de la investigació sobre la pau. Per a Dasgupta³⁷ i molts altres, no és el desenvolupament pròpiament dit, sinó el desequilibri en el desenvolupament, és a dir, el *mal desenvolupament*, el que provoca tensions, conflictes i violència.

«El mal desenvolupament en els països recent alliberats, ex-colonials, endarrerits i pobres és el resultat de moltes forces. En la base de tot hi ha l'espantós problema de la pobresa, la desigualtat hereditària i la desigualtat d'oportunitats, llegat del pretèrit tribal i feudal. Aquest llegat es va prolongar amb el sistema colonial, que no sols va deixar subsistir les jerarquies tribals i feudals i perpetuar les relacions socials de desigualtat, que contribuïen directament a la perpetuació de la pobresa i mantenien l'economia a un baix nivell d'activitat, sinó que a més a més va

---

36. HUNTINGTON, Samuel P.: *Political order in changing societies*, New Haven, 1968, pp. 39-50.

37. DASGUPTA, Sugata: *Peacelessness and maldevelopment*, dins *IPRA Proceedings II*, Holanda, 1968.

introduir una forma nova i un grau més alt d'explotació transformant l'oligarquia política i econòmica tradicional local en una capa intermèdia de col·laboradors amb el disseny colonial de dominació política i engrandiment econòmic.»³⁸

En aquest sentit, i com han posat de manifest Sigelman,³⁹ Simpson i d'altres, hi ha un acord generalitzat a considerar que la *desigualtat econòmica* engendra violència política, encara que no està suficientment provat que aquesta sigui la principal causa de les guerres. No insisteixo en aquest tipus d'explicació, perquè pertany més aviat al corrent estructuralista que analitzarem més endavant.

Teories sobre les percepcions, comunicacions i imatges

L'escola sociopsicològica ha valorat molt el rol de la *percepció* en la determinació dels conflictes. Tot això ha anat acompanyat de diverses teories sobre les *imatges* i pels estudis referents als *estereotips* nacionals formats al voltant de determinats conflictes o situacions socio-polítiques.

A la seva gènesi, el conflicte està format per diversos actes de comunicació incomplets, és a dir, de processos d'incomunicació. Aquesta incomunicació és deguda, moltes vegades, a la *manca d'informació* o a un *excés d'informació* o mala informació. De la mateixa manera, la ment humana realitza exercicis de distorsió de la realitat cognoscitiva com a mecanisme de defensa en determinades circumstàncies, de manera que, freqüentment, hi ha una dificultat per percebre fets reals i modificacions socials profundes, potser indispensables per trobar mitjans pacífics i comunicatius per a resoldre els conflictes.⁴⁰

La sociologia dels conflictes proposa diverses formes per ana-

---

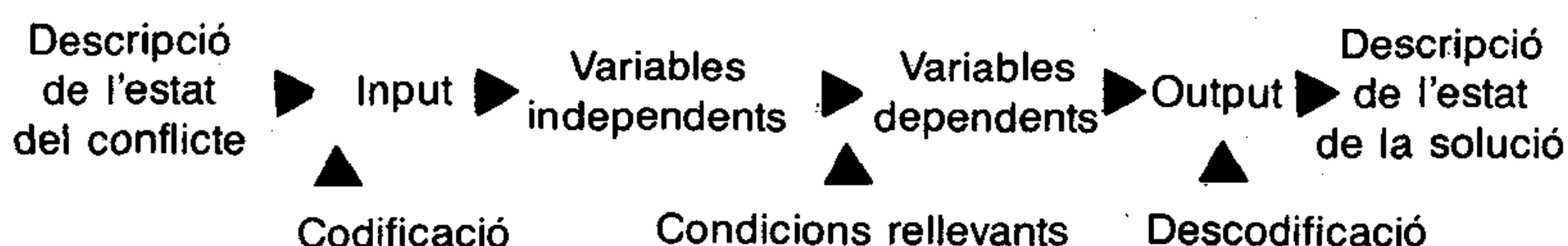
38. KHAN, Rasheeduddin: op. cit. p. 210.

39. SIGELMAN, Lee; SIMPSON, Miles: *A Cross-national test of the linkage between economic inequality and political violence*, «Journal of Conflict Resolution», n° 1, 1977, p. 105-128.

40. FISAS ARMENGOL, Vicenç: *Comunicación, conflicto y belicismo*, «Sistema», n° 57, novembre 1983, p. 77.

litzar el desenvolupament d'un conflicte. James Laue⁴¹ exposa la dinàmica d'un conflicte mitjançant aquestes set fases: desafiament, conflicte, crisi, confrontació, comunicació, compromís i canvi. Paul Wher⁴² suggereix una anàlisi delineada dels conflictes formada també per set etapes: la generalització descriptiva dels conflictes, la seva història i els seus orígens, la identificació de les parts, el fonament del conflicte, l'ambient i entorn conflictiu, la seva dinàmica i els recursos de regulació existents. En qualsevol d'aquests models, trobem unes constants metodològiques comparables al següent diagrama de comunicació, suggerit per Galtung:⁴³

En totes les etapes del procés, la informació té un rol destacat, des de les possibilitats que ofereix per descriure amb precisió i suficiència l'estat del conflicte, fins a fer-se possibles solucions en major o menor mesura, de manera que s'estableix una interrelació entre els mitjans de comunicació, la societat (el públic) i l'actuació social (la política).

Hi ha un paradigma, àmpliament utilitzat pels científics socials, que suposa que el conflicte —i no l'estabilitat o l'evolució— és el procés social més important. Defleur i Ball-Rokeach⁴⁴ suggereixen que el model de conflicte social ofereix un fructífer paradigma teòric per conceptualitzar i estudiar temes significatius que estan relacionats amb el canviant sistema de comunicació de masses.

41. LAUE, James: «Conflict Resolution: A challenge for the Church», *Engage Social Action Forum*, agost 1978, p. 9-10.

42. WHER, Paul: op. cit., pp. 19-21.

43. GALTUNG, Johan: *Institutionalized conflict resolution*, «Journal of Peace Research», nº 4, 1965, p. 355.

44. DEFLEUR, M.L.; BALL-ROKEACH, S.: *Teoría de la comunicación de masas*, Paidós, 1982, pp. 34-35.

Aquests autors remarquen diversos aspectes d'aquest paradigma teòric, dels quals ens interessa assenyalar-ne tres: la interdependència dels mitjans de comunicació i altres sistemes socials, la dependència del públic enfront als mitjans en els moments d'inestabilitat estructural i de conflictes, i la utilització que fa el sistema militar dels mitjans per inculcar i reforçar certs valors i manipular els conflictes.⁴⁵

Sobre aquest darrer punt, val a dir que la mateixa tecnologia de la comunicació és part integrant dels complexos militars i industrials i està estretament relacionada amb els objectius del sistema militar de dominació global, un dels quals és el d'inculcar i reforçar certs valors i manipular els conflictes. D'altra banda, la recepció dels mass-media és una font de producció i, a vegades, l'expressió i el motor de la violència estructural. Becker⁴⁶ estima que les anàlisis de la representació de les violències estructurals en els mass-media tenen un origen relativament recent, i que hi ha dos tipus principals de discussions: la publicitat per a les indústries d'armament en les revistes comercials, i els reportatges sobre crims en els mass-media. En la publicitat realitzada per les indústries bèl·liques s'intenta associar la propaganda de les armes amb les velles tradicions i l'experiència; s'usen també símbols sexuals de superioritat i potencial de destrucció.

No hi ha dubte, per altra banda, de la gran capacitat que tenen els mitjans de comunicació per crear i desenvolupar *estereotips*, siguin socials, culturals o polítics. La lectura de qualsevol diari o revista ens proporciona nombrosos exemples de com els mitjans de comunicació, per pròpia iniciativa o recollint propostes estatals, són capaços de crear enemics socials (als que cal combatre) i, al mateix temps, crear herois col·lectius (que cal admirar). Els estereotips, com qualsevol convicció no desenvolupada críticament, deriven fàcilment vers emocions negatives i hostils respecte a l'objecte o subjecte estereotipat, cosa que converteix l'estereotip en un element de gran utilitat per a determinats usos polítics.

Per a l'estudi de les relacions entre els mitjans de comunicació i les investigacions sobre pau i conflictes, resulta important

45. DEFLEUR, M.L.; BALL-ROKEACH, S: op. cit., pp. 314-321.

46. BECKER, Jörg: *Communication and Peace: The Empirical and Theoretical Relation between two Categories in Social Sciences*. «Journal of Peace Research», nº 3, 1982, pp. 227-240.

constatar que les comunicacions de masses no han produït una integració crítica, segurament perquè la ideologia dominant «aconsegueix separar i mostrar com a fenòmens aïllats —dins de la informació democràtica— formes de violència institucional que, explicitades en el conjunt, il·luminarien una nova consciència col·lectiva».⁴⁷ El tema central és, doncs, que els mitjans de comunicació col·laboren activament en l'acceptació de la injustícia com a norma sobre la qual s'estableix la vida social organitzada.⁴⁸

Segons Defleur i Ball-Rokeach,⁴⁹ hi ha dos *models principals de persuasió*: el psicodinàmic i el sociocultural.

El *model psicodinàmic* es basa en l'aplicació de la teoria de les diferències individuals, en el sentit que un missatge eficaçment persuasiu és aquell que té la propietat d'alterar el funcionament explícitament (vers el que constitueix l'objecte de persuasió) amb modes de conducta desitjats o suggerits pels persuasors.

El *model sociocultural* suposa que els processos socioculturals, presents en la situació d'acció d'un individu determinat, determinen, en gran mesura, les direccions que aquesta acció pot adoptar o, en realitat, perquè es produeixi la mateixa acció. Segons aquest model, es podria condicionar la conducta dels individus en la mesura que aquests formen les seves definicions i conviccions de la conducta apropiada a partir de les interpretacions suggerides que els comuniquen.

Una *comunicació egocèntrica* serà benèvola amb la política interior (quan no aduadora) i crítica (o exacerbada) respecte a la dels altres països o grups. Alguns estudis realitzats per exemple, sobre els discursos i debats de parlaments europeus, especialment d'Alemanya,⁵⁰ mostren com determinades actuacions

---

47. RUIZ GARCÍA, Enrique: *La descolonización de la cultura*, Ed. Planeta, 1972, pp. 177-178.

48. L'estructura, el control i els efectes de la informació internacional són analitzats preferentment pel Tampere Peace Research Institute, de Finlàndia. L'IPRA manté igualment un grup de treball permanent sobre comunicació.

49. DEFLEUR, M.L.; BALL-ROKEACH, S.: op. cit. pp. 291-303.

50. BECKER, Jörg; GANTZEL, Klaus Jürgen: *Enemy images in formal Government statements and parliamentary speeches in the Fede-*

dels grups parlamentaris no estan tan determinades per problemes reals com per una mena d'intercanvi de rituals d'estereotips i de símbols de legitimitat. Com ja hem indicat, factors psicològics com els prejudicis, estereotips nacionals o estructures d'enemistat, produeixen tensions o intensifiquen els conflictes ja existents, i predisposen la població a acceptar una determinada nació com a enemiga quan una instància (el govern, generalment) així ho defineix.

Una societat habituada a la reflexió crítica i organitzada amb instàncies mediadores o intermediàries efectives, difícilment sucumbirà amb facilitat a aquest tipus de manipulació afectiva. Contràriament, en aquelles societats en què les responsabilitats individuals hagin estat delegades per complet a instàncies superiors (l'Estat) i, aquestes, disposin d'un cos doctrinari que justifiqui i convenci la població de l'efectivitat d'aquest mecanisme, s'establirà una compenetració entre els objectius socials i els objectius militars i estratègics, fins al punt de confondre's-ls, en un autèntic procés de *militarització del pensament i de l'acció política*, social, econòmica i cultural.

Sembla clar, doncs, que l'estudi de les percepcions ha tingut un rol important en la investigació sobre la pau, particularment quan s'han analitzat conflictes concrets. Així, per posar altres exemples, North⁵¹ i altres investigadors d'Stanford han analitzat els mecanismes de percepció de la crisi de 1914, White⁵² ho ha fet amb les conseqüències de les males percepcions respecte a la guerra del Vietnam, i Thee⁵³ amb les percepcions d'amenaça en les relacions Est-Oest.

Quan les percepcions no corresponen a la realitat, sorgeix la *mala percepció* i les distorsions; a partir d'ací, mecanismes psi-

---

ral Parliament of the FRG, «Current Research on Peace and Violence», n° 2, 1978, pp. 61-76; GANTZEL i NICKLAS: *Foreign Policy Friend-Enemy Images and stereotypes in the FRG, 1949-1971*, «Journal of Peace Research», n° 1, 1979, pp. 143-153.

51. NORTH, Robert: *Some Empirical Data on the Conflict Spirals*, «Peace Research Society International (Papers)», Vol. I, 1964, Chicago Conference 1963, pp. 1-14.

52. WHITE, Ralph: *Nobody Wanted War: Misperception in Vietnam and Other Wars*, Doubleday, 1968, 347 p.

53. THEE, Marek: «Threat perceptions in East-West relations: Strategies for Change», *Studies on Peace Research*, 1986, pp. 213-222.

cològics com la projecció, el cap de turc, etc., poden fer crear *imatges d'enemic*. Aquest enemic moltes vegades ho és en la mesura en què, prèviament, ha estat despersonalitzat. L'enemic passa a convertir-se en una cosa «subhumana» i, com assenyala Lakey,⁵⁴ «quan la imatge que es té d'una altra persona és la d'un ésser inhumà o infrahumà (és a dir, la d'un ésser purament inconsistent), aquesta imatge justifica el recurs a la violència contra ell, o bé que l'exploti». L'estereotipificació, la constitució de víctimes propiciatòries, el desplaçament i la formació d'imatges reflectides són indubtablement factors que contribueixen a «des-humanitzar» a l'adversari.

Holsti⁵⁵ ha estat un dels analistes que ha treballat profundament el tema de les percepcions d'amenaça relacionant-les amb els valors de la societat, formulant una relació entre aquesta percepció d'amenaça i el comportament d'una societat i la seva capacitat, tal com mostra el quadre següent:

$$\text{amenaça percebuda} = (\text{actitud} + \text{comportament}) \times \text{capacitat}$$

La quantificació de la capacitat i de la intensitat de determinades actituds ha estat objecte d'atenció tradicional del matrimoni Newcombe,⁵⁶ que ha desenvolupat un sistema de mesura anomenat «tensiòmetre». Alan Newcombe ha treballat també en la classificació dels països segons els seus tipus de respostes comunicatives. Des de la seva òptica, hi ha quatre tipus d'emocions a tenir en compte: amistoses, indiferents, hostils amb possibilitat de violència, i hostils sense possibilitat de violència. Combinant aquestes variants poden obtenir-se un total de setze respostes.

Una altra variant de les teories de la comunicació i de la percepció és el que s'ha anomenat «imatges de mirall». La hipòtesi

---

54. LAKEY, George: *The sociological methods of nonviolent action*, «Peace Research Reviews», des. 1968.

55. HOLSTI, Ole: *The belief system and national images: A case study*, «Journal of Conflict Resolution», n° 3, 1962, pp. 244-252.

56. NEWCOMBE, Alan: *Towards the development of an inter-nation tensiometer*, «Peace Research Society (International) Papers», vol. XIII, Copenhagen Conference, 1969, pp. 11-27.

d'aquesta teoria, força utilitzada per White i Eckhardt, entre altres, és que tot conflicte d'una certa duració i intensitat desenvolupa actituds rígides i deformades similars a les que té cada antagonista, de manera que cadascun es considera com a pacífic i observador de la llei, mentre que l'altre es vist com a dolent, bel·licista i portador de tots els mals.⁵⁷

Aquesta distorsió de la realitat ha estat igualment molt estudiada per Senghaas,⁵⁸ que ha mostrat com en la societat internacional, funciona el fenomen de l'*autisme*, amb característiques de funcionament semblant al que es dona en psicologia infantil. Senghaas introduí el concepte d'autisme en les relacions internacionals per assenyalar que la cursa d'armaments és deguda més a factors interns que no pas a factors externs d'un país; factors com la tecnologia, el complex militar industrial, etc., tenen més influència en la dinàmica del rearmament que no pas els mecanismes d'acció-reacció. L'actitud bèl·lica de les grans potències, doncs, no funciona pas per una correcta percepció de la realitat exterior (que aparentment sembla hostil), sinó per processos autistes que intenten fer aparèixer com a realitat internacional el que, en veritat, no és més que patologia i deformació interior, pròpia, d'un mateix. Aquest plantejament, avui dia força acceptat, ha estat un dels factors polèmics en la investigació sobre la pau, ja que ha hagut de vèncer el discurs del vell paradigma de l'acció-reacció defensat per molts analistes, com Richardson i Smoker, per exemple, durant una bona pila d'anys.

L'autisme, però no sols explica la dinàmica del rearmament, sinó que clarifica el procés de no-desarmament. Leitenberg⁵⁹ creu, en aquest sentit, que les negociacions actuals sobre control d'armaments estan limitades o condemnades al fracàs a causa, bàsicament, dels obstacles que sorgeixen dins del mateix país

---

57. JOHNSTON, Pamela; MINGST, K.A.; SIGELMAN, Lee: *Mirror Images in American's Perceptions of Nations and Leaders during the Iranian Hostage Crisis*, «Journal of Peace Research», n° 4, 1980, pp. 235-337.

58. SENGHAAS, Dieter: *Armamento y Militarismo*, Ed. Siglo XXI, 1974.

59. LEITENBERG, Milton: *Military Research and Development: The Driving Force Behind Armaments*, «Bulletin of Peace Proposals», 1978, pp. 75-79.

que porta la iniciativa del control (inèrcia burocràtica, conflictes entre agències de desarmament, activitats obstruccionistes dels serveis d'espionatge, etc.), més que no pas pels obstacles que pugui posar el país adversari.

Aquests obstacles per percebre correctament la realitat de les coses ha comportat també un interès a observar el *comportament de les élites*, és a dir, l'estudi de les actuacions dels centres de decisió política. Analistes com Holsti o d'Amato⁶⁰ han estudiat el rol de la personalitat dels que prenen decisions en una política bel·licista, per tal d'explicar la política exterior d'un Estat a partir de la personalitat dels seus dirigents. Les conclusions són molt variades i, amb freqüència, oposades.⁶¹ Moltes de les crítiques que s'han formulat a aquests tipus d'estudis vénen del fet que mostren una tipologia de personalitats en termes de dicotomia (falcó/colom, actiu/passiu, etc.), quan la realitat de les coses sol ser força més complexa.

Eckhardt⁶² ha treballat també en aquest terreny de les actituds i personalitats i ha posat una escala de valors sociopolítics en un gran qüestionari amb 470 preguntes distribuïdes en 71 escales, a més de 18 factors (7 ideològics i 11 de personalitat), com la punitivitat/responsabilitat, compassió/compulsió, militarisme, conservadorisme, nacionalisme, religiositat, conformisme, irresponsabilitat, neurosi, cinisme, etc. fins a arribar a la descripció de la «personalitat militar industrial».

En aquest apartat, finalment, podríem referir-nos també a la teoria de la «dissonància cognitiva» de Léon Festinger, entesa com la tendència natural de l'individu a reduir les discordances que poden sorgir en el coneixement dels seus propis valors, del seu entorn i del seu comportament. Un mecanisme, per tant, que no facilita el coneixement de la realitat exterior i impedeix avaluar les conseqüències del comportament d'un mateix.

---

60. D'AMATO, Anthony: *Psychological constructs in foreign policy prediction*, «Journal of Conflict Resolution», setembre 1967, pp. 294-311.

61. SAKSENA, Jyotsna: op. cit.,

62. ECKHARDT, William: op. cit.

Teoria dels jocs

Tot i que no és molt correcte, considero que podem classificar dins del corrent psicosociològic totes aquelles aportacions que s'han fet en relació a l'aplicació de la teoria dels jocs a l'estudi dels conflictes.

La teoria dels jocs que, com veurem, és una combinació de matemàtiques i lògica, parteix de la creença que determinats comportaments humans s'assemblen al joc i que, per tant, el coneixement de la dinàmica i l'estratègia del joc pot permetre donar llum al coneixement del comportament humà.

Per joc s'entén qualsevol situació social que impliqui dos o més actors (jugadors) i en la qual els interessos d'aquests estiguin interconnectats o siguin interdependents. La idea clau és que els jugadors són racionals, o maximalitzadors de la utilitat. Entenem per racionalitat el supòsit que un jugador actuarà sempre en una situació interactiva per aconseguir el resultat preferit de tots els possibles, tenint present que els restants jugadors intentaran el mateix.

Durant els anys quaranta, Neumann i Morgenstern, a la seva obra *Theory of Games and Economic Behavior*, tractaren de demostrar que els esdeveniments socials poden ésser descrits correctament mitjançant models de jocs d'estratègia adients, jocs que, a la vegada, són susceptibles d'una anàlisi matemàtica completa.⁶³

La teoria dels jocs és un recurs de la matemàtica analítica. En la seva forma més senzilla, la teoria del joc pot aplicar-se a una situació de pura competència en què sols participen dos bàndols. Cada un dels jugadors escull una estratègia, és a dir, un moviment, entre un nombre limitat de possibilitats, sense saber l'estratègia escollida per l'altre. El saldo que rebi pot ser positiu, negatiu o nul, segons guanyi, perdi o es retiri.

Thomas Schelling, estratega nord-americà, va estudiar la possibilitat d'una solució a molts d'aquests problemes. Pensava que mentre ambdós comprenguessin els avantatges a llarg termini de «coordinar les seves expectatives», el problema de la comunicació entre els bàndols no seria tan greu. A partir d'ací va desen-

---

63. ARENAL, Celestino del: *Introducción a las relaciones internacionales*, Tecnos, 1984, pp. 258-263.

volupar una teoria de coordinació i negociació entre governs.

Schelling⁶⁴ especifica que la teoria dels jocs es refereix a situacions —jocs d'estratègia, en contrast amb els jocs d'habilitat o de pur atzar— en què la millor línia d'acció a seguir per cada part depèn del que s'espera que faci l'altre (o els altres). Així, la teoria dels jocs parteix de la idea d'un comportament racional concret en situacions de conflicte, en les quals les parts en conflicte tracten de guanyar.

Anatol Rapoport⁶⁵ va estudiar la possibilitat d'una solució teòrica a aquest tipus de joc. En el seu llibre *Estratègia i consciència*, Rapoport arriba a la conclusió que l'única manera de resoldre la dicotomia en els jocs de 2×2^{66} és *eleva la consciència*, de manera que quedi eliminada la solució «racional» més estreta. Per «consciència» entén l'obediència a l'imperatiu categòric de Kant i l'autoritat moral a què es refereix Tolstoi.

El 1981, Peter Bennett i Malcom Dando, investigadors britànics, varen idear un mecanisme de joc teòric, que varen denominar «hiperjoc», per analitzar el rol que complien les idees de cada un dels bàndols respecte a l'altre en la cursa d'armaments.

L'interès d'aquests jocs és que poden donar alguna llum sobre el *xoc entre la lògica individual i la del sistema*, és a dir, entre la recerca racional d'objectius individuals i el que, des d'un punt de vista objectiu, és el «millor resultat» per a tots els participants.⁶⁷ No pot ser mai considerada com una fórmula màgica per solucionar els conflictes, sinó sols com un instrument, com una tècnica de treball que pot ajudar a entendre la dinàmica d'aquests conflictes. En opinió de Braillard, la teoria dels jocs té el defecte que sols capta una dimensió del procés de presa de decisions, i simplifica el procés excessivament, ja que l'actor internacional no pot equiparar-se a un individu que actuï racionalment.

A part de Schelling i Rapoport, altres investigadors que han utilitzat amb freqüència la teoria dels jocs han estat Russet,

---

64. SCHELLING, Thomas C.: *La estrategia del conflicto*, Ed. Tecnos, 1964, p. 22.

65. RAPOPORT, Anatol: *The Application of Game Theory to Peace Research*, «IMPACT», n° 2, abril/juny 1968, pp. 111-123.

66. Jocs de dos jugadors amb dues possibilitats.

67. WILSON, Andrew: *Manual del pacifista*, Ed. Debate, 1984.

Snyder i Nicholson,⁶⁸ que considera que l'anàlisi de conflictes no és més que la suma de l'anàlisi estadística amb la teoria dels jocs.

Teoria de la negociació

La teoria de la negociació és una aplicació de la teoria dels jocs a la negociació internacional, i podria classificar-se, en aquest sentit, dins del conjunt de tècniques de resolució de conflictes que comentarem més endavant.

Schelling ha estat, de nou, el promotor i animador d'aquesta teoria. Des del seu punt de vista, el conflicte no ha de considerar-se exclusivament com un enfrontament de forces hostils, sinó com un fenomen molt complex en què *l'antagonisme i la cooperació apareixen íntimament units*.

La teoria de la negociació de Schelling parteix del criteri que «l'estratègia no es refereix a l'aplicació eficient de la força, sinó a l'explotació d'una força potencial».⁶⁹ Estudar l'estratègia del conflicte suposa acceptar que *la majoria de les situacions de conflicte són essencialment situacions de negociació*, perquè «a més de les divergències d'interessos sobre les variables en disputa, hi ha un poderós interès comú per arribar a una solució que no lesioni desmesuradament els valors d'ambdues parts».⁷⁰

El mèrit de Schelling ha estat que ha procurat evitar solucions extremes, i s'ha centrat a cercar situacions de joc de negociació o de joc de motivació mixta en què hi ha tants elements de conflicte com de dependència, és a dir, una situació en la qual es produeix una espiral d'expectatives recíproques.

Tècniques de simulació

Un experiment de simulació és un joc que es dirigeix no sols a realitzar el joc, sinó més aviat a *mostrar una realitat del procés*

---

68. NICHOLSON, Michael: *Análisis del conflicto*, Instituto de Estudios Políticos, Madrid, 1974.

69. SCHELLING, Thomas: *La estrategia del conflicto*, Tecnos, 1964, p. 17.

70. SCHELLING, Thomas: op. cit., p. 18.

*social mitjançant un model construït artificialment.*⁷¹ Amb aquesta tècnica s'intenta comprendre els mecanismes i els resultats d'un fenomen social complex, a base de reduir-lo a unes dimensions que facin possible el seu control.

L'aplicació d'aquestes tècniques s'ha realitzat especialment en el sector de l'ensenyament (Guetzkow) i en el camp militar, ja sigui per simular maniobres, guerres, etc. També s'utilitzen en el camp de l'educació per la pau.

Les tècniques de simulació, de la mateixa manera que la teoria dels jocs, són eines auxiliars que no resolen res, però que també ajuden a comprendre situacions de fet, preveure situacions futures i, particularment, el comportament dels altres i d'un mateix en circumstàncies no previstes d'entrada, atès que els participants juguen a prendre rols i prendre decisions en situacions de conflicte.

Newcombe⁷² classifica les simulacions en tres categories: humanes, humano-maquinals, i maquinals, segons el grau de participació de persones i computadores en el joc de simulació.

Les simulacions «humanes» es refereixen bàsicament a l'aprenentatge en la presa de decisions sobre negociacions de tractats. Les simulacions «humano-maquinals» són simulacions mixtes, i són les més conegudes i practicades. En el terreny de les relacions internacionals han estat emprades per Guetzkow,⁷³ autor de l'Inter-Nations Simulation (INS), i per Brody,⁷⁴ que va estudiar els efectes de la proliferació nuclear mitjançant aquesta tècnica.

Les simulacions amb preponderància de «màquines» han estat objecte d'interès per part del Club de Roma, en realitzar el seu primer estudi sobre els límits del creixement econòmic internacional, i per Milstein, que aplicà aquesta tècnica per analitzar

---

71. ARENAL, Celestino del: op. cit.

72. NEWCOMBE, Hanna: *Survey of Peace Research*, «Peace Research Reviews», n° 6, oct. 1984.

73. GUETZKOW, Harold: *Simulation in International Relations Developments for Research and Teaching*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J., 1963.

74. BRODY, Richard A.: *Some Systemic Effects of the Spread of Nuclear Weapons Technology*, «Journal of Conflict Resolution», n° 4, desembre 1963, pp. 663-753.

el conflicte del Vietnam, al 1968. Paul Smoker⁷⁵ va crear també l'IPS (International Processes Simulation) a partir del INS de Guetzkow, agafant únicament les nacions-estat i introduint-hi actors no estatals, com ara les multinacionals, organitzacions intergovernamentals, moviments d'alliberament, etc.

EL CORRENT ESTRUCTURALISTA

El tret definitori de les teories que poden aplegar-se dins d'aquest corrent és considerar que els conflictes no poden ser interpretats únicament mitjançant el sol individu. *El punt de partida dels conflictes és l'estructura social*, tant a nivell nacional com internacional. A partir d'aquest convenciment, però, han sorgit diverses interpretacions sobre la dinàmica dels conflictes que, com veurem, tenen característiques molt diferents. Per als nostres propòsits, dividirem i analitzarem cinc interpretacions d'aquest corrent estructuralista: la del realisme polític, la marxista clàssica, l'escola de Frankfurt, el galtunisme i la teoria dels sistemes.

L'escola realista

Un autor clàssic d'aquesta escola, Morgenthau, considera la *societat internacional com una societat anàrquica*, on impera la llei de la selva; contràriament, la societat nacional, basada en els Estats, funciona perquè està basada en la llei i l'ordre, justament per l'existència dels Estats. Aquests, i els procediments jurídics que regulen el funcionament social, són els pilars del joc de conflictes i de la seva regulació, sigui mitjançant acords de pau o utilitzant els mitjans de la força bèl·lica.

Per a R. Aron, un altre component d'aquesta escola, «les relacions entre els Estats descansen sobre la *utilització discrecional de la força*, incloent-hi l'alternativa a la guerra i de la pau».

Per a Morgenthau, l'*agressivitat de la naturalesa humana* és el que explica la conducta dels Estats en el camp de les relacions internacionals, ja que la *lluita pel poder* és un fenomen universal en el temps i en l'espai.

---

75. SMOKER, Paul: *International Processes Simulation: A Man-Computer Model*, Northwestern University, Evanston, Ill., 1968.

Amb aquest esquema, els realistes entenen que la pau no és més que la recerca constant de l'*equilibri de potència* entre els diversos components del sistema.

No ens estendrem a analitzar aquest corrent, que ja ha estat àmpliament estudiat en parlar de les relacions internacionals. Sols restaria insistir, en tot cas, en la *nulla contribució que els components d'aquesta escola han fet per tal de trobar solucions acceptables en els conflictes*. L'escola realista, allunyada de l'esperit normatiu i de la fe que caracteritza la investigació sobre la pau, no ha estat —i no és— més que un entramat ideològic per justificar la violència dels que es mantenen en el poder.

L'anàlisi marxista del conflicte

El punt de partida és el concepte de *formació social*. Cada formació social està marcada per la predominança d'un determinat tipus de *mode de producció*, combinant el conjunt de *forces productives* (la naturalesa, l'ésser humà, els instruments de producció) i les *relacions de producció* (relacions establertes entre els éssers humans en els processos de producció).

Marx considera el *treball* com el fonament de tota la societat, i denomina mode de producció l'organització del treball de producció i reproducció de la vida humana i dels mitjans adients per mantenir aquesta vida humana. Aquest mode de producció constitueix la *infraestructura* de tota societat. Aquesta infraestructura de la societat determina la seva *superestructura*, formada per les institucions, les ideologies, els valors i les creences. La combinació, en un espai històric donat, de la infraestructura i de la superestructura, defineix una formació social. L'Estat és l'expressió jurídic-política d'aquesta formació social.^{76 i 77}

Les relacions socials que sorgeixen al voltant d'aquest mode de producció sols poden ser *relacions de dominació*, és a dir, domini de la minoria o classe dominant sobre la majoria subordinada i dominada. Aquesta situació productora de relacions de dominació divideix la societat en dues *classes antagòniques*, amb interessos contraposats. D'aquesta manera, l'estructura social

76. MARX, Karl: *El Capital*, Ed. Crítica. 1984, vol. I.

77. KORCH, Karl: *Karl Marx*, Ed. Ariel, 1975, cap. 2 i 3.

d'una societat d'aquest tipus és una *estructura objectivament conflictiva de dominació social*. Amb altres paraules, *la causa originària del conflicte social és l'estructura social engendrada per un mode de producció desigualment controlada*, cosa que genera relacions asimètriques de poder i instaura una situació objectiva d'interessos antagònics.⁷⁸

Per a la teoria marxista clàssica, el conflicte moltes vegades roman latent perquè la classe dominant utilitza diversos mecanismes que impedeixen la *presa de consciència* dels dominats. Per aconseguir-ho, el sistema dominant utilitza *mecanismes de justificació i legitimació ideològica*. La ideologia és la legitimitat, l'explicació de la realitat que dóna una visió deformada i deformant de la realitat, amb el propòsit de fer acceptables les normes i els valors de l'organització social que salvaguarden els interessos de la classe dominant. Els principals instruments utilitzats per acceptar —fer acceptar— els processos de dominació són l'economia (presentant el mode de producció capitalista com una cosa racional, natural i necessària), i la política, mitjançant l'establiment d'una democràcia formal que no deixa gaire espai per a l'intervenció directa del ciutadà en els afers públics.

Aquest és, en síntesi, el discurs del marxisme al voltant del conflicte social i de la significació de la propietat en el seu desenvolupament.

L'escola de Frankfurt

Més que no pas el marxisme clàssic, a la investigació sobre la pau li interessa la revisió que els mateixos marxistes han anat fent d'aquesta doctrina al llarg dels anys. Dins d'aquest procés crític, destaca d'una manera especial l'escola de Frankfurt, que ha tingut sempre una gran preocupació per la violència i el conflicte i que ha tingut una notable influència en molta de la gent que s'ha dedicat a investigar la pau i els conflictes.

Com assenyalava Mardones⁷⁹ en un treball molt clarificador, les contribucions de l'escola de Frankfurt sobre l'anàlisi del conflicte

---

78. MARDONES, J.M.: «El conflicto social en la sociedad industrial avanzada según la teoría crítica», a *Sobre la violencia*, Edit. Mensajero, 1981, pp. 127-133.

79. MARDONES, J.M.: op. cit. pp. 133-155.

podrien separar-se en dues tandes, segons proveniu de la primera o de la segona generació d'aquesta escola.

La primera generació és la formada per pensadors com Horkheimer,⁸⁰ Adorno,⁸¹ Marcuse,⁸² i Fromm,⁸³ tots ells preocupats pels aspectes estructurals del conflicte social i caracteritzats pel caràcter diacrònic de les seves reflexions. Les tesis més significatives d'aquesta generació serien les següents:

1. *El domini exercit mitjançant l'ordre simbòlic.*

El control actual no s'exerceix mitjançant l'economia política, com deia Marx, sinó particularment en l'àmbit cultural. *La producció cultural i la seva manipulació* passa a convertir-se en l'eix de l'anàlisi del conflicte social. Per a l'escola de Frankfurt, la reproducció de la societat i de les seves relacions de classes i dominació s'aconsegueix mitjançant el control de l'àmbit simbòlic i cultural.

2. *El totalitarisme ideològic exercit pel tot social.*

El control social s'encobreix mitjançant la dissolució de les diferències entre les estructures socials (asimètriques i conflictives) i l'estructura objectivada d'ideals espirituals. Això s'aconsegueix *utilitzant els mitjans de comunicació de masses com a element ensinistrador per al conformisme*, és a dir, posant en marxa un procés d'adaptació mitjançant el conformisme.

3. *La racionalitat del domini.*

La ideologia actual es presentada legitimada sobre la base de la *racionalitat científica*, però, aquesta racionalitat pertany al món del *domini*, i no de la raó. Així, la societat industrial contemporània tendeix a ésser totalitària a causa de la manera com ha organitzat la seva base tecnològica.

4. *La introjecció del control social.*

Els controls socials han estat introjectats i, com a conseqüèn-

---

80. HORKHEIMER, Max: *Teoría crítica*, Amorrortu Edit., 1974, 296 p.

81. ADORNO, Theodor W.: *Crítica, cultura y sociedad*, Ariel, 1969.

82. MARCUSE, Herbert: *La agresividad en la sociedad industrial avanzada*, Alianza, 1984, 136 p.; *Ensayos sobre política y cultura*, Ariel, 1981, 214 pp.

83. FROMM, Erich: *Anatomía de la destructividad humana*, Siglo XXI de España, 1982, 512 p.; *Psicoanálisis de la sociedad contemporánea*, Fondo Cultura Económica, 1978, 310 p.

cia, es produeix una pèrdua de la diferència en el jo entre l'«exterior» i l'«interior» (alienació objectiva).

5. *El complex de poder i la personalitat autoritària.*

La síndrome autoritària i el totalitarisme polític estan lligats i tenen arrels estructurals. Els *prejudicis* són també importants.

Pel que fa a la forma de superar aquest sistema social totalitari, els components d'aquesta primera generació de l'escola de Frankfurt creuen que, com ha indicat Marcuse, comença amb l'*educació de la consciència, el saber, l'observació i el sentiment que ens fa conscients de l'existència de crims contra la humanitat.*

La segona generació de l'escola de Frankfurt és la formada per Habermas,⁸⁴ Wellmer⁸⁵ i Offe, fonamentalment, i, sense trencar ni molt menys amb el discurs dels de la primera generació, posen l'accent en uns determinats problemes i reflexions, dels quals en destacariem quatre:⁸⁶

- a) Com ha indicat Wellmer, les *contradiccions i crisis del capitalisme* no han de ser cercades primàriament en l'àmbit econòmic, sinó que són, sobretot, *problemes de legitimació, de motivació i d'administració*. Aquestes contradiccions expliquen les formes terroristes de violència i els refusos radicals de la societat, com la repressió estatal institucionalitzada sota una cobertura jurídico-democràtica.
- b) *Hi ha una contradicció estructural en el sistema capitalista entre les normes vigents i la realitat social*, és a dir, que hi ha una no-correspondència entre els processos de decisió política i les necessitats, les experiències i les possibilitats d'actuació dels individus. D'altra banda, val a dir que no hi ha una credibilitat vers unes normes que reproduïxen les injustícies i les relacions de dominació del sistema.
- c) Tot i que els problemes es tracten de solucionar mitjançant el sistema de la democràcia formal, no pot evitar-se l'aparició de manifestacions de *conflictivitat latent* del sistema, i això

---

84. HABERMAS, Jürgen: *Historia y crítica de la opinión pública*, Gustavo Gili, 1982, 352 p.; *Ciencia y técnica como ideología*, Tecnos, 1984, 184 p.

85. WELLMER, Albrecht: *Teoría crítica de la sociedad y positivismo*, Ariel, 1979, 176 p.

86. MARDONES, J.M.: op. cit.

a causa de diversos factors: l'intent de reduir l'esfera de la racionalitat al merament tècnic i científic, la regressió en el camp de la consciència moral a formes pre-universals (*retrocés de la solidaritat*), *la impotència dels individus enfront dels conflictes generats per la frustració i la repressió*, que engendren falses necessitats creades pel sistema o les expectatives no satisfetes, *el culte a l'immediat, la por a la llibertat*, l'autoritarisme, etc.

- d) *El sistema desplaça el conflicte central vers la perifèria*. Els conflictes no s'eliminen; es desplacen, i es vol fer veure que no són derivacions de la contradictòria organització socio-econòmica del centre.

No cal dir que la llista de reflexions esmentades anteriorment no abasta la totalitat de l'obra de l'escola de Frankfurt, però sí que crec que proporciona una idea de la significació que aquesta escola ha tingut en el desenvolupament de l'anàlisi contemporani dels conflictes, de la violència i de la pau.

Una característica important de l'escola de Frankfurt ha estat que no s'ha limitat a indicar les malalties socials, sinó que s'ha endinsat en el terreny de formular vies alternatives i sortides als problemes analitzats. En aquest sentit, els filòsofs de l'escola de Frankfurt han assenyalat que els punts centrals per establir una resistència de cara a la construcció d'una societat veritablement humana serien els següents:⁸⁷

1. *La crítica negativa de tot absolut*.

No hi ha ni mals ni béns absoluts, per això cal apostar pel principi de la instauració de la tolerància, la relativitat de tot l'humà i fins el perdó en la història de la societat.

2. *L'actitud de sospita*.

Cal cultivar la mirada crítica i relativitzadora, així com anar a les arrels. *Educar per a la crítica* vol dir educar per al desvetllament de l'error, de l'engany i la mentida.

3. *L'interès emancipador*.

No s'han d'oblidar dimensions humanes com la tendresa, la bellesa, l'emoció, la gratitud, etc.

4. *Resistència a l'activisme voluntarista i al nihilisme escèptic*.

Això concorda plenament amb la proposta que fa sempre Gal-

---

87. MARDONES, J.M.: op. cit. pp. 153-155.

tung que la pau consta de tres components inseparables: l'acció, la investigació i l'educació.

5. *Mantenir la pregunta pel sentit.*

Això implica admetre i valorar el component inquisitiu de la persona humana, reivindicar el misteri de la mateixa persona i *donar prioritat a les preguntes sobre els fins.*

L'escola sistèmica

Dins del corrent que cerca en les estructures nacionals i internacionals les causes de la violència i el conflicte, destaca particularment un conjunt d'aportacions que han analitzat el sistema internacional o els sistemes socials.

Com ja s'ha indicat en el capítol centrat en les relacions internacionals, on hem vist que un corrent molt important és, justament, el d'aquesta escola sistèmica, els partidaris d'aquesta escola consideren els conflictes internacionals com a fenòmens patològics que amenacen de posar en perill la mateixa vida del sistema. Això fa que, molta de la gent que està inclosa en aquesta escola es dediqui, principalment, a cercar les formes per equilibrar el sistema. D'altres, com veurem, entenen que l'objectiu fonamental no es tant l'equilibri del sistema com cercar les formes i les dinàmiques d'evolució d'aquests sistemes en una direcció determinada que, en darrera instància, faciliti la construcció d'un món més just i pacífic.

Els teòrics ortodoxos de l'escola sistèmica, dins de les relacions internacionals, polemitzen sobre si el sistema multipolar és més o menys conflictiu que el bipolar. Per a Deutsch i Singer,⁸⁸ el sistema multipolar és menys conflictiu, i consideren que la disminució de la possibilitat d'interacció entre actors internacionals augmenta el potencial d'inestabilitat i de conflicte. Per a Waltz,⁸⁹ al contrari, el sistema bipolar és menys conflictiu, puix permet a les superpotències exercir un més gran control per reduir l'ús de la violència.

---

88. DEUTSCH, K. i SINGER, D.: *Multipolar power system and international stability*, *World Politics*, abril 1964.

89. WALTZ, K.: *Man, the State and War*, Columbia University Press, N.Y., 1959.

Per a Rosecrance,⁹⁰ un sistema internacional bipolar amb interessos de domini correspon a un joc de suma zero.⁹¹ Això implica més riscos de conflicte i estimula tant l'expansió com l'agressió. Un concepte flexible de bipolaritat, al contrari, seria compatible amb la distensió i permetria certs canvis sense violència. El sistema multipolar, opina, multiplicaria els conflictes, perquè hauria de vehicular una gran diversitat d'interessos i de demandes.

La investigació sobre la pau, en general, ha estat sempre més partidària dels sistemes multipolars, és a dir, sistemes formats per un elevat nombre d'actors, i no sols de caràcter estatal, sinó també no estatals (multinacionals, associacions professionals, organismes internacionals, organitzacions polítiques, culturals, tècniques i socials, etc.), i per motius que ja s'han comentat més explícitament en parlar de les relacions internacionals.

Un dels divulgadors més coneguts de l'anàlisi dels sistemes socials ha estat Kenneth Boulding, un economista nord-americà prou conegut pels investigadors sobre la pau, des del moment que Boulding forma part activa de les associacions internacionals que agrupen les persones que investiguen sobre la pau..

El que fa o pretén l'anàlisi dels sistemes socials és buscar i analitzar les regularitats i les pautes en el comportament social internacional. Segons aquesta escola, si es percep una relació estable entre diferents Estats del sistema internacional durant un període, és possible predir el curs del sistema en el futur.

Considerant el sistema com un tot, i no sols des d'un punt de vista purament nacional, els sistemàtics, perceben pautes en les decisions, l'organització social, la comunicació i el compliment de rols.⁹²

Boulding és de l'opinió que el sistema mundial de política de poder travessa tres etapes: a) competició per les primeres matèries; b) societat de canvi dependent dels intercanvis polítics; c) un món de cooperació gradual.

---

90. ROSECRANCE, R.N.: *Action and reaction in world politics. International system and perspective*, Little Brown, Boston, 1963.

91. Són jocs de conflicte total. Quan A guanya, B perd, i viceversa. Els jocs de suma zero representen l'elecció interdependent en un extrem, el dels interessos diametralment oposats.

92. WILSON, Andrew: *Manual del pacifista*, Edit. Debate, 1984, pp. 273-297.

A l'hora d'analitzar els conflictes, l'escola sistèmica dona la màxima importància a l'estudi de les relacions entre els actors i les parts que formen aquest sistema, és a dir, a les relacions de cooperació o dominació entre els actors, tal com ja s'ha explicat en un altre capítol.

No podem finalitzar aquest apartat dels corrents estructuralistes sense parlar de l'aportació de Johan Galtung en aquest camp. D'entre les moltes teories i reflexions iniciades per Galtung, ens interessa ara l'anomenada *teoria estructural de l'imperialisme*, una concepció actualment força acceptada dels mecanismes d'explotació, tot i que ha estat objecte de nombroses comprovacions⁹³ i crítiques.⁹⁴ Galtung, en funció d'un model de món format per nacions, defineix l'imperialisme com la relació entre la nació *centre* i la nació *perifèria* en què:

- a) hi ha harmonia d'interès entre el centre de la nació CENTRE i el centre de la nació PERIFÈRIA;
- b) hi ha més desharmonia d'interessos dins de la nació PERIFÈRIA que dins de les nacions CENTRE;
- c) hi ha desharmonia d'interessos entre la perifèria de la nació CENTRE i la perifèria de la nació PERIFÈRIA.

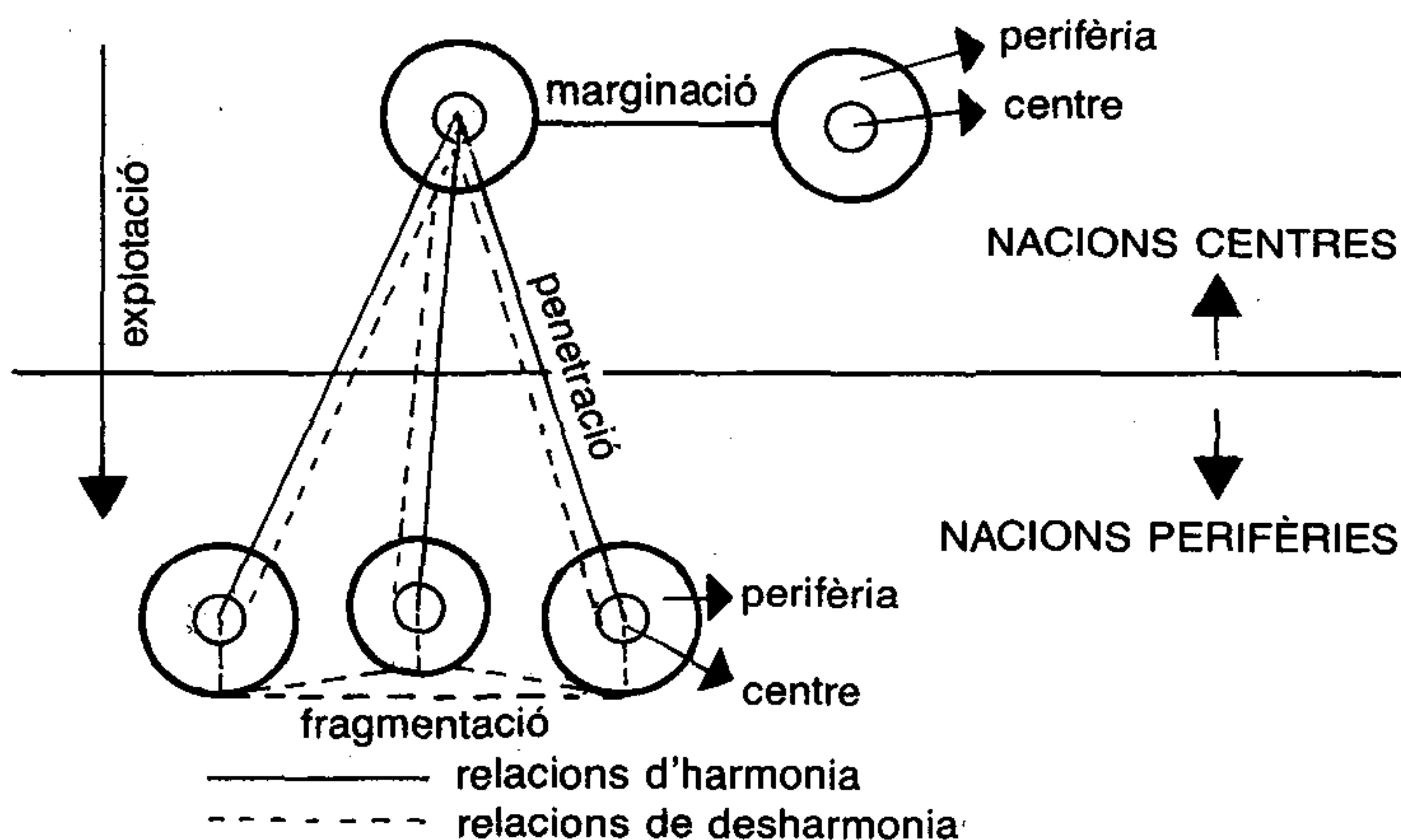
En funció del tipus d'intercanvi entre les nacions CENTRE i PERIFÈRIA, Galtung distingeix cinc classes d'imperialisme: econòmic, polític, militar, comunicacional i cultural.

---

93. GIDENGIL, Elisabeth L.: *Centres and Peripheries: An Empirical test of Galtung's theory of Imperialism*, «Journal of Peace Research», n° 1, 1978, pp. 51-66.

94. ROSEN, S.J. i JURTH, J.R.: *Testing theories of Economic Imperialism*, Lexington Books, 1974; VAN DER BERGH, Godfried: *Theory or taxonomy? Some Critical Notes on Johan Galtung's 'A Structural theory of Imperialism'*, «Journal of Peace Research», n° 1, 1972, pp. 77-85; NAUSTDALSLID, Jon: *A Multi-Level Approach to the Study of Center-Periphery Systems and Socio-Economic Change*, «Journal of Peace Research», n° 3, 1977, pp. 203-222.

Per a Galtung, els *mecanismes del poder estructural* que permeten el funcionament de l'imperialisme són els següents:⁹⁵

- L'explotació.* Donades dues entitats, es produeixen uns intercanvis que beneficien més l'una que l'altra. La part dominant és el CENTRE i, la dominada, la PERIFÈRIA.
- La fragmentació.* Expressa allò de «divideix i venceràs». Consisteix a provocar una divisió entre les entitats dominades i a disminuir la possibilitat de contactes entre les seves diverses parts.
- La penetració.* És un mètode d'actuació de la dominació. El centre supervisa la perifèria i procura que hi hagi una certa desharmonia d'interessos entre l'élite del centre i l'élite de la perifèria. Aquesta darrera té el rol de cap de pont que vehicula i reproduïx les concepcions del dominador.
- La marginació.* Els dominants estableixen les seves pròpies organitzacions, de les quals exclouen els dominats.

95. GALTUNG, Johan: *Teoría estructural del imperialismo*, a A. VIÑAS (ed.): *Dominación y dependencia en la economía internacional*, Ministerio de Comercio y Turismo, Madrid, 1978, Col. ICE. sèrie Economía Internacional, n° 1.

Aquesta estructura de domini i d'explotació és vital per entendre el concepte de violència estructural propugnat pel mateix Galtung, i que ha estat objecte d'atenció en un altre capítol. Recordo de nou que aquesta aportació dels estructuralistes i, especialment, de l'anàlisi dels sistemes, ja ha estat igualment comentada àmpliament en l'apartat referent a l'aportació dels estudis sobre les relacions internacionals.

LA REGULACIÓ DELS CONFLICTES

Ja hem comentat que una cosa és la inevitabilitat dels conflictes i una altra molt diferent, la forma d'enfocar i resoldre aquests mateixos conflictes. Resoldre, regular o canalitzar els conflictes ha estat objecte de molta atenció per part del moviment pacifista (Gandhi ja va fer-hi moltes propostes i indicacions) i de la comunitat que es dedica a la investigació sobre la pau. És clar, però, que les diferències òptiques mostrades a l'hora d'analitzar les causes dels conflictes provoquen el sorgiment de també diferents concepcions per trobar solucions a aquests conflictes.⁹⁶ En aquest sentit, per tant, podríem afirmar que hi ha també una diversitat d'opinions. De qualsevol manera, subscric el que algú va afirmar, en el sentit que «no cal confondre l'existència real dels conflictes de classe i d'interessos amb la modalitat psicòtica de resoldre'ls».⁹⁷

Amb l'objectiu de buscar formes més o menys rigoroses i estandarditzades de regular els conflictes, s'ha anat desenvolupant des de fa anys, i especialment als Estats Units,⁹⁸ tot un corrent d'investigació orientat a la «regulació de conflictes». Universitats com les de Colorado, Massachusetts-Amherst, Missourem Wayne State, Syracuse, Oklahoma State, Arizona, Buffalo, Colgate, George Mason i Kansas han organitzat importants centres

---

96. Per a una introducció a les teories existents sobre la resolució de conflictes, vegeu: KRIESBERG, Louis; *Social Conflict Theories and Conflict Resolution*, «Peace and Change», n° 2/3, 1982, pp. 3-17.

97. No recordo exactament l'autor de la cita. Probablement sigui de Fornari o de Senghaas.

98. KATZ, Neil H.: *Report on Graduate and Undergraduate Programs in Conflict Resolution*, «Peace and Change», n° 2, 1986, pp. 81-94.

d'estudi especialitzats sobre aquesta matèria i entrenen persones en la funció de «mediadors» o «reguladors» de conflictes (*peacemakers*) que actuen i treballen, principalment, a nivell de conflictes domèstics, laborals, locals i medio-ambientals.⁹⁹

Paul Wehr, un dels pioners en la regulació de conflictes, assenyala que hi ha cinc models generals de regulació de conflicte:¹⁰⁰

1. *Regulació legal*. Assumeix l'existència d'un conjunt de normes explícites que les parts en conflicte accepten per tal de regular les seves disputes. Com pot suposar-se, és objecte de gran interès per al Dret, però no pas per a la investigació sobre la pau.
2. *Model de dissuasió*. Es basa en la creació de por i temor, normalment mitjançant la demostració de la força vers l'altre. No té res a veure, per tant, amb els nostres propòsits que, en tot cas, mai es basaran en la coacció.
3. *Negociació*. És el marc mitjançant el qual les parts en conflicte poden aconseguir, totalment o parcialment, certs objectius. Hi ha tècniques molt estudiades per dur un procés de negociació per bon camí. Això ja entra dins del camp de la «regulació dels conflictes».
4. *Intervenció de tercers*. Els «mediadors» són persones preparades per exercir aquest rol.
5. *Tècniques d'intervenció i d'entrenament*. Perquè puguin ser utilitzades en els dos models anteriors.

Wehr proposa, entre un nombre apreciable de fórmules i tècniques, una guia, un compendi que pugui ajudar a descriure un conflicte; es tracta, en definitiva, de radiografiar-lo; això pot aconseguir-se mitjançant una descripció que inclogui els següents aspectes del conflicte:

---

99. Revistes nord-americanes, com «Peace and Change», dediquen bona part de les seves pàgines a aquest tema. Vegeu particularment el número monogràfic de l'estiu del 1982 (Vol. VIII, nº 2/3).

100. WEHR, Paul: *Conflict Regulation*, Westview Press, 1979, pp. 28-50.

Guia descriptiva del conflicte

- I. Descripció general.
- II. Història del conflicte.
- III. Context del conflicte.
- IV. Parts implicades (unitats de decisió implicades directament o indirectament).
- V. Problemes.
  - a) Fets bàsics (generadors primaris del conflicte).
  - b) Valors bàsics enfrontats.
  - c) Interessos bàsics en conflicte.
  - d) Problemes no reals (imaginaris, ficticis, etc.).
- VI. Dinàmica.
  - a) Esdeveniments precipitats.
  - b) Problemes d'emergència, transformació i proliferació.
  - c) Polarització.
  - d) Espiral.
  - e) Estereotips i imatges de mirall.
- VII. Rutes alternatives vers la solució del problema.
- VIII. Regulació potencial del conflicte.
  - a) Factors limitadors interns.
  - b) Factors limitadors externs.
  - c) Terceres parts interessades o neutrals.
  - d) Tècniques de conducció del conflicte.

Font: WEHR, Paul: *Conflict Regulation*, Westview Press, 1979, pp. 18-23.

Si el lema de la polemologia és «si vols la pau, coneix la guerra», el de la regulació dels conflictes podria ser el de «si vols solucionar un conflicte, coneix-lo a fons i entén profundament el comportament i les raons de les parts implicades». Quasi res!

Adam Curle prefereix anomenar «pacificació» el procés de regulació de conflictes. Per a ell, l'art de pacificar consisteix a convertir una relació de tipus no-pacífica en una altra de tipus pacífica. Els elements o components de la pràctica de la pacificació són, segons, Curle, els següents:¹⁰¹

---

101. CURLE, Adam: *Conflictividad y pacificación*, Ed. Herder, 1977, pp. 34-35.

- a) *Investigació*. Mitjançant la investigació, el pacificador eventual adquireix el coneixement necessari perquè el seu treball resulti efectiu.
- b) *Conciliació*. Per aconseguir-la, el pacificador assenta les premisses psicològiques necessàries per a una discussió i negociació raonables, les percepcions canviades, la consciència clarificada, la tensió aplacada.
- c) *Transacció*. Les parts en litigi tracten de posar-se d'acord, encara que sense fer grans concessions.
- d) *Desenvolupament*. En el qual una anterior relació no pacífica es reestructura segons unes directrius pacífiques.
- e) *Ensenyament*. Mitjançant aquest, la part més feble, situada en relació desequilibrada amb consciència baixa del conflicte, té major consciència de la situació i intenta canviar-la.
- f) *Confrontació*. La part més feble es manté en l'esperança de guanyar una posició de paritat i, amb ella, la possibilitat d'arribar a un redreç que conduirà a la restauració de la relació. La confrontació pot revestir diverses formes, que van des de la revolució fins a la protesta no-violenta.

Per a Galtung, les formes més importants de solució de conflictes són:¹⁰²

- 1. *Transcendència*. Quan tot el sistema de conflicte canvia i els actors s'acomoden en un nou camí.
- 2. *Compromís*. Quan es troba un terme mitjà entre els objectius dels actors, i aquests s'acomoden al terme mitjà en gran mesura.
- 3. *Comerç*. Un conflicte pot intercanviar-se amb altres, particularment quan els valors del conflicte són indissociables.
- 4. *Multilateralització*. Quan s'introdueixen altres parts, els conflictes poden negociar-se triangularment o per vies quadrangulars, etc.
- 5. *Fusió*. Integració total dels actors, alineament dels objectius i, per tant, sense conflictes.
- 6. *Fissió*. Desintegració total dels actors, sense unió social entre ells i, per tant, sense conflictes.

---

102. GALTUNG, Johan: «Conflict, Peace and War», Conferència donada al Curs Internacional d'Estiu (Benidorm), de la Universitat d'Alacant, el 31 d'agost del 1984.

Finalment, i des d'un altre enfocament, ens hem de referir a les aportacions de John Burton a l'anàlisi i resolució de conflictes.¹⁰³

Per a Burton, la causa més versemblant d'una guerra oberta en el món d'avui és la persistència de polítiques i estructures que tradicionalment s'han fet servir per impedir que es produeixin els conflictes.

Burton considera el *conflicte com un element creatiu* essencial en les relacions humanes. Si es suprimeix, la societat esdevindria estàtica. La qüestió resideix a saber resoldre els conflictes a satisfacció de les parts implicades i *per* les parts.¹⁰⁴ La clau de la resolució dels conflictes està, per a Burton, en si la percepció del conflicte, en termes de resultats de pèrdues o guanys de les parts, pot transformar-lo de manera que, mitjançant el reexamen de les percepcions, els objectius i els costos, tingui resultats positius per a totes les parts implicades. Burton estima que això és possible. Per aquest motiu, Burton proposa, i utilitza, un «taller» on convida els bàndols enfrontats, i on analitza el seu conflicte en presència d'un grup d'experts. Aquests no compleixen altra funció que la de facilitar la investigació mitjançant la presentació de dades útils sobre aquests conflictes, de vegades a un altre nivell, sobre la teoria del conflicte o qualsevol altra branca del coneixement que ajudi els bàndols a *comprendre el seu propi conflicte i la situació de l'oponent*.¹⁰⁵

Burton és de l'opinió que amb freqüència tornen a sortir i sorgir els conflictes que semblaven haver-se solucionat, i això és perquè, més que no pas resoldre's, en realitat s'havien calmat, però continuaven existint en potència.

Per «calmar-se» un conflicte, Burton entén que les solucions s'imposen a les parts en conflicte, ja sigui per coerció o per pressions de diferents tipus, mitjançant la força de les armes d'un dels bàndols, o per decisió d'un bàndol mediador. El resultat és

---

103. BURTON, John: *World Society*, Cambridge, 1972; *International Conflict Resolution: Theory and Practice*, Harvester, 1986, 176 p.; *Global Conflict: the Domestic Sources of International Crisis*, Harvester, 1986, 208 p.

104. ARENAL, Celestino del: *Introducción a las relaciones internacionales*, Tecnos, 1984, pp. 311-313.

105. WILSON, Andrew: op. cit., pp. 276-277.

que no s'enfronten amb les causes del conflicte i que cap dels bàndols queda satisfet; en tot cas, sols un d'ells.

Així, si es poguessin alterar les idees de manera que els dos bàndols fossin capaços de concebre una situació en què el conflicte desemboqués en la victòria d'ambdós, els conflictes acabarien abans que arribessin al llindar de la violència. I si ambdós participen per igual en la cerca d'una solució acceptable per a tots dos, els conflictes es resoldrien.¹⁰⁶

El que es proposa demostrar Burton és que és perfectament possible que «guanyin» els dos bàndols i que, normalment, no hi ha bases objectives per al conflicte; simplement, hi ha un problema comú que pot resoldre's.

Com ha indicat Arenal, però, a l'hora de la pràctica, el valor del mètode proposat per Burton no té fàcil aplicació a tot tipus de conflictes, i la seva virtualitat es redueix a conflictes limitats i relativament simètrics.¹⁰⁷ D'una manera general, per acabar, les tècniques de resolució de conflictes semblen, fins ara, més adients per solucionar alguns tipus de conflictes domèstics o d'àmbit reduït, més que no pas per solucionar determinats conflictes internacionals on la mediació resulta sensiblement molt més difícil i complicada. Tot i així, les limitacions de la regulació de conflictes no haurien de constituir un obstacle perquè s'anés desenvolupant, tant verticalment (amb l'adquisició de nous coneixements i perfeccionant les tècniques actuals), com horitzontalment, és a dir, multiplicant els llocs i les persones que s'hi dediquin amb serietat i convicció.¹⁰⁸

---

106. WILSON, Andrew: op. cit., p. 276.

107. ARENAL, Celestino del: op. cit., p. 313.

108. Als EE.UU. hi ha un centre que publica un directori que actualitza periòdicament els recursos existents sobre regulació de conflictes: *International Resource Directory for Conflict Management*, Mark Hanawalt, 204 W. 36 th St. ? 2; Boise, Idaho 83714.

ELS ESTUDIS ESTRATÈGICS

Ja s'ha comentat en una ocasió que una bona part de la investigació sobre la pau no es refereix tant a l'estudi de la pau com a l'estudi de fenòmens, dinàmiques i polítiques que impedeixen l'esdeveniment de relacions pacífiques. L'estudi de la guerra (polemologia) i dels plans d'acció encaminats a guanyar una hipotètica guerra i a prevenir-la (estratègia), formen, d'aquesta manera, un ampli camp temàtic que forçosament ha interessat als investigadors i les investigadores sobre la pau.

És clar que, per als investigadors sobre la pau, l'objectiu i el sentit d'estudiar afers estratègics no és veure com es pot guanyar millor i més ràpidament una guerra, sinó conèixer amb profunditat el discurs, els medis i els plans dels qui utilitzen la força de les armes, per tal de veure les contradiccions, els culs de sac i les antinòmies d'aquest discurs estratègic convencional basat en la força. Desemascarar, desmitificar i dessacralitzar l'ús de la força és un dels principis que defineixen l'esperit dels investigadors sobre la pau a l'hora de ficar-se en aquest terreny. No és estrany, així, que en veritat ens hàgim de referir a dos discursos ben diferenciats pel que fa als estudis estratègics. D'aquesta manera, ens referirem més endavant al discurs convencional i al discurs crític, entenent per aquest darrer el sorgit per la investigació sobre la pau. Val a dir, també, que el propòsit d'aquest capítol és diferenciar la personalitat d'aquests dos discursos.

TEMÀTIQUES D'ESTUDI

Es pot dir que pràcticament tots els països del món tenen centres o instituts d'estudis estratègics, normalment vinculats als governs respectius i, sovint, a les institucions militars. Molts d'aquests centres són, doncs, de caràcter paramilitar, i tenen per finalitat proporcionar estudis, coneixements i informació sobre

les forces militars d'altres països i l'estratègia militar internacional. Aquests centres constitueixen, així, un suport important per als centres de decisió política que elaboren la política de defensa d'un país. Això val, particularment, per als centres que treballen en una línia clàssica i convencional, com ara el Centro Superior de Estudios de la Defensa Nacional (CESEDEN) a Espanya, o l'Institut d'Estudis Estratègics de Londres (IISS).

Un estudi realitzat el 1985,¹ assenyalava l'existència de 228 centres a l'Europa Occidental dedicats a l'estudi de temes de defensa i seguretat, dels quals 33 pertanyen a la RFA, 32 al Regne Unit, 30 a França i 23 a Itàlia. Alguns d'aquests centres no són convencionals, sinó crítics, i es dediquen preferentment a la investigació sobre la pau. Tot i així, sembla clar que aquesta quantitat de centres ha d'exercir una influència destacable en molts casos. Vegem, doncs, els temes d'atenció d'aquestes institucions.

---

1. REYCHLER, L. i RUDNEY, R.: *Directory Guide of European Security and Defense Research*, Leuven University Press/Pergamon-Brassey's, (Lovaina), 1985, 376 p.

**Temes tractats pels Centres d'Estudis de Defensa
i Seguretat d'Europa Occidental**

	<i>Nombre de centres</i>
Seguretat Europea	57
Desarmament i control d'armaments	54
OTAN	48
Investigació sobre la pau	46
Relacions Est-Oest	40
Relacions econòmiques	38
Política de defensa URSS	38
Política exterior URSS	34
Seguretat nacional	32
Estratègia nuclear	29
Política exterior EEUU	24
Política defensa EEUU	22
Militarisme i forces armades	22
Euromíssils	21
Història i teoria de la guerra	21
Pacifisme i moviment pau	21
Teoria relacions internacionals	21
Estratègia convencional	19
Relacions Nord-Sud	18
Estudi dels conflictes	18
Rearmament	18
CEE	18
Comparació de forces militars	18
Mesures de confiança	17
Tecnologia dels armaments	17
Alternatives de defensa	17
Presa de decisions	16
Investigació militar	16
Proliferació nuclear	16
Temes ètics	16
Mitjans de comunicació	15
Desnuclearització regional	15
Despeses militars	14
Política energètica	14
Guerra a l'espai exterior	14
Política interior	13
Opinió pública	13
Estratègia naval	13
Intervencionisme	12
Drets Humans	12
Comerç d'armes	10

Font: REYCHLER i RUDNEY: Directory Guide of European Security and Defense Research, 1985. pp. 372-375.

Com es pot comprovar, el tema dominant d'estudi en aquests centres és, justament, la seguretat europea, que és analitzada per la quarta part de tots els centres indicats en l'estudi de referència. El desarmament i el control d'armaments, és a dir, el seguiment de les converses per limitar les armes nuclears, és el segon tema en importància, atès que és estudiat per 54 centres d'Europa occidental. L'OTAN, la seva problemàtica, evolució i estratègia és el tercer tema que ocupa l'estudi de més centres, seguit de la investigació sobre la pau, resultat sens dubte de la introducció de centres d'aquesta mena en la llista d'aquests 228 centres. Les relacions Est-Oest i les relacions econòmiques internacionals ocupen també un lloc destacat, a l'igual que el seguiment de la política exterior i de defensa de l'URSS.

Fora ja de l'abast de la llista que hem reproduït, és significatiu comprovar com sols 8 centres s'ocupen de la reconversió de la indústria militar, 8 de la guerra química, 6 de les percepcions d'amenaça, i 9 del neutralisme.

Si comparem aquesta llista amb una altra que podríem confeccionar a partir de les dades proporcionades per la UNESCO referents als temes d'estudi dels centres d'investigació sobre la pau,² podríem obtenir uns resultats més que significatius.

Efectivament, de l'estudi de la UNESCO es desprèn que, als 282 centres assenyalats en el directori, els temes més tractats són els següents:

Temes d'estudi als centres d'investigació sobre la pau d'arreu del món	
	<i>nombre de centres</i>
Pau	138
Relacions internacionals	95
Desarmament	84
Conflictes	53
Control d'armaments	47
Desenvolupament	45
Seguretat	42
Drets humans	41
Dret internacional	33
Política exterior	32
Guerra	24
Estratègia	14

2. UNESCO: *World Directory of Peace Research Institutions*, «Reports and Papers in the Social Sciences», n° 55, 1984.

Si busquem els percentatges d'aquelles àrees que són comparables per la similitud del títol, i comparem els resultats, observarem que els centres d'estudis estratègics donen més èmfasi a l'estudi de les polítiques exteriors de les grans potències i als treballs de caràcter geoestratègic, mentre que els centres d'investigació sobre la pau posen més atenció a l'estudi dels conflictes, del desarmament, els drets humans, les relacions internacionals i la pau.

Un repàs als «Adelphi Papers»,³ una de les publicacions més prestigioses i conegudes dins del camp dels estudis estratègics convencionals, corrobora aquesta anterior afirmació.

En efecte, si analitzem els 70 números apareguts d'aquesta publicació en els darrers nou anys (nº 134 al 203), comprovarem que el tema dominant d'aquests quaderns ha estat l'anàlisi de les polítiques de defensa i seguretat de determinats països i zones (38% del total), seguit dels estudis sobre l'estratègia nuclear (17%), la seguretat d'Occident i de l'OTAN (14%), els conflictes de caràcter regional (8%) i la política exterior d'alguns països (8%). Val a dir, també, que la major part d'aquests estudis (74%) fan referència a països concrets i a zones geogràfiques específiques. En aquest sentit, la preocupació per la seguretat europea és dominant (27% de tots els estudis), seguida dels que fan referència l'URSS (14%).

Delimitat ja l'espectre temàtic dels centres estratègics convencionals, vegem ara el camp temàtic abastat pels centres d'investigació sobre la pau interessats per l'estratègia. Dins de la investigació sobre la pau, és probable que el centre que ha dedicat major esforç i recursos hagi estat l'Institut Internacional d'Investigació sobre la Pau d'Estocolm (SIPRI), el centre més important i de major dimensió dels que es dediquen a l'estudi dels conflictes. El SIPRI publica anualment, des del 1969, un anuari⁴ amb anàlisis i estadístiques fonamentals per a l'estudi del rearmament, la militarització i el desarmament. Aquest anuari representa, en certa manera, la rèplica «crítica» als estudis ortodoxos emanats dels centres de decisió política dels Estats, tot i que l'aportació del SIPRI descansa moltes vegades, no tant en un determinat discurs que pugui fer, com en la divulgació de xifres difícilment obtenibles en altres llocs.

---

3. Publicats per l'Institut d'Estudis Estratègics, de Londres.

4. *World Armaments and Disarmament. SIPRI Yearbook*

Malgrat algunes petites diferències d'un any per l'altre, els anuals del SIPRI mantenen una estructura força estable. Com s'indica en el quadre, l'esquema habitual d'aquest anuali és el format per set grans temes:

1. Resum general de la situació (conjuntura).
2. Estratègia i proliferació nuclear.
3. La militarització de l'espai exterior.
4. La guerra química i biològica.
5. El rearmament i la militarització econòmica.
6. El desarmament.
7. Conflictes regionals.

L'anàlisi que el SIPRI fa de cada un d'aquests temes és, però, molt diferent del que solen fer els centres d'estudis estratègics. Quan s'estudia la proliferació nuclear i l'estratègia de dissuasió nuclear és per posar en evidència els riscos catastròfics de l'escalada nuclear a nivell mundial, i no pas per justificar una determinada estratègia. En aquest sentit, el SIPRI i els centres d'investigació sobre la pau en general, donen molta atenció a l'estudi de creació de zones lliures d'armes nuclears, als projectes de desnuclearització regional, la *no-first-use* (compromís de no disparar primer armes nuclears), als projectes de congelació de les armes nuclears (*freeze*), etc.

Pel que fa a les armes químiques i biològiques o a la militarització de l'espai, el mèrit del SIPRI ha estat, precisament, el d'haver-se avançat en uns quants anys al debat que actualment és plantejat a nivell internacional, havent proporcionat dades molt valuoses que els Estats no han estat mai interessats a fer conèixer al gran públic. Trencar el secretisme en els afers de la defensa ha estat, en aquest sentit, una de les aportacions més importants dels centres d'investigació sobre la pau i, en concret, del SIPRI.

Sens dubte, els anuals del SIPRI són coneguts sobretot per les estadístiques que confecciona anualment sobre les despeses militars mundials. Aquesta tasca, juntament amb la comptabilització anual de totes les principals transferències d'armes que es fan al món, han convertit aquest anuali en una eina de treball indispensable per a qualsevol persona que vulgui conèixer a fons el problema del rearmament i la militarització. De la mateixa manera, els anuals ofereixen periòdicament completes estadístiques sobre les despeses internacionals en investigació i desenvolupament militar, i sobre la fabricació sota llicència d'armes de qualsevol tipus.

Camp temàtic de SIPRI
(esquema habitual dels seus anuaris)

RESUM GENERAL DE LA SITUACIÓ

- L'opinió pública

CURSA NUCLEAR

- Armes nuclears
- Explosions nuclears
- Estratègia nuclear
- Proliferació nuclear

USOS MILITARS DE L'ESPAI EXTERIOR

GUERRA QUÍMICA I BIOLÒGICA

REARMAMENT I MILITARITZACIÓ

- Despeses militars mundials
- Producció d'armes
- Investigació militar
- Militarització de zones concretes
- Comerç d'armes
- Tecnologia dels armaments
- Estratègies convencionals i polítiques de defensa

DESARMAMENT I CONTROL D'ARMAMENTS

- El rol de les Nacions Unides
- Acords, Conferències i negociacions

ALTRES TEMES CONJUNTURALS

Finalment, i aquesta és una tasca compartida també per altres centres d'investigació, particularment pel nord-americà Institute for Defense and Disarmament Studies (IDDS), el SIPRI segueix atentament totes les converses, negociacions i acords que es fan sobre desarmament i limitació o control d'armaments.

Des del moment que, com ja hem indicat, les temàtiques del SIPRI són unes de les que han proporcionat més literatura dins del corrent de la investigació sobre la pau orientat als estudis estratègico-militars; l'intent de proporcionar una bibliografia completa sobre aquests aspectes depassaria totalment l'espai rao-

nable d'aquest capítol. En aquest sentit, prefereixo deixar al lector que consulti algunes de les obres bibliogràfiques que hi ha sobre el tema,⁵ i centrar-me més, en canvi, en la descripció dels punts d'aquesta temàtica que crec que han despertat major interès per la investigació sobre la pau, i que podríem sintetitzar en quatre grans apartats: militarisme, rearmament, nuclearització i desarmament.

Abans, però, assenyalarem algunes *característiques comunes en aquests tipus de treballs*:

- a) *L'amplitud temàtica*, que ha obligat fins i tot que alguns centres es dediquin exclusivament a treballar en un punt dels esmentats o en un nombre molt limitat de temes.
- b) L'esforç que normalment cal fer per superar el problema general del *secretisme* en què es mouen les informacions de caràcter estratègic.⁶
- c) La *complexitat de l'anàlisi* en temes d'un alt contingut ideològic, encara que es faci veure que es tracta de qüestions «tècniques».⁷

---

5. FISAS ARMENGOL, Vicenç: *Guia bibliográfica sobre paz, guerra y defensa*, Ed. Fontamara, 1985, 245 p.; ARKIN, William M: *Research Guide to Current Military and Strategic Affairs*, Institute for Policy Studies, 1981, 232 p.; UNIDIR: *Repertoire de la Recherche sur le Desarmement*, Naciones Unidas, Ginebra, 1982, 454 p.

6. Aquest secretisme ha disminuït, en part, gràcies a l'activitat informativa d'alguns investigadors que havien treballat anteriorment en serveis d'informació militars. És el cas, per exemple, de William ARKIN, que amb la publicació de llibres com *Research Guide to Current Military and Strategic Affairs* (Institute for Policy Studies, Washington, 1981) i *Nuclear Battlefield. Global Links in the Arms Race* (Ballinger, 1985, 329 p.), va permetre l'accés a nombroses fonts documentals de caràcter militar. Per a una anàlisi de la significació del secretisme, vegeu també: GLEDITSCH, N.P. i HOGETVEIT, E.: *Freedom of Information in National and the United States*, «Journal of Peace Research», n° 1, 1984, pp. 17-45.

7. El *Military Balance*, per exemple, ha estat criticat sovint perquè conté molts errors estadístics, no cita les fonts i per la metodologia utilitzada. Vegeu al respecte: OSTRICH i GREEN: *Methodological Problems Associated with the IISS Military Balance*, «Comparative Strategy», n° 2, 1981, pp. 151-171; MUNDY, C. i SMITH, D.: *Facts about the Military*, «Journal of Peace Research», n° 3, 1980, pp. 261-267; LEITENBERG, Milton: *The Numbers Game or Who's on First?*, «The Bulletin

- d) El *rol mediador* que han estat fent les Nacions Unides, que ha permès d'acostar els pols més distanciat d'entre els que es dediquen a l'estudi de temes estratègics. La publicació per les Nacions Unides d'informes que han tingut una bona acceptació entre un espectre força ampli de gent especialitzada ha permès combinar la recerca científica amb la divulgació vers el gran públic de temes summament importants, com després veurem.
- e) Els estudis estratègics *han deixat de ser un monopoli dels militars* i dels civils connectats amb el pensament militar,⁸ per passar a ser un camp d'estudi cada cop més desmilitaritzat i orientat al gran públic.⁹

El militarisme

Partint moltes vegades de les aportacions ja fetes des d'un altre camp, el de la sociologia militar, la investigació sobre la pau s'ha preocupat, encara que insuficientment, de cercar les causes, la dinàmica i les conseqüències del militarisme contemporani.¹⁰ En aquesta tasca, hi han participat particularment Marek Thee, Robin Luckham, M.T. Klare, Mary Kaldor i A. Eide.

---

of the Atomic Scientists», juny/juliol 1982, pp. 27-32; ALBRECHT, U.: *A Short Guide on Arms and Armed Forces*, Croom Helm, 1982; SCHOOL OF PEACE STUDIES: *Critiques of the IISS Military Balance*, «British Defence Policy, Briefing Paper», 1/84, 8 p.

8. BARDAJÍ, Rafael Lluís: «Los estudios estratégicos y la paz», Ponència presentada a la Universitat Internacional de la Pau, Sant Cugat, 1985, 9 p.

9. Obres realitzades des de l'òptica de la investigació sobre la pau comencen a tenir un cert impacte en sectors amplis de la població. El llibre *Demain la guerre?*, coordinat per Alain JOXE, n'és un exemple (Les Editions Ouvrières, 1981).

10. L'obra més significativa d'aquests estudis és la compilació feta per Marek THEE i Asbjorn EIDE a *Problems of Contemporary Militarism*, Croom Helm, 1980, 415 pp.. Vegeu també: WALKER, R.B.J.: *Contemporary Militarism and the discourse of dissent*, «Alternatives», vol. IX, nº 3, hivern 1983/84, pp. 303-322. La revista «Alternatives» va publicar un interessant número monogràfic (Vol. X, nº 1, estiu 84), sota el títol «Appraising the Growth of Military Power»

El fenomen del militarisme presenta dues diferents manifestacions;¹¹ el tipus més tradicional és el caracteritzat per la influència política dels militars, la seva capacitat d'imposar patrons d'autoritat jeràrquica i la preparació general per a la guerra. El segon tipus de militarisme és més modern, i es basa en l'impuls de la tecnologia militar i la indústria d'armament.

El *rol de l'estament militar en els països del Tercer Món* i en el procés de descolonització ha estat un dels temes clàssics de l'estudi del militarisme.¹² En aquest sentit, la major part dels treballs són de caràcter regional (Àfrica, Amèrica Llatina,¹³ Carib,¹⁴ etc.)

Un altre ha estat l'*especificació econòmica del militarisme*. Val a dir que és ja una tendència força consolidada remarcar el pes econòmic de les actuals manifestacions del fenomen militarista; el volum de les referències sobre aspectes econòmics del militarisme ho testifica.¹⁵

Els estudis de localització nacional (el militarisme a l'URSS, a Espanya,¹⁶ etc.) són també nombrosos, encara que la major part no han partit dels centres d'investigació sobre la pau.

---

11. BERGHAHN, Volker: *Militarism: the history of an international debate, 1861-1979*, Berg, 1981, 132 pp.

12. BALL, Nicole: *Third World Militaries and Politics: An Introductory Essay*, «Cooperation and Conflict», n° 1, 1982; KALDOR, M. i EIDE, A.: *The World Military Order: The impact of Military Technology on the Third World*, Macmillan, London, 1979; LUCKHAM, Robin: *Capitalismo transnacional y desarrollo nacional*, Fondo Cultura Económica, 1979; *Special Issue on Imperialism and Militarization*, «Journal of Peace Research», n° 2, 1980.

13. CARRANZA, Mario: *Military Coups and Militarization in Latin America*, «Journal of Peace Research», n° 4, 1983, pp. 367-375; MILLAN, Victor i MORRIS, Michael A.: *Proliferación y control de armamento en América Latina*, «Afers Internacionals», n° 2, tardor/hivern 1983, pp. 23-51.

14. El *Proyecto Caribeño Justicia y Paz* ha posat en marxa, des de Puerto Rico, un interessant programa d'investigació sobre el militarisme del Carib, que sintetitza molt bé aquests tipus d'estudis regionals.

15. Un llibre introductori a aquest tema és *La economia del militarismo*, de Ron i Dan SMITH, Ed. Revolución, 1986, 151 p. En un altre apartat donarem més bibliografia.

16. LLEIXÀ, Joaquim: *Cien años de militarismo en España*, Anagrama, 1986; FISAS ARMENGOL, Vicenç: *El poder militar en España*, Laia, 1979, 300 p.

És de destacar, igualment, el creixent interès de la investigació sobre la pau en l'estudi de la *defensa nacional*. És ja una opinió compartida que la situació de militarització global de la societat internacional pot perdurar, precisament, gràcies a l'ambigüitat del terme «defensa» o «seguretat nacional». Molts països, particularment les grans potències, perceben sovint com a interessos nacionals qüestions o territoris que van molt més enllà de la promoció de la seva seguretat nacional i afecten, en canvi, la independència i sobirania d'altres Estats. Per altra banda, i a causa de la dinàmica que ha seguit la cursa d'armaments en els darrers decennis, l'opinió pública ha arribat a confondre defensa amb rearmament creient que són sinònims. Una de les tasques i fites de la investigació sobre la pau és, justament, desmitificar aquest lligam i mostrar les diferents alternatives existents en el camp de la defensa, sense haver de recórrer als processos de militarització i armamentisme descontrolat.

Un dels treballs més interessants sobre el militarisme i que, en certa manera, representa la convergència de reflexions sobre un tema des de l'òptica dels estudis estratègics, l'estudi del comportament conflictiu, la psicologia social, la irenologia i els estudis de comunicació social, és l'elaborat per Robin Luckham en tractar sobre la *militarització de la cultura*.¹⁷ Per a Luckham, les armes estan emmotllant la consciència humana mitjançant el que es pot anomenar la «cultura armamentista», basada en el fetitxisme de l'arma o, més pròpiament, dels sistemes d'armes avançades. Aquestes armes són el resultat d'un procés específic de producció cultural: figuren entre els assoliments suprems de la ciència i la tecnologia modernes. Al mateix temps, són símbols en si mateixes, i com a tals estan arrelades en un complex teixit de mites i ideologies. La vàlua de les armes en les guerres s'estableix hipotèticament en els escenaris dels estrategues, i la seva vàlua social es defineix en les ideologies, mitjançant les quals els estadistes i les classes governants proclamen el seu dret a controlar la força organitzada. L'armament ha penetrat en el mateix procés de «producció cultural» i, alhora, és producte de múltiples formes d'activitat cultural.

Qui fabrica la cultura armamentista? En primer lloc, diu Luck-

---

17. LUCKHAM, Robin: *La cultura de las armas*, Ed. Lerna (Barcelona), 1986.

ham, aquells que ideen, produeixen i despleguen armes: l'estament científic, els intel·lectuals de la seguretat i els gestors de la seguretat. Però la cultura armamentista està també emmotllada per grups situats fora del complex armamentista. Es tracta dels «intèrprets», que tradueixen la ideologia del complex militar industrial en els discursos de la cultura política i general. Aquests intèrprets estan assistits per un gran nombre de publicistes i propagandistes, que transmeten directament els valors i les imatges de l'armament al públic general que, al cap i a la fi, no és més que la fita, l'objectiu, de les mateixes armes.

Aquest procés de militarització és global, universal, malgrat les contradiccions entre els Estats dominants i dominats i aconsegueix així que la cultura armamentista tingui mites internacionalment compartits.¹⁸

És per aquest motiu que, correntment, la investigació sobre la pau es refereix a l'existència d'un *ordre militar internacional*, definit per Secares¹⁹ com «el conjunt d'activitats, relacions i processos on pren cos i es realitza l'expansió militar, i genera una piràmide de poder mundial, un sistema de dominació i subordinació, una xarxa de dependències jeràrquiques i una estructura de control basada en les forces armades (amb tots els seus components), tot això inserit dins de les relacions internacionals contemporànies».

Transformar aquesta cultura de les armes i el domini que actualment exerceix aquest ordre militar internacional esdevé, doncs, un dels propòsits de la investigació sobre la pau. Luckham avença algunes de les tasques a fer en aquest sentit:

- a) subvertir les institucions, les ideologies i els mites dominants;
- b) descodificar la retòrica (imatges, mitges veritats, etc.) mitjançant la qual els armaments s'incorporen a la ideologia hegemònica;

---

18. Luckham proposa intensificar la investigació sobre el lligam existent entre els conceptes de cultura i de militarisme, i suggereix alguns temes concrets, com la legitimació de la guerra i la violència dels Estats, la legitimació de la intervenció al Tercer Món, la formació «d'enemics interiors», la semiologia de l'armament, la fusió del real i l'irreal, i l'apropiació dels símbols de pau per abonar la guerra.

19. SECARES, Vasile: *A Global Perspective on the Arms Race: The World Military Order*, «Bulletin of Peace Proposals», n° 4, 1981, pp. 349-360.

- c) restaurar el sentit col·lectiu de la història;
- d) assumir la responsabilitat del futur;
- e) construir utopies factibles; i,
- f) desenvolupar noves formes de comunicació cultural i de democratzació dels mitjans de comunicació.

L'estudi del rearmament: el paradigma de la divergència

Ja hem comentat abans que pocs temes hi ha que expressin millor la diferència d'enfocaments que el representat pel rearmament.

En efecte; la concepció clàssica, recollida pels centres d'estudis estratègics convencionals parastatals, és que la cursa d'armaments és un fenomen inevitable resultat de la tensió internacional i de l'espiral d'acció-reacció provocada per l'enfrontament de les dues grans potències. A l'increment de despeses militars d'un país o bloc correspondrà, inevitablement, una resposta del contrari en la mateixa magnitud.

Aquesta concepció del rearmament, però, ha estat criticada i desmuntada en els darrers anys, fruit d'innombrables estudis duts a terme sota la iniciativa dels centres d'investigació sobre la pau, que han dedicat al rearmament una preferència quasi total a l'hora d'establir prioritats d'estudi.²⁰

Marek Thee, del Peace Research Institute, Oslo, ha estat un dels investigadors que més atenció ha dispensat a la desmitificació i clarificació de la dinàmica del rearmament. En una de les seves darreres obres,²¹ explica que poden assenyalar-se, almenys, cinc grans causes que expliquin el rearmament, de les quals les tres primeres serien causes externes i les dues darreres, causes internes.

20. KÖHLER, Gernot: *Toward a General Theory of Armaments*, «Journal of Peace Research», n° 2, 1979, pp. 117-135. Köhler elabora, en aquest article, una síntesi dels dos paradigmes bàsics sobre el rearmament; MAJESKI, S.J. i JONES, D.L.: *Arms race modeling, causality analysis and model specification*, «Journal of Conflict Resolution», juliol 1981; CUSAK, T.R. i DON WARD, M.: *Military Spending in the United States, Soviet Union and the Republic of China*, «Journal of Conflict Resolution», setembre 1981.

21. THEE, Marek: *Military technology...*, p. 101.

Les causes externes de la dinàmica del rearmament són:

1. Rivalitats imperials i nacionals, el poder polític i els esquemes expansionistes.
2. Els dilemes de seguretat causats de forma real o fictícia, les percepcions de por sobre l'agressivitat o les intencions vindicatives de països veïns o de les grans potències.
3. Les competicions entre els sistemes, de caràcter polític, ideològic, social o religiós.

Les causes internes serien les següents:

4. Els interessos de benefici relacionats amb les pressions del complex militar industrial.
5. La situació tecnològica, dirigida per la moderna tecnologia militar.

Tots aquests factors han estat estudiats extensament per la investigació sobre la pau, i hi ha una abundant bibliografia al respecte. Els factors que determinen l'existència de la cursa d'armaments i, en paraules de Luckham,²² d'una cultura de les armes, són nombrosos, i la seva descripció i anàlisi significa quasi la meitat de l'activitat de recerca de la investigació sobre la pau. Thee,²³ en un esforç de síntesi, ha ordenat aquests factors determinants del rearmament en tres apartats: estructurals, funcionals i doctrinals.

Els *factors estructurals* serien dos: la tecnologia militar (investigació i desenvolupament, projecció del rearmament al futur, perpetuació de l'armamentisme —*follow imperative*—; costum d'analitzar sempre en el pitjor dels casos possibles, cosa que condiciona i determina les estratègies), i, en segon lloc, els interessos de grup, representats pel complex militar industrial.

Els *factors funcionals* serien els derivats de la burocràcia política i, també, de la dinàmica competitiva (acció-reacció) entre les grans potències. Aquest factor, doncs, existeix, però no és l'únic.

Finalment, els *factors doctrinals* serien fonamentalment dos: els impulsos culturals i històrics (la superestructura), que manipulen l'opinió pública amb el conte de l'amenaça permanent, i,

---

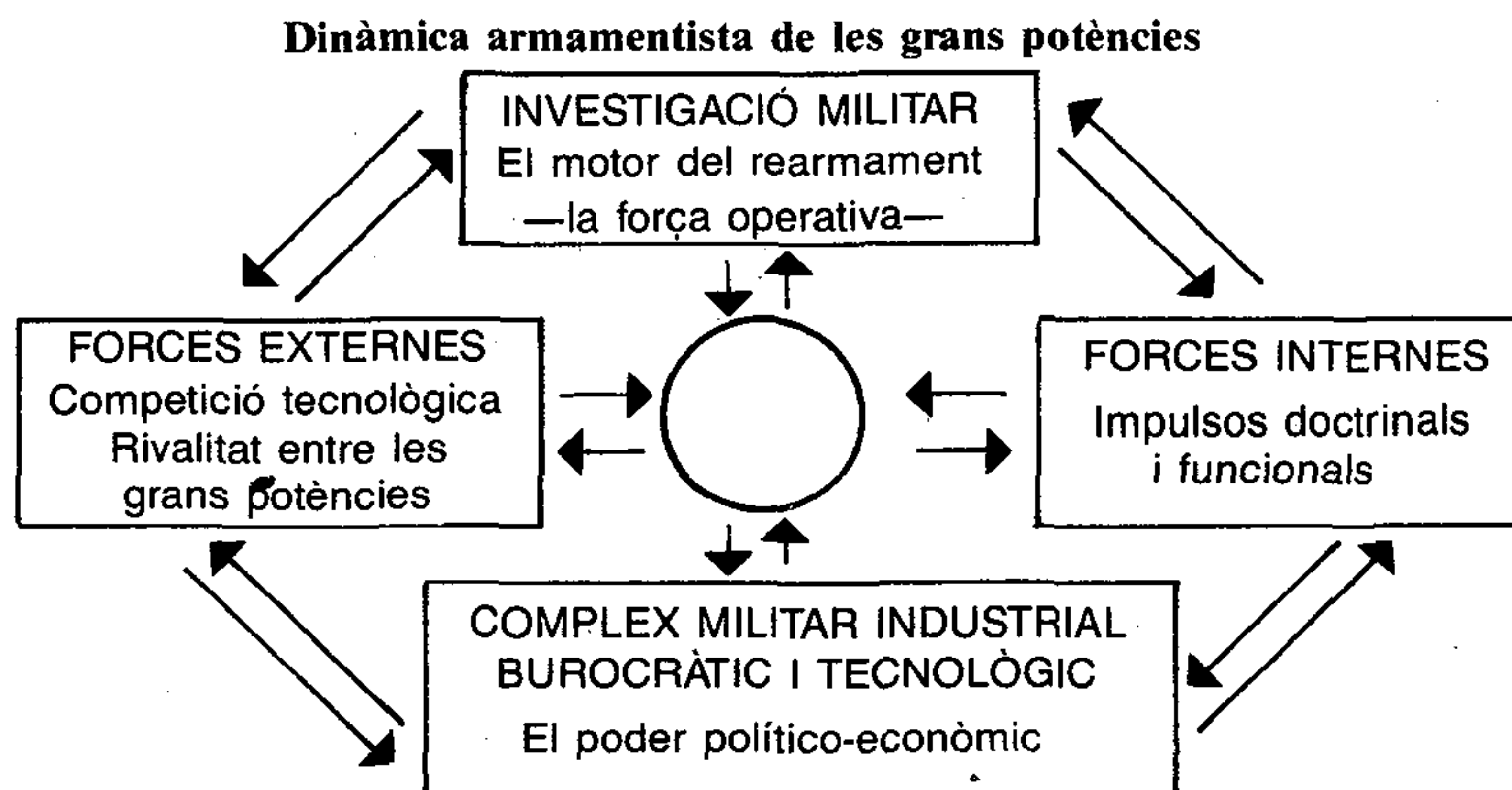
22. LUCKHAM, Robin: *Of Arms and Culture*, «Current Research on Peace and Violence», n° 1, 1984. Traducció espanyola: *La cultura de las armas*, Ed. Lerna, Barcelona, 1986.

23. THEE, Marek: op. cit., pp. 101-124.

en segon lloc, les doctrines generades per l'entorn material i tecnològic, és a dir, l'imperatiu militar basat per la sacralització de la força, i l'impuls expansionista i imperial, que intenta mantenir o engrandir les àrees d'influència.

Per a les grans potències, aquesta dinàmica armamentista pot representar-se en un circuit d'alimentació permanent, compost per la investigació militar, que és el motor i la força operativa del rearmament, les forces internes que hem descrit, el poder polític i econòmic del complex militar i industrial i, finalment, les forces externes ja comentades. Un circuit de causes i efectes que, no cal repetir-ho, no coincideix ni es pot homologar amb les explicacions que sorgeixen dels centres d'estudi estratègics lligats, generalment, al poder militar i a la indústria de guerra.

Font: Marek THEE: *Military Technology, Military Strategy and the Arms Race*, Croom Helm 1986, p. 124.

Si intentem sintetitzar els treballs realitzats sobre el rearmament, podríem agrupar-los en cinc grans àrees:

1. *Estudis sobre la indústria de guerra i els complexos militars industrials*. Com posa en evidència un estudi de la UNESCO,²⁴ hi ha dues diferents interpretacions en els estudis sobre aquest

24. UNESCO: *La carrera armamentista y el desarme: consecuencias sociales y económicas*, «Informes y Documentos de Ciencias Sociales», nº 39, 1978, pp. 8-9.

tema: la selectiva i la pluralista. Segons la primera d'elles, el complex militar industrial és una «minoria de poder», coordinada força rígidament i que és plenament capaç de determinar la direcció de la cursa d'armaments en funció dels seus propis interessos. Segons la tesi pluralista, el complex militar industrial és un grup, coordinat de manera poc flexible, d'actors que tenen certs interessos comuns i que, conseqüentment, treballen en pro del mateix tipus de política, però els elements integrants del qual formen també unes forces que es contrarresten mútuament.²⁵

Egbert Jahn,²⁶ en canvi, ha assenyalat que la concepció del complex militar industrial és una varietat de la teoria liberal dels grups d'interessos, i especialment en la seva versió de la teoria de la minoria selecta, que assigna gran importància a petits grups específics en el procés de valoració social. Jahn es pronuncia per una anàlisi dels complexos militars industrials que estigui en estreta connexió amb la totalitat de les relacions socio-econòmiques de la societat.

Els estudis sobre l'estructura i l'impacte de la producció d'armaments, de les relacions polítiques i els interessos que es formen al seu voltant han estat àmpliament desenvolupats per autors i autores com Raimo Vayrynen,²⁷ Richard Barnett,²⁸ Seymour Melman,²⁹ Ulrich Albrecht, Helena Tuomi, el SIPRI³⁰, S. Rosen,³¹ tots ells han aportat una gran quantitat de dades i re-

---

25. VAYRYNEN, Raimo: *Militarization, conflict behaviour and interaction. Three ways of analyzing the cold war*, Tampere Peace Research Institute, «Research Reports», n° 3, 1973, pp. 23-49.

26. JAHN, Egbert: *The role of the armaments complex in Soviet society*, «Journal of Peace Research», n° 3, 1975, pp. 179-184.

27. VAYRYNEN, R. i TUOMI, Helena: *Transnational Corporations, Armaments and Development*, St. Martin Press, N.Y., 1982.

28. BARNET, Richard J.: *La economía de la muerte*, Siglo XXI, México, 1976, 191 p.

29. MELMAN, Seymour: *El capitalismo del Pentágono*, Ed. Siglo XXI, México, 1972, 395 p.

30. BRZOSKA, Michael i OHLSON, Thomas: *Arms production in the Third World*, SIPRI, 1986, 392 p.; WULF, Herbert: *Producción de armamento en el Tercer Mundo, a Armamentos y desarme en el mundo. Anuario reducido del SIPRI 1985*, FEPR, 1986, pp. 185-204.

31. ROSEN, Stephen: *Testing the theory of the militar-industrial complex*, Lexington, D.C. Health & Co., Mass., 1973, 311 p.

ferències que permeten donar una idea força aproximada del gran pes que la indústria d'armes té avui dia en el món de l'economia i de la política:

2. *Estudis sobre els efectes econòmics del rearmament.* La interrelació entre economia i defensa ha estat un dels temes que va donar origen a la investigació sobre la pau. Després de finalitzada la Segona Guerra Mundial, el matemàtic anglès Lewis F. Richardson va establir una primera teoria matemàtica sobre la dinàmica de les despeses militars. En els anys seixanta, amb el desenvolupament de la teoria dels jocs i la seva aplicació en el terreny econòmic i social, diversos economistes nord-americans (Rapoport, Schelling, Boulding) analitzen les relacions internacionals a partir de fets econòmics relacionats amb els conflictes i obren camí a treballs més empírics o econòmics que es desenvolupen a la dècada dels setanta (Melman, Benoit, etc.), estudis que es centren normalment en l'anàlisi del complex militar industrial i la significació de les despeses militars.

Cal destacar la important aportació dels estudis de l'ONU en aquest terreny, particularment amb els dos informes relatius a la relació entre el desarmament i el desenvolupament³² i a les conseqüències econòmiques i socials de la cursa d'armaments i de les despeses militars.³³

Les revistes de la comunitat científica dedicada a la investigació sobre la pau solen editar números monogràfics relatius al tema de l'economia de l'armamentisme amb certa freqüència.³⁴ Marek Thee, Robin Luckham, Jacques Fontanel, Ch. Schmidt, Tamás Szentes³⁵ i Àngel Viñas³⁶ són alguns dels autors que més

---

32. ONU.: *Relación entre desarme y desarrollo*, «Serie de estudios Desarme», n° 5, 1982, 207 p.

33. ONU.: *Las consecuencias económicas y sociales de la carrera de armamentos y de los gastos militares*, Centro de las Naciones Unidas para el Desarme, 1978, 101 p.

34. Un exemple podria ser el n° 1, Vol. X, de l'estiu del 1984, de la revista nord-americana «Alternatives».

35. SZENTES, Tamás: *Economic Effects of Global Militarization*, a F. ALGER i J. BALÁZS (edit.): *Conflict and Crisis of International Order: New Tasks of Peace Research*, Proceedings of the IPRA 10 th. General Conference, Budapest, 1985, pp. 119-164.

36. VIÑAS, Angel: *Armas y economía*, Ed. Fontamara, 1984, 216 p.

s'han destacat en aquests tipus d'estudis sobre l'economia de la defensa.

D'altres treballs fan referència més explícita a alguns aspectes concrets de l'economia. Així, s'ha estudiat l'impacte de l'economia armamentista sobre la inflació, el creixement econòmic,³⁷ la divisió internacional del treball, les inversions,³⁸ l'endeutament, el malbaratament dels recursos minerals i les matèries primeres,³⁹ etc.

Lindgren⁴⁰ ha compilat diferents estudis existents sobre els efectes econòmics de l'armamentisme, i els ha catalogat en dos grups:

- a) l'influit pels treballs de Baran i Sweezy que mostren com les despeses militars són necessàries per al capitalisme;
- b) l'orientat a la investigació del *trade-off* (reducció dels components civils quan s'incrementen les despeses militars).

Per a Lindgren, mentre els governs no proporcionin una major informació sobre les seves despeses militars, resultarà difícil d'arribar a conclusions fiables sobre els efectes de l'armamentisme sobre l'economia. Wolpin⁴¹ ha compilat també els estudis realit-

---

37. BENOIT, Emile: *Defense and economic growth in developing countries*, Lexington Books, 1973, 326 p.; BOULDING, KENNETH i GLEASON: *War as an investment: The strange case of Japan*, «Peace Research Society (International) Papers», vol. III, 1965, pp. 1-17.

38. SIVARD, Ruth Leger: *World military and social expenditures*, World Priorities, Washington (anuario); CAPPELEN, A.; GLEDITSCH, N.P.; BJERKHOLT, Olav: *Military Spending and Economic Growth in the OECD countries*, «Journal of Peace Research», n° 4, 1984, p. 361-373.

39. WESTING, Arthur: *Global resources and international conflict*, SIPRI, 1986, 296 p.; HVEEM, Helge: *Militarization of nature: conflict and control over strategic resources and some implications for peace policies*, «Journal of Peace Research», n° 1, 1979, pp. 1-26; FISAS ARMENGOL, Vicenç: *Materias primas, minerales estratégicos y conflictos internacionales*, «Afers Internacionals» (Barcelona), n° 0, primavera 1982, pp. 77-98.

40. LINDGREN, Göran: *Review Essay: Armaments and Economic Performance in Industrialized Market Economies*, «Journal of Peace Research», n° 4, 1984, pp. 375-387.

41. WOLPIN, Miles D.: *Comparative Perspectives on Militarization, Repression and Social Welfare*, «Journal of Peace Research», n° 2, 1983, pp. 129-155.

zats sobre els costos de la militarització i ha mostrat com els sistemes dominats per militars tendeixen a ser més repressius i a tenir càrregues militars més feixugues.

3. *Estudis dels efectes de l'armamentisme sobre el medi ambient.* El SIPRI d'Estocolm és el centre que més s'ha destacat per l'anàlisi científica d'aquest tema, sobre el qual ha publicat nombrosos llibres,⁴² alguns juntament amb el Programa de Medi Ambient de les Nacions Unides (UNEP). Arthur Westing sol ser el coordinador d'aquestes investigacions. També hi podríem incloure els estudis duts a terme sobre la guerra química i biològica. El SIPRI ha estat també qui ha realitzat la major part d'aquests estudis,⁴³ mantingut una col·lecció anomenada «Chemical and Biological Warfare Studies» i ha tractat aquest tema en tots els seus anuals.

4. *Estudis sobre el comerç d'armaments.*

Durant el procés de descolonització, un dels mecanismes que els països desenvolupats han fet servir per aguditzar la dependència dels països del Tercer Món ha estat el comerç d'armes, una activitat comercial que ha augmentat els lligams de dependència tecnològica i política dels països del Sud vers els productors d'armes del Nord i, d'una manera específica, amb els EEUU, l'URSS, França i Gran Bretanya.

---

42. SIPRI: *Ecological Consequences of the Second Indochina War*, 1976, 119 p.; *Weapons of Mass Destruction and the Environment*, 1977, 95 p.; *Effects of Weapons on Ecosystems*, 1979, 70 p.; *Warfare in a Fragile World: the Military Impact on the Human Environment*, 1980, 249 p.; *Herbicides in War: The long-term Ecological and Human Consequences*, 1984, 210 p.; *Environment Warfare: a Technical, Legal and Policy Appraisal*, 1984, 107 p.; *Explosive Remnants of War: Mitigating the Environment Effects*, 1985, 143 p.; *Global Resources and International Conflict: Environment Factors in Strategic Policy and Action*, 1986, 296 p.

43. Els treballs més recents del SIPRI sobre aquest tema són: ROBINSON, Julian Perry: *Chemical Warfare and Arms Control*, 1985, 116 p.; TRAPP, Ralf: *The detoxification and natural degradation of chemical warfare agents*, 1985, 104 p.; ROBINSON, Julian Perry: *The chemical industry and the projected chemical weapons convention*, abril 1986; GEISLER, Erhard: *Biological and toxin weapons today*, 1986.

La investigació sobre la pau ha dedicat una gran atenció al seguiment d'aquest comerç, a la seva comptabilització i a la recerca de les conseqüències que aquesta activitat podria tenir, tant per als compradors com per als venedors.

Els anuaris del SIPRI⁴⁴ han estat, de nou, una de les fonts bàsiques per seguir l'evolució d'aquest comerç. La federació de científics alemanys, d'Hamburg, formada per investigadors com U. Albrecht, D. Ernst, P. Lock, i H. Wulf, ha elaborat també estudis complets sobre les transferències d'armes als països subdesenvolupats,⁴⁵ dades que es poden trobar igualment en els llibres del SIPRI que recullen les estadístiques acumulades en els seus anuaris.⁴⁶

Finalment, cal fer referència als esforços d'alguns autors, com Michael T. Klare,⁴⁷ per estudiar el comerç d'armes repressives (policials).

5. *Estudis sobre la tecnologia militar.*

Ja hem comentat més amunt, en referir-nos al rol decisiu de la investigació i el desenvolupament militar en la dinàmica del rearmament, que l'anàlisi de l'evolució tecnològica i de la militarització d'aquesta evolució ha estat un dels temes que més bibliografia ha fet sorgir en els darrers anys. L'impacte de les noves tecnologies (ET) o tecnologies emergents i el pes que la tecnologia té en l'estratègia nuclear o en els plans de la guerra de les galàxies han fet d'aquesta qüestió una de les més actuals en el debat sobre la pau i les estratègies de pau i conflicte.⁴⁸ Entre

---

44. SIPRI: *World Armament and Disarmament*.

45. ALBRECHT, Ulrich *et al.*: *Armaments and Underdevelopment*, «Bulletin of Peace Proposals», n° 5, 1974; *New Trends in the Arms Transfer Process to Peripheral Countries*, Hamburg, 1975; LOCK, Peter i WULF, Herbert: *A Register on Arms Production in Developing Countries*, Hamburg, 1977.

46. SIPRI: *The arms trade with the Third World*, Penguin, 1975; *Arms trade registers. The arms trade with the Third World*, 1975, 176 p.

47. KLARE, Michael T.: *Arms and power: The political economy of US weapons sales to Latin America*, NACLA's Latin America & Empire Report, març 1975, 32 p.

48. Una de les obres d'introducció a aquesta problemàtica més recent i completa és *La guerra del futuro*, de Frank BARNABY, Ed. Debate, 1985. Recordem també el treball de Mary KALDOR: *El arsenal barroco*, Ed. Siglo XXI, 1986., i la compilació de Mary KALDOR i Asbjorn

d'altres investigadors, la tecnologia militar ha estat estudiada per Frank Barnaby, Mary Kaldor, Marek Thee, J.P. Perry Robinson, Kosta Tsipis, Peter Lock, Robin Luckham i Asbjørn Eide.

Molts d'aquests treballs apunten en la direcció d'assenyalar que la creació de nous sistemes d'armes no és deguda a raons de seguretat, sinó al fet que la tecnologia, pel seu propi impuls, s'an-teposa a la política i crea armes de forma permanent, a les quals s'han de cercar justificacions a posteriori, principalment mitjançant la sobrepercepció de les amenaces i la creació de nous enemics. D'aquesta manera, la decisió d'adquirir sistemes d'armes s'adopta moltes vegades amb la finalitat de satisfer les exigències de diferents interessos sectorials dins dels governs i, amb freqüència, com a derivació de les rivalitats de les diferents branques en què estan formades les forces armades.⁴⁹

Per a la investigació sobre la pau, la contínua explosió de guerres i conflictes de l'actualitat no és pas una casualitat. Es produeixen perquè han estat alimentades durant molts anys per polítiques suïcides que confien i es basen en l'armamentisme i en l'acumulació incontrolada d'artefactes destructius. En aquest sentit, la influència exercida sobre el militarisme per l'impuls tecnològic ha estat decisiva, i de tal forma, que podria afirmar-se que la cursa d'armaments és, fonamentalment, una cursa tecnològica. De fet, les estratègies (nuclears o convencionals) no són més que prolongacions dels avenços tecnològics.

Mary Kaldor⁵⁰ suggereix que la cursa d'armaments actual està determinada per diferents factors nacionals, el més important dels quals és el *conservadorisme militar* i la cerca de contractes de defensa de les grans empreses per augmentar al màxim la demanda dels seus productes tradicionals. El resultat és la creació d'un arsenal de sistemes d'armes «barroc» (avions molt complicats, míssils sofisticats, etc.); cada generació d'armes porta una pila de millores sobre l'anterior, seguint una espiral tecnològica

---

EIDE: *The World Military Order. The Impact of Military Technology on the Third World*, The MacMillan Press, 1979, 306 p. Al «Bulletin of Peace Proposals» hi ha dedicat uns quants números monogràfics (2/77, 4/77 i 1/78).

49. JOXE, Alain: *La technologie dans le rapport des forces*, «Paix & Conflicts», Paris, tardor 1984, pp. 61-67.

50. KALDOR, Mary: *El arsenal barroco*, Ed. Siglo XXI, 1986.

allunyada de les mateixes teories estratègiques. Les armes són, finalment, les que creen les estratègies.

Estudis sobre la nuclearització

Una part important de la dedicació dels estudis estratègics, convencionals o crítics, ha anat dirigida a la significació de l'armament i de l'estratègia nuclear. Ja hem comentat també que la investigació sobre la pau es va consolidar, en certa manera, a partir de la contestació i la crítica nuclear que van sorgir a la dècada dels cinquanta.⁵¹

El tema nuclear ha estat tractat, fonamentalment, des de quatre perspectives: la conceptual (el discurs de la dissuasió), la proliferació vertical, la proliferació horitzontal, i la connexió entre armes nuclears i intervencionisme.

El discurs estratègic basat en les armes nuclears ha estat objecte de nombroses i consistents crítiques des de la mateixa aparició de les armes nuclears.⁵² Centenars de llibres i milers d'articles han anat explicant els riscos derivats, tant de l'existència de les armes com de les conseqüències d'un eventual ús d'una part d'elles o de la seva totalitat. Els recents descobriments de les conseqüències ecològiques d'una guerra nuclear i, especialment, de l'existència d'un «hivern nuclear», han vitalitzat encara més aquest debat polític i científic.⁵³

El tema nuclear ha estat, probablement, el principal vincle entre el moviment per la pau i la comunitat científica dedicada a

---

51. La revista «Bulletin of the Atomic Scientists», editada per l'Educational Foundation for Nuclear Science, va néixer al 1945, i continua essent una de les principals plataformes d'opinió crítica sobre el perill nuclear.

52. Bona part d'aquestes opinions es troben catalogades a *Guia bibliogràfica sobre estratègia i proliferació nuclear*, de Vicenç FISAS, Fundació Jaume Bofill, 1983, 255 p.

53. D'entre les obres més recents: ROWAN-ROBINSON, Michael: *El invierno nuclear*, Ed. Ariel, 1986, 122 p.; *Armas Nucleares*, Libros de Investigación y Ciencia, 1986, 270 p.; AGUIRRE, Mariano: *De Hiroshima a los euromisiles*, Ed. Tecnos, 1984, 585 p.; RIORDAN, Michael: *El día después*, Ed. Grijalbo, 1984; WEBBER, Ph., WILKINSON, G. i RUBIN, B.: *Crisis de los euromisiles*, Ed. Debate, 1984.

la investigació sobre la pau. Campanyes com les que porta a terme l'European Nuclear Disarmament (END) o el grup britànic CND, apleguen persones que treballen des d'una doble perspectiva: la militància a grups antinuclears i la tasca d'investigació; aquest és el cas d'algunes persones com Dan Smith,⁵⁴ E.P. Thompson,⁵⁵ Doroty Thompson,⁵⁶ Sheena Philips, Malcom Chalmers,⁵⁷ Paul Rogers⁵⁸ i un llarg etcètera.

També ha estat molt important la col·laboració d'antics militars i d'especialistes en estratègia militar. En aquest sentit, les dades aportades en els darrers anys per William M. Arkin i Richard W. Fieldhouse⁵⁹ han estat més que estimables, i han completat la informació que ja anava proporcionant, des de feia uns anys, el Center for Defense Information, de Washington,⁶⁰ dirigit per l'almirall retirat Gene R. La Rocque.

Per a Frank Barnaby,⁶¹ un dels especialistes sobre estratègia i armament nuclear que ha divulgat més aquesta problemàtica, hi ha dos tipus d'explicacions a l'interrogant de per què cada dia és més probable que es produeixi un conflicte nuclear, tot i que sabem que desembocaria en una catàstrofe completa:

- a) Alguns dirigents polítics desitgen posseir la *capacitat per donar un primer cop* nuclear, i amb la finalitat que els països respectius detentin el domini mundial o la superioritat estratègica.

---

54. SMITH, Dan: *Fallacies in Deterrence and Warfighting Strategies*, a Paul JOSEPH i Simon ROSEMBLUM (Ed.): *Search for Sanity*, South End Press, Boston, 1984, pp. 21-78.

55. THOMPSON, E.P.: *Protesta y sobrevive*, H. Blume, 1983, 221 p. *Opción cero*, Ed. Crítica, 1983, 253 p.

56. THOMPSON, Doroty: *Antes muertas. Mujeres contra el peligro nuclear*, Edic. La Sal (Barcelona), 1984, 250 p.

57. CHALMERS, Malcom: *Trident: Britain's independent arms race*, CND Publications, 1984, 88 pp.

58. ROGERS, Paul: *Guide to Nuclear Weapons 1984-85*, Bradford School of Peace Studies, 1984.

59. ARKIN, William i FIELDHOUSE, Richard W.: *Nuclear Battlefields*, Ballinger, 1985, 328 p.

60. Aquest centre publica el butlletí «The Defense Monitor».

61. BARNABY, Frank: *La guerra del futuro*, Ed. Debate, 1985, pp. 11-12.

b) La *cursa* d'armaments nuclears és ja *incontrolable* a causa del poder polític de certs *grups de pressió*.

1. *Els militars*, que mouen un pressupost de 900.000 milions de dòlars anuals en qüestions de defensa.
2. *Les indústries de defensa*, que controlen uns pressupostos de 180.000 milions de dòlars anuals per a la fabricació d'armaments.
3. *Els grups acadèmics*, que monopolitzen el 30% de la investigació mundial, que és la proporció mínima dedicada a temes militars.
4. *La burocràcia*. Uns 27 milions de civils en tot el món treballen per a les institucions militars.

Ens referíem abans que un dels aspectes més preocupants del tema nuclear era la seva proliferació, és a dir, el creixement quantitatiu de l'arsenal existent a cada país nuclear (*proliferació vertical*) i, al mateix temps, la disseminació de la tecnologia nuclear arreu del món, de manera que cada cop hi ha més països que tenen possibilitats de fabricar explosius nuclears (*proliferació horitzontal*).

Pel que fa a la proliferació vertical, cal recordar que en l'actualitat hi ha unes 60.000 bombes nuclears, amb una potència destructiva de 16.000 megatones, és a dir, l'equivalent al potencial de destrucció de 5.000 Segones Guerres Mundials juntes. Amb aquest poder mortífer podria destruir-se la Terra cinquanta vegades. Un sol míssil d'avui dia pot tenir una capacitat destructiva superior a la desencadenada durant tota la Segona Guerra Mundial...

Pel que fa a la proliferació horitzontal, malgrat les salvaguardes i institucions encarregades de controlar l'ús estrictament cívico-comercial de l'energia atòmica, el cert és que ja són diversos els països que han burlat aquests controls i s'han procurat el domini de la construcció d'enginyers per a ús militar: Sud-àfrica, Israel, Índia i Pakistan en són uns exemples. El plutoni, element artificial resultant de la fissió a les centrals nuclears, és un element bàsic per a la fabricació d'explosius nuclears. El plutoni obtingut anualment a causa de l'existència de les centrals nuclears pot ésser suficient per fabricar 1.500 bombes anuals del poder destructiu de les d'Hiroshima i Nagasaki. Aquest tema, l'ús militar de l'energia nuclear centrada en la producció d'electricitat, ha estat també molt estudiat per diversos centres d'investigació sobre la pau, i especialment pel SIPRI, que hi ha de-

dicat molts llibres i estudis,⁶² sovint coordinats per Josef Goldblat. El problema de la proliferació ha dut, lògicament, a l'estudi dels mecanismes de no-prolifерació i a la revisió i crítica del Tractat de No Proliferació (TNP).⁶³

Un altre camp tractat en relació a la nuclearització és el lligam existent entre la instal·lació d'armes nuclears a determinades zones i la possibilitat de desencadenament d'una guerra nuclear limitada, com a derivació de la política intervencionista de les grans potències i, especialment, dels Estats Units. Aquesta *connexió mortal* ha estat denunciada per analistes com M.T. Klare⁶⁴ i Ellsberg⁶⁵.

Finalment, la nuclearització ha creat una àmplia resposta pel que fa a l'elaboració de plans de desnuclearització i creació de zones lliures d'armes nuclears,⁶⁶ destaquen els treballs d'Ulrich Albrecht, Sverre Lodgaard i Marek Thee.⁶⁷

---

62. A part de la informació que anualment apareix en els Yearbooks, el SIPRI ha publicat aquests llibres sobre la proliferació nuclear: *Non proliferation: The Why and the Wherefore*, 1985; *Nuclear Non-Proliferation: A Guide to the Debate*, 1985; *Safeguarding the Atom: A Critical Appraisal*, 1985; *No First-Use*, 1984; *Uranium Enrichment and Nuclear Weapon Proliferation*, 1983; *The NPT: The main political barrier to nuclear weapon proliferation*, 1980; *Internationalization to Prevent the Spread of Nuclear Weapons*, 1980; *Postures for Non-Proliferation*, 1979; *Nuclear Energy and Nuclear Weapon Proliferation*, 1979.

63. GRASA, Rafael: *España y el Tratado de No Proliferación Nuclear*, «Papeles para la Paz», CIP, 1985.

64. KLARE, M.T.: *The Inescapable Links: Interventionism and Nuclear War*, a JOSEPH i ROSEMBLUM (ed.): *Search for Sanity*, South End Press, Boston, 1984, p. 463-468.

65. ELLSBERG, Daniel: *Nuclear Weapons and Global Intervention*, a JOSEPH i ROSEMBLUM (ed.): *Search for Nuclear War*, South End Press, Boston, 1984, pp. 39-52.

66. FISAS ARMENGOL, Vicenç: *El desarme en casa*, Fontamara 1984; *Problems of the Nuclear Weapons Freeze*, «Bulletin of Peace Proposals», n° 3, 1982, pp. 243-278.

67. LODGAARD, S. i THEE, M.: *Nuclear Disengagement in Europe*, SIPRI, 1983, 264 p.

Estudis sobre el desarmament

Els estudis sobre el desarmament han sofert una evolució molt particular al llarg dels darrers decennis. Si, durant els anys cinquanta, podia parlar-se encara d'un autèntic esperit de desarmament, en el sentit que hi havia una voluntat d'aconseguir una progressiva desmilitarització i desnuclearització entre els països, arriben els anys seixanta amb una ruptura total pel que fa a aquest concepte: mentre uns continuen parlant del desarmament, altres comencen a referir-se exclusivament al «control d'armaments» (*arms control*), és a dir, a l'objectiu més limitat de dominar i controlar el creixement de l'armamentisme, però sense renunciar-hi.

Per a la investigació sobre la pau, el desarmament és un mitjà per arribar a un procés de desmilitarització més ample. Les dificultats per aconseguir un mínim d'avenç pel que fa a programes de desarmament han fet, però, que aquest mitjà s'hagi convertit ja en un fi. Amb altres paraules: la història del desarmament ha estat la història d'un fracàs, i la situació actual no permet pas de parlar de gaires guanys assolits en aquest terreny. Així les coses, molts dels treballs sobre el desarmament tracten, justament, de la forma com vèncer els innombrables obstacles que sorgeixen des de molts i diferents sectors polítics, socials i econòmics.⁶⁸ Alva Myrdal⁶⁹ ens recorda alguns d'aquests entrebancs:

- a) L'interès dels complexos militars industrials, que han format una indústria bèl·lica dotada d'una parcial autonomia.
- b) El secretisme imperant en les polítiques de defensa, que dificulta l'establiment de relacions de confiança necessàries a l'hora de negociar reduccions d'armaments.
- c) El concepte de seguretat imperant, que basa la seva força en el poder militar, i no en la cooperació entre els pobles.

---

68. Un dels pioners en la cerca de noves fórmules de desarmament fou Charles E. Osgood, professor de sociologia nord-americà que, el 1962, va publicar un projecte centrat en una fórmula anomenada GRIT (correspondència graduada en la reducció de tensions), basada en l'inici de mesures de desarmament petites, amb l'objectiu d'obrir camí i crear confiança. El tema de les iniciatives unilaterals i de creació de confiança pel desarmament ha estat molt seguit pel Peace Research Institute-Dundas, del Canadà.

69. MYRDAL, Alva: *El juego del desarme*, Ed. Debate, 1984.

- d) L'asimetria dels objectes que es negocien. El que per a uns és bàsic, per a altres és secundari; el que per a uns és una arma de teatre, per a altres és una arma estratègica.
- e) El ritme dels avenços tecnològics en el camp dels armaments és molt més ràpid que el ritme de les converses de desarmament.
- f) Les negociacions es plantegen quasi exclusivament entre les grans potències i marginen el rol i la capacitat de decisió dels altres països.
- g) Hi ha una mena de monopoli nuclear en el tema del desarmament que margina les possibilitats de reduir els arsenals convencionals.
- h) El que es busca no és un equilibri global entre les grans potències, sinó la superioritat militar. Amb aquest esperit, mai s'aconseguiran avenços significatius.

El desarmament, per altra banda, no pot presentar-se aïlladament. Si no va acompanyat, paral·lelament, de mesures que permetin una desmilitarització del pensament polític, els resultats sempre seran parcials. El desarmament, per tant, s'ha d'orientar tant a la reducció de les armes, com a l'acabament del pensament polític i estratègic que necessita aquestes armes. Les converses de desarmament, dit d'una altra manera, han d'estar acompanyades d'un treball polític i social. Aquest és el repte que els Estats no volen assumir i que, en canvi, valora la investigació sobre la pau.

En contra del pensament limitat de l'*arms control*, la investigació sobre la pau ha insistit en el desenvolupament d'altres aspectes, dels quals destaquem els següents:

- a) la *recerca d'alternatives de defensa*, és a dir, de sistemes de seguretat que permetin protegir els ciutadans d'un país sense entrar en el cercle viciós del rearmament i realitzar una contribució al procés de desarmament.⁷⁰
- b) El descobriment dels mecanismes psicològics, sociològics i polítics que fan créixer la inseguretat de la població, per cercar les formes de *disminuir aquestes percepcions d'inseguretat*.

---

70. El Center of Peace and Conflict Research, de la Universitat de Copenhaguen, edita la publicació «Non Offensive Defense», que recull tots els treballs que es fan a l'actualitat sobre les alternatives de defensa.

- c) Els *actors del desarmament* han de ser, no sols els Estats, o un grup reduït d'aquests, sinó tots els països implicats en processos de rearmament i amb *participació de totes les instàncies socials de la comunitat*. Iniciatives com les dels municipis desnuclearitzats, l'agermanament de ciutats, organitzacions no governamentals a favor de la pau, etc., afavoreixen la creació d'un nou clima d'enteniment entre els pobles i de voluntat per arribar a solucions pacífiques per als conflictes internacionals.
- d) No cal esperar que tots els països del món es posin d'acord per començar a treballar a favor del desarmament. Sobren en el món moltes armes, militars i institucions dirigides a preparar la guerra, de manera que és factible anar reduint aquest sobrant (*overkill*) sense que la seguretat dels països es vegi afectada. En canvi, això permetria iniciar dinàmiques de confiança de resultats probablement molt positius. Aquesta estratègia és el que s'anomena d'*unilateralisme mutu*.
- e) El desarmament, com la política de defensa, és una qüestió que afecta tots els ciutadans, i no sols els estrategues. Per això, la participació sincera de la població en la conducció d'aquests afers incrementarà paulatinament l'interès dels pobles per aconseguir acords satisfactoris i útils. La *democratització de les polítiques de defensa i desarmament* pot arribar a ser una base fonamental per augmentar la seguretat real dels pobles.
- f) El desarmament va molt relacionat amb el procés de *desenvolupament*, particularment perquè possibilitaria l'establiment d'un nou ordre econòmic més favorable a la satisfacció de les necessitats humanes bàsiques dels països pobres.⁷¹

---

71. GRAHAM, Mac; JOLLY, R.; SMITH, Chris: *Disarmament and World Development*, Pergamon Press, 1986 (2^a ed.), 306 p.; LEONTIEFF, Vassily: *Disarmament, foreign aid and economic growth*, «Journal of Peace Research», n° 3/4 1964, p. 155-167; BALL, Nicole: *The Military in the Development Process*, Regina Books, Cal., 1981, 116 p.; BALL, N.: *Defense and Development: A Critique of the Benoit Study*, «Economic Development and Cultural Change», abril 1983. La revista «Peace and the Sciences», editada a Àustria, tracta habitualment d'aspectes econòmics relacionats amb el desarmament.

En un treball sobre les contradiccions i compatibilitats entre pau i desenvolupament, Hettne⁷² identifica tres elements d'investigació: l'anàlisi del problema, l'exploració d'alternatives i la identificació dels actors socials de les alternatives de desenvolupament. Les anàlisis indiquen que els principals models de desenvolupament (models de creixement i modernització) creen conflictes interns i externs que reprodueixen i alimenten el rearmament. Per això, afirma Hettne, més que concebre el desarmament com a condició per al desenvolupament, hauríem d'argumentar que *el desenvolupament és la condició per al desarmament*.

Tots aquests suggeriments han proporcionat també una àmplia literatura de difícil selecció.⁷³

Tot i que de fet no és gaire eficaç, les Nacions Unides mantenen una línia de publicacions les quals han estat de gran utilitat per a les persones que es dediquen a aquest tipus d'investigació.⁷⁴ La UNESCO, per la seva banda, ha patrocinat també nombrosos estudis d'indubtable valor.⁷⁵ Finalment, recordarem també que tant els anuaris del SIPRI⁷⁶ com la publicació «The

---

72. HETTNE, Bjorn: *Peace and Development. Contradictions and Compatibilities*, «Journal of Peace Research», n° 4, 1983, pp. 329-342.

73. Les Nacions Unides i altres institucions interessades en el desarmament publiquen periòdicament algunes guies bibliogràfiques que permeten conèixer tot allò que es publica sobre aquest tema. D'aquestes guies en destaquem les següents: UNIDIR, «Répertoire de la Recherche sur le Désarmement», ONU 1982, 454 p.; «Peace Research Abstracts Journal», Canadian Peace Research Institute-DUNDAS; «The Quarterly Review of Defence & Disarmament Literature», University of Bradford.

74. D'entre aquestes publicacions, destaquem la col·lecció «Serie de Estudios Desarme», on s'han editat treballs referents a la reducció dels pressupostos militars, la repercussió de la creació d'un mecanisme internacional de satèl·lits de control, la relació entre desarmament i seguretat nacional, un estudi sobre les mesures de foment de la confiança, la relació entre el desarmament i el desenvolupament, el desarmament regional, les armes nuclears, etc. També publica l'ONU un anuari sobre desarmament i una revista semestral titulada «Desarme».

75. UNESCO: *Anuario de Estudios sobre Paz y Conflictos*, Ed. Fontamara, 1986 (dos volums).

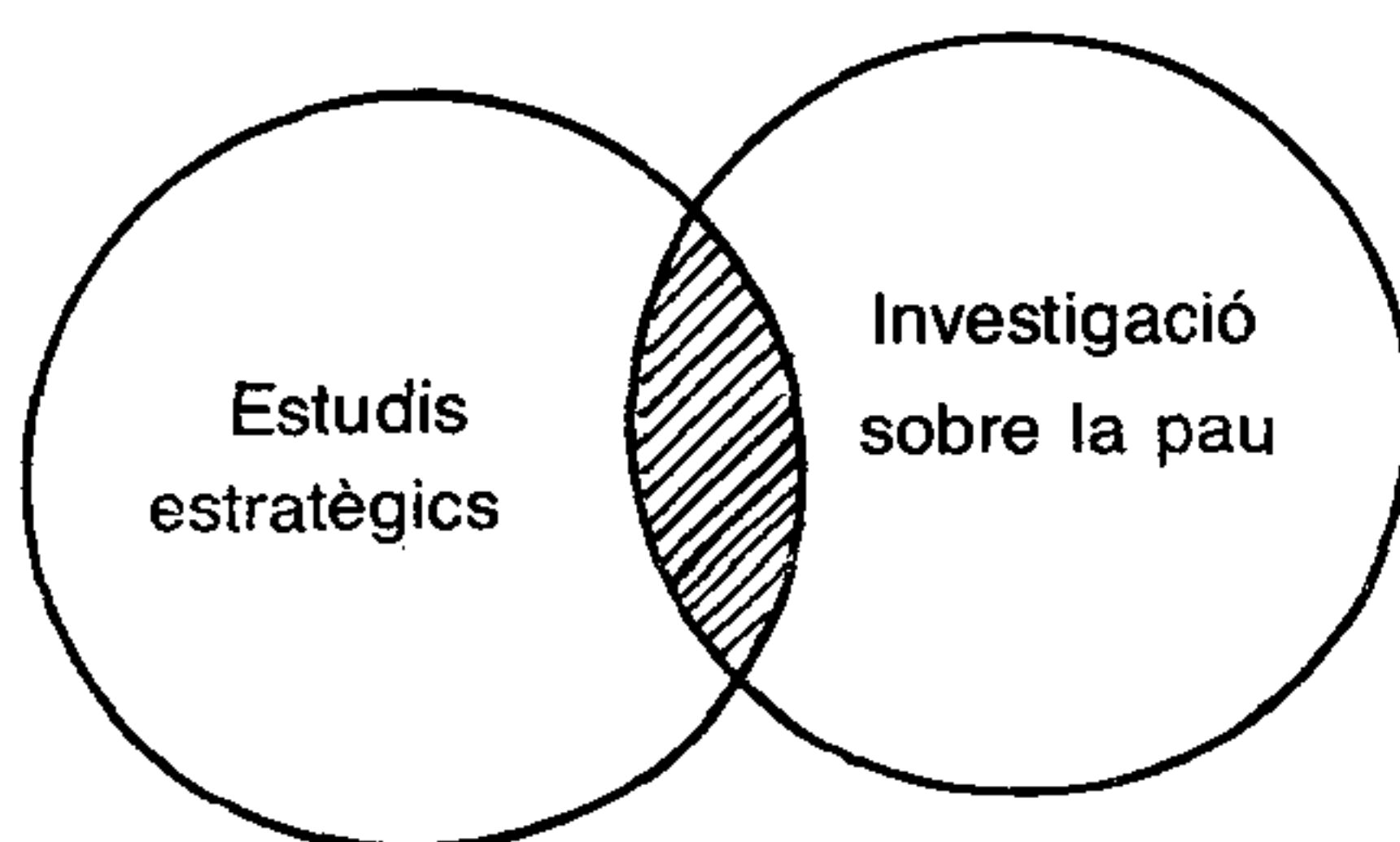
76. *World Armament and Disarmament. SIPRI Yearbook*.

Arms Control Reporter»⁷⁷ són eines molt útils per al seguiment de les converses de desarmament i control d'armes.

El doble llenguatge dels estudis estratègics

Malgrat les especialitzacions temàtiques que hem assenyalat anteriorment, tant els centres convencionals com els d'investigació sobre la pau tracten i analitzen un grapat molt considerable de temes comuns. La diferenciació està, però, en la *forma* en què aquestes qüestions són estudiades, i en les *conclusions* que es treuen d'aquestes anàlisis.

Quan s'analitza un aspecte de la política exterior, de la seguretat, de l'estratègia, del desarmament o de la defensa, el discurs dels centres d'estudis estratègics roman caracteritzat per unes finalitats i per unes percepcions clarament diferents, quan no antagòniques, de les dels centres crítics d'investigació sobre la pau. Quan, per posar alguns exemples, uns parlen d'interessos legítims de seguretat nacional (EEUU), altres poden parlar d'imperialisme (Nicaragua), tot parlant d'un mateix afer (les relacions dels Estats Units amb l'Amèrica Central). La intervenció nord-americana a Líbia, per posar un altre exemple, és tractada com a un tema de «defensa contra el terrorisme» per alguns centres lligats a l'*stablishment*, mentre que és considerat com a una qüestió de l'intervencionisme i de les noves formes de guerra de baixa intensitat, per altres centres relacionats amb la investigació

77. Editada per l'Institute for Defense and Disarmament Studies, 251 Harvard Street, Brookline, Massachusetts 02146, USA.

sobre la pau. De la mateixa manera, l'esforç per cercar una major cooperació militar i policial entre els països equival, en l'altre discurs, al desenvolupament de l'ordre militar internacional, entès com «el conjunt d'activitats, relacions i processos on pren cos i on es realitza l'expansió del militar, i que genera una piràmide mundial de poder, un sistema de dominació i subordinació, una xarxa de dependència jeràrquica i una estructura de control basada en les forces armades (amb tots els seus components), tot això inserit dins de les relacions internacionals contemporànies». ⁷⁸

Tot el discurs del realisme polític tendent a racionalitzar la dissuasió nuclear i l'equilibri del terror, tasca en què participen molt activament els centres d'estudis estratègics, no és altra cosa, en opinió de la investigació sobre la pau, que l'encobriment de processos d'amença per poder derivar vers la destrucció de la Humanitat, l'exterminisme, ⁷⁹ fenomen definit per Thompson com el sistema armamentista abonat pels interessos econòmics, científics, polítics i ideològics.

Els estudis estratègics convencionals, des del moment que estan interessats en el manteniment de l'*statu quo* i en el reforçament de la força militar de les grans potències, dediquen gran atenció a l'evolució de les relacions Est-Oest, al rol que tenen les aliances militars en el manteniment d'aquesta situació, i a l'establiment d'una marxa en la divisió internacional del treball que beneficiï els països ja desenvolupats i industrialitzats. L'òptica de la investigació sobre la pau, en canvi, és de promoure un canvi en totes aquestes situacions. Conscient que és justament als països pobres on també s'acumulen els conflictes, en una mena de divisió internacional dels conflictes, l'establiment de relacions justes i equitatives entre el Nord i el Sud esdevé un camp d'atenció prioritària, precisament perquè entén que el concepte de seguretat ha de restar lligat amb el de desenvolupament. A partir d'aquest principi, sembla evident que una aproximació política a aquesta nova concepció de la seguretat sols pot dur-se a terme

---

78. SECARES, Vasile: *A Global Perspective on the Arms Race: The World Military Order*, «Bulletin of Peace Proposals», n° 4, 1981, pp. 349-360.

79. THOMPSON, E.P.: *Opción cero*, Ed. Crítica, 1983, 253 p.

des d'una política de deslligament dels blocs i/o de neutralisme respecte a les aliances militars.⁸⁰

Cada país troba sempre raons i justificacions per endegar programes de creixement de la seva força militar i augmentar els seus pressupostos militars. Aquest fet, però, a nivell internacional, dona uns resultats que no són explicables com una sumatòria de les actituds nacionals. El bel·licisme i el militarisme d'alguns Estats són presentats sovint com a projectes de seguretat i de protecció nacional, en una dinàmica en què la seguretat d'uns depèn de la inseguretat dels altres.

El cas del rearmament és molt significatiu per evidenciar el doble discurs que es desprèn dels estudis estratègics. El discurs més convencional no té consciència de la gravetat que suposa el manteniment, a nivell mundial, d'unes despeses militars molt elevades, així com la repercussió que, especialment a les economies del Tercer Món, significa mantenir un ritme elevat d'aquestes despeses. El discurs convencional parla, en canvi, del sector de l'economia de la defensa com un tipus d'indústria normalment integrat en l'estructura econòmica d'un país. La crítica qualitativa al que es produeix i als efectes humans de destrucció que van implícits a la producció d'armaments queda eliminada pels imperatius de producció i per la necessitat d'amortitzar els elevats costos de la investigació i el desenvolupament que han precedit l'estadi de producció. El discurs convencional nega l'existència i la formació de complexos militars industrials burocràtics i tecnològics, i parla, en canvi, del caràcter sacralitzat i estratègic d'aquest tipus de producció. Una producció que, amb la justificació que tot el que pugui augmentar la defensa d'un país és legítim, excusa el desenvolupament d'armes químiques, biològiques i de destrucció massiva, encara que de vegades estiguin prohibides per la legislació internacional.

Aquesta diferència en la significació i repercussió de l'economia de la defensa/guerra fa que els estudis emanats pels centres més convencionals no facin pràcticament referència a, per exemple, les possibilitats de la reconversió de la indústria bèl·lica o

---

80. ALBRECHT/BERG/LODGAARD/LUTZ/SCHLOTTER/SENGHAAS: *La seguridad europea a debate: Bloques, neutralismo, desvinculación*, Edit. Fontamara, 1985.

El doble discurs estratègic

Discurs convencional

Discurs crític

POLÍTICA EXTERIOR

Seguretat nacional	Imperialisme
Terrorisme	Intervencionisme
Cooperació militar	Ordre militar internacional
Distensió	Amenaça
Estabilització/pacificació	Guerres baixa intensitat
Aliances militars	Neutralisme
Relacions Est-Oest	Relacions Nord-Sud
Divisió internacional treball	Divisió internacional conflicte

SEGURETAT

Seguretat	Bel·licisme
Protecció	Militarisme
Professionalisme	Burocràcia
Secretisme	Democratització
Política de blocs	Seguretat compartida

ESTRATÈGIA

Equilibri del terror	Exterminisme
Dissuasió	Política d'amenaçes
Capacitat de destrucció	Capacitat de supervivència
Capacitat primer-cop	No-first-use
Pacificació	Domini

DESARMAMENT

Control armaments	Desarmament
Seguretat regional	Zones lliures d'armes nuclears
Mesura de confiança	Desmilitarització
Desarmament unilateral	Desarmament multilateral
Verificació	Voluntat política

DEFENSA

Economia de la defensa	Rearmament
Indústria de la defensa	Complex militar industrial
Defensa ABQ	Humanicidi
Aprofitament tecnologia	Malbaratament tecnologia
Modernització	Alternatives de defensa
Nuclearització	Desnuclearització
Racionalització indústria	Reconversió indústria militar

al malbaratament que suposa el monopoli militar en el camp del desenvolupament tecnològic, temes aquests, junt amb el de les alternatives de defensa, que sols han estat atesos pels centres d'investigació sobre la pau.⁸¹

Igualment significativa és la diferència conceptual que hi ha en parlar de desarmament, fins al punt que el discurs convencional del realisme polític l'ha transformat en un nou concepte, molt diferent: el control d'armaments (*arms control*). El que es busca no és ja la reducció progressiva dels armaments dins d'un esquema general de desmilitarització, sinó que simplement es persegueix un control de la mateixa cursa d'armaments: una mena de marketing de l'armamentisme. La seguretat regional és plantejada, en el discurs convencional, com a resultat d'un increment i una coordinació del potencial militar dels països aliats, i no, com propugna la investigació sobre la pau, com a una dinàmica de desmilitarització progressiva i escalonada a partir d'iniciatives unilaterals que proporcionin confiança a tercers. La manca de voluntat política i els nombrosos obstacles interns per promoure un procés de desarmament són amagats, en el discurs convencional estratègic, per excuses relatives a la dificultat de fer la reducció dels armaments.⁸²

El llenguatge polític-estratègic utilitza amb freqüència la *metàfora* per transformar l'estat d'opinió de determinats temes, mitjançant la manipulació del significat de les paraules. Hook,⁸³

---

81. Per conèixer l'impacte de la tecnologia militar poden consultar-se els treballs de Mary KALDOR: *Más allá de los bloques*, Edit. Fontamara, 1986, i *El arsenal barroco*, Ed. Siglo XXI, 1986, i també l'obra de Marek THEE: *Military Technology, Military Strategy and the Arms Race*, Croom Helm, 1986. Per a les alternatives de defensa, pot consultar-se l'àmplia bibliografia del meu llibre *Una alternativa a la política de defensa en España*, Ed. Fontamara, 1985, pp. 111-126, i el número monogràfic del «Journal of Peace Research», n° 2, 1984.

82. Els obstacles per al desarmament han estat perfectament descrits per Alva MYRDAL a *El juego del desarme*, Ed. Debate, 1984; d'una forma més resumida també pot veure's en el meu treball *El desarme en casa*, Ed. Fontamara, 1984.

83. HOOK, Glenn D.: *The Nuclearization of Language: Nuclear Alergy as Political Metaphor*, «Journal of Peace Research», n° 3, 1984, pp. 259-275.

en un estudi centrat en el llenguatge nuclear, assenyala com la metàfora (la necessitat de «curar» l'al·lèrgia dels japonesos a l'energia nuclear, p. ex.), té un paper important en l'estructuració de la realitat política i advoca perquè els investigadors, educadors i activistes sobre la pau s'exercitin en l'ús de les metàfores i contrametàfores.

LA IRENOLOGIA

Hem vist fins ara com, des de diverses disciplines i aproximacions, han estat tractades qüestions directament vinculades amb la pau i els conflictes. La pau, però, ha estat també estudiada i analitzada de forma directa i des d'una òptica normativa, és a dir, considerant-la com un valor de tal magnitud que justifica la creació d'una mena de ciència al voltant del seu estudi.

Sovint s'afirma que la investigació sobre la pau no és més que «irenologia», mot que prové de la paraula grega *eirene*, que significa pau. La irenologia, però, no s'ha convertit realment en una ciència, ni tan sols en una metodologia, sinó en tot cas en un recull d'aspectes i temàtiques particularment relacionades amb el significat de la pau i en la dinàmica social que ens pot permetre d'acostar-nos-hi. És per això que en aquest capítol hi he arreplegat cinc temes de la investigació sobre la pau que, tot i sent potser els menys acadèmics fins al moment, constitueixen el nucli central de la reflexió actual sobre la pau: l'educació per la pau, el moviment per la pau, els drets humans, el mundialisme i els estudis sobre la pau.

Val a dir que, com ja s'ha esmentat en anteriors ocasions, tots aquests temes estan interrelacionats i connectats amb d'altres temes i corrents comentats anteriorment. Així, els treballs sobre educació per la pau tenen molt a veure amb estudis sobre els conflictes i, en concret, amb el corrent psicosociològic; el mundialisme, per posar un cas encara més evident, no és altra cosa que un dels corrents contemporanis de les relacions internacionals. Si, al contrari, l'he posat en la irenologia, és perquè m'ha semblat oportú rescatar-lo i alliberar-lo de la cotilla academicista, per situar-lo en un marc més obert i dinàmic.

També caldria fer menció d'una quantitat força notable d'aportacions reflexives sobre la pau des de disciplines acadèmiques (la història, la filosofia, etc.), i en una línia que difícilment permetria d'encabir aquestes reflexions i estudis en els corrents citats en anteriors capítols.

Així, si els historiadors s'han ocupat d'investigar les guerres i de quantificar-les, poques són les aportacions que s'han fet per conèixer les *societats pacífiques*. D'entre les excepcions, val la pena esmentar les aportacions de Melko,¹ que ha estudiat els períodes de pau a la història, encara que es refereix únicament a aquelles societats que han estat pacífiques internament. Fabbro² també ha investigat set societats pacífiques i els factors comuns a totes elles. Boulding³ i Russett,⁴ des d'una perspectiva menys antropològica, han analitzat l'absència de guerra relativa en algunes zones geogràfiques (Escandinàvia, Nord-amèrica, Europa Occidental), apuntant que aquesta actual estabilitat és deguda a l'explotació que aquests països o zones han fet anteriorment del Tercer Món i a l'exportació de les guerres i els conflictes armats a zones allunyades del seu territori. En qualsevol cas, val a dir que la investigació sobre la pau s'ha caracteritzat, fins ara, molt més pel fet de centrar el seu interès en les guerres que no pas en la reflexió sobre la pau.

La filosofia ha estat, probablement, la disciplina que ha trencat tradicionalment aquest balanç, existint de fa molt de temps un interès evident per entendre la o les significacions de la pau. De Kant, amb la *Pau perpètua*, fins a Russell, hi ha una llarga vinculació entre el pensament filosòfic i l'ideal de pau.⁵ Encara més: l'ètica de la guerra i de la pau ha estat motiu de reflexions i aferrissats debats des de fa segles. Sovint, aquests debats han vingut donats per la visió de les religions sobre la guerra i la

---

1. MELKO, Matthew: *52 Peaceful Societies*, CPRI Press, Ontario, 1973, 223 p.

2. FABBRO, David: *Peaceful Societies: An Introduction*, «Journal of Peace Research», n° 2, 1978, pp. 67-83.

3. BOULDING, K.: *Stable Peace*, University of Texas Press, 1978, 155 p.

4. RUSSETT, B.: *Causes of Peace, a Alternative Methods for International Security*, C. STEPHENSON (ed.), University Press of America, 1982, pp. 171-194.

5. Sobre el discurs de la guerra i la pau en la filosofia pot consultar-se: BOBBIO, Norberto: *El problema de la guerra y las vías de la paz*, Ed. Gedisa, 1982, 204 pp.; GALLIE, W.B.: *Filósofos de la paz y de la guerra*, Ed. Fondo Cultura Económica, México, 1980, 275 pp.; HOROWITZ, I.L.: *La idea de la guerra y de la paz en la filosofía contemporánea*, Edic. Galatea-Nueva Visión, Buenos Aires, 1960, 255 p.

pau.⁶ En temps passats, el tema central de discussió havia estat la «guerra justa»,⁷ i en el nostre temps, l'estratègia nuclear. La impossibilitat de situar la guerra nuclear sota els paràmetres de la proporcionalitat entre els fins i els mitjans, ha motivat nombrosos teòlegs i religiosos a oposar-se clarament a l'estratègia nuclear.

Des d'un plantejament igualment filosòfic, John Somerville ha assenyalat que la guerra nuclear no és una guerra, en el sentit de Clausewitz, sinó un «omnicidi» (la mort de tots els humans, els animals, les plantes, etc.), en un plantejament proper a l'exposat per Jonathan Schell⁸ i Johan Galtung.⁹

EDUCACIÓ PER LA PAU

Part del coneixement que molta gent té de la investigació sobre la pau prové del treball de recerca que, des de fa uns anys, porten a terme les persones que es dediquen a l'educació formal, és a dir, els mestres. A poc a poc, però d'una manera perceptible, cada vegada són més els educadors i les educadores que es van preocupant per introduir en els programes d'ensenyament aspectes i problemes propis de la investigació sobre la pau, amb la qual cosa es reforça aquell lligam que comentàvem al començament entre investigació, educació i acció per la pau.

L'objectiu de l'educació per la pau és plantejar i promoure la convicció entre la gent que és necessari un canvi del sistema per poder resoldre els conflictes existents, i també aconseguir un compromís d'aquesta mateixa gent per treballar en favor de la pau i per l'abolició o reducció de les diferents manifestacions de violència existents.

L'educació per la pau, com es pot endevinar fàcilment, persegueix uns *objectius a llarg termini*, perquè pretén la formació d'un contingut ideològic, una escala de valors i una actuació so-

---

6. Vegeu al respecte el capítol sobre «cosmologia de la pau» en el llibre de GALTUNG: *Sobre la paz*, Ed. Fontamara, 1985.

7. KLAASEN: *The Just War: a Summary*, «Peace Research Reviews», vol. VIII, n° 6, sept. 1978, 70 p.

8. SCHELL, J.: *El destino de la Tierra*, Argos Vergara, 1982, 236 pp.

9. GALTUNG, Johan: *¡Hay alternativas!*, Tecnos, 1984, primers capítols.

cial que permeti assolir un consens social en què la guerra i la seva preparació siguin considerades com a indesitjables, tant èticament com socialment i políticament, cosa que, per força, implicarà una desmitificació d'aquelles ideologies, polítiques i aparells actuals encarregats de perpetuar, legitimar i valorar l'enfrontament armat com a única forma de solucionar els conflictes.

La dinàmica de la investigació i de l'educació per la pau no ha d'ésser contradictòria o antitètica al valor i a l'objectiu presentat per la pau, sinó que hi ha d'haver un *equilibri entre el que es predica i el que es fa*. L'educació és, així, un mitjà per arribar a uns objectius. Això implica un primer desafiament: el *coneixement de la dinàmica del conflicte*, de la violència i de la guerra.

En efecte. Educar per la pau no vol dir aplicar una fórmula màgica que converteixi les persones en gent pacífica. Educar per la pau és, més aviat, el contrari: tractar d'*estimular el conflicte*, acceptant-lo com una qüestió consubstancial a la naturalesa humana, però des d'una perspectiva positiva, creadora, és a dir, que porta implícits els mecanismes per regular o solucionar satisfactòriament el conflicte mateix.

Educar per la pau, doncs, no consisteix a ensenyar a dibuixar coloms o imaginar escenes bucòliques: això seria ensenyar per a la ingenuïtat. Educar per la pau significa, com ha indicat Lederach¹⁰ en un llibre d'introducció a aquest tema, *col·laborar perquè el ciutadà s'alliberi* de tot el que li impedeixi gaudir de les coses més elementals de la vida, ja sigui a causa de la violència directa o de la violència estructural. D'aquesta manera, l'educació per la pau s'enfoca com a política i, fonamentalment, com a *procés de conscienciació*, és a dir, «un procés per desenvolupar una consciència de la capacitat d'un mateix per conèixer, junt amb els altres, com canviar les relacions socials que creen la violència, i com adquirir l'habilitat moral per eliminar els obstacles socials que impedeixen la pròpia realització potencial».¹¹

El contingut de l'educació per la pau ha d'ésser també *dialò-*

---

10. LEDERACH, J. Paul: *Educar para la paz*, Ed. Fontamara, 1984, 131 pp.

11. BORELLI, Mario: *Integration of Peace Research, Peace Education and Peace Action*, «Bulletin of Peace Proposals», n° 4, 1979, pp. 391-392.

gic, és a dir, que ha d'implicar la *comunicació* d'un contingut diferent a l'ensenyat habitualment a les escoles, i per mitjà d'una estructura també diferent. Cal canviar la metodologia, l'estil de vida i el contingut. Segons McGinnis, «per comunicar eficaçment els valors i les habilitats necessàries per construir la pau, aquests valors i les habilitats s'han d'experimentar en el procés. *El mitjà és el missatge*. La metodologia ha d'estar conforme amb els valors de la pau, la justícia, la cooperació i la no violència, al voltant dels quals gira el contingut. La pau no és sols un concepte a ensenyar, sinó una realitat a viure». ¹²

Dit amb altres paraules, l'educació per la pau pressuposa, entre altres coses: ¹³

- a) una concepció no neutra, partidista, del procés de socialització;
- b) fomentar valors molt diferents dels tradicionalment interioritzats per l'educació en ús;
- c) un qüestionament de l'acte educatiu, un allunyament de la concepció tradicional de l'ensenyament com a factor merament transmissiu en què l'alumne és un simple recipient sobre el qual treballa el mestre-veritat.

Quins són, doncs, els objectius de l'educació per la pau? Betty Reardon, ¹⁴ una de les investigadores sobre la pau que més ha treballat en aquest tema, distingeix dos grans tipus d'objectius, segons facin referència a les persones o els problemes, i assenyal·la dotze objectius a cada bloc:

Objectius relacionats amb les persones

1. Desenvolupament d'imatges positives d'un/a mateix/a, en el sentit d'una identitat personal específica, complementada amb una identitat humana, en el sentit d'Humanitat, de tota la gent.

---

12. MCGINNIS, James: *Education for Peace and Justice*, COPRED, PEN Packet, p. 4.

13. GRASA, Rafael: *Educar para la paz*, Alacant, 14-6-85, p. 4.

14. REARDON, Betty: *Militarization, Security and Peace Education*, United Ministries in Education, USA, 1982, pp. 54-67.

2. Tolerància vers les febleses humanes pròpies i alienes, i bona voluntat per vèncer-les amb un esperit positiu i constructiu.
3. Apreciació de la diversitat humana i dels valors positius dels altres.
4. Sentit de responsabilitat vers el benestar propi i dels altres.
5. Capacitat per confiar en un mateix i en els altres.
6. Compliment dels drets humans universals.
7. Comprendre que el canvi i el conflicte són una part sempre present de l'experiència humana.
8. Capacitat per fer front als canvis i conflictes, d'una forma directa i constructiva.
9. Capacitat per reconèixer i clarificar els nostres propis valors i entendre els dels altres.
10. Capacitat per acomodar-se a les diferències i construir relacions de cooperació amb els altres, particularment quan aquests són culturalment i/o ideològicament diferents a nosaltres.
11. Capacitat per lluitar pels canvis personals i socials que puguin fer possible redefinir els objectius personals i socials, per tal d'assolir la pau i la justícia.
12. Comprometre's perquè la justícia i la imparcialitat siguin els criteris fonamentals en la presa de decisions i en l'actuació política.

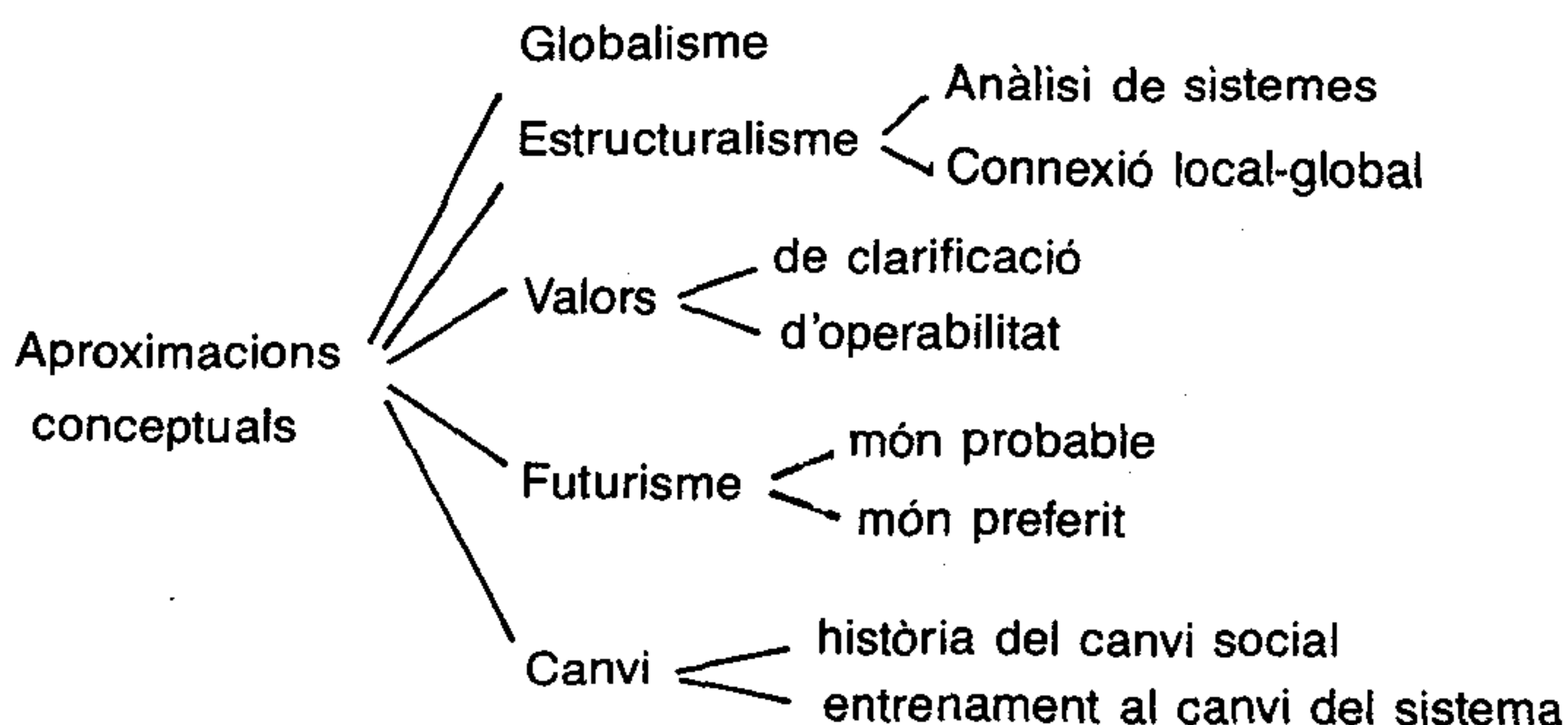
Objectius relacionats amb els problemes

13. Coneixement dels costos personals i socials de la violència.
14. Coneixement de les alternatives i dels mètodes de resolució de conflictes i redreçament de les disputes.
15. Coneixement dels diversos procediments de pacificació i dels mitjans alternatius per mantenir un ordre social.
16. Coneixement de les principals causes de la injustícia, de la violència i de la guerra.
17. Coneixement de la naturalesa i de les conseqüències de la interdependència planetària.
18. Coneixement de les necessitats humanes bàsiques i dels camins per satisfer-les, en diferents cultures i sistemes polítics.
19. Coneixement dels esforços passats, presents i proposats per al futur, dirigits a la consecució de la pau i la justícia.
20. Coneixement dels principals canvis estructurals, canvis de valors i comportaments en la història humana.

21. Coneixement de les persones que han contribuït a la construcció d'un món amb més pau i justícia.
22. Coneixement de les causes, naturalesa i conseqüències del rearmament.
23. Coneixement de les interrelacions entre desarmament, desenvolupament i drets humans.
24. Coneixement dels obstacles al desarmament i de les possibilitats d'aconseguir-lo.

Aquesta àmplia llista pot donar-nos una idea força aproximada del ventall d'objectius que persegueix l'educació per la pau. D'una manera més esquemàtica, Weston¹⁵ ha establert un quadre en què quedarien representades les cinc aproximacions conceptuals de l'educació per la pau: el globalisme, l'estructuralisme, els valors de clarificació/acció, el futurisme i el canvi.

Des d'aquesta perspectiva mundialista de l'educació per la pau, Weston explica com l'aproximació globalista intenta conscienciar que cal pensar, sentir i actuar en funció dels interessos del planeta, no dels països (esperit de solidaritat). L'aproximació estructuralista emfasitza en la interdependència entre els principals problemes de la humanitat i l'estructura de la societat, pel que fa ús de l'anàlisi dels sistemes per tal d'explicar aquesta interrelació. També intenta donar a conèixer la connexió existent entre els afers locals i els globals i trencar el sentiment d'impo-

15. WESTON, Burns H.: *Peace and World Order Education*, «Bulletin of Peace Proposals», n° 4, 1979, pp. 349-352.

tència que sovint es té en relació als grans problemes derivats de la conducta de les grans potències. Aquesta connexió permet d'incrementar la participació de la gent i elevar, a la vegada, el seu grau de responsabilitat.

L'aproximació de valors intenta descobrir aquells valors que són fonamentals per a les persones i que poden ser compartits des de diferents cultures: la pau, la justícia sociopolítica, l'equilibri ecològic, etc.

En l'aproximació futurista es procura pensar, tant en les reformes possibles i versemblants del sistema actual (món probable), com en el disseny de mons preferits, d'utopies aplicables.

En l'aproximació sobre el canvi, finalment, s'intenta conèixer la història dels canvis socials (i no tant de les batalles), així com les formes d'entrenar-se i els tipus d'actuacions que poden fer possible un canvi en el sistema actual: desobediència civil, acció no violenta, solidaritat, participació social, acció política, etc.

En totes aquestes aproximacions hi ha una idea comuna: que és necessari comprendre les *relacions existents entre un subsistema d'opressió i violència* (a nivell local, p. ex.) i les forces d'opressió globals, mundials.¹⁶

Resulta, d'aquesta manera, que la *metodologia* emprada habitualment en els treballs d'educació per la pau segueix aquestes cinc fases descrites per Galtung:¹⁷

1. *Anàlisi*. Consisteix a analitzar el món real, actual, tot descrivint els seus trets bàsics. És una fase de recollida de *dades*.
2. *Formulació de finalitats*. Donant imatges del que es vol. És la fase d'establiment dels *valors*.
3. *Crítica*. En aquesta fase s'ha de fer un diagnòstic basat en els aspectes més estàtics de l'anàlisi empírica, i d'una prognosi (coneixement anticipat dels esdeveniments) fonamentada en els seus aspectes més dinàmics.
4. *Elaboració de propostes*. En aquesta fase es defineixen els mons (o el món) preferits, es pren consciència de la tensió entre el món preferit i el real, i es comencen a fer les preguntes: «qué cal fer, qui, quan, on i per què».
5. *Acció*. És la darrera fase, que comporta les etapes prèvies d'anàlisi i reflexió.

---

16. HAAVELSRUD, Magnus: «Introduction», «International Peace Research Newsletter» n° 1, 1977, p. 2.

17. GALTUNG, Johan: *Sobre la paz*, Ed. Fontamara, 1984, pp. 152-157.

Malgrat aquestes valoracions generals, cal dir que l'educació per la pau no sempre és entesa d'igual manera pels qui intenten dur-la a la pràctica. En aquest sentit, és freqüent establir cinc *corrents d'estudi*,¹⁸ tot i que sovint s'intenta conjuntar-les i establir programes educatius que tractin els temes de cada un d'aquests corrents:

- a) Estudi d'altres cultures i foment de la comprensió internacional (UNESCO, per exemple);
- b) Estudi de les relacions internacionals i dels problemes globals de la Humanitat;
- c) Estudi del Tercer Món i dels mecanismes del subdesenvolupament (educació per al desenvolupament);
- d) Estudi dels conflictes i de la seva regulació;
- e) Estudi de l'ordre mundial (mundialisme).

Cap d'aquests corrents és incompatible amb els altres; és més, sovint veiem com persones pertanyents a un tipus d'especialitat insisteixen en els objectius propis o fonamentals d'un altre corrent. Les diferències entre els estudis d'educació per la pau són produïdes, més que res, per l'especialització moltes vegades en temes molt específics i que, per tant, no abasten el conjunt de la tasca educativa. Això és vàlid, per exemple, per a nombrosos estudis centrats en jocs de cooperació, o plans per a una educació no sexista,¹⁹ etc. Alguns dels estudis sobre educació per la pau han estat elaborats també des d'una perspectiva del risc de destrucció nuclear i de la necessitat de provocar una presa de consciència d'aquest problema en educadors i educadores.²⁰ D'aquesta manera, és un tema concret (el perill nuclear o el rearmament, per posar dos exemples), el que motiva la construcció d'un discurs pedagògic més general.

Finalment, diguem que molts treballs s'han centrat en les característiques de l'educació per la pau en *contextos geogràfics específics* o conflictius, particularment en zones del Tercer Món,

---

18. REARDON, Betty: op. cit. pp. 38-39.

19. BROCK-UTNE, Birgit: *Educating for Peace: A Feminist Perspective*, Pergamon Press, 1985, 174 p.

20. SLOAN, Douglas (edit.): *Education for Peace and Disarmament*, Teachers College Press, 1983, 1983.

on la tasca educativa ha d'assumir plantejaments i metodologies singulars.²¹

No podríem acabar aquest apartat sense fer esment d'un tipus d'especialització que mereix incloure's igualment dins de la tasca de l'educació per la pau; em refereixo al que s'anomena *educació pel desarmament*. De la mateixa manera que sembla clar que l'educació per la pau ha d'anar acompanyada de l'educació pel desenvolupament, la difusió d'aquells aspectes, normalment problemàtics, que configuren el desarmament, haurien de tenir un rol important en els programes d'educació per la pau. En aquest sentit, hi ha dos aspectes essencials en l'educació relativa al desarmament: «una anàlisi de les alternatives al poder militar com a estratègia per garantir la seguretat nacional, i una anàlisi de la manera com els governs respecten els drets humans, juntament amb el lliure accés a la informació, poden crear un clima de confiança dins de cada país i entre els diversos països que permeti avançar gradualment vers el desarmament».²²

És igualment mitjançant l'estudi del desarmament, del rearmament o de les estratègies militars com poden posar-se en evidència els mecanismes psicològics del procés de socialització que possibiliten i fomenten l'ús de la violència. En aquest sentit, l'educació per la pau pot tenir un rol força destacat pel fet de forçar el *canvi en determinats processos psicològics molt arrelats a la nostra cultura*, com les formes patològiques de percepció i comunicació, la creació d'imatges d'enemic, la justificació de formes estereotipades de violència, etc.²³

La importància de l'educació per la pau dins la investigació sobre la pau sembla, doncs, més que evident, i així ho prova que aquest tema aplegui una part molt notable dels assistents als darrers congressos de l'IPRA i que, en aquesta mateixa organitza-

---

21. DIAZ, Jaime: *Reflections on Education for Justice and Peace*, «Bulletin of Peace Proposals», n° 4, 1979, pp. 374-381; OKECHUKWU, R. Ndubisi: *Peace Education in the Third World*, «Bulletin of Peace Proposals», 4, 1979, pp. 382-388.

22. TORNEY, Judith i GAMBRELL, Leonard: *La educación, el desarme y los derechos humanos*, «El Correo de la UNESCO», setembre 1980, p. 9.

23. NICLAS, Hans i OSTERMANN, Anne: *The Psychology of Deterrence and the Chances of Education for Peace*, «Bulletin of Peace Proposals», n° 4, 1979, pp. 368-373.

ció, hi hagi una Comissió permanent dedicada a l'educació per la pau. Persones com Magnus Haavelsrud, Betty Reardon, Mario Borelli, Burns N. Weston, Jaime Díaz, Robert Aspelagh, Robin Burns o Birgit Brock-Utne, per posar sols uns quants exemples, formen part de la comunitat dedicada a la investigació sobre la pau i, a la vegada, de la comunitat d'educadors i educadores que intenten, des de la pràctica i les publicacions, donar una projecció de pau a la tasca educativa.²⁴

ELS DRETS HUMANS I LA PAU

Un dels trets característics de la investigació sobre la pau dels darrers anys és, com ja s'havia insinuat en un altre capítol, la convicció generalitzada que la dinàmica de la pau ha d'anar acompanyada d'un major respecte i compliment dels drets humans.²⁵ Si per a la investigació per la pau, el concepte de pau va íntimament lligat al de l'assoliment d'un més elevat grau de justícia, sembla fàcil de concloure que justícia i compliment dels drets elementals de la persona són sinònims. No ha d'estranyar,

---

24. D'entre les nombroses obres o números monogràfics de revistes dedicades a l'educació per la pau, assenyalaria les següents: WULF, Christoph: *Handbook on Peace Education*, IPRA Education Committee, Frankfurt, 1974, 378 p.; *Special Issue on Peace Education*, «International Peace Research Newsletter», n° 1, 1977; *Peace Education*, «Bulletin of Peace Proposals», n° 4, 1979; el «Bulletin of Peace Proposals» ha editat els següents números monogràfics sobre el tema: 4/1979, 3/1980, 2/1981 i 2/1984. Sobre l'educació pels drets humans, vegeu: EIDE, A. i THEE, M.: *Frontiers of Human Rights Education*, Universitetsforlaget, Oslo, 1983, 148 p. La revista «Peace and Change» tracta també amb certa freqüència de l'educació per la pau.

La revista «Cuadernos de Pedagogia», editada a Barcelona, publica cada semestre un plec dedicat a l'educació per la pau. Aquests plecs estan coordinats per Rafael Grasa i Violeta Ibáñez, fins al moment de redactar aquestes ratlles han aparegut en els números corresponents a maig 85 (n° 125), desembre 85 (n° 132) i setembre 86 (n° 140).

25. Aquesta relació ha estat analitzada particularment en el «Bulletin of Peace Proposals», que en els darrers anys ha publicat els següents números monogràfics sobre aquest tema: *Research and teaching of Human Rights*, n° 1, 1983; *The Right to Peace and Development*, n° 4, 1978; *Peace and Human Rights*, n° 2, 1979; *Human Rights*, n° 3, 1977.

doncs, que l'Associació Internacional d'Investigació sobre la Pau (IPRA) tingui un grup de treball permanent sobre els drets humans. Cal recordar, també, que molts dels grups i entitats que formen el moviment per la pau provenen o estan centrats en la defensa dels drets humans (Justícia i Pau, p. ex.).

Els drets humans coincidirien, en certa manera, amb la *satisfacció de les necessitats bàsiques* esmentades en el capítol de «centres d'interès i prioritats de la investigació sobre la pau», és a dir, drets de supervivència, fisiològics, ecològics, socials, polítics, jurídics, de treball, de relació amb la societat i amb si mateixa, etc. Val a dir que l'activitat d'investigació sobre la pau s'ha centrat sobretot en alguns d'aquests drets, i d'una manera força particular en el dret al desenvolupament, a la superació del sexisme i en el que s'anomena «drets de tercera generació».

El *lligam entre drets humans, pau i desenvolupament* és un dels temes clàssics de la recerca actual. Nombrosos estudis de les Nacions Unides i de la UNESCO han posat de relleu la imbricació d'aquesta tríade.

Com ha indicat Lothar Brock,²⁶ però, un possible reforçament de la violació dels drets humans, del militarisme o del subdesenvolupament no hauria d'excloure la necessitat d'actuar parcel·ladament en algun d'aquests tres aspectes, que necessitaran sempre una atenció específica encara que no es puguin assolir els altres aspectes. El desenvolupament del Tercer Món haurà d'anar acompanyat d'una reestructuració del sistema econòmic internacional, però sembla clar que no s'ha d'esperar a protegir els drets humans fins que no s'hagi aconseguit, per exemple, una reestructuració de la divisió internacional del treball.²⁷

Dins dels nombrosos treballs sobre el dret al desenvolupament, caldria destacar l'aportació de la investigació sobre la pau per establir un *lligam entre desenvolupament i desarmament*, aspecte aquest ja comentat en un altre capítol,²⁸ i en el qual s'està do-

---

26. BROCK, Lothar: *Human Rights, Peace and Development*, dins *Proceedings of the IPRA 10 th. General Conference*, Budapest, 1985, pp. 414-429.

27. MARKS, Stephen P.: *The Peace-Human Rights-Development Dialectic*, «Bulletin of Peace Proposals», n° 4, 1980, pp. 339-347.

28. Sobre l'estat de la qüestió vegeu: SMITH, Chris: *Disarmament and Development, priorities for Research*, «International Peace Research Newsletter», n° 1, 1985, pp. 5-8.

nant una àmplia col·laboració entre centres d'investigació de països desenvolupats i del Tercer Món,²⁹ així com un notable suport de la Universitat de les Nacions Unides, que va iniciar un subprograma de «Pau i transformació global», dirigit per Rajni Kothari.

Un plantejament bàsic en el discurs sobre el desenvolupament fet des de la investigació sobre la pau és establir que els drets humans comencen veritablement quan, la persona, a nivell individual, no sols és considerada com el centre del progrés, sinó quan els mateixos individus reconeixen que és en ells on el progrés està centrat. El progrés, el desenvolupament, no seria aleshores un fet extern a la persona, sinó íntimament lligat al mateix procés de desenvolupament i creixement personal.

El dret probablement més elemental, el de poder-se alimentar, ocupa necessàriament bona part de l'atenció dels qui s'interessen pel desenvolupament, sobretot quan sembla evident que *la fam* de molts pobles està tremendament relacionada amb l'increment de la militarització del Tercer Món. Les despeses militars roben recursos econòmics que haurien de dirigir-se a l'agricultura, distorsiona l'economia dels països afectats i els condueixen a l'entropia de la fam.³⁰

Des d'una perspectiva bàsicament econòmica, la investigació sobre la pau va prendre consciència, ja des dels primers anys de la dècada dels seixanta, de la necessitat d'analitzar les conseqüències dels models de desenvolupament exportats des dels països occidentals, particularment vers els països del Tercer Món. Els

---

29. Els centres que treballen més extensament aquest tema són: Sussex University (Regne Unit); University of London (Birkbeck College); Armaments and Underdevelopment Programme in Hamburg; SIPRI; Tampere Peace Research Institute (Finlàndia); Institute for Policy Studies (Washington); Centre for the Study of Developing Societies (Nova Delhi); Marga Institute (Sri Lanka), FLACSO (Santiago de Chile); Universitat de Campinas (Brasil), i la Facultat de Dret de la Universitat de Tokyo.

30. SHINDO, Eiichi: *Hunger and Weapons: the Entropy of Militarisation*, «Review of African Political Economy», n° 33, agost 1985, pp. 6-22.

plantejaments ecològics³¹ (manca i malbaratament de recursos, impacte de la tecnologia, etc.) i la crítica de les formes convencionals d'entendre la cooperació i l'ajuda al desenvolupament,³² que sovint amaga formes sofisticades de neocolonialisme, han estat i continuen essent centres d'atenció d'alguns —no gaires— centres d'investigació.³³

En un àmbit ja molt diferent, però realment significatiu, cal destacar el creixent interès de força centres d'investigació pel *sexisme*,³⁴ és a dir, per la discriminació de la persona humana en funció del seu sexe o del seu comportament sexual. La iniciativa ha partit d'algunes dones investigadores, com Elise Boulding i Betty Reardon, que han format fins i tot un grup d'estudi permanent sobre aquest tema en el si de l'IPRA, que en el seu darrer congrés va decidir de treballar en aquests aspectes del sexisme:

1. Sexisme i rols de socialització de sexes.
2. Connexions entre sexisme i d'altres formes de discriminació i violència.

---

31. POLESZYNSKY, Dag: *Waste Production and Overdevelopment: An Approach to Ecological Indicators*, «Journal of Peace Research», n° 4, 1977, pp. 285-298; ILLICH, Ivan: *The de-linking of Peace and Development*, «International Peace Research Newsletter», n° 1, 1981, pp. 12-14.

32. STHOL, M.; CARLETON, D.; JOHNSON, S.E.: *Human Rights and U.S. Foreign Assistance from Nixon to Carter*, «Journal of Peace Research», n° 3, 1984, pp. 215-226.

33. *Special Issue: Overcoming Underdevelopment*, «Journal of Peace Research», n° 4, 1975.

34. Una selecció de textos sobre aquest tema pot trobar-se al dossier d'estudi editat pel CIDOB: *Dona i Pau*, febrer 1986, 140 pp. (Elisabets, 12 - 08001 Barcelona); pot consultar-se igualment: BROCK-UTNE, Birgit: *Women, militarism and disarmament*, «PRIO Reports», 6/82; THOMPSON, Doroty: *Antes muertas: Mujeres contra el peligro nuclear*, La Sal (Barcelona), 1984, 250 p.; BROCK-UTNE, Birgit: *Educating for Peace. A feminist perspective*, Pergamon Press, 1985, 174 p.; MICHEL, Andre: *La militarisation et les violences a l'égard des femmes*, dins *Nouvelles Questions Feministes*, hivern 1985, 127 p.; BOULDING, Elise i MCLEAN, Scilla: *El rol de la mujer en la investigación sobre la paz y la promoción de las relaciones amistosas entre las naciones*, a *Anuario de la UNESCO de estudios sobre paz y conflictos/1*, Ed. Fontamara, 1986, pp. 54-86.

3. Connexió entre sexisme i militarització.
4. Les dones dins el moviment per la pau.
5. Estratègies de canvi.
6. Les dones en el món del treball.
7. Rol de les dones en la política exterior.

EL MOVIMENT PER LA PAU

La tasca que es proposa la investigació sobre la pau esdevindria inútil si, paral·lelament, no anés acompanyada d'actuacions individuals i col·lectives dirigides a canviar comportaments i estructures que dificulten l'establiment d'una societat més justa i pacífica. El treball intel·lectual i la reflexió han d'anar de la mà d'aquelles accions i actuacions que construeixen, encara que sigui modestament, aquest futur desitjat. És per això que, tot i havent-hi entrebancs, la investigació sobre la pau està tremendament relacionada amb el moviment per la pau. De la mateixa manera, el moviment per la pau ha anat aprenent que les seves actuacions i campanyes sempre són més efectives quan van acompanyades del suport científic de treballs realitzats en centres d'investigació sobre la pau. Ambdós es necessiten i, per aquesta raó, és lògic que la investigació sobre la pau consideri també el moviment pacifista com a objecte de recerca.³⁵

---

35. Les revistes «END Journal», «END Papers», «Mientras Tanto», «Tiempo de Paz» i «Disarmament Campaigns» s'han especialitzat en el seguiment de les activitats del moviment per la pau, a més, evidentment, de les revistes publicades pels mateixos grups pacifistes. De la nombrosa bibliografia sobre aquest tema, poden consultar-se els següents números monogràfics de les revistes: «Peace and the Sciences», N° 1-2, 1985; «International Peace Research Newsletter», n° 3, 1983; «Alternatives Non Violentes», n° 43, hivern 1981; «Journal of Peace Research», n° 2, 1986. Vegeu també: OVERY, Bob: *How effective are peace movements?*, «Peace Studies Papers», n° 2, Bradford, 1980, 49 pp.; THOMPSON, E.P. i altres: *Protesta y Sobrevive*, Blume, 1983; THOMPSON, Dorothy i altres: *Antes muertas: mujeres contra el peligro nuclear*, La Sal, Barcelona, 1984, 248 p.; JHAN, Egbert: *Prospects and impasses of the new peace movements*, «Bulletin of Peace Proposals», n° 1, 1984, pp. 47-56; LUMSDEN, Malvern: «Las armas nucleares y el nuevo movimiento pacifista», a *La carrera armamentista y la limitación de armamentos en 1983*, MPDL, 1984, pp. 129-162.

Cal, en primer lloc, clarificar un punt elemental: per què parlem de moviment, i no d'un partit? Quina és, en definitiva, la personalitat diferenciadora del moviment per la pau en relació a altres moviments socials? I quins són els seus objectius?

Diguem, per començar, que la unió d'esforços en favor de la pau difícilment pot aplegar-se al voltant d'un partit polític o de la forma d'actuar d'un sol país. Si el moviment per la pau és, o procura ser, *internacionalista i obert* és, justament, perquè pretén objectius senzills d'entendre (encara que molt difícils d'aconseguir), i que poden ser assumits per una part important de la població de qualsevol país, sigui quin sigui el seu nombre, el seu alienament polític o la seva riquesa. El moviment per la pau busca construir una pau vàlida per a tothom, no sols per a un país o un bloc determinat, i fa seu l'aforisme que «la meva vida és la teva vida i la meva mort és la teva mort». Dit amb altres paraules, s'estableix un corrent de *solidaritat internacional a partir de la presa de consciència que pertanyem a una mateixa terra* i que hem de compartir els destins del nostre planeta.

Un altre tret del moviment per la pau és la convicció que la dinàmica a favor d'un món amb més pau no vindrà regalada pels governs ni s'obtindrà per casualitat, sinó que serà el resultat de *multiplicar molts esforços individuals* i de *connectar* intel·ligentment aquests esforços per cercar una més gran eficàcia. Ens trobem, així, amb un moviment que *parteix de la persona individualitzada* i, alhora, crea una *organització* que li permeti aplegar el màxim nombre possible de voluntats i actuacions encaminades a un mateix fi.

La legitimitat del moviment per la pau resideix en la seva representació de les forces de vida que, en la nostra societat, intenten contrarestar la dinàmica de les forces destructives. Aquesta força de vida és entesa com una combinatòria de desig de supervivència, de construcció i d'emancipació. Uns propòsits tan elevats han de comptar, necessàriament, amb el suport d'una gran *diversitat* de cercles, classes professionals i grups socials.³⁶ Aquesta és una característica fonamental del moviment per la pau; no es tracta, per tant, del treball que puguin dur a terme uns quants radicalitzats o militants empedreïts, sinó de l'estreta

---

36. GRASA, Rafael: *Los movimientos pacifistas en la era nuclear: en pie de paz por la supervivencia*, «Mientras tanto», n° 18, març 1984, p. 21-48.

i diversa col·laboració de persones pertanyents a molts diferents col·lectius: dones, jovent, ecologistes, municipis, sindicats, esglésies,³⁷ professionals, científics,³⁸ etc. Aquesta diversitat és, precisament, la garantia que el moviment per la pau es dirigeix, no sols a aconseguir *objectius polítics realitzables a curt termini*, sinó, especialment, a dur a terme un *treball a llarg termini dirigit a la consciència col·lectiva*. Aquesta combinatòria d'objectius polítics a curt termini i objectius socials a llarg termini és la font de molts conflictes i de molts dels fracassos del moviment per la pau.

Pel que fa a l'estratègia, el moviment per la pau assumeix, en la seva majoria, la *tècnica de la no-violència*, ja sigui d'una manera filosòfica o, simplement, com a eina d'actuació (línia pragmàtica). Quant a la temàtica, hi ha moviments força centrats en un tema, com el nuclear (monotemàtics), i d'altres que entenen que cal actuar des de diferents angles i aspectes a la vegada.³⁹ Aquest punt, el d'una actuació monotemàtica o pluritemàtica, ha estat també font de problemes en alguns moviments, a causa d'un excessiu nivell d'especialització. Aquesta situació es dona igualment a nivell estatal, i s'observa com en uns països es tracten més uns temes que en d'altres.

Cal fer notar, finalment, que en el si de l'IPRA hi ha un grup d'estudi permanent sobre el moviment per la pau, coordinat per Nigel Young, autor de nombrosos estudis sobre aquest tema.⁴⁰

---

37. *Special Issue: Ethical and Moral Issues of War and Peace. Role of the Churches*, «Bulletin of Peace Proposals», n° 3, 1984; la revista «END Churches Register» tracta específicament d'aquest tema.

38. FUCHS, Georg: *The role of Scientists in the Peace Movement*, «Peace and the Sciences», n° 1, 1983, pp. 44-47; ROTBLAT, Jozef: *Los científicos, la carrera armamentista y el desarme*, Serbal/UNESCO, 1984, 274 p.

39. LEMKOW, Luis: *La protesta antinuclear*, Mezquita, 1984, 181 p.

40. YOUNG, Nigel: *Sensing their strength: Towards a political strategy for the new peace movements in Europe*, «Bulletin of Peace Proposals», n° 2, 1983, pp. 175-186.

LA PERSPECTIVA GLOBAL: EL MUNDIALISME

A la introducció d'aquest capítol ja havíem comentat que un dels corrents contemporanis de l'estudi de les relacions internacionals era el mundialisme, o més concretament, un corrent acadèmic que es proposa estudiar l'ordre mundial i les alternatives globals al món actual. Aquest corrent ha estat un dels dinamitzadors del canvi que actualment s'està produint en la recerca de les relacions internacionals, en el sentit que aquesta no s'ha de centrar exclusivament en les relacions interestatals, sinó que ha de formular una teoria de la societat internacional o de la societat mundial. Aquest punt de partida, i d'altres característiques que comentarem seguidament, fan que el mundialisme s'hagi convertit, tot i formant part dels estudis sobre les relacions internacionals, en un puntal de la investigació sobre la pau, particularment als Estats Units. És per aquest motiu que ens permetem d'incloure'l dins de la irenologia.

El pensament sobre l'ordre mundial no sorgeix formalment fins els anys cinquanta, en plena guerra freda, època en què es consolida el moviment federalista. Els pioners foren Grenville Clark, un advocat de Nova York, i Louis Sohn, professor de dret a Harvard, que el 1966 publiquen un llibre de gran influència: *World Peace through World Law*. Paral·lelament, dos professors de Yale, Myres Douglas i Harold Lasswell, desenvolupen una aproximació entre la ciència política i el dret internacional, i anomenen aquesta confluència «ordre mundial públic». En aquesta època, el 1961 exactament, Clark col·labora en la creació de l'actual World Policy Institute, que en aquells moments s'anomenà World Law Fund.⁴¹

Des de les primeres èpoques, en els estudis sobre l'ordre mundial i la societat internacional s'observen tres tendències molt diferenciades: la que propugna el manteniment del sistema, la que predica una reforma d'aquest sistema, i la que desitja una transformació del sistema. A la primera pertanyen institucions com la Trilateral i analistes que prediquen la interdependència. A la segona, els reformistes del Club de Roma o institucions com el Council of Foreign Relations dels EEUU, amb analistes com R.

---

41. WHER, Paul i WASHBURN, Michael: *Peace and World Order Systems*, Sage, 1976.

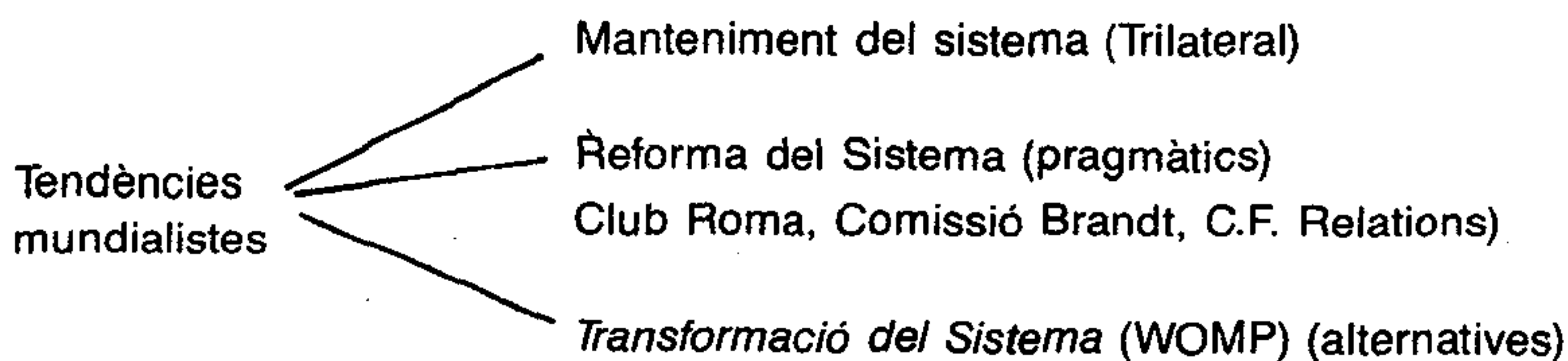

Ullman. Es tracta de gent pragmàtica i tècnica que volen cridar l'atenció dels governs sobre els actuals problemes mundials i sobre les seves solucions a curt termini, i també des d'una perspectiva interdependent. Tot i que han fet algunes aportacions d'interès, el seu punt de partida i la metodologia que utilitzen ha estat àmpliament criticada. Brailard ho veu així:

«El concepte d'interdependència... tendeix a introduir a l'anàlisi opcions ideològiques implícites. Posant l'accent en el creixement de la interdependència i presentant-la com una situació asimètrica (dependència mútua d'actors socials), es tendeix a ocultar la dimensió conflictiva de les relacions internacionals i l'estratificació del sistema internacional.

»...L'informe Brandt amaga la realitat d'una interdependència asimètrica i subscriu un projecte de reestructuració de l'economia mundial que sols aspira a consolidar la integració dels països del Tercer Món en un sistema econòmic mundial en què es troben en situació de dependència.

»...Mentre pretengui parlar en nom de la Humanitat, o més precisament, com a defensor de la supervivència de l'espècie humana, el Club de Roma, valent-se d'una ideologia tecnocràtica, tracta d'imposar una societat mundial planificada i guiada per gerents, el model dels quals seria l'empresa multinacional.»⁴²

42. BRAILLARD, Philippe: *Las ciencias sociales y el estudio de las relaciones internacionales*, «Revista Internacional de Ciencias Sociales», n° 102, UNESCO, 4 trim. 1984, pp. 672-674.

Ens interessa molt, en canvi, la tercera tendència, constituïda per aquelles persones i centres que tenen com a tasca l'estudi de la pau i de l'ordre mundial, l'anàlisi correcta de les institucions socials i polítiques, i el disseny imaginatiu dels processos de transformació, en la línia seguida pel projecte «World Order Models Project». Saul Mendlovitz i Th. Weiss, que pertanyen a aquest corrent, han definit l'ordre mundial com «l'estudi de les relacions internacionals i dels afers mundials centrat en la manera com la Humanitat pot reduir significativament la probabilitat de la violència internacional, i crear les condicions mínimes acceptables d'un benestar econòmic, una justícia social, una estabilitat ecològica al món i un procés de participació en la presa de decisions. En definitiva, els estudis de l'ordre mundial busquen aconseguir i mantenir un món amb menys guerres i més justícia i millorar la qualitat de la vida humana».⁴³

Per als mundialistes d'aquest corrent, la revolució del sistema nacional i internacional està caracteritzada per l'emergència de nous sistemes de creences que responguin a cinc grans problemes globals: la deterioració ambiental, la dicotomia rics/pobres, la sobrepoblació, l'exhauriment de recursos i, sobretot, la guerra.⁴⁴ El plantejament és, doncs, el d'una ecologia global, amb punts de mira a llarg termini.

Weston ha explicat la metodologia dels estudis sobre l'ordre mundial definint d'una manera didàctica les diferents línies de pensament que es donen en el mundialisme:⁴⁵

1. *Pensament delimitatiu*. Pretén la identificació i definició dels problemes actuals i potencials que transcendeixen la capacitat d'actuació per separat dels Estats-Nació, junt amb la identificació i definició de tots els actors i relacions que són pertinents a aquests tipus de problemes.
2. *Pensament d'objectius*. Persegueix clarificar i valorar les polítiques preferides o els valors rellevants per poder investigar els problemes mundials.

---

43. Citat per Richard A. FALK a *Peace and World Order Studies*, Institut of World Order, 1981, p. 33.

44. WEHR, Paul i WASHBURN, Michael: op. cit., p. 6.

45. WESTON, Burn H.: *Peace and World Order Education: An Optimal Design*, a «Peace and World Order Studies», IWO, 1981, p. 64.

Panorama de la investigació sobre l'Ordre Mundial

<i>Nivell</i>	<i>Perspectiva</i>	<i>Unitat d'anàlisi</i>	<i>Aspectes complementaris</i>
I	Religió Cultura	Civilització	Creences, símbols, mites, valors, consciències
II	Història	Nació-Estat Regió Món	Esdeveniments Models (patrons), lleis Línia narrativa
III	Política	Política d'Estat Sistema d'Estats	Poder, autoritat Influència, legitimitat, Lideratge
IV	Economia	Societat Mercat Classe	Riquesa, comerç Propietat Procés productiu, capital, acumulació, procés
V	Psicologia	Persona Grup Espècies	Món interior Motivació Patrons comportament
VI	Biologia	Espècies	Patrons d'evolució
VII	Antropologia	Tribu Espècies	Formes alternatives de societat
VIII	Ecologia	Ecosistema Biosfera	Naturalesa, principis ecològics
IX	Astrofísica	Estels, planetes sistema solar, galàxies, Univers	Lleis i relacions físiques

Font: FALK, R.A.: Contending Approach to World Order, a Peace and World Order Studies, IWO, 1981, p. 49

3. *Pensament històric.* Descriu i correlaciona les tendències del passat de cara al control i resolució dels problemes seleccionats.
4. *Pensament sobre diagnòstic.* Anàlisi sistemàtica dels factors que han condicionat que els problemes del passat s'hagin solucionat amb èxit o fracàs.

5. *Pensament futurístic*. Consisteix a projectar les tendències actuals vers el futur i a preveure les alternatives relacionades amb els problemes globals.
6. *Pensament operacional*. Consisteix en la invenció, recomanació i aplicació actual o simulada de solucions (per a crisis del control i conducció de les transformacions del sistema) que són consistents amb les polítiques o valors preferits.

Aquests objectius tan ambiciosos són els que es proposa el centre mundialista més important, el World Policy Institute, amb seu a Nova York, i en el qual col·laboren investigadors com A. Mazrui, J.W. Bhagwati, R. Falk, J. Galtung, R. Kothari, S.H. Mendlovitz, G. Lakey, G. Clark, L.B. Sohn, L.R. Beres, H.R. Targ, B.H. Weston, Ch.F. Alger, S.S. Kim, C. Stephenson i R. Johansen, és a dir, un conjunt d'analistes de la societat internacional que tenen un gran pes específic en el conjunt de la investigació sobre la pau.

Per a Richard A. Falk, la investigació sobre l'ordre mundial pot fer-se des de nou perspectives, cada una de les quals gaudeix de diferents unitats d'anàlisi. Les perspectives serien les següents:⁴⁶ Religió i Cultura, Història, Política, Economia, Psicologia, Biologia, Antropologia, Ecologia i Astrofísica, tal com pot comprovar-se en el quadre, on es mostra el *caràcter multidisciplinari* d'aquest corrent d'estudi.

Les diferències entre l'enfocament global dels estudis sobre l'ordre mundial i l'aproximació tradicional de l'estudi de les relacions internacionals són, com pot veure's, abundants i decisives. Com ha indicat Weston,⁴⁷ les diferències entre el paradigma tradicional de les relacions internacionals i el mundialisme serien les següents:

1. Per al mundialisme, l'enfocament geopolític és la Humanitat, i no el sistema d'Estats-Nació.
2. Els problemes són vistos com a temes interrelacionats amb l'estructura o el sistema, i no com a fenòmens inevitables.
3. L'anàlisi va acompanyada de valors orientats, i no únicament del concepte de «llibertat».

46. FALK, Richard A.: *Contending Approaches to World Order, a Peace and World Order Studies*, IWO, 1981, p. 49.

47. WESTON, Burns H.: op. cit., pp. 59-60.

4. La prioritat de la dimensió temporal és el futur, amb el passat i el present com a referència, mentre que en el paradigma tradicional, la dimensió temporal és sols el passat i el present.
5. L'objectiu analític darrer és la predicció i la prescripció (descripció i predicció en l'aproximació tradicional).
6. L'objectiu operacional darrer és la participació per a un canvi progressiu en allò bàsic, assenyalant, alhora, el compromís individual, no conformant-se únicament en el coneixement dels problemes.
7. Els actors principals són tant els individus com les organitzacions transnacionals i supranacionals, i no sols els Estats-Nació i les élites governamentals.
8. Els objectius polítics són vistos fonamentalment en termes de maximalització del benestar humà i de les seves necessitats, i no pas en la maximalització del poder i de la riquesa nacional.
9. El poder és entès fonamentalment com a referència a la persuasió moral i a la força del poble unit en l'acció no-violenta, i no pas com a força militar i econòmica.
10. La violència a gran escala és jutjada com un mitjà inacceptable per dur a terme una política determinada.
11. Mentre l'aproximació tradicional de les relacions internacionals dona per descomptada la supervivència humana, el corrent d'estudis sobre l'ordre mundial és de l'opinió que, actualment, aquesta supervivència humana està en entredit.

Vegem, doncs, que aquest tipus de mundialisme practica la macroanàlisi i que no es limita exclusivament a l'estudi de problemes específics que afecten el present, sinó que també es preocupa de la crisi ecològica planetària i de la recerca i construcció de mons futurs desitjats a partir de la defensa d'uns valors bàsics universals: la pau, el benestar produït per la satisfacció de les necessitats humanes bàsiques, l'equilibri ecològic, i la justícia social; un plantejament perfectament coherent, doncs, amb els propòsits generals de la investigació sobre la pau.

ELS ESTUDIS SOBRE PAU

Un dels aspectes de l'educació per la pau a considerar és la institucionalització dels estudis sobre la pau en algunes universitats. Efectivament, com ja comentàvem en el capítol de la història

de la investigació sobre la pau, una característica de l'evolució d'aquesta disciplina és justament la d'intentar sistematitzar-la per fer-la pedagògica.

Sembla clar que la investigació sobre la pau, per molt científica i rigorosa que vulgui ser, mai podrà equiparar-se totalment a d'altres tipus d'estudis tradicionals. El contingut normatiu implícit a la investigació sobre la pau, així com la seva obertura a l'anàlisi dels nous problemes i les noves qüestions del nostre temps, particularment en els seus aspectes més conflictius, fan que aquesta tasca d'investigació rebi habitualment un tracte de marginalitat dins de les ciències socials. Això no ha estat obstacle, però, perquè cada cop siguin més els centres educatius i les universitats que s'interessin per la investigació sobre la pau i, en conseqüència, la introdueixin en els seus programes acadèmics.

Aquest vessant institucional i formal de la investigació sobre la pau rep el nom d'estudis sobre la pau (*peace studies*), i ha estat desenvolupat particularment als Estats Units, on nombroses universitats (Columbia, Kent State, Colorado, Miami, Michigan, Princeton, Ohio State, etc.) disposen de departaments dedicats a l'estudi de la pau. També als països nòrdics és freqüent de trobar departaments universitaris amb aquesta mateixa tasca.

Una primera diferenciació entre els centres i les universitats que imparteixen estudis sobre pau és la marcada per la titularitat. Algunes universitats donen *títols acadèmics* sobre aquests estudis (la Universitat de Bradford, al Regne Unit, per exemple), en constitueixen una carrera com qualsevol altra. D'altres es limiten a organitzar cursos de postgraduats (tercer cicle), sovint per a l'obtenció de títols d'especialitat o per fer el doctorat. Finalment, cal citar el cas de nombrosos centres i universitats que imparteixen cursos i seminaris sobre aquests temes, sense més pretensió que la de divulgar aquestes qüestions, i faciliten un títol d'assistència sense valor acadèmic (aquest seria el cas del CI-DOB, per posar un exemple proper).

Sigui quina sigui la forma de fer aquesta tasca pedagògica, hi ha un comú denominador en els objectius d'aquests centres: *que aprofundeixen en els temes de pau i conflictes, i permeten, mitjançant una àmplia informació sistematitzada, la recerca rigorosa de temàtiques específiques*. Es podrà criticar i posar en dubte la conveniència de donar aquest contingut formal i acadèmic a la investigació sobre la pau, però està fora de discussió que *una cosa és l'estudi de la pau i una altra la investigació sobre la pau*,⁴⁸ en el sentit que per investigar en profunditat cal

haver passat per una etapa d'estudi que, evidentment, pot fer-se un mateix de forma individual i autodidàctica, però també és legítim i, en molts casos, necessari, que aquest aprenentatge es faci amb assessorament i dins d'una estructura acadèmica més formal.

Una segona consideració és la de les condicions per les quals una activitat acadèmica determinada pot ésser considerada «d'estudi de pau». Això comporta un difícil problema, des del moment que alguns centres o universitats fan seminaris o cursos anomenats «sobre la pau», quan en realitat el que fan és una altra cosa (estudis estratègics, per exemple). D'altres cursos sobre mundialisme, relacions internacionals, desenvolupament, etc., sovint s'imparteixen també amb títols genèrics de «pau i conflictes». No és fàcil, doncs, saber quan una activitat acadèmica pot catalogar-se estrictament com d'estudis sobre pau. Tampoc és la nostra intenció fer de jutges o de cercar la puresa d'aquests estudis; res més lluny de la nostra intenció. Per això, em limitaré a comentar alguns dels programes d'estudis sobre pau, de centres o universitats que participen plenament en els afers i les discussions de la comunitat mundial dedicada a la investigació sobre la pau.

Relacionat amb el comentari anterior, cal fer menció que molts centres parteixen d'una *especialització* evident, i això fa que els seus cursos vagin marcats en aquest sentit. D'altres, al contrari, refusen expressament aquesta especialització i donen coneixements sobre el marc, sobre l'entorn general de les coses. Penso que tant un sistema com l'altre són vàlids, i satisfeta una demanda certament variada i diversa de la gent que s'interessa per aquests temes. Al Regne Unit, per exemple, qui vulgui tenir aquest marc general pot anar a Bradford, mentre que l'interessat o la interessada per la resolució de conflictes podrà anar a la Universitat de Kent, i qui vulgui especialitzar-se en control d'armaments pot fer-ho a la Universitat de Lancaster. Als Estats Units també passa el mateix. A la Universitat de Colorado hi ha un Institut de Ciències del Comportament que dóna estudis sobre sociologia i regulació de conflictes; a la Universitat d'Illinois s'han especialitzat en educació per la pau, i a la de Princeton, en ciència políti-

---

48. MACK, Andrew: *Peace Research in the 1980s*, Australian National University, The Strategic and Defence Studies Centre, Canberra, 1985, p. 82.

ca i mundialisme. Aquests són alguns exemples que permeten veure l'existència de diferents opcions i especialitats dins dels estudis sobre pau.

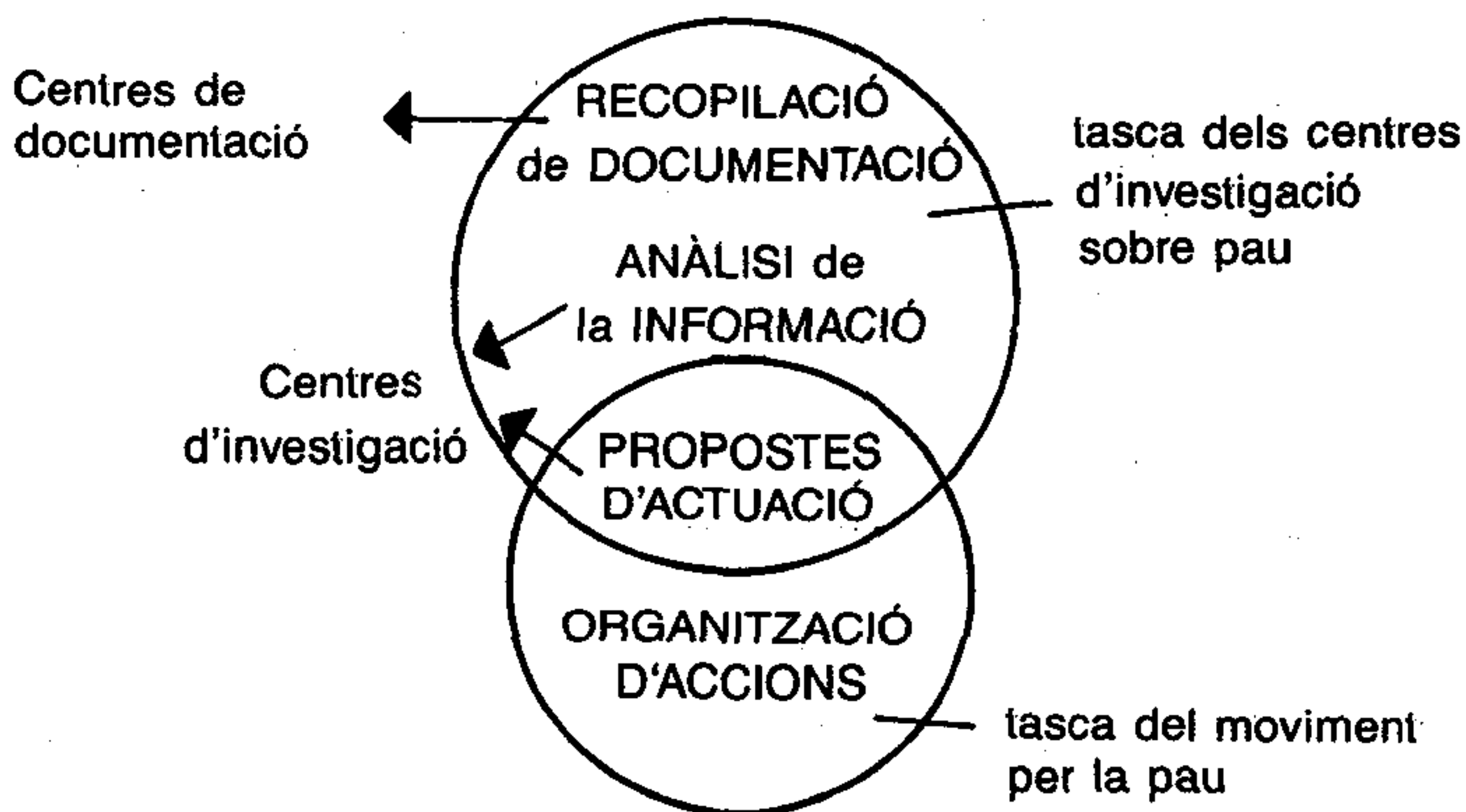
És clar, també, que encara que un centre faci seminaris especialitzats, cal que doni les *mínimes nocions generals per situar correctament els temes concrets en el marc que els correspon*. De la mateixa manera, encara que els estudis sobre la pau donen molta importància a l'anàlisi d'alternatives als problemes actuals, resulta indispensable analitzar també, i amb el màxim de profunditat, el funcionament del sistema actual. Així, abans de cercar alternatives de defensa cal conèixer el discurs estratègic actual, i abans de fer plantejaments alternatius al sistema internacional, cal saber com funcionen les relacions internacionals en l'actualitat, i conèixer mínimament el pensament dels que formen el «realisme».

Una darrera consideració general, i força polèmica, és la relació entre centres o persones que es dediquen a la investigació sobre la pau i el moviment per la pau.

Amb freqüència, i això és comprensible, persones que fan investigació i que treballen en centres d'estudi sobre pau militen també activament en moviments per la pau. D'això, però, no en podem fer pas una extrapolació ni una generalització. Hi ha persones que fan recerca sobre la pau i que no combreguen del tot amb el moviment per la pau, i n'hi ha d'altres que, tot i sentint-se identificades amb algun moviment, prefereixen no manifestar-ho ostensiblement per tal de mantenir reforçada la seva independència i la seva capacitat de comunicació amb els centres de decisió política. Un exemple clar d'aquesta qüestió pot ser-ne el SIPRI, un dels instituts amb més prestigi en tot el món. Aquest respecte que el SIPRI s'ha creat, fins i tot, en les forces armades i ministeris de defensa d'arreu és degut, segurament, al distanciament formal que ha mantingut amb qualsevol força política i amb el mateix moviment per la pau. Això no ha estat mai obstacle, sinó al contrari, perquè el moviment per la pau obtingui del SIPRI la informació i l'anàlisi que necessita per dur a terme les seves campanyes. Però cadascú actua en un nivell diferent. Els uns donen les dades i els elements d'anàlisi. Els altres fan la interpretació política d'aquesta anàlisi i proposen actuacions concretes. En qualsevol cas, i respectant la postura diversa que hi ha al respecte, sembla evident que *el rol fonamental dels centres d'investigació i d'estudi és el de facilitar informació i anàlisi per tal que el debat públic sobre temes de pau i desarmament*

*es faci amb rigorositat i coneixement de causa. En aquest sentit, els centres i instituts d'investigació sobre la pau poden ser un recurs bàsic per al moviment per la pau, però no una branca d'investigació del moviment.*⁴⁹

Explicarem a continuació el contingut d'alguns dels cursos sobre pau que es fan a diferents indrets i des de formes organitzatives també diferenciades, concretament, els estudis sobre pau impartits a Bradford (Regne Unit), Colgate University (Nova York), Harvard University (Cambridge, Massachusets), i el CI-DOB (Barcelona).

a) *The School of Peace Studies*⁵⁰

Aquesta escola fou creada el 1973 dins de la Universitat de Bradford, a West Yorkshire, i proporciona estudis sobre pau a dos nivells: per a no graduats, que han de fer uns estudis que duren tres anys, i per a postgraduats, que poden seguir un curs diferent durant un any (si ho fan a temps complet), o a dos anys (si ho fan a temps parcial). En aquest segon cas, pot obtenir-se

49. MACK, Andrew: op. cit. p. 83.

50. School of Peace Studies, University of Bradford, Bradford, West Yorkshire BD7 1DP, REGNE UNIT. Telèfon: (0274)733466.

el títol de MA in Peace Studies. També poden fer-se treballs d'investigació (en el cas dels postgraduats) durant un o dos anys, i s'obtenen els títols de Master of Philosophy (MPhil) o Doctorat (PhD - Doctor of Philosophy).

El curs per als no graduats conté les següents assignatures:

Primer any:	Teories sobre pau i conflictes Ciència política Sociologia Economia Psicologia
Segon i tercer any:	Política internacional. Irlanda del Nord: societat i política Treball i comunitat Alternatives socials Investigació sobre pau i conflictes Pau i canvi Orient Mitjà: política i societat Relacions racials Polítiques a les zones subdesenvolupades Psicologia social de la industrialització i el militarisme.

Com s'haurà observat, les matèries impartides són les pròpies d'una facultat de Ciències Polítiques i Sociologia, afegint-hi temàtiques concretes relacionades amb l'estudi dels conflictes i una assignatura específica que emmarca el que és la investigació sobre la pau. Amb aquests coneixements, equivalents al que en el nostre país correspon a un Primer Cicle, pot entrar-se al que vindria a constituir el curs d'especialitat, o curs de postgraduats, d'un o dos anys de durada, amb les següents matèries:

Orígens i desenvolupament de la investigació sobre pau.
Principis i pràctica de l'acció no violenta.
Sociologia crítica i la idea de la societat justa.
Armaments nuclears, estratègia nuclear i defensa civil.
Negociacions de desarmament i alternatives de defensa.
Problemes de desenvolupament al Tercer Món.
Irlanda del Nord.

El repàs a aquestes matèries suggereix ja l'existència d'una certa especialització en aquesta escola de Bradford, que no exclou la possibilitat de treballar altres temes, però que estimula el tractament dels aspectes citats anteriorment.

b) *Colgate University*⁵¹

A Hamilton (Nova York), dins de la Universitat de Colgate, Ted Herman i Carolyn Stephenson han impartit, fins fa poc, un curs sobre «problemes de la guerra i de la pau», dins del que s'anomena *Peace and World Order Studies*, és a dir, la investigació sobre la pau vista des del prisma mundialista.

El curs corresponent a 1980 constava de 54 sessions i durava un trimestre sencer. Les temàtiques tractades, amb el nombre de sessions dedicades a cada una d'elles, han estat les següents:

1. La guerra com a qüestió moral (3 sessions).
2. Causes de la guerra (7).
3. Dissuasió i cursa d'armaments (9).
4. Economia de guerra (6).
5. Món i guerra (7).
6. Control d'armament i desarmament (5).
7. Sistemes alternatius de seguretat (7).
8. No violència (5).
9. Acció individual pel canvi social (3).

La durada d'aquest curs equival a l'habitual en cursos de doctorat en el nostre país. A diferència de Bradford, aquí els temes són molt més concrets i centrats en l'anàlisi polemològic des d'una perspectiva crítica.

c) *Harvard University*⁵²

El Department of Government de la Universitat de Harvard, a Cambridge, ha impartit en els darrers anys un curs sobre «problemes de pau, justícia i procés de canvi», dirigit pel professor de relacions internacionals Karl W. Deutsch. El curs té un contingut, com es comprovarà, diferent al dels mencionats anteriorment, i abasta una quantitat considerable i diversa de temes que s'expliquen en 43 sessions. Com es pot veure, el curs inclou temàtiques relacionades amb el concepte de pau «positiva», és a dir, amb el concepte «ample» de pau que inclou aspectes d'ecologia, drets humans, etc. Els temes estudiats són aquests:

---

51. Colgate Univ., Peace & World Order Studies, Hamilton, NY 13346.

52. Harvard Univ., Dept. of Government, Cambridge, MA 02138, USA.

L'emergència de la Societat Global: la Pau i la Justícia
com a orientació normativa.

Anàlisi de les relacions internacionals.

Perspectiva històrica de la Guerra i de la Pau.

El conflicte internacional.

Aproximació psicològica a la resolució dels conflictes.

Les Nacions Unides i les lleis del Mar.

Nacionalisme.

El Nou Ordre Econòmic Internacional.

La nova ideologia americana.

Imperialisme i neocolonialisme.

Integració internacional.

Conceptes de justícia.

Drets humans.

Justícia, ciència, tecnologia i drets humans.

Justícia, desenvolupament tecnològic i estructura social.

Necessitats humanes bàsiques i expectatives de canvi.

Alimentació.

Energia i ecologia.

Desenvolupament econòmic.

Conceptualització del Futur.

Proliferació nuclear.

Desarmament i Govern Mundial.

Conflictes medio-ambientals.

Acció no violenta.

Control d'armaments.

Canvi social i individual.

Transformació social.

El futur de la política mundial.

L'objecte de mostrar, una vegada més, una llista temàtica no és el d'impressionar el lector o la lectora, sinó simplement donar constància de l'amplitud de qüestions que envolten els estudis sobre la pau i, per això mateix, la impossibilitat de limitar d'una manera estricta el contingut de la recerca sobre la pau. És així com haurem d'entendre, també, l'exemple següent.

d) *Secció d'estudis sobre Pau i Conflictes del CIDOB.*⁵³

El Centre d'Informació i Documentació Internacionals a Barcelona organitza, anualment, un curs d'especialitat sobre pau i conflictes que, d'un any per l'altre, varia d'extensió i contingut. El celebrat el 1986 és potser el que guarda més semblança amb el que pot considerar-se com a habitual en d'altres centres dedicats a impartir estudis sobre pau. Els temes tractats en les 30 sessions que configuraven el curs foren les següents:

Introducció a la investigació sobre la pau (2).

Violència i no violència.

La investigació sobre la pau en les relacions internacionals.

La sociologia dels conflictes.

La polemologia (2).

La conflictivitat a l'Amèrica Llatina.

La violència i la comunicació.

Introducció a la geostratègia.

Estratègia militar i noves tecnologies.

Les institucions de defensa.

Armamentisme i militarització.

Crisi i possibilitats del control d'armaments.

Les aliances militars: OTAN i Tractat de Varsòvia.

La política de defensa a Espanya.

Alternatives de defensa.

Indústria bèl·lica i comerç d'armes.

Armes i economia.

El militarisme a Espanya.

L'armamentisme a l'URSS.

Armamentisme i militarisme al Mediterrani.

El desarmament: problemes i tractats.

Les Nacions Unides i el desarmament.

El dret al desarmament.

Desarmament i desenvolupament.

Educació per la pau.

El moviment per la pau.

El moviment per la pau a Espanya.

L'objecció de consciència.

Recursos per investigar la pau i els conflictes.

53. CIDOB, Elisabets, 12 - 08001 Barcelona.

D'acord amb aquesta llista de temes, sembla clar que hi ha en primer lloc, una certa especialització del curs en qüestions de defensa i armamentisme, de manera que s'assembla més al curs de la Universitat de Colgate que al de la de Harvard. També cal fer notar l'existència de diverses sessions relacionades amb la problemàtica específica del país (Espanya, en aquest cas), que no és generalitzable. En qualsevol cas, i salvant totes les diferències econòmiques, organitzatives i de recursos humans de què disposen altres centres de l'estranger, aquesta ha estat una experiència que mol bé pot ser adaptada, reduïda o ampliada i servir, així perquè altres centres portin a terme iniciatives semblants.⁵⁴

---

54. Aquest ha estat el cas de la Universitat Internacional per la Pau de Sant Cugat, que a l'estiu del 1986 va organitzar un curs d'introducció a la pau i els conflictes amb un programa pràcticament idèntic al desplegat al CIDOB mesos abans. Convindria, en aquest sentit, trobar mecanismes de comunicació i organització que permetessin de repetir i multiplicar cursos d'aquest tipus a diferents llocs, i adaptar-los a les seves possibilitats i necessitats.

**LA INVESTIGACIÓ
SOBRE LA PAU A ESPANYA**

Fins fa pocs anys, la investigació sobre la pau ha estat a Espanya una activitat coneguda per un grup molt reduït de persones. Amb l'excepció d'aquestes, ni les universitats, ni el moviment per la pau o altres moviments socials semblaven mostrar interès en aquest tipus d'estudi de tanta tradició en alguns països occidentals.

Generalitzant, fins i tot podríem afirmar que la investigació d'àrees connectades amb la investigació sobre la pau (com la polemologia, els estudis estratègics, les relacions internacionals, etc.) ha estat relegada a un lloc secundari en l'interès de persones dedicades a la docència, el periodisme i a la política, de manera que no ha estat fins a anys molt recents quan s'han consolidat iniciatives que poden catalogar-se d'investigació sobre la pau.

Aquestes recents iniciatives han estat acompanyades d'un ressorgiment i una potenciació del moviment per la pau a Espanya que, si bé existia ja en els anys seixanta i setanta, no ha estat fins als primers anys de la dècada dels vuitanta quan ha pres una expressió pública important.

Els centres de documentació i d'investigació sobre la pau són, com es comprovarà, molt escassos a Espanya. Ens interessa remarcar, però, la relativa amplitud del suport que reben d'altres centres o punts d'informació-documentació que tenen connexions amb les activitats tradicionals de la investigació sobre la pau. És possible, fins i tot, que alguns d'aquests centres o punts de documentació puguin convertir-se, en el futur, en centres típicament classificables d'investigació sobre la pau.

Per aquest motiu, juntament amb la descripció d'aquells centres que, sense cap mena de dubtes, poden catalogar-se d'investigació sobre la pau, ens interessa donar a conèixer aquells altres grups, institucions i persones que, des de diferents àmbits d'estudi i activitat, col·laboren en la difusió de la investigació sobre la pau o en l'elaboració d'estudis que són interessants per

a aquella investigació. Des d'aquesta perspectiva, recollirem aquí la informació sobre set tipus d'aportacions:

- a) Els centres ja consolidats d'investigació sobre la pau.
- b) Els centres, grups i moviments relacionats amb el moviment per la pau que investiguen o difonen informació sobre pau i col·laboren amb els centres de l'apartat anterior.
- c) Persones no vinculades directament amb cap institució o grup relacionat amb l'estudi de la pau o dels conflictes, però que aporten informació i anàlisi sobre aquests temes.
- d) Centres d'estudi sobre polemologia.
- e) Institucions i centres universitaris dedicats a l'estudi de les relacions internacionals.
- f) Centres dedicats a estudis estratègics.
- g) Editorials amb col·leccions sobre pau i conflictes.

Vegem primerament, quins són i què fan els centres dedicats clarament a la investigació sobre la pau i que ja han aconseguit una certa consolidació.

CENTRES D'INVESTIGACIÓ SOBRE LA PAU

A Espanya sols hi ha, en aquests moments, dos centres consolidats que es dediquin a la triple tasca de la investigació sobre la pau: la documentació, la investigació i la informació, i amb una voluntat explícita de fer-ho seguint els paràmetres que, a nivell internacional, configuren la *peace research*. Per ordre de creació, aquests centres són: la Secció d'Estudis sobre Pau i Conflictes del CIDOB, a Barcelona, i el Centro de Investigación para la Paz (CIP), a Madrid. Hi ha també altres centres que es dediquen a la investigació sobre la pau d'una manera parcial, ja sigui centrant-se en un tipus d'activitat no-investigadora (és el cas, per exemple, del Seminario de Investigación para la Paz, a Saragossa), o centrant la seva activitat dins d'un àmbit connex al de la investigació sobre la pau (el FEPRI, per exemple, que tot i fent recerca sobre la pau, actua preferentment en l'àmbit clàssic de les relacions internacionals).

Cal esmentar, igualment, l'existència d'uns quants centres més petits, normalment de documentació, que no han aconseguit encara els mitjans econòmics i humans per dur a terme en plenitud els seus propòsits. Aquest és el cas del Centro de Documentación por la Paz y el Desarme de Aragón (CEDOP), a Sa-

ragossa, del Centro de Información y Documentación para el Estudio de los Problemas de la Paz y el Desarme, a Valladolid, del Centre de Documentació i d'Investigació per la Pau, a Manresa, i del Centro de Documentación e Investigación sobre la Paz, a Sevilla. Alguns d'aquests centres són de molt recent creació. Finalment, cal fer menció de diversos projectes de creació de centres de documentació i informació sobre pau a partir d'iniciatives d'alguns Ajuntaments (L'Hospitalet, Alacant i Còrdova). Tot això fa preveure que, en un termini d'un o dos anys, la situació precària actual pot modificar-se notablement a partir de la consolidació de totes aquestes noves iniciatives.

La Secció d'Estudis sobre Pau i Conflictes del CIDOB

El CIDOB és un centre de documentació, informació i formació sobre temes internacionals, creat a Barcelona el 1973, com a desenvolupament d'una anterior associació, «Agermanament», dedicada a la cooperació amb el desenvolupament del Tercer Món, i que funcionava des dels primers anys de la dècada dels seixanta. Durant aquests vint-i-cinc anys ha anat recopilant gran quantitat de documentació sobre el subdesenvolupament, la política internacional i els conflictes entre les societats, fons que constitueix la base documental de la seva rica hemeroteca. En el decurs dels anys, aquest fons documental ha anat acompanyat d'una permanent activitat de sensibilització de l'opinió pública en relació a temes d'actualitat internacional.

Les temàtiques fonamentals de l'activitat docent del CIDOB són, en aquest moment, les següents: relacions i política internacionals, cooperació i desenvolupament, ecodesenvolupament, i pau i conflictes. Juntament a aquestes activitats, manté una línia de publicacions formada per la revista trimestral «Afers Internacionals», la publicació bimestral «Dossier Cidob», la també bimestral «Sobre Pau/Paz», la publicació «Estudis sobre pau i conflictes», i un nombre no periòdic de dossiers d'estudi i debats.

Orgànicament, el CIDOB és una fundació cultural formada per disset entitats i organismes públics, tant de l'Administració central com de l'autonòmica i local, universitats, col·legis professionals i sindicats, la diversitat i pluralitat de les quals garanteixen la independència ideològica del centre.

El seu fons documental, informatitzat a partir del 1985, està format per 6.000 llibres, 8.000 documents i una hemeroteca for-

mada per unes 500 revistes especialitzades, de les quals un centenar tracten de pau i conflictes.

La Secció d'Estudis sobre Pau i Conflictes està constituïda com un departament especialitzat del CIDOB. Encara que la seva creació formal data del gener del 1984, va començar a funcionar ja al desembre del 1982, en formar-se un departament integrat per diversos especialistes sobre temes de pau i conflictes a Barcelona.

La Secció s'ocupa de seleccionar, codificar i difondre aquells temes relacionats amb les relacions internacionals, conflictes, defensa, guerra, desarmament i pau, a partir del material rebut al CIDOB. En el terreny de la investigació, promociona l'estudi rigorós de qualsevol dels temes que configuren el seu camp d'actuació, i assessora en la realització de tesis d'estudiants i investigadors interessats en el coneixement de la pau i dels conflictes.

A l'aspecte docent, la Secció organitza anualment un curs d'introducció a l'estudi de la pau i dels conflictes. El 1985, va realitzar un curs bàsic de 15 sessions, i el 1986 un curs més complet de 31 sessions, a nivell de postgraduats. Paral·lelament a aquests cursos, la Secció ha organitzat d'altres seminaris, com un d'alternatives de defensa, un altre de cultura i pau i un sobre els estudis estratègics. També ha participat amb altres centres en la celebració de dues jornades sobre pau i desarmament, a Barcelona.

La Secció es responsabilitza de dues publicacions periòdiques del CIDOB: «Sobre Pau», una publicació que apareix cada dos mesos i que informa de totes les novetats editorials, revistes i altres tipus de documents relatius a la pau. És un instrument d'ajuda a persones i centres que s'interessen per l'estudi de la pau i dels conflictes. La Secció edita també una col·lecció de papers, anomenats «Estudis sobre pau i conflictes», d'una extensió de 30-50 pàgines.

Pel que fa a la investigació, la Secció tracta d'animar aquelles persones que s'interessen per la pau i el desarmament proporcionant-los materials i assessorament. Les limitacions pressupostàries de la Secció no permeten el finançament de treballs de recerca realitzats fora del mateix CIDOB, per això aquest apartat es limita exclusivament als projectes previstos de realitzar pels membres de la Secció. Fins al moment s'han elaborat investigacions sobre la militarització de la Mediterrània, alternatives de defensa, i introducció a la *peace research*.

La Secció compta amb un coordinador, Vicenç Fisas, a temps complet, i amb un grup de persones que hi col·laboren habitual-

ment (Pere Vilanova, Josep Delàs, Rafael Grasa, etc.). Forma part de la International Peace Research Association (IPRA) des del 1984.

El Centro de Investigación para la Paz (CIP)

El CIP fou creat el novembre del 1984 i està auspiciat per la Fundación Hogar del Empleado, organisme privat i independent amb seu a Madrid. Aquesta Fundació basa la seva activitat en qüestions educatives, d'hàbitat i ecologia, problemes econòmics, i de pau. Les tasques d'aquesta àrea darrera es canalitzen mitjançant el CIP.

El CIP intenta contribuir al debat sobre la pau, els conflictes, la defensa i totes les qüestions vinculades amb el rearmament. Per fer-ho, té diversos projectes, dels quals destaquem els següents:

a) Biblioteca Bertrand Russell per la Pau.

Es tracta d'una biblioteca ambulant que recull els més de 300 títols en castellà d'assaig, ficció i literatura infantil que tracten de manera directa el tema de la guerra i la pau. També inclou les publicacions periòdiques. Aquesta biblioteca s'ofereix a Ajuntaments, cases de cultura, col·legis, etc., per exposar-la públicament. Durant l'exposició, un membre del CIP assessora els visitants, es programen taules rodones i es projecten vídeos.

b) «Papeles para la Paz».

Aquesta publicació consisteix en uns fulletons de divulgació, escrits per especialistes, i s'editen en 12 pàgines i en dos colors. Surten amb una periodicitat mensual.

c) Anuari sobre armamentisme.

Es tracta d'un llibre que recopila les qüestions i dades bàsiques relacionades amb la defensa i la política exterior espanyola. El primer anuari és publicat el 1986.

d) Centre bàsic de documentació i assessorament.

Rep periòdicament unes 50 revistes, i disposa d'una biblioteca d'uns 800 títols. La documentació està informatitzada.

e) Seminaris sobre educació per la pau.

Orientats a educadors/es i membres del moviment per la pau.

f) Participació en altres iniciatives organitzades per grups pacifistes, centres de documentació, associacions, etc.

- g) Organització d'un premi anual sobre temes relacionats amb la Pau.
- h) Organització de debats.
- i) Creació de grups d'estudi. (A l'abril del 1986 s'inicia un grup d'estudi sobre la tecnologia de la defensa a Espanya.)

Les temàtiques que aborda el CIP són molt àmplies, destaquen especialment les relacionades amb Amèrica Central, guerres de baixa intensitat, educació per la pau, nuclearització i control d'armaments.

El CIP està format per un coordinador, Mariano Aguirre, i un equip permanent, retribuint, d'altres cinc persones. Forma part de l'IPRA i manté una estreta relació de col·laboració amb el CIDOB, amb la finalitat d'augmentar l'eficàcia i abaratir els costos de les activitats de documentació dels dos centres.

El *Seminario de Investigación para la Paz*, de Saragossa, fou creat el 1984 dins del Centro Pignatelli d'aquesta ciutat. Un equip de quatre persones, amb el suport de diverses institucions públiques de la ciutat i de la regió (entre elles, la Diputación General de Aragón, que compta amb un Fons d'Ajuda per la Pau), organitza cada any un seminari d'estudi permanent sobre la pau, de gran repercussió a la ciutat. La biblioteca del centre, en formació, disposa ja d'uns 300 llibres i col·leccions de deu revistes sobre el tema de la pau. L'estructura del seminari (sessió pública entre dos ponents, un dia, i sessió restringida de discussió, el dia següent) permet un ampli aprofundiment de tots els temes tractats, i entre persones interessades des de diferents punts de vista, incloent militars professionals. Les ponències del seminari del curs 85-86 han estat editades en un llibre.

El *Centro de Documentación por la Paz y el Desarme de Aragón* (CEDOP Aragón), té la seva seu també a Saragossa. Fou creat el 1983 a partir d'una iniciativa del Colectivo por la Paz y el Desarme de Zaragoza. Formen el CEDOP un equip de cinc persones que col·laboren sense retribució. La seva activitat està centrada en la difusió de materials mitjançant algunes publicacions. El centre va promoure la revista «Euroshima», ja desapareguda, i ara col·labora en l'edició de la revista «En Pie de Paz». Ha promogut igualment diversos debats i conferències. Es tracta, per tant, d'un centre d'informació més que no pas un centre d'investigació o documentació, encara que hi ha el propòsit d'abastar també aquest camp en el futur.

El *Centro de Información y Documentación para el Estudio de los Problemas de la Paz y del Desarme*, a Valladolid, és un centre format a partir de la Facultat d'Econòmiques de la Universitat de Valladolid. Creat el 1984, el seu funcionament depèn de col·laboracions de diversos professors i estudiants de la universitat, no disposa d'un pressupost estable per a les seves activitats, per això no pot elaborar programes a llarg termini pel que fa a investigació i documentació.

El *Centro de Documentación e Investigación sobre la Paz*, a Sevilla, fou creat a mitjan 1986 com una confluència d'activitats dutes a terme anteriorment per l'Asociación Universidad de la Paz y de los Pueblos, de Sevilla, i el Seminario Permanente Educación para la Paz, del Colectivo Andaluz de Pedagogia Popular. L'equip del centre està format per cinc persones no retribuïdes. El centre s'ocupa preferentment de l'educació per la pau, hi ha organitzat seminaris al respecte. El seu servei de documentació informatitzat, ofereix també abundant material audiovisual i edita la revista «Taller de Paz».

El *Centre de Documentació i d'Investigació per la Pau* (CEDIP), a Manresa, fou creat el 1986, i forma part del Centre d'Iniciatives Socioculturals d'aquesta ciutat. La seva recent creació no li ha permès de desenvolupar encara activitats destacables. L'equip està format per tres persones, i es finança per les aportacions dels col·laboradors.

Finalment, mencionarem la creació, a l'octubre del 1986, de l'Institut Cordobés de Estudios para la Paz (ICEP), dirigit per Juan Mellado i format a partir del suport de l'Ajuntament de Còrdova.

CENTRES, GRUPS I MOVIMENTS RELACIONATS AMB EL MOVIMENT PER LA PAU I PELS DRETS HUMANS, QUE INVESTIGUEN O DIFONEN INFORMACIÓ SOBRE PAU.

A falta de centres suficients que es dediquin plenament a la investigació sobre la pau, l'estudi i la divulgació d'aquesta activitat multidisciplinària es realitza, en gran mesura, mitjançant múltiples grups, centres i entitats dedicades als drets humans, l'ecologia, la pedagogia o l'acció per la pau. Si bé és cert que el moviment per la pau espanyol no ha adquirit encara l'hàbit d'apro-

fundir suficientment en alguns temes, i que el nivell de publicacions generats per aquest moviment és reduït, també és veritat que en els darrers anys s'aprecia un esforç considerable per superar aquesta mancança d'estudis i de difusió de la informació. És així com, en els anys més recents, un conjunt format per més d'una dotzena de grups i moviments han proporcionat i assentat les bases perquè l'activitat d'investigació sobre la pau pugui desenvolupar-se a Espanya.

D'entre aquests col·lectius destaca especialment el format per tres entitats agrupades en un mateix local, a Barcelona: el Comitè Antinuclear de Catalunya (CANC), el col·lectiu editor de les revistes «Mientras Tanto» i «En Pie de Paz», i el Centre de Treball i Documentació, que tot i essent entitats diferents, presenten un abundant nombre de col·laboradors i col·laboradores que pertanyen als tres grups a la vegada. Al voltant d'aquests tres grups s'ha generat una part important de la discussió sobre el present i el futur del moviment per la pau a Espanya, tant a nivell d'activitats com, especialment, d'estudi. Les revistes «Mientras Tanto» i «En Pie de Paz» han reflexat en gran mesura les idees i suggerències emanades pel CANC o des del CANC, el grup pacifista probablement més connectat amb el discurs de la investigació sobre la pau que es desenvolupa a nivell internacional. Persones com Rafael Grasa, Víctor Ríos, Luis Lemkow, Enric Tello, etc., són amb freqüència les encarregades d'organitzar nombrosos actes sobre la pau i el militarisme, així com d'animar la reflexió sobre aquests mateixos temes.

Un altre col·lectiu plenament integrat en l'activitat internacional de la investigació sobre la pau és l'animat per Juan Gutiérrez en el Begi Haundi, a Sant Sebastià. Begi Haundi és una agència de serveis que publica una revista amb el mateix nom. Fou creada el 1983 i compagina el treball de difusió (revista, vídeos) amb el de debat. Per això, s'ha integrat en una xarxa d'informació Nord-Sud que publica un full informatiu anomenat «LP» (Liberación y Paz). A partir del número 4, la revista «Begi Haundi» passa a denominar-se «Begi Haundi-LP», i centra la seva informació en els següents temes: moviment per la pau, Mediterrània, OTAN, relacions Nord/Sud. A l'estiu del 1986, «Begi Haundi-LP» inicia també una campanya internacional sota el nom de «Red Paz Mediterranea». Juan Gutiérrez coordina igualment els cursos d'estiu sobre pau que la Universitat d'Alacant celebra cada any a Benidorm.

A Barcelona, el Servei de Documentació de Justícia i Pau aglu-

tina un grup de persones i activitats relacionades amb la investigació sobre la pau, especialment mitjançant l'organització de seminaris i debats. Publica un full informatiu anomenat «Papeles de desarme y desarrollo para la paz», i disposa d'un ampli servei de vídeos. A nivell estatal, la comissió *Justícia y Paz* organitza igualment actes semblants. Entre els temes als quals dedica major atenció figuren els de l'objecció de consciència i la indústria bèl·lica, així com la relació entre desarmament i desenvolupament, i el paper de l'Església en la pau.

La Fundació per la Pau és una iniciativa catalana creada el 1984, que persegueix crear un centre permanent de difusió, amb caràcter pedagògic, sobre els problemes de la guerra i els valors de pau. Ha organitzat debats, conferències i exposicions dirigides sobretot als estudiants, i es planteja com una fundació centrada en l'educació per la pau. Pertany a la International Peace Bureau. L'equip de la Fundació està format per quatre persones, dues d'elles retribuïdes. La Fundació té formats dos grups de treball, un sobre educació per la pau, i l'altre, sobre «pau i opinió pública». Encara que la seva biblioteca és petita, disposa d'un bon servei de material àudio-visual. Té previst de crear una base de dades i un servei de teledocumentació. Edita un petit butlletí trimestral.

A Madrid funciona, des de fa anys, l'Asociación pro Derechos Humanos, en la qual hi ha un Grupo de Información sobre el Desarme que ha editat diversos materials i ha organitzat nombrosos seminaris i debats. Amb característiques similars, l'organització Amnistia Internacional manté un grup de treball que fa un seguiment de les transferències d'armes espanyoles a països que violen els drets humans, ha iniciat una campanya per regular aquest comerç.

En un altre àmbit, l'organització ecologista Greenpeace dedica notables esforços al tema de la proliferació nuclear i de la militarització de la Mediterrània. Aquesta preocupació és compartida també per un centre internacional, el WISE (World International Service Energy), que disposa d'una seu a Tarragona coordinada per Jaume Morron, un jove i experimentat investigador sobre temes nuclears. El WISE publica un butlletí sota el mateix nom, que representa en certa manera la continuïtat d'una revista d'informació sobre temes nuclears, ja desapareguda, que es deia «BIEN».

A València, el Fons de Documentació del Medi Ambient, creat el 1982, manté un ampli arxiu i abundant material àudio-visual

sobre ecologia, en el qual s'inclou informació sobre aspectes de pau i desarmament. A Castelló de la Plana es va fundar, el 1983, el Fons de Documentació sobre la Pau, centre que funciona en coordinació amb els grups ecopacifistes locals. De moment disposa de poc material.

Dins del moviment per la pau hi ha, com s'ha comentat anteriorment, altres grups que faciliten informació i generen o promocionen l'estudi de la pau. A Galícia, el grup de Vigo Educadores pola Paz, s'ha mostrat particularment actiu en l'experimentació i el desenvolupament de l'educació per la pau organitzant actes sobre aquests temes i publicant materials de gran interès. El grup pertany a la International Association of Educators for World Peace, i actua fonamentalment en el terreny de la informació i formació. També en el camp de l'educació per la pau, el Grupo de Acción No violenta de Málaga fa temps du a terme un treball d'estudi i divulgació, i publica des de l'estiu del 1986 un butlletí titulat «No Violencia y Educación».

Des d'una altra òptica, la de l'antimilitarisme, hi ha a Barcelona un veterà col·lectiu, el Grup Antimilitarista de Barcelona (GANBA), que edita la revista «La Puça i el General», que s'ha preocupat tradicionalment de temes vinculats amb la investigació sobre la pau.

Finalment i ja des d'una perspectiva més tradicional, la revista «Tiempo de Paz» auspiciada pel grup Movimiento por la Páz, el Desarme y la Libertad (MPDL) i formada per un col·lectiu de col·laboradors propers, en la seva majoria, al PSOE, s'ocupa de divulgar informacions i debats produïts en el si del moviment per la pau europeu, especialment dins de l'END (European Nuclear Disarmament).

Seria injust establir una relació dels punts i centres que col·laboren en la difusió de la investigació sobre la pau a Espanya si, juntament als centres i les persones ja esmentades no consideréssim també un grapat de persones que, sense estar vinculades directament a cap d'aquests centres, proporcionen valuosos punts de vista mitjançant els seus escrits i la seva participació en debats. Persones com Gonzalo Arias, Gabriel Jackson, Alberto Píris, Javier Sádaba, Carlos París, etc., entre d'altres, formen part també d'aquest marc de suport de la investigació sobre la pau a Espanya.

CENTRES D'ESTUDI SOBRE POLEMOLOGIA

L'estudi científic de la guerra és encara, a Espanya, una activitat generada quasi exclusivament pels mateixos militars professionals. Amb l'excepció de l'Institut Víctor Seix de Polemologia, una entitat creada a Barcelona el 1972 i dirigida per Arcadi Oliveras, la resta d'estudis de caràcter polemològic es realitza mitjançant organismes dependents del Ministeri de Defensa o de centres d'estudis estratègics vinculats a organismes oficials o militars. El CESEDEN (Centro Superior de Estudios de la Defensa Nacional), dependent del Ministeri de Defensa, és l'organisme que probablement aglutini un major nombre d'especialistes sobre aquest tema, encara que amb la particularitat que les seves investigacions no tenen difusió per al gran públic civil.

L'activitat de l'Institut Víctor Seix de Polemologia s'ha limitat, bàsicament, a promoure alguns debats sobre el tema, sovint amb la col·laboració de l'Institut Francès de Polemologia i a organitzar, des del 1984, la Universitat Internacional de la Pau a Sant Cugat, de l'organització i del programa de cursos de la qual es responsabilitza.

CENTRES UNIVERSITARIS I INSTITUCIONS DEDICADES A L'ESTUDI DE LES RELACIONS INTERNACIONALS

Si l'estudi de la polemologia no està realment vinculat, a Espanya, a la investigació sobre la pau, sí que ho està, en canvi, i cada cop més, l'estudi de les relacions internacionals.

Desenvolupat molt lentament i en la dècada dels setanta, l'estudi acadèmic de les relacions internacionals pot considerar-se, en aquests moments, com un dels pilars del futur de la investigació sobre la pau a Espanya. En els darrers anys, les càtedres i els seminaris sobre relacions internacionals i dret internacional públic de diverses universitats espanyoles han anat donant atenció, dins dels seus programes acadèmics, a aspectes relacionats amb la investigació sobre la pau. Un símptoma d'aquest procés d'apropament és, per exemple, que els darrers llibres publicats pels qui es dediquen a les relacions internacionals sobre la investigació de la pau i dels conflictes. El llibre *Introducción a las relaciones internacionales*, de Celestino del Arenal, és un clar exponent d'aquest interès.

És justament la Càtedra de Relaciones Internacionales de la Facultat de Ciències de la Informació al País Basc, dirigida pel mateix Arenal, qui ha organitzat diversos seminaris i conferències en què s'ha fet difusió de la investigació sobre la pau. A Barcelona, el Departament de Relacions Internacionals de la Facultat de Ciències de la Informació, a la Universitat Autònoma, elabora treballs connectats amb temes de defensa, pau i conflictes. Esther Barbé i Jesús M. Rodés són les persones encarregades d'aquesta activitat docent. A Madrid pot citar-se igualment el cas de Roberto Mesa i Rafael L. Bardají dins la Càtedra de Relaciones Internacionales de la Universitat Complutense, així com d'Antonio Remiro Brotons en el Departamento de Derecho Internacional Público, a la Facultat de Dret (Universitat Autònoma de Madrid). A Còrdova, la Càtedra de Derecho Internacional Público, amb Juan Mellado, està fent igualment treballs d'investigació sobre pau; en menor mesura, a Saragossa, la càtedra dirigida per Fernando Mariño ha iniciat igualment activitats en aquest sentit.

Una altra important aportació és la que proporciona, des de fa anys, el Seminari Nacions Unides a la Facultat de Dret de Barcelona (Universitat Central), on Victòria Abellan i Mercè de Solà porten a terme un interessant treball de divulgació de temes sobre el desarmament.

A l'àmbit igualment universitari, però mitjançant la fórmula d'escoles d'estiu, la Universitat d'Alacant ofereix, cada estiu a Benidorm, i des del 1981, uns cursos sobre pau. Els cursos han estat coordinats per Johan Galtung i Juan Gutiérrez. Aquesta modalitat de cursos d'estiu sembla que comença a ser emulada per altres universitats, per això és de preveure una àmplia oferta en aquest sentit per als propers anys.

Fora de la Universitat, altres institucions que treballen o informen sobre la política internacional han fet un paper important en la difusió dels temes d'investigació sobre pau. A Madrid, el IEPALA (Instituto de Estudios para América Latina) manté una col·lecció de publicacions que són de gran interès. IEPALA publica igualment uns quaderns, «Estrategia y Paz».

Des del propòsit de difondre els principis de les Nacions Unides, l'Associació Nacions Unides, a Barcelona, animada per Francesc Noguero, ha estat tradicionalment una institució preocupada per tot el que es refereix al desarmament i la resolució pacífica dels conflictes. El seu centre de documentació, que tradueix i difon documents elaborats pel sistema de Nacions Unides, presta

un suport inestimable en aquest esforç conjunt de conscienciació. Disposa d'un grup de treball sobre «desenvolupament i desarmament», i un servei de material audiovisual.

L'Administració no disposa de cap centre d'investigació sobre la pau. En qualsevol cas, cal esmentar l'existència del Centro de Estudios Constitucionales, que publica la «Revista de Estudios Internacionales», en la qual es poden trobar articles d'interès sobre defensa i relacions internacionals.

Un centre independent, però vinculat a l'Administració pels seus membres, és la Fundación de Estudios sobre la Paz y las Relaciones Internacionales (FEPRI), amb seu a Madrid i creat el 1984. L'objectiu del FEPRI és l'elaboració d'estudis sobre temes de seguretat i relacions internacionals, zones de conflicte, drets humans, control d'armaments i desarmament, organitzar cicles d'estudi i col·loquis. Manté especial col·laboració amb el SIPRI, d'Estocolm, de qui ha publicat en espanyol la versió reduïda de l'anuari del 1985. El FEPRI està presidit per Elisa Pérez-Vera, catedràtica de Dret Internacional, i Marisa Rodríguez exerceix les funcions de secretària general. El FEPRI pertany al Center for European Policy Studies, i l'equip de col·laboradors està format per quinze persones.

CENTRES DEDICATS A ESTUDIS ESTRATÈGICS

És difícil classificar o separar els centres segons es dediquin preferentment a l'estudi de les relacions internacionals, la polemologia o l'estratègia. Tot i així, agruparem sota aquest darrer apartat aquells centres i aquelles institucions que, malgrat que treballin en diferents aspectes de la política internacional, donen prioritat o posen l'èmfasi en la divulgació de temes estratègics i de defensa.

El CESEDEN, centre que ja ha estat comentat en referir-nos a la polemologia, és indubtablement el centre més destacable perquè agrupa la major part dels estudis produïts pel col·lectiu militar. També caldria donar constància de treballs de caràcter estratègic elaborats per militars professionals que, per vocació periodística, publiquen també en mitjans de comunicació privats (és el cas de Fco. López de Sepúlveda, p. ex.).

El CESEDEN col·labora sovint amb una institució semblant, encara que de dimensions més modestes: l'Instituto Español de Estudios Estratégicos (IEEE), a Madrid, que organitza semina-

ris sobre defensa en algunes universitats espanyoles, com a la de Santiago de Compostella, on hi ha el Seminario de Estudios sobre la Defensa Nacional que, entre altres temes, ha tractat del neutralisme, els moviments pacifistes i la política de defensa a Europa.

A Madrid funciona igualment l'Instituto de Cuestiones Internacionales (INCI), entitat privada que aplega diversos especialistes civils i militars interessats en temes de seguretat i defensa. Aquest Institut organitza periòdicament unes trobades entre especialistes, i publica bona part de les ponències presentades en aquestes reunions.

La Sociedad de Estudios Internacionales (SEI), a Madrid, és un altre centre dedicat a estudis estratègics, encara que amb menor presència en la societat civil. En l'àmbit oficial, el Ministerio de Asuntos Exteriores disposa de diferents canals per a expressar les seves opinions o difondre temàtiques estratègiques. Aquesta és la funció que realitzen Àngel Viñas, Carlos Alonso Zaldivar (assessors del ministre) i Carlos Fernández Espeso (director general de Seguretat i Desarmament).

En el camp universitari, l'Instituto de Economía Aplicada de la Facultat d'Econòmiques de Madrid (Universitat Autònoma), realitza treballs de caràcter estratègic, tant mitjançant publicacions com seminaris especialitzats. A Barcelona, el Centre d'Estudis Estratègics de Catalunya disposa d'un centre de documentació amb 87 revistes especialitzades en estratègia i defensa, i una petita biblioteca sobre el mateix tema. Edita dues publicacions (revistes de premsa) sobre seguretat i defensa.

Pel que fa a la sociologia militar, és de remarcar l'existència d'un *Comité de Investigación Fuerzas Armadas y Sociedad (CI-FAS)*, amb seu a Madrid, que organitza reunions periòdiques sobre aquest tema, on intervenen militars i acadèmics civils.

Finalment, i des d'una perspectiva molt diferent, la Fundació de Investigaciones Marxistas (FIM), a Madrid, disposa d'un *Grupo de Estudios sobre los Problemas de la Paz*, que fa un seguiment de la política de defensa espanyola.

COL·LECCIONS D'EDITORIALS

Una important aportació pel que fa a la divulgació dels temes característics de la investigació sobre la pau és la tasca realitzada per algunes editorials, ja sigui perquè mantenen col·leccions

dedicades específicament a aquests temes, com pel fet de publicar amb freqüència llibres sobre aquestes qüestions.

En aquests moments hi ha a Espanya molt poques col·leccions relacionades amb la pau i els conflictes, a més d'alguna editorial que, sense tenir-ne una col·lecció específica, ha publicat diversos llibres sobre el particular.

L'Editorial Fontamara, a Barcelona, va iniciar el 1983 una col·lecció sobre pau i conflictes que ha proporcionat una dotzena de llibres als lectors, tractant temes d'educació per la pau, defensa europea, alternatives de defensa, desarmament regional, no violència, economia de defensa i diversos anuals (l'Anuari de la Unesco sobre pau i conflictes i un anuari sobre l'armamentisme a Espanya). La col·lecció va iniciar una sèrie, anomenada PRIO, en què es recullen textos publicats inicialment per aquest institut norueg. La col·lecció està dirigida per Vicenç Fisas i està assessorada per la Secció d'Estudis sobre Pau i Conflictes del CIDOB. A partir de la tardor del 1986, i atesa la inactivitat de Fontamara a partir d'aquesta data, la col·lecció iniciada a Fontamara es continua publicant a la nova Editorial Lerna, amb el mateix equip de gent.

L'Editorial Debate, a Madrid, va crear també el 1983 una col·lecció anomenada Biblioteca Verde, ha publicat igualment una dotzena de llibres sobre desarmament, pacifisme, estratègia nuclear, aliances, política de les superpotències i polemologia. La col·lecció ha estat dirigida, fins a la seva desaparició, a mitjan 1985, per Mariano Aguirre.

A Madrid, igualment, el Movimiento por la Paz, el Desarme y la Libertad compta amb l'Editorial MPDL, que ha editat alguns llibres del SIPRI i que tracten sobre el control d'armaments, el rearmament i el desarmament. Ha publicat també l'anuari reduït del SIPRI del 1983, que en la seva versió de 1985 ha estat publicat en espanyol pel FEPRI, fet que ha constituït una aportació més que valuosa a la difusió de la situació actual de l'armamentisme al món.

La tercera col·lecció estable és la que ha creat IEPALA juntament amb l'Editorial Fundamentos, en formar la col·lecció Estrategia y Paz, en què s'han editat llibres sobre estratègia nuclear, intervencionisme i militarisme.

Finalment, l'Editorial Tecnos, a Madrid, ha editat una vintena de llibres relacionats amb aspectes d'investigació sobre pau, particularment les relacions internacionals.

Evidentment, algunes altres editorials, encara que no moltes,

han mostrat cert interès per aquests temes i han facilitat la publicació d'alguns treballs, però en quantitats molt reduïdes i, en qualsevol cas, insuficients per atendre la creixent demanda sobre aquests temes i aminorar l'evident mancança de materials d'investigació sobre la pau.

CENTRES D'INVESTIGACIÓ I DOCUMENTACIÓ SOBRE PAU A ESPANYA

Centres dedicats específicament a la investigació i documentació sobre la pau.

SECCIÓ D'ESTUDIS SOBRE PAU I CONFLICTES DEL CIDOB (BAR- LONA)	Vicenç Fisas, Pere Vilanova
CENTRO DE INVESTIGACIÓN PARA LA PAZ (CIP) (Madrid)	Mariano Aguirre Carlos Iriart
SEMINARIO DE INVESTIGACIÓN PARA LA PAZ (Zaragoza)	Jesús M. Alemany
INSTITUTO CORDOBÉS DE ESTU- DIOS PARA LA PAZ (Córdoba)	Juan Mellado
CENTRO DE DOCUMENTACIÓN POR LA PAZ Y EL DESARME DE ARAGÓN (CEDOP) (Zaragoza)	J.I. Felices J.A. Murillo
CENTRE DE DOCUMENTACIÓ I D'INVESTIGACIÓ PER LA PAU (CEDIP) (Manresa)	Albert Martí
CENTRO DE INFORMACIÓN Y DOCUMENTACIÓN PARA EL ES- TUDIO DE LOS PROBLEMAS DE LA PAZ Y EL DESARME (Valladolid)	
CENTRO DE DOCUMENTACIÓN E INVESTIGACIÓN SOBRE LA PAZ DE SEVILLA (CEDOP)	Luis Rodero
FONS DE DOCUMENTACIÓ SOBRE LA PAU (Castelló de la Plana)	Ricard Colom
CENTRO DE DOCUMENTACIÓN SOBRE ECOLOGÍA Y DESARME (Alacant)	Paco Mulet

Centres, grups i moviments relacionats amb el moviment per la pau que investiguen o difonen informació sobre pau i col·laboren amb els centres d'investigació.

BEGI HAUNDI-LP (Donostia)	Juan Gutiérrez
FUNDACIÓ PER LA PAU (Barcelona)	Alfons Banda
ASOCIACIÓN PRO DERECHOS HUMANOS (Madrid)	
JUSTÍCIA I PAU (Barcelona)	Joan Gomis, Pere Mir, Arcadi Oliveras, Luis Jiménez, Josep Delàs
JUSTÍCIA Y PAZ (Madrid)	Alberto Rodríguez
COMITÈ ANTINUCLEAR DE CATALUNYA/CTD/COL. MIENTRAS TANTO/EN PIE DE PAZ (Barcelona)	Rafael Grasa, Enric Tello, Miguel Candel, Toni Domènech, P. Fernández Buey, Antonio Izquierdo, Víctor Ríos, Luis Lemkow, Joaquim Lleixà
GREENPEACE (Madrid/Palma de Mallorca/Barcelona)	Jordi Bigas
EDUCADORES POLA PAZ (Vigo)	Xesús R. Jares Calo Iglesias
WISE (Tarragona)	Jaume Morron
GRUPO DE ACCIÓN NO VIOLENTA (Málaga)	Antonio Poleo
AMNISTÍA INTERNACIONAL (Madrid)	Macarena Salazar
FONS DE DOCUMENTACIÓ DEL MEDI AMBIENT (València)	
GRUP ANTIMILITARISTA DE BARCELONA (GANBA)	Jordi Garcia Jané Francesc Porret
REVISTA TIEMPO DE PAZ	Enrique Gomariz, Paco Alburquerque, Fernando Valenzuela

Altres persones que col·laboren fora dels centres:

Alberto Piris
Javier Sádaba
Carlos Paris
Gonzalo Arias
Gabriel Jackson

Centres d'estudi de polemologia.

INSTITUT VÍCTOR SEIX DE
POLEMOLOGIA (Barcelona)

Arcadi Oliveras
Frederic Roda
Josep Delàs

CESEDEN (Madrid)

Institucions i centres universitaris dedicats a l'estudi de les relacions internacionals.

ASSOCIACIÓ NACIONS UNIDES
(Barcelona)

Francesc Noguero

IEPALA (Madrid)

M.A. Cabrera

SEMINARI NACIONS UNIDES
(Barcelona)

Victòria Abellan
Mercè de Solà

FUNDACIÓN DE ESTUDIOS SOBRE
LA PAZ Y LAS RELACIONES IN-
TERNACIONALES (FEPRI)
(Madrid)

Marisa Rodríguez
Àngel Viñas, Fco.
Aldecoa, Elisa Pérez
Vera

CÁTEDRA DE RELACIONES IN-
TERNACIONALES Fac.CC.II. Univ.
País Vasco

Celestino Arenal
Iñaki Bárcena

SEMINARI RELACIONS INTERNA-
CIONALS Fac.CC.II. Univ. Aut.
Barcelona

Esther Barbé
Jesús M. Rodés

CÁTEDRA RELACIONES INTERNA-
CIONALES Univ. Complutense
de Madrid

Roberto Mesa
Rafael L. Bardají

CÁTEDRA DERECHO INTERNACIO-
NAL PÚBLICO Univ. Zaragoza

Fernando Mariño

CURSOS INTERNACIONALES DE
BENIDORM Univ. Alacant

Juan Gutiérrez
Johan Galtung
J.M. Tortosa

CENTRO DE ESTUDIOS CONSTITU-
CIONALES

Manuel Medina, Tomàs
Mestre, Àngel Viñas

Centres dedicats a estudis estratègics.

CESEDEN (Madrid)

INSTITUTO ESPAÑOL DE ESTUDIOS
ESTRATÈGICOS (IEEE) (Madrid)

INSTITUTO DE ECONOMÍA APLI-
CADA (Madrid)

Alejandro Lorca

CENTRE D'ESTUDIS ESTRATÈGICS
DE CATALUNYA

Miquel Sellarès

COMITÉ DE INVESTIGACIÓN
FUERZAS ARMADAS Y SOCIE-
DAD (CIFAS) (Madrid)

Anselmo Santos

SEMINARIO DE ESTUDIOS SOBRE
LA DEFENSA NACIONAL Univ.
Santiago

José Luis Tato

INSTITUTO DE CUESTIONES IN-
TERNACIONALES (INCI) (Madrid)

Antonio Sánchez-Gijón
Antonio Marquina

MINISTERIO ASUNTOS
EXTERIORES

Àngel Viñas, Carlos
Alonso Zaldivar, Carlos
Fdez. Espeso

Col·leccions d'editorials.

EDITORIAL LERNA. Col. Paz y Conflictos (Barcelona).

EDITORIAL FONTAMARA. Col. Paz y Conflictos (Barcelona).

EDITORIAL DEBATE. Col. Biblioteca Verde (Madrid).

EDITORIAL M.P.D.L. (Madrid).

EDITORIAL FUNDAMENTOS/IEPALA. Col. Estrategia y Paz
(Madrid).

EDITORIAL TECNOS. (Madrid).

CONCLUSIONS

1. L'interès per la investigació sobre la pau, a Espanya, ha estat un fenomen recent. Llevat d'algunes excepcions a nivell individual, no ha estat fins a la dècada present que s'han creat els primers centres d'investigació sobre la pau.
2. A l'actualitat sols hi ha a Espanya dos centres dedicats exclusivament a la investigació, documentació i informació sobre la pau: la Secció d'Estudis sobre Pau i Conflictes del CIDOB (Barcelona) i el Centro de Investigación para la Paz (CIP), a Madrid.
3. Hi ha d'altres iniciatives semblants, però que encara no han aconseguit una estabilitat en el seu funcionament o bé sols es dediquen a alguns aspectes d'activitats específiques (documentació o informació, per exemple).
4. Únicament els dos centres esmentats anteriorment pertanyen a la International Peace Research Association (IPRA).
5. La causa principal d'aquest retard en el sorgiment de centres d'investigació sobre la pau ha estat l'existència d'un llarg període no democràtic, que ha provocat una dedicació quasi exclusiva de les forces polítiques i intel·lectuals a la consecució de llibertats democràtiques a l'interior del país, descuidant els esdeveniments de caràcter internacional i els fenòmens globals que afecten la Humanitat; l'aïllament produït durant el període franquista ha obstaculitzat el contacte amb les temàtiques internacionals.
6. Una part important de l'activitat d'investigació i informació sobre la pau es canalitza mitjançant grups vinculats al moviment per la pau, que s'ha convertit, de fet, en el principal suport dels centres d'investigació actuals i en generador de reflexions, debats i materials de gran interès per al desenvolupament d'aquesta activitat.
7. És destacable i prometedora l'activitat sorgida en els departaments i càtedres universitàries dedicades a relacions internacionals i dret internacional públic, que proporcionen un marc acadèmic d'investigació i expressió molt notables.
8. Encara que modesta, la tasca d'unes poques editorials és estimulante, pel que fa a la promoció de llibres sobre pau, conflictes i desarmament, especialment perquè es tracta d'editorials sense gaires recursos econòmics, cosa que comporta un esforç suplementari, atesa la manca d'ajudes de l'Administració en la promoció d'aquests temes.

9. Els centres d'estudis estratègics han contribuït molt pobrament a la difusió de la investigació sobre la pau, pel fet de mantenir un discurs excessivament conservador i tradicional. Això no ha estat obstacle perquè els centres d'investigació per la pau i el moviment pacifista s'hagin ocupat notablement de les qüestions de defensa i estratègia.

10. Els estudis sobre la polemologia i els conflictes, des d'una perspectiva d'investigació sobre la pau, són pràcticament inexistents a Espanya.

11. Una part molt important de les col·laboracions entorn a la investigació sobre la pau es realitza de forma individual, és a dir, sense comptar amb el suport directe d'un centre o institució.

12. Unes deu persones es dediquen a la investigació sobre la pau de forma professional o preferent. Unes trenta persones més ho fan com a activitat secundària. En total, el nombre de persones que realitzen alguna tasca relacionada amb investigació sobre la pau no passa de la cinquantena.

13. La major part de l'activitat d'aquests centres i persones està centrada en la informació (debats, seminaris, revistes, i escrits); la feina de documentació va en segon lloc i, la investigació, en darrer lloc.

14. Hi ha grans dificultats per obtenir un finançament d'aquestes activitats de documentació, investigació i informació. Les subvencions públiques són molt insuficients, cosa que impossibilita la viabilitat de la major part dels centres existents o de les iniciatives proposades. D'altra banda, i amb algunes excepcions (Fundació Bofill, Fundación Hogar del Empleado), les fundacions espanyoles no s'han interessat gaire per la investigació sobre la pau, probablement per l'actitud crítica implícita en aquests estudis.

15. Les relacions entre la investigació sobre la pau i el col·lectiu militar són d'expectació, amb alguns apropaments que permeten entreveure la possibilitat de futures col·laboracions.

16. El coneixement de la tasca que es realitza en altres països sobre aquest tema és molt escàs. Sols uns pocs centres i persones mantenen contactes i relacions estables amb centres d'altres països dedicats a la investigació sobre la pau.

17. Pel que fa als temes tractats, s'ha donat una elevada concentració vers qüestions de defensa, probablement per la influència que ha suposat el debat entorn a la permanència d'Espanya a l'OTAN. Tot i que darrerament sembla haver-hi més interès per la irenologia (educació per la pau, cultura de pau, etc.), la inves-

tigació sobre temes de defensa ha estat la dominant fins fa poc.
18. La capacitat d'editar d'aquests centres i grups és reduïda, per manca de recursos econòmics. Hi ha poques revistes que tractin específicament d'investigació sobre la pau.

19. La tasca de formació, mitjançant seminaris que proporcionin un coneixement general i complet del que és la investigació sobre la pau, és assumida únicament per quatre centres, que no compten sempre amb els mitjans econòmics necessaris per fer correctament aquesta feina.

20. Finalment, cal remarcar la inexistència d'una agrupació o associació d'investigadors/es sobre pau a Espanya, cosa que permetria, possiblement, assolir una major capacitat de coordinació i de pressió per obtenir les ajudes econòmiques necessàries.

Annex I

CENTRES I INVESTIGADORS/ES, PER PAÏSOS

AUSTRÀLIA

Peace Research Centre. Australian National University.
(GPO Box 4, Canberra, ACT, 2601)

Findlay, Trevor
Kamal, Nazir

Luckham, Robin
Pettman, Jan

Burns, Robin J.
Feith, Herbert
Juter, Keith
Legge, Jim
Peck, Connie

(La Trobe University)
(Melbourne University)
(Trinity Peace Research Institute)
(Australian Peace Studies & Research Ass.)
(La Trobe University)

ÀUSTRIA

Austrian Peace Research Institute (APRI)
(7461 Stadschlaining, Burg)

Binter, Josef
Firnberg, H.

Mader, Gerald
Schmetter, L.

International Institute for Peace (IIP)
(Mollwaldplatz 5, A-1040, Viena)

Fuchs, G.
Motchalin, Dmitri

Speyer, Boris
Stania, Peter

Breuer, George	(Working Group of Independent Peace Initiatives in Austria)
Pollinger, Sigfrid	(University Center for Peace Research)
Akuhra, Anselm	(University of Salzburg)
Weiler, Rudolf	(University Center for Peace Research)

BÈLGICA

Centre Polemologique. Université Libre de Bruxelles
(Pleinlaan 2, 1050 Brussels)

Geeraerts, G.
Niezing, J.

Groupe de Recherche et d'Information sur la Paix (GRIP)
(Avenue Maréchal Foch 22, 1030 Brussels)

Adam, Bernard	Dumolin, André
Berghezan, Georges	Schmitz, Marc
Denis, Pierre	Zeebroek, Xavier

Université de Paix
(Boulevard du Nord 4, 5000 Namur)

Colet, Pierre	Lecocq, Jean-Jacques
Heymans, Luc	Peter, Manfred

BRASIL

Brigagão, Clovis (IPRA Council)
D'Ambrosio, Ubiratau (Latin American Pugwash)

CANADÀ

Canadian Institute for International Peace & Security
(307 Gilmour Street, Ottawa, Ontario K2P 0P7)

Brouwer, Wytze	Pearson, Geoffrey
Chapala, James C.	

Peace Research Institute - Dundas
(25 Dundana Avenue, Dundas, Ontario L9H 4E5)

Alcock, N.Z.	Klaasen, Ruth

Curry, Sally	Naidu, M.V.
Eckhardt, W.	Newcombe, Alan
Kemp, A.	Newcombe, Hanna

Science for Peace International Network. University Toronto
(Toronto, Ontario, M5S 1A7)

Dove, John	Fawcett, Eric
Rapoport, Anatol	

Bryant, Don	(Canadian Peace Research and Education Association-CPREA)
Mishe, Patricia	(Seton Hall Univ)
Rosemblun, Simon	(Project Plowshares)
Sigler, John	(Carleton Univ)
Silverman, Alan	(John Abbot College)
Somerville, John	(International Philosophers for the Prevention of Omnicide)
Wallace, Michael D.	(University of British Columbia)

COSTA RICA

Universidad de la Paz
(Apartado 199, Escazu)

Barahona, Francisco
Varis, Tapio

DINAMARCA

Center of Peace and Conflict Research. Copenhagen Univ.
(Vandkunsten 5, 1467 Copenhagen K)

Andreasen, Paul	Jacobsen, Bo
Boserup, Anders	Lindkvist, Kent
Clausen, Per	Moller, Bjorn
Dencik, P.	Teilmann, Eva
Holm, H.H.	Witt-Hansen, J.
Jahn, Egbert	

Krasner, Michael A.	(University of Aarhus)
Naur, M.	(Danish Peace Research Association)
Petersen, Nikolaj	(University of Aarhus)
Sorensen, Georg	(Aalborg University)

EGIPTE

Al-Mashat, Abdul-Moneim

FINLÂNDIA

Tampere Peace Research Institute. Helsinki University.
(Hameenkatu 13 b A, P.O.Box 447, SF-33101 Tampere 10)

Antola, Esko	Käkönen, Jyrki
Apunen, Osmo	Melasuo, Tuomo
Berger, Jakob	Pietilä, Kamko
Gustafsson, M.	Seppä, Tarja
Harle, Vilho	Sivonen, Pekka
Hellman, Heikki	Tuomi, Helena
Hietanen, Aki	Vayrynen, Raimo
Joenniemi, Pertti	Vesa, Unto

FRANÇA

C.I.R.P.E.S.
(71 Boulevard Raspail, 75007 Paris)

Finkelstein, Janet
Joxe, Alain
Sapir, J.

Institut Français de Polemologie
(Hôtel National des Invalides, 75700 Paris)

Annequin, J.L.
Brigot, A.
Carrere, Rene
David, Dominique
Paucot, Jean

Institut de Recherche sur la Résolution Non-Violente des Conflicts
(IRNC)
(126 BD. H. Sellier, 92150 Suresnes)

Mellon, Christian
Muller, Jean-Marie
Semelin, Jacques

Fontanel, Jacques (CEDSI)
Mantrant, Sylvie (CODENE)

Ravenel, Bertrand (CODENE)

GHANA

Hutchful, Eboe

HONGRIA

Kende, Istvan

Koszegi, Ferenc (Center for Peace Research Coordination)

Simai, Mihaly (Center for Peace Research Coordination)

Szentes, Tamás (Karl Marx University of Economics)

Valkim Laszlo (Eoutos Lorand Univ. Peace Research Center)

ÍNDIA

Centre for the Study of Developing Societies (CSDS)

(29 Rajpur Delhi Road, Delhi 110054)

Deshingkar, G.D.

Ramashray, Roy

Kotharim Rajni

Shet, Dhirubhai L.

Nandy, Ashis

Agrawal, Mahendra

(Gandhi Peace Foundation)

Basapra, Ramachandra

(Documentation and Dissemination Centre
for Disarmament Information)

Chatterji, Sukanta

Devavrat, Pathak

(Peace Research Centre)

Kajendran, T.

(Deemed University. Centre for Gandhian
Studies and Peace Science)

Kumar-D'Souza, C.

(CIEDS)

Mathur, J.S.

(Universitat d'Allahabad)

Parikh, Ramlal

(Gujarat Vidyapitch Peace Research Cent)

Pradhan, Ram Chamdra (University of Delhi)

Shimpi, Prakash

IRLANDA

McSneeney, Bill

(Departament of Peace Studies)

ISRAEL

Majus, Jacob

(Middle East Peace Institute)

ITÀLIA

Istituto Italiano per la Ricerca sulla Pace (IPRI)
(Casella Postale 378, Napoli)

Borrelli, Mario
Drago, A.

I.R.D.I.S.P.
(Via Tomacelli 103, 00186 Roma)

Andreis, Marco de
Cicciomessere, Roberto
Zucchetti, Maurizio

International School on Disarmament and Research on Conflicts
(ISODARCO)

(Universita degli Studi, P. le Aldo Moro 2, 00185 Roma)

Schaerf, Carlo

Accame, Falco

Battistelli, Fabrizio (Archivo Disarmo)

Fornari, Franco (ISIP)

Guidi, Allesandro (Forum on the Problems of Peace and War)

JAPÓ

Institut of Peace Research. Soka University
(1-236 Tanghi-cho, Hachiogi, Tokio 192)

Kita, Masami
Yamamoto, Noburo

Japan Peace Research Group. Chuo University
(Faculty of Law, 742-1 Higashinakano, Hachioji, Tokyo)

Sakamoto, Yoshikazu
Takayanagi, S.

Nagasaki Institute for Peace Culture (NIPC)
(536 Aba-machi, Nagasaki 851-01)

Dairaku, Akira   Sakurai, Hidetake
Gushima, Kanesaburo   Tachibana, Seiitsu

Peace Studies Association of Japan
(P.O.Box 5187, Tokyo International)

Nakamura, Ken-Ichi   Ueno, Hirohisa
Takahara, Tayao

Hisashi, Shikibu   (Institute for Peace Science)
Hook, Glenn D.   (Okayama University)
Ohnishi, Hitoshi   (Tohoku University)
Seki, Hiroharu   (Tokyo University)
Ukita, Hisako

MALÀISIA

Suandaram, Jomo   (Universitat de Malaia)

MÈXIC

Olmedo de Garcilita, Jarmila
Oswald, Ursula   (Universidad Autónoma Metropolitana)
Serrano, Jorge R.   (Consejo Latinoamericano de Invest. Paz)

NIGÈRIA

Hutchful, Eboe   (Universitat de Port Harcourt)
Kalu, O.   (Society for the Promoting of Peace)
Nnoli, Okwudiba   (Pan African Center for Research on Peace,
Development and Human Rights)
Okoh, Peter   (African Peace Research Institute)

NORUEGA

International Peace Research Institute, Oslo (PRIO)
(Radhusgat 4, Oslo 1)

Berg, Per	Hveem, Helge
Brock-Utne, Birgit	Johansen, Robert C.
Bulloven, Hans Petter	Lodgaard, Sverre
Egeland, Jan	Mjoset, Lars
Eide, Asbjør	Opsahl, Torkel
Eide, Ingrid	Rank, Carl
Gleditsch, Nils Petter	Rupesinghe, Kumar
Helgesen, Jan	Skelsbaek, Kjell
Heiberg, Marianne	Thee, Marek
Hellevik, T.	Tonnesson, Stein
Hogetueit, Einar	Traylor, Julianne C.
Hoivik, Tord	Vargas, Inés

Holst, Johan J. (Norwegian Institute of International
Affairs-NUPI)

PAÏSOS BAIXOS

Center for Studies on Problems of Science and Society.
(Technische Hogeschool Twente, P.B.217, 7500 AE Enschede)

Boskma, P.
Elsen, B.
Smit, W.A.

Polemological Institute. Groningen.
(Heresingel 13, 9711 ER Groningen)

Aupers, Gerard	Nobel, Jaa
Bartels, Chris	Tromp, H.N.
De Lange, H.	Veer, Ben ter
Dennen, Hans van der	

Universitat Leiden
(Postbus 9520, 2300 Leiden)

Colijn, D.
Everts, Philip P.
Mers, L.M. van den

Universitat Catòlica de Nijmegen. Peace Research Center
(Bijleveldsingel 70/72, 6524 Ae Nijmegen)

Metselaar, Gerard	Tudyka, Kurt P.
Schenninnk, Ben	Wecke, Leon
Aspelagh, Rob	(Peace-Building Foundation)
Boeker, E.	(Working Group/Peace Research. Vrije Univ.)
Dankbaar, Ben	(Transnational Insitute - TNI)
Dongen, Yvonne Van	(Rotterdam)
Neuman, H.D.	(Netherlands Institute for Studies on Peace and Security - NIVV)
Oostenbrink, J.B.	(Working Group/Peace Research. Vrije Univ.)
Vries, Stephan	(Peace-Boulding Foundation)

PERÚ

Asociación Peruana de Estudios e Investigaciones para la Paz
(Apartado 211, Lima 100)

Mac Gregor, Felipe E.
Madalengoitia, Laura

POLÒNIA

Multan, Wojciech

PUERTO RICO

Proyecto Caribeño de Justicia y Paz
(Apt' 2231, Correo UPR, Rio Piedras 00931)

Garcia, Humberto
Rodriguez Beroff, Jorge

REGNE UNIT

School of Peace Studies. University of Bradford
(Bradford, West Yorkshire BD7 1DP)

Afshar, Haleh	Perrigo, Sarah
Callager, Tom	Randle, Michael
Chalmers, Malcom	Rigby, Andrew
Dakubo, Charles	Rogers, Paul
Dando, Malcom	White, Andrew
Dungen, Peter van den	Wilson, Ken
Kelly, Andrew	Woodhouse, Tom
Litherland, Pat	
O'Connell, James	

University of Sussex. (SPRU i IDS)
(Falmer, Brighton BN1 9RF)

Graham, Mac	Oldham, C.H.G.
Holden, Gerald	Perry Robinson, J.P.
Jolly, Richard	Smith, Chris
Kaldor, Mary	Spaven, Malcom
Luckham, Robin	

Bertrand Russell Peace Foundation

(Bertrand Russell House, Gamble Street, Nottingham NG7 4ET)

Barrat Brown, Michael   Thompson, Dorothy
Coates, Ken   Thompson, E.P.
Smith, Dan

Centre for the Analysis of Conflict. University of Kent.
(Rutherford College, Canterbury, Kent CT2 7NX)

Burton, J.W.
Groom, A.J.R.

Richardson Institute. University of Lancaster.
(Fylde College, Bailrigg, Lancaster LA1 4YF)

Nicholson, M.
Smoker, Paul

Evans, Janet	(Scientists Against Nuclear War)
Hansen, Enmanuel	(Open University)
Hodgkin, Dorothy	(Pugwash Conference)
Holloway, David	(University of Edinburgh)
Kaplan, M.M.	(Pugwash Conference)
Kraas, Allan	(Hampshire College)
McLean, Scilla	(Oxford Research Group)
Neild, R.R.	(University of Cambridge)
Rotblat, J.	(University of London)

REPÚBLICA DEMOCRÀTICA ALEMANYA (RDA)

Bönish, Alfred   (Acadèmia de Ciències)

REPÚBLICA FEDERAL ALEMANYA (RFA)

Freie Universität

(Kiebitzweg 3, D-1000 Berlin 33)

Albrecht, Ulrich	Krippendorff, Ekkehardt
Beer, Wolfgang	Rimmek, Angelika

Peace Research Institute Frankfurt (HSFK/PRIF)
(Leimenrode 29, 6 Frankfurt am Main 1)

Altmann, Jürgen	
Büttner, Christian	Rudolf, Peter

Brock, Lothar	Ropers, Norbert
Czempiel, Ernst Otto	Schlotter, Peter
Jopp, Mathias	Schmidt, Hans-Joachim
Jahn, Egbert	Schoch, Bruno
Krell, Gert	Spanger, Hans-Joachim
Kubbig, Bernd W.	Steinweg, Reiner
Meyer, Berthold	Tiedtke, Stephan
Müller, Harold	Volmerg, Ute
Nickas, Yans	Wilzewski, Jürgen
Ostermann, Anne	
Risse-Kappen, Thomas	
Rode, Reinhard	

Universität d'Hamburg. Institut for Peace Research and Security Policy. (IFSH)
(Falkenstein 1, D-2000 Hamburg 55)

Bahr, Egon	Lutz, Dieter S.
Baudissin, Wolf Graf von	Müller, Erwin
Böge, Volker	Pott, Andreas
Borkenhaven, Franz	Wilke, Peter
Lock, Peter	Wulf, Herbert
Birckenbach, Hanne	(Berlin)
Brauch, Hans Günter	(A.F.K. Universität d'Stuttgart)
Eberwein, W.D.	(Berlin Science Center)
Gantzel, Klaus Jürgen	(A.F.K. Universität d'Stuttgart)
Groten, Hubert	(Open Universität, Hagen)
Horn, Klaus	
Jansen, Jürgen	(Institute and Political Science. RWTH)
Koppe, K.	(A.F.B.)
Mechtersheimer, A.	(Research Institute for Peace Policy. Stanberg)
Rathenow, Hans-Fred	(Peace Research Comm.)
Rittberger, V.	(Tübingen Peace Research Group. University of Tübingen)
Senghaas, Dieter	(University of Bremen)
Senghaas, Eva	(University of Bremen)

ROMANIA

Nastase, Adrian (Institut for Legal Reserach)

SRI LANKA

Piyasena, Dissanayake

SUÈCIA

Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)
(Pipers väg 28, S-171 73 Solna)

Brzoska, Michael	Jasani, Bhupendra
Din, Allan M.	Loose-Weintraub, Evamaria
Ferm, Ranhild	Millan, Victor
Fieldhouse, Richard W.	Ohlson, Thomas
Goldblat, Jozef	
Hagmeyer-Gaverus, Gerd	Robinson, J.P. Perry
Herolf, Gunilla	Sköns, Elisabeth
Jacobsen, Carl J.	Stützle, Walther
	Trapp, Ralf
	Tullberg, Rita
	Westing, Arthur

Universitat de Gothenburg
(Vikoriagatan 30, S-411 25 Gothenburg)

Hettne, Björn
Karlsson, Svante
Magnusson, P.

Universitat de Lund. Dept. of Peace and Conflict Research.
(Mogle Storra Kyrkogata 12 B, S-223 50 Lund)

Agrell, Wilhelm	Lindkvist, Kent
Edquist, Charles	Salomon, Kim
Jönsson, Christer	Tibbitts, Felisa
Kodama, Katsyo	Wilberg, Hakan

Universitat d'Uppsala. Department of Peace and Conflict Research.
(P.O.Box 278, S-751 05, Uppsala)

Aranki, Adelle	Nordquist, Kjell-Ake
Dunér, Bertil	Ryden, Lars
Hagelin, Björn	Wallenstein, Peter
Hammarström, M.	Wilson, Ken
Lindgren, Göran	

Leitenberg, Milton

(Swedish Institute of International
Affairs

Oberg, Jan

(Transnational Foundation of Peace
& Future Research - TFF)

Thorsson, Inga

SUISSA

Geneva International Peace Research Institute (GIPRI)
(41 rue de Zurich, CH-12101 Geneva)

Berenstein, Alex.

Grinevald, Jacques

Finger, Mathias

Pitt, David

Universitat de Zurich
(Münstergasse 9, 8001 Zurich)

Catrina, Christian

Rösli, Bruno

Frei, Daniel

Ruloff, Dieter

Kux, Stephan

Bota, Livie

(UNIDIR)

Gsponer, André

(Independent Scientific Research
Institute)

Holenstein,

(IPRA Food Policy Study Group)

TXECOSLOVÀQUIA

Hruza, Miloslav

Snitil, Zdenek

Patejdl, Stanislav

URSS

Scientific Research Council on Peace and Disarmament Research
(Profsoyuznaya ul. 23, Moscow B-418, 117418)

Fedoseev, P.N.

Morozov, Grigori

Voronkov, Lev

USA

Center for Defense Information
(303 Capital Gallery West, 600 Maryland Avenue SW, Washington,
DC 20024)

La Rocque, Gene

Carroll, Eugene R.

Educational Foundation for Nuclear Science (Bulletin of the Atomic Scientists)

(1020-24 East 58 th.St., Chicago, Ill. 60637)

Ackland, Len
Brown, Harrison
Feld, Bernard T.

Holloway, David
Ringler, Dick

Institute for Defense and Disarmament Studies (IDDS)

(2001 Beacon Street, Brookline, Massachusetts 02146)

Forsberg, Randall
Hardenbergh, Chalmers
Pieragostini, Karl

Institute for Policy Studies (IPS)

(1901 Q.Street, N.W., Washington, D.C. 20009)

Arkin, William M.
Barnet, Richard

Burrows, Andrew S.
Klare, Michael T.

Peace Research Laboratory, Sant Louis.

(6251 San Bonita, St. Louis, MO 63105)

Eckhardt, William
Nesmith, Virginia
Robinson, Louise

University of California

(San Diego, La Jolla, CA. 92093)

Feshbach, Seymour
Intriligator, Michael D.
Newman, Frank
White, Michael J.

University of Colorado

(Boulder, Colorado 80309)

Beer, Francis
Boulding, Elise
Boulding, Kenneth
Fitch, J. Samuel
Jessor, R.
Krogh, Hilde
Mayer, Thomas F.
Wehr, Paul

(Political Science Dept.)
(Institute of Behavioral Science)
(Institute of Behavioral Science)
(Institute of Behavioral Science)
(Institute of Behavioral Science)
(Dept. of Sociology)
(Dept. of Sociology)
(Dept. of Sociology)

University of Columbia

(420 West 118 th. Street, New York, N.Y. 10027)

Deustsch, Morton	(Teachers College)
Garcia Muñiz, H.	(Dept. of History)
Reardon, Betty	(Teachers College)
Schilling, W.R.	(Insitute of War and Peace Studies)

University of Cornell. Peace Studies Program.

(180 Uris Hall, Ithaca, New York, 14853)

Bethe, Hans A.
Cohen, David S.
Ned Lebow, Richard
Quester, G.
Sharp, Jane

University of Harvard

(Cambridge, Massachusetts 02138)

Graham, Thomas E.
Sharp, Gene

University of Illinois.

(Urbana-Champaign, 911 West Hight Street, Urbana, Illinois 61801)

Caroll, Berenice	(COPRED)
Fink, Clint	(COPRED)
Glossop, Ronald	(Southern Illinois Univ.)
Sennott, Linn F.	(State University)
Zinnes, Dina	(State University)

University of Kent State.

(Stopher Hall, Kent, Ohio 44242)

Carey, Dennis P.	Lawson, Arlene L.
Dugan, Maire A.	Thulin, Steven R.
Kereney, W.	Taylor, Richard W.

University of Maryland. Council for the Facilitation of International Conflict Resolution.

(3106 Morrill Hall, college Park, MD 20742)

Azar, Edward
Burton, John

University of Michigan
(Ann Arbor, Michigan 48109)

Diehl, Paul F.	(Correlates of War Project)
Evangelista, Matthew	(Political Science Dept.)
Mazrui, Ali	
Nincic, Miroslav	
Singer, J. David	(Mental Health Research Institute/Correlates of War Project)
Wallensteen, Peter	(Dept. of Peace Research)

University of Ohio State. Mershon Center.
(199 10 th.Avenue, Columbus, Ohio 43201)

Alger, Chadwick F.	Hermann, C.F.
Coons, Wendy E.	Welling Hall, B

University of Pittsburgh. Center for International Security Studies.
(160 Mervis Hall, Pennsylvania 15260)

Coffey, Joseph I.
Dieter, Alan T.

University of Princeton
(Princeton, New Jersey 08540)

Falk, Richard
Galtung, Johan
Johansen, Robert C.
Kalemka, L.

University of Wayne State. Center for Peace and Conflict Studies
(5229 Cass Avenue, Detroit, Michigan 48202)

Genser, Lillian
Small, M.

World Policy Institute.
(777 United Nations Plaza, New York, N.Y. 10017)

Alger, Chadwick F.	Lahey, George
Beres, L. Rene	Mazrui, Ali A.
Bhagwati, J.W.	Mendlowitz, Saul
Clark, G.	Sohn, L.R.
Falk, Richard	Stephenson, Carolyn
Johansen, R.C.	Targ, H.R.

Kim, Samuel S.
Kothari, Rajni

Barringer, Henry
Benjamin, Charles
Beres, Louis Rene
Brown, Ken
Carrano, Mary
Chatfield, Charles
Choucri, Nazli
Clofelter, James
Cooper, Sandi E.
DeBenedetti, Ch.
Diehl, Paul F.
Dumas, Lloyd
Ellsberg, Daniel
Fisher, Dietrich
Geiger, Jack
Guetzkow, Harold
Hamilton, Mary
Herman, Ted
Jacobsen, C.G.
Johnstone, Diana
Karu, Michio

Katz, Neil H.
Kazin, Mike
Kehoe, Alice
Keys, Donald
Kriesberg, Louis
Kuehl, Narren

Laue, James H.
Lecain, Eleanor
Lopez, George
Mendlowitz, Saul
Mushaben, J.M.
Paine, Christopher
Prutzman, Priscilla

Reynolds, Barbara
Rummel, R.J.

Russett, Bruce M.

Weston, B.H.

(George Mason University)
(Bethel College)
(Purdue University)
(Manchester College. Peace Studies)
(University of Yale)
(Wittenberg University)
(M.I.T.)
(University of North Caroline)
(College of State Island)
(Toledo University)
(Georgia University)
(Texas University)

(New York University)
(Physicians for Social Responsibility)
(Northwestern University. Illinois)
(St. Bonaventure Univ. Peace Studies P)
(Cornwall University)
(Miami University)

(Institute for Peace and Safe
Technol.)
(Syracuse Univ. Maxwell School)
(Stanford University)
(Marquette University)
(World Federalist Association)
(Syracuse University)
(Akron University. Center for Peace
Studies)
(Missouri-St. Louis University)
(Boston College)
(Earlham College)
(Rutgers University Law School)
(University of Missouri - St. Louis)
(Federation for American Scientists)
(Children's Creative Response to
Conflict Program)
(Wilmington Center)
(Path Institute of Research on Inter-
national Problems)
(University of Yale)

Sandole, Dennis	(George Mason University. Center for Conflict Regulation)
Saxton, Jon	(Mobilization for Survival)
Stephenson, Carolyn	(University of Hawai)
Terrel, Huntington	(Colgate University. Peace of Studies P.)
Traylor Julianne	
Tsipis, Kosta	(M.I.T.)
Viens, Terry	(Darmouth College)
Walker, Charles	(Peace Brigades International)
Wolpin, Miles D.	(State University of New York College)
Woodward, Beverly	(ISTNA-Boston)
Young, Nigel	(Colgate Univ. Peace Studies Program)

XILE

Asociación Chilena de Investigaciones para la Paz (ACHIP)
(Casilla 80, Correo Miramontes, Santiago)

Cifuentes, Carlos	Varas, Augusto
Portales, Carlos	

Annex II

PRINCIPALS REVISTES D'INVESTIGACIÓ SOBRE PAU

«ADIU REPORT» (bimestral)
Science Policy Research Unit
Mantell Building
University of Sussex
Falmer, Brighton BN1 9RF
REGNE UNIT

«ALTERNATIVES» (trimestral)
World Policy Institute
777 United Nations Plaza
New York, N.Y. 10017
USA

«ALTERNATIVES NON VIOLENTES» (trimestral)
49, Rue Hericat
75015 PARIS
FRANÇA

«ARBEJDSRAPORT/WORKING PAPER» (bimestral)
Center for Freds-Og Konfliktforskning
Vandkunsten 5
DK-1467 København K
DINAMARCA

«BULLETIN OF THE ATOMIC SCIENTISTS» (mensual)
1020-24 East 58th.St.
Chicago, Ill. 60637
USA

«BULLETIN OF PEACE PROPOSALS» (trimestral)
Universitetsforlaget
P.O.Box 2959, Tøyen
N- 0608 OSLO 6
NORUEGA

«CURRENT RESEARCH ON PEACE AND VIOLENCE»
(trimestral)
Hämeenkatu 13 bA
P.O.Box 447
SF-33101 Tampere 10
FINLANDIA

«DEFENSE & DISARMAMENT NEWS» (bimestral)
Institute for Defense & Disarmament Studies
2001 Beacon Street
Brookline, MA 02146
USA

«DEFENSE MONITOR» (mensual)
Center for Defense Information
303 Capital Gallery West
600 Maryland Avenue SW
Washington, D.C. 20024
USA

«DGFK-INFORMATIONEN» (trimestral)
53 Bonn-Bad Godesberg
Theaterstrabe 4
R.F.ALEMANYA

«END PAPERS» (quadrimestral)
Bertrand Russell Peace Foundation
Bertrand Russell House
Gamble Street
Nottingham NG7 4ET
REGNE UNIT

«ETUDES POLEMOLOGIQUES» (anual)

F.E.D.N.

Hôtel National des Invalides

75700 Paris

FRANÇA

«GRIP INFORMATION» (trimestral)

Avenue Maréchal Foch, 22

B-1030 Bruxelles

BÈLGICA

«INTERNATIONAL PEACE RESEARCH NEWSLETTER»

(trimestral)

Clovis Brigagao - IUPERJ

Rua Paulino Fernandes, 32

CEP 22270 Rio de Janeiro RJ

BRASIL

«INTERNATIONAL STUDIES QUARTERLY» (trimestral)

Sage Publications

275 S. Beverly Drive

Beverly Hills, CA 90212

USA

«JOURNAL OF CONFLICT RESOLUTION» (trimestral)

Sage Publications

28 Banner Street

London EC14 8QE

REGNE UNIT

«JOURNAL OF PEACE RESEARCH» (trimestral)

Universitetsforlaget

P.O.Box 2959, Tøyen

N-0608 OSLO 6

NORUEGA

«PAIX & CONFLICTS» (trimestral)

CIRPES

54, Boulevard Raspail

75006 PARIS

FRANÇA

«PAPELES PARA LA PAZ» (mensual)
C.I.P.
Alcalá, 117, 6º
28009 Madrid
ESPANYA

«PEACE AND CHANGE» (trimestral)
Center for Peaceful Change
Stopher Hall
Kent State University
Kent, Ohio 44242
USA

«PEACE MAGAZINE» (bimestral)
Canadian Disarmament Information Service
P.O.Box 490, Adelaide Street Post Office
Toronto, Ontario M5C 2J6
CANADÀ

«PEACE RESEARCH» (quadrimestral)
Brandon University
Brandon, Manitoba
CANADÀ R7A 6A9

«PEACE RESEARCH ABSTRACTS JOURNAL» (mensual)
25 Dundana Ave.
Dundas, Ontario
L9H 4E5 CANADÀ

«PEACE RESEARCH REVIEWS» (bimestral)
Peace Research Institute-DUNDAS
25 Dundana Ave.
Dundas, Ontario
L9H 4E5 CANADÀ

«PEACE AND THE SCIENCES» (trimestral)
International Institute for Peace
Mollwaldplatz 5
A-1040 Vienna
ÀUSTRIA

«PUGWASH NEWSLETTER»

9 Great Russell Mansions

60 Great Russell St.

London WC1B 3 BE

REGNE UNIT

«QUARTERLY REVIEW OF DEFENSE & DISARMAMENT
LITERATURE» (quadrimestral)

School of Peace Studies

University of Bradford

Bradford, West Yorkshire BD7 1DP

REGNE UNIT

«SIPRI YEARBOOK» (anual)

SIPRI

Pipers väg 28

S-171 73 SOLNA

SUÈCIA

«SOBRE PAU/PAZ» (bimestral)

CIDOB

Elisabets, 12

08001 Barcelona

ESPANYA

«TIEMPO DE PAZ» (quadrimestral)

Mayor 6, 5º 4bis

28013 Madrid

ESPANYA

«UNESCO YEARBOOK ON PEACE AND CONFLICT» (anual)

UNESCO

7 Place de Fontenoy

75700 PARIS

FRANÇA

«WORLD POLICY JOURNAL» (trimestral)

777 United Nations Plaza

World Policy Institute

New York, N.Y. 10017

USA

Annex III

CENTRES DE DOCUMENTACIÓ I INVESTIGACIÓ SOBRE PAU A ESPANYA

Associació Nacions Unides
Fontanella, 14, 1, - 08010 Barcelona

Begi Haundi-LP (Paz Mediterránea)
Avda. Ategorrieta, 3 - 20013 Donostia

Centre de Documentació i d'Investigació per la Pau
Hospital, 14, 2, 1 - 08240 Manresa (Barcelona)

Centro de Documentación sobre Ecología y Desarme
Area Planificación, Altamira, 3 - Alicante

Centro de Documentación e Investigación sobre Paz (CEDIP)
San Gregorio, 1 - 41004 Sevilla

Centro de Documentación por la Paz y el Desarme de Aragón
Espartero 4, 2, dcha. - 50001 Zaragoza

Centro de Información y Documentación para el Estudio de los
Problemas de la Paz y el Desarme.
Facultad Económicas y Empresariales, Depart. Sociología, Universi-
dad de Valladolid, Avda. Sta. Teresa 30 - 47010 Valladolid

Centro de Investigación para la Paz (CIP)
Alcalá 117, 6 - 28009 Madrid

Comitè Antinuclear de Catalunya (CANC)
Major de Gràcia, 126, pral. - 08012 Barcelona

Educadores pola Paz
Apartado 577 - Vigo (Pontevedra)

Fons de Documentació sobre la Pau
Benassal 3, 7, 27 - 12005 Castelló de la Plana

Fundación de Estudios sobre la Paz y las Relaciones Internacionales
(FEPRI)
Monte Esquinza, 30, 2, dcha. - 28010 Madrid

Fundació per la Pau
Pau Claris, 72, 3 - 08010 Barcelona

IEPALA
Hermanos García Noblejas, 41, 8º - 28037 Madrid

Institut Víctor Seix de Polemologia
Diputació 185, 3, 1 - 08011 Barcelona

Justícia i Pau
Rivadeneyra 6, 10 - 08002 Barcelona

Secció d'Estudis sobre Pau i Conflictes
CIDOB, Roger de LLúria, 125 - 08037 Barcelona
Elisabets, 12 - 08001 Barcelona

Seminario de Investigación para la Paz
Paseo Constitución, 6 - 50008 Zaragoza

Seminari de Nacions Unides
Facultat de Dret, Universitat de Barcelona, Diagonal s/n, Barcelona

Universitat Internacional de la Pau
Ajuntament, Plaça de Barcelona - 08190 Sant Cugat del Vallès
(Barcelona)

WISE
Apartat de Correus 741 - 43080 Tarragona

Annex IV

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

BIBLIOGRAFIA BÀSICA D'INVESTIGACIÓ SOBRE LA PAU

ALBRECHT/BERG/LODGAARD/LUTZ/SCHLOTTER/SENG-HAAS: *La seguridad europea a debate: bloques, neutralismo y desvinculación*, Ed. Fontamara, 1985.

ARENAL, Celestino: *introducción a las relaciones internacionales*, Ed. Tecnos, Madrid, 1984, 424 p.

BARNABY, Frank: *La guerra del futuro*, Ed. Debate, Madrid, 1985, 190 p.

BOBBIO, Norberto: *El problema de la guerra y las vías de la paz*, Ed. Gedisa, Barcelona, 1982, 204 p.

BOULDING, Elise: *Bibliography on World Conflict and Peace*, Westview Press, 1979.

BOULDING, Kenneth: *Stable Peace*, University of Texas Press, 1978, 155 p.

BOUTHOU, Gaston: *Tratado de polemología*, Ed. Ejército, Madrid, 1984, 778 p.

CURLE, Adam: *Conflictividad y pacificación*, Ed. Herder, Barcelona, 1977.

DEDRING, Juergen: *Recent Advances in Peace and Conflict Research*, Sage, Londres, 1976, 249 p.

FALK, Richard A. i KIM, Samuel S.: *The War System: An Interdisciplinary Approach*, Westview Press, 1980, 659 p.

FINK, C.F.: *Peace and War: a guide to bibliographies*, ABC Clio, Santa Barbara, 1983.

FISAS ARMENGOL, Vicenç: *Paz, guerra y defensa: guía bibliográfica*, Ed. Fontamara, Barcelona, 1985, 245 p.

FISAS ARMENGOL, Vicenç: *Una alternativa a la política de defensa en España*, Ed. Fontamara, 1985

- FORNARI, Franco: *El psicoanálisis de la guerra*, Ed. Siglo XXI, 1972, 507 p.
- FROMM, Erich: *Anatomía de la destructividad humana*, Ed. Siglo XXI de España, 1975, 507 p.
- GALTUNG, Johan: *Essays in Peace Research*, Christian Ejlers, Copenhagen (5 vols).
- GALTUNG, Johan: *Sobre la paz*, Ed. Fontamara, 1985, 158 p.
- KALDOR, Mary: *Más allá de los bloques*, Ed. Fontamara, 1986, 126 p.
- KALDOR, Mary: *El arsenal barroco*, Ed. Siglo XXI de España, 1986, 172 p.
- INSTITUT FOR WORLD ORDER: *Peace and World Order Studies: A Curriculum Guide*, I.W.O., Washington, 1985.
- JOXE, Alain: *Demain la guerre?*, Les Editions Ouvrières, 1981.
- LEDERACH, John Paul: *Educación para la paz*, Ed. Fontamara, 1984, 131 p.
- LEMKOW, Luis: *La protesta antinuclear*, Ed. Mezquita, Madrid 1984, 181 p.
- MACK, Andrew: *Peace Research in the 1980s*, The Strategic and Defense Studies Centre, The Australian University, Canberra, 1985, 139 p.
- MYRDAL, Alva: *El juego del desarme*, Ed. Debate, Madrid, 1984, 427 p.
- NEWCOMBE, Hanna: *Survey of Peace Research*, «Peace Research Review», Vol. IX, n.6, octubre 1984, 95 p.
- REYCHLER, L. i RUDNEY, R.: *Directory Guide of European Security and Defense Research*, Leuven University Press/Pergamon-Brassey's, 1985, 376 p.
- SENGHAAS, Dieter: *Armamento & Militarismo*, Ed. Siglo XXI, 1974.
- SEMINARIO INVESTIGACIÓN PAZ: *En busca de la Paz*, Diputación General de Aragón, Zaragoza, 1986, 300 p.
- SIPRI: *Armamentos y desarme en el mundo. Anuario reducido del SIPRI 1985*, Ed. FEPR, Madrid, 1986, 354 p.
- SIPRI: *La carrera armamentista y la limitación de armamentos en 1983*, Ed. MPDL, Madrid, 1984.
- SIVARD, Ruth Leger: *Gastos militares y sociales en el mundo*, Ed. del Serbal, Barcelona, 1986.
- THEE, Marek i EIDE, Asbjorn: *Problems of Contemporary Militarism*, Croom Helm, Londres, 1980, 415 p.
- THOMPSON, E.P.: *Protesta y sobrevive*, Ed. H. Blume, Barcelona, 1983, 221 p.
- UNESCO: *Anuario de estudios sobre paz y conflictos*, Ed. Fontamara, Barcelona, 1986, (2 vols).
- UNESCO: *La carrera armamentista y el desarme: consecuencias sociales y económicas*, «Informes y Documentos de Ciencias Sociales», n. 39, 1978.
- UNESCO: *Investigación sobre la paz: tendencias recientes y repertorio*

- mundial*, «Informes y Documentos de Ciencias Sociales», N. 43, 1981.
- UNESCO: *World Directory of Peace Research Institutions*, «Reports and Papers in the Social Sciences», n. 55, 1984, 228 p.
- UNESCO: *la violencia y sus causas*, Ed. de la UNESCO, Paris, 1981, 303 p.
- UNESCO: *Los científicos, la carrera armamentista y el desarme*, Ed. Serbal/UNESCO, Barcelona, 1984, 274 p.
- VIÑAS, Àngel (ed.): *Dominación y dependencia en la economía internacional*, Ministerio de Comercio y Turismo, Col. ICE, Serie Economía Internacional, n.1, Madrid, 1978.
- WEHR, Paul: *Conflict Regulation*, Westview Press, 1979.
- WEHR, Paul i WASHBURN, Michael: *Peace and World Order Systems*, Sage, Londres, 1976.
- WILSON, Andrew: *Manual del pacifista*, Ed. Debate, Madrid, 1984, 344 p.
- WILSON, G.K.: *Peace: A Global Study*, Housmans, Londres, 1982, 40 p.

INTRODUCTION TO THE STUDY OF PEACE AND CONFLICTS

Vicenç Fisas Armengol

Objectives and characteristics of peace research

Peace research is a scientific activity that aims at discovering the causes of war and violence and the conditions that permit the establishment of peace in the world. Broadly speaking, peace research seeks to reduce direct and structural violence through knowledge of the mechanisms and dynamics of conflicts. Hence it is an undertaking with human objectives, or to put it another way, people are the prime focus of attention.

The following feature of peace research are of particular importance:

a) Fundamentally long-term objectives

Peace research attempts to produce changes in the behaviour of society so as to render that behaviour compatible with goals of peace and social justice. Only by the adoption of long-term objectives will it be possible to develop attitudes and acquire knowledge capable of depriving militarism, bellicosity and the use of

force of the legitimacy, morality and rationality they possess in present-day culture. Peace research also pursues more short-term objectives, but its efforts are mainly directed towards bringing about changes in the values and attitudes of society.

b) Directed at various levels and groups

Peace research is directed at people —both individuals and groups— and at political and cultural organizations. It appeals alike to rulers and to public opinion and aims at encouraging social education. Consequently no one has exclusive claims to it.

c) Interdisciplinarity

Peace research is an interdisciplinary activity since it draws upon knowledge from various disciplines (sociology, political science, psychology, economics, history, and others) and benefits from the input of all.

d) Transdisciplinarity

Multidisciplinary research into specific phenomena also produces results that could not be achieved in isolation. Studies carried out by peace researchers to some extent acquire a new perspective from being an organic synthesis of the knowledge of many sciences.

e) High value content

Peace research makes frequent use of value judgment, both at the conceptual and the theoretical and methodological levels. This normative quality also makes peace research action-oriented, that is, it endeavours to exert an active influence on policy-making. Hence it is not a purely academic activity.

f) Scientific character

Despite its high value content, however, peace research is based on scientific criteria and contributes to the systematic and coherent development of thinking on the subject of peace.

g) International character

Peace research is international by nature, on account of its global awareness. It is especially interested in problems that affect humanity as a whole and it is critical of government policies that fail to take their international consequences into account.

h) Government funding vs. independence

Many centres and associations have been set up to foster the development of peace research. The fact that they require economic support from government bodies in order to carry out their task must not prevent peace research from maintaining its critical faculty or its independence of thought.

i) Wide range of topics

Peace research deals with a very wide range of topics. Its open-minded approach makes it highly dynamic, sensitive to new developments, and constantly self-critical.

Main interests and priorities

The topics dealt with by peace research have been closely linked over the years to the changing conception of peace. In the initial stage (the 1940s and 1950s), the prime focus was on the consequences of war. Later, during the 1960s, a more thorough examination of the meaning of «positive peace» and «structural violence» resulted in a considerable broadening of the spectrum and the inclusion of everything to do with satisfying basic human needs. In the third stage, during the seventies and eighties, much stress has been laid on the search for methods and strategies for overcoming violence so that the alternatives are now analyzed alongside the problems. Analysis of the working groups set up at the last six IPRA (International Peace Research Association) General Conferences reveals the following:

- a) the main areas of study have to do with militarism, rearmament, human rights, the analysis and resolution of conflicts, disarmament, development, peace education and the peace movement;
- b) the range of subjects has expanded gradually over the years;
- c) more and more attention is paid to subjects related to peace and less to those related directly to war or violence;
- d) there has been an upsurge of new topics concerning the quest for alternatives such as demilitarization and alternative defence systems;
- e) peace education now figures on the agenda at all meetings.

History of peace research

Peace research, which only really appeared on the scene after the Second World War, is a fairly recent activity. The generally late development of certain social sciences, the obstacles raised by political science to the non-orthodox, non-academic treatment of certain subjects, and lack of sensitivity in political decision centres towards the topics covered by peace research are among the factors that explain its late arrival.

In the first phase of its history (in the 1940s and 50s), the leading exponents of peace research (Richardson, Wright and others) had to face the fact that in international relations, «security» policy was predominantly based on armaments. It was during this period that the first attempts at multidisciplinary work took place. The concerns of researchers were largely determined by the prevailing situation (the Cold War, East-West confrontation, the aftermath of the war) and their approach was markedly polemological. The appearance of scientists willing to make a personal commitment to the cause of peace (Russell, the Pugwash group) lent considerable impetus to the work so far accomplished.

By the 1960s and 1970s, a second phase was underway in which the postulates of the previous period were being seriously challenged. A distinct radicalization of peace research took place and the worldwide, internationalist outlook of peace research was reinforced. The range of topics was extended to include such themes as North-South relations and structural violence, and there was considerable progress at the theoretical level. Many peace research centres were also set up.

The third phase began in the mid-1970s and continues until the present time. Research into topics covering the entire spectrum of basic human needs, a more constructive attitude and the development of alternatives are the main features.

Some 350 centres devoted to peace research and staffed by about 5000 people are currently in operation throughout the world. Most of them are located in the United States and Western Europe, particularly the Scandinavian countries.

The concepts of peace and violence

Even among specialists in peace research, definitions of peace and violence are numerous, but one caused particular impact at

the end of the 1960s, that of Galtung, whose work sought to demonstrate that violence is present whenever human beings are subjected to influences that prevent them from fulfilling their full somatic and mental capabilities. Hence violence was seen as the cause of the gap between potential and actual achievement. Galtung introduced the concept of structural violence, as distinct from physical or direct violence. This definition constituted a radical departure from the traditional meaning of peace as the mere absence of war (negative peace). The new concept of positive peace (the absence of any type of violence) necessarily involved restructuring the system since, as pointed out above, peace was defined as a situation, an order, a state of affairs, characterized by a high level of justice and a minimum of violence. On account of the many similarities between this concept and that of development, peace came to be related, not only to disarmament, but also to the way in which beings live.

Trends in research

We have chosen to analyze peace research using a typology based on specialization by subject, which enables us to single out five major fields of study: international relations, polemology, conflict studies, strategic studies and, finally, irenology. All these fields have produced reflections and suggestions on the subject of peace, though the quantity and the quality vary.

The study of international relations

The influence of international relations on the development of peace research has been decisive, especially in the initial stage, and it is no exaggeration to say the development of the two disciplines has gone hand in hand and that they have much in common.

The history of international relations is traditionally divided up into three phases (idealist, realist and behaviourist), and it is the last, which got underway in the 1960s, that exerted most influence on peace research. It is also worth pointing out that the evolution of peace research in the 1970s in turn had a profound impact on the development of the study of international relations.

Behaviourism is a doctrine whose investigations are primarily concerned with behavioural analysis, that is, with the attitudes and reactions of the different actors involved. This school has been responsible for the formulation of most of the psychosociological theories on conflict. In order to provide knowledge about the system as a whole and its constituent parts, the behaviourists establish three different conceptual frameworks: systems, actors and interactions. The study of these three elements has made it possible to investigate subjects like the processes of interdependence, the interaction and transformation of systems, the pathological behaviour of statesmen, decision-making processes, and the role of international organizations, imperialism and dependence.

In recent years, however, a new trend has emerged, postbehaviourism, the common denominators of which are criticism of the overly abstract character of behaviourism and the determination to find solutions applicable to existing problems. The State is no longer seen as the sole actor: political processes, individuals and non-government organizations are covered as well. In this new paradigm of international relations that has been taking shape, peace research has a important part to play.

Polemology

Polemology is devoted to the study of war from a multidisciplinary viewpoint, and it seeks to increase awareness of conflict-related phenomena and help to prevent them.

Though polemology had close links with peace research during the first phase of the development of the latter (in the 1940 and 1950s), the wide diversity of existing typologies, methodologies and conclusions on the origins and dynamics of war has given rise to serious doubts. Descriptive and quantitative historical studies have confirmed the multicausality of war but have failed to reach decisive conclusions, probably because insufficient attention has been paid to analysis of the social, political and economic structures that have interests at stake in a given war.

Study of conflicts

Peace research has been concerned, not only with particular forms of conflict, such as war, but also —or above all— with the wide range of situations in which an actor (individual, community, state, etc.) is consciously in conflict with another actor (belonging to the same or a different category). Such situations arise as soon as the actors begin to pursue incompatible objectives (or when the objectives begin to be perceived as incompatible), thus giving rise to opposition, confrontation or fighting.

Conflict analysis has been conducted from three different angles: biological, psycho-sociological and structural.

The biological school is split into two opposing branches: biological reductionism, which is founded on the belief that aggressivity is innate, instinctive and inevitable, and the critical branch, linked to peace research, which seeks to demonstrate that violence cannot be explained by biological factors but by acquired, i. e., cultural, patterns of behaviour.

The basic tenet of the psycho-sociological school is that the actor is the individual, and the aim is to discover why the individual behaves in a particular way. Conflicts is not seen as an inevitable catastrophe but as the consequence of faulty perception or communication, of unconscious processes caused by frustration, of the pathological tendencies of leaders or of inefficient negotiation techniques. This trend has had close connections to the behaviourist school of international relations and has developed theories related to perceptions, mirror images, images of the enemy, stereotypes, autism and other aspects of conflictive behaviour.

Finally, the structuralist school considers that the explanation of conflicts is to be sought in social structures, both at national and international level.

Peace research has been much influenced by the School of Frankfurt, more so than by the Marxist theory of conflict. It has dealt with subjects like domination of the symbolic order, and the role of the media in creating conformism, all of which, together with systems theory, has contributed greatly to the development of present-day theories on international conflicts and contemporary imperialism.

Mention must also be made of a type of study, devoted to the regulation of conflicts, which is well established in the United States. Here the point of departure is the principle that conflict

is a positive thing, provided a way can be found to control and regulate it and find a solution to the underlying causes.

Strategic studies

Two focuses, or trends, exist at the present time in strategic analysis: the conventional or orthodox school (embodied, for example, by the IISS) and the critical school (as exemplified by the SIPRI). The latter is related to the objectives of peace research.

The overall characteristics of strategic studies include: the range of topics covered (which renders some specialization necessary), the secrecy surrounding them, the high ideological content, and the growing participation of civilians in the study of subjects that were formerly the exclusive domain of the military.

The subjects with which peace research has been most concerned make up four major blocks: militarism (the role of the military in Third World countries, the economy of militarism, studies on national defence, the International Military Order, etc.); rearmament (the dynamics and causes of rearmament, the war industry, the economic and ecological repercussions, the arms trade, studies on military technology and research, etc.); nuclearization; and disarmament (withdrawal from military blocks, nuclear-free zones, alternative defence systems, etc.).

It is safe to say that peace research has devoted the greater part of its efforts and resources to strategic studies, and that this field has also been the most fertile in specific proposals for political action capable of transforming current bellicose and militarist trends.

Irenology

Another whole series of activities is primarily devoted to direct reflection on the subject of peace. This field has a distinctly higher value content than those already mentioned. Five aspects deserve mention: peace education, human rights, the peace movement, world order and peace studies.

Peace education seeks to foster the conviction that a change in the system is necessary in order to solve existing conflicts. It maintains that a conflict can be a positive occurrence provided one knows how to regulate it. It endeavours accordingly to stimu-

late outward expression of latent or hidden conflicts and to teach people to shoulder their responsibilities in situations of conflict. Increased awareness and fuller information are thus vital to the formation of a new scale of values and the development of types of social behaviour capable of bringing about changes in given cultural patterns. This process of increased awareness also involves an attempt to relate the subsystems of oppression and violence at work in the individual's immediate vicinity to worldwide forces of oppression, thus breaking down the feelings of apathy and impotence usually generated by problems that affect the whole of humanity.

This educational process attaches particular importance to knowledge about human rights or, to put it another way, to the urgent necessity of satisfying basic human needs, so that human rights, development and disarmament are seen to be closely bound together.

Much of the responsibility for carrying out this task has been assumed by the peace movement which, no longer content with reacting to war, now acts as a life-giving force bent on curbing the existing forces of destruction in society. Two distinctive traits of the peace movement, which is also studied and analyzed by peace researchers, are its internationalist spirit (the quest for international solidarity based on a new awareness that we are all inhabitants of the same Earth) and its openness. It is neither a party nor a dogmatic ideology; rather it defends values that are fundamental to all human beings, and this makes it possible for people from different classes, ideologies and beliefs to belong to it. One bone of contention within the peace movement has always been how to combine shortterm projects, which are normally directed at political goals, with more long-term endeavours that aim at producing changes in collective awareness and behaviour.

All these questions have received considerable attention over the years from one particular branch of international relations, world order. In view of its global outlook and identification with peace research, we consider it more appropriate to include this school under the heading of irenology.

World order studies is an approach to international relations and world affairs which concentrates on the ways in which humanity can significantly reduce the likelihood of international violence and create minimum acceptable conditions of economic well-being, social justice and ecological stability in the world,

together with participation in the decision-making process. It is a current, therefore, which, besides analyzing present-day realities, seeks to design models for improving the world of the future and to establish strategies for attaining this end.

Finally, we must refer to peace studies, a term we use to designate the attempt to systematize peace research so as to make it more pedagogical. Peace studies are the institutionalized, formal side of peace research and are most highly developed in the United States, where many universities offer courses in the study of peace and conflict. The fundamental role of peace research centres and the study of peace is to provide information and facilitate analysis so that a more rigorous, well-documented public debate may take place on subjects related to peace, disarmament, conflicts and defence.

Peace research in Spain

Interest in peace research in Spain is a very recent phenomenon, the first permanent peace research centres having been set up only a few years ago. At the present time, though new initiatives are emerging which augur well for increased vitality in the near future, only two centres are sufficiently stable and have attained the requisite level to undertake tasks of information, documentation and research. The relatively small number of organizations is partly made up for by contributions from other sectors interested in the study of peace, particularly the peace movement and centres for the study of international relations. Owing to the lack of funds and of support from the public authorities, moreover, most of the centres, groups and private individuals involved in peace research devote their energies to providing information, rather than to documentation or research.

La pau és un valor desitjat per tothom i, al mateix temps, un concepte entès de formes molt diferents, fins i tot oposades. Aquest llibre és un manual per introduir-se a l'estudi de tots aquells aspectes relacionats amb la pau i els conflictes i que configuren el que s'anomena «investigació sobre la pau». S'analitzen els principals corrents existents en l'estudi de la pau, el de les relacions internacionals, l'estudi de les guerres (polemologia), l'anàlisi sociològica dels conflictes, els estudis estratègics (rearmament, militarisme, defensa, etc.), i la irenologia (educació i moviment per la pau, mundialisme, drets humans, etc.).

El llibre explica també la situació d'aquesta activitat a Espanya i a l'estranger, completant-ho amb uns annexes en què s'hi adjunten adreces de revistes i centres dedicats a la investigació sobre la pau.

Vicenç Fisas Armengol coordina la Secció d'Estudis sobre Pau i Conflictes del CIDOB, a Barcelona. És membre de l'IPRA (Associació Internacional d'Investigació sobre la Pau), i autor de diversos llibres sobre desarmament i defensa.

